Рôкъ III. Львôвъ дня 1. (13.) Цвѣтня 1882. **Число 7.**

Выходитъ два разы на мѣсяць, кождого **1**-ого и **15**-ого, найменше въ два аркушѣ печатнѣ.

Редакція и администрація „Зорѣ“ въ каменици пôдъ ч. **18**. улиця Галицка.

ЗОРЯ

Пренумерата выноситъ: на цѣлый рôкъ **5** зр., на пôвъ року **2** зр. **50** кр., на чверть року **1** зр. **25** кр.

На велиновôмъ (сутинованôмъ) паперѣ: на цѣлый рôкъ **6** зр., на пôвъ року **3** зр.

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСКИХЪ РОДИНЪ.

НЕЩАСТНА.

XVII.

Моя исторія.

„Менѣ сего року мине двайцять сѣмь лѣтъ. Отъ мои першй згадки: Я жію на селѣ въ Тамбовскôй губерніи, у одного богатого дворянина, Ивана Матвѣича Колтовского, въ маленькôй комнатѣ на другôмъ поверсѣ. Зô мною разомъ жіе моя мати, жидôвка, донька покôйного маляря, привезеного изъ-за границѣ, слабонька здоровѣмъ женщина, въ незвычайно краснымъ якъ вôскъ блѣдымъ лицемъ и такими сумненькими очима, що, бувало, якъ тôлько она вдивитъ ся въ мене, я почуствую заразъ сей печальный поглядъ и заплачу, и кинусь ѣй въ рамена. До мене приѣздятъ учителѣ, мене учатъ музыки и кличутъ мене панною. Я обѣдаю при паньскôмъ столѣ разомъ зъ матерю. Панъ Колтовскій — высокій, показный старець зъ величавою поставою; ôдъ него заѣдно чути амбру. Я трепечу передъ нимъ, хотяй ôнъ мене кличе „Suzon“ и позваляе менѣ черезъ довгій коронковый манштетъ цѣлувати свою суху, жилясту руку. Для матери моеи ôнъ дуже привѣтливый, але говоритъ зъ нею мало; скаже ѣй два-три ласкавй слова, на котрй она скоренько одвѣчае, — скаже и замовкне, и сяде и гляне доокола себе поважно, и звôльна бере щипту испаньскои табаки зъ золотои, круглои табакерки зъ монограмомъ царицѣ Катерины.

Девятый рôкъ житя лишивъ ся менѣ на вѣки въ памяти... Я довѣдалась тогды ôдъ покоевыхъ, що Иванъ Матвѣичь Колтовскій батькомъ менѣ, и майже сего самого дня мати моя, по его приказу, выйшла за-мужь за пана Рача, котрый бувъ у него въ родѣ якого-то управителя. Я не змогла сего зрозумѣти, я сомнѣвалась, я мало-що не занедужала, въ головѣ стало мутно, я не знала собѣ толку дати. „Чи правда се, чи правда се, мамцю“,— спытала я єѣ —„що *ся пахуча ляля* (такъ я звала Ивана Матвѣича) се мôй папа?“ Мати злякалась страшно, зачинила менѣ ротъ... „Нѣколи, нѣкому не говори объ тôмъ, чуешь, Сузанна, чуешь — нѣ слова!...“ повторяла она зжахненымъ голосомъ, крѣпко пригортаючи мою голову до своеи груди. И я дѣйстно нѣкому объ сѣмъ не говорила... Сей наказъ моеи матери я зрозумѣла, зрозумѣла, що треба мовчати, що моя мати у мене прощеня просила!

Нещасте мое почалось ажь теперь. Панъ Рачь не любивъ моеи матери, и она его не любила. Ôнъ оженивъ ся зъ нею задля грошей, а она мусѣла у всѣмъ повиноватись. Панъ Колтовскій имовѣрно толковавъ собѣ, що въ сей спосôбъ все уже якъ найлучше полагоджене. Памятаю, въ вечеръ передъ сватьбою мати моя и я, мы обѣ обнявшись, проплакали майже весь ранокъ, гôрко-гôрко, не кажучи нѣ слова. Не диво, що она мовчала— щожь бо могла сказати менѣ? А що я дальше не розпытувала — се доказъ, що нещастнй дѣти умнѣютъ скорше, чимъ щастливй — на свою бѣду.

Панъ Колтовскій не переставъ заниматись моимъ выхованемъ и навѣть крыхту приблизивъ мене до своеи особы. Ôнъ зô мною не бесѣдувавъ — тôлько рано и въ вечеръ, стрѣпавши двома пальцями зъ свого *жабо* табачнй пылинки, ôнъ тымижь двома пальцями, холодными якъ лѣдь, плескавъ мене по лици и дававъ менѣ якй-то темнй конфекта такожь зъ запахомъ амбры, котрыхъ я нѣколи не ѣла.

Въ дванайцятôмъ роцѣ житя я сталась его „лектрисою“ — читала ему французкй дѣла зъ минувшого вѣку, мемуары Сенъ-Симона, Мабли, Репаля, Гельвеція, переписки Вольтера, енцикльопедистôвъ — нѣчого, розумѣе ся, не тямлючи навѣть тогды, коли ôнъ усмѣхаючись и прижмурюючи очи приказувавъ менѣ: „Ôдчитай ще разъ послѣдный уступъ, ôнъ вельми важный!“ Иванъ Матвѣичь бувъ душею и тѣломъ Французъ. Ôнъ живъ въ Парижи до революціи, тямивъ Марію Антуанету, одержавъ ôдъ неи запросины до Тріянонъ, бачивъ и Мирабо, котрый, якъ росказувавъ о нѣмъ, носивъ дуже великй пуговки и бувъ въ загалѣ чоловѣкъ недоброи славы. Впрочѣмъ Иванъ Матвѣичь лишь рѣдко росказувавъ о тыхъ часахъ, але два або три разы въ рôкъ выголошувавъ, звернувшись до кривого старого емигранта, котрого державъ на ласкавôмъ хлѣбѣ и называвъ, Богъ знае длячого, „M. le Commandeur“ — выголошувавъ своимъ носовымъ голосомъ импровизацію, котру колись декламувавъ на вечерѣ герцогинѣ Полиньякъ. Я тямлю зъ неи лишь два першй стишки (рѣчь ишла о паралелю межи Россіею а Франціею):

„Любо ширяе орелъ въ холодныхъ кругахъ пôднебныхъ,
Де дикій голубъ не мôгбы й хвилѣ пробути...“

— Справдѣ, рѣчь достойна п-а Saint Aulaire! — докидавъ кождого разу M. le Commandeur.

Иванъ Матвѣичь до самои смерти вызиравъ молодо: червоный на лици, бѣлй зубы, брови густй, очи чорнй, выразнй, мовбы зъ ахату выробленй, притôмъ быстрй, але ласкавй. Ôнъ не посѣдавъ нѣякихъ примхъ и обходивъ ся зъ всѣми, навѣть зъ прислугою, дуже учтиво. Але, Боже мôй, якъ невыносный бувъ ôнъ для мене, якъ радо я кождый разъ ôдходила ôдъ него, якй нехорошй думки обгортали мене въ его присутности! Ахъ, я не була въ тôмъ виновата!... такъ якъ и невиновата я въ тôмъ, що они изъ мене зробили!...

Пану Рачу, по его сватьбѣ, назначено домокъ недалеко ôдъ паньского двора. Я жила тамъ зъ моею матерю. Невесело було менѣ и тамъ. У неи скоро родивъ ся сынъ, той самый Викторъ, котрого я могу назвати и уважати своимъ ворогомъ. Ôдъ его родинъ мати моя,

слаба уже зъ давнѣйше, занепала зовсѣмъ на здоровю. Панъ Рачь не бувъ пôдъ той часъ такій веселый якъ нынѣ. Ôнъ вызиравъ суровo и старався ся лишь уходити за доброго управителя паньскихъ интересôвъ. Противъ мене бувъ ôнъ жостокій и грубый. Я чувствовала себе вдоволеною, коли опускала Ивана Матвѣича, але и мою хату покидала я охотно... Нещасливй мои молодй лѣта! Вѣчно ôдъ одного берега до другого, а до жадного не хотѣлось пристати! Бувало, бѣжишь черезъ двôръ, зимою, по глубокôмъ снѣгу, въ легкôмъ убраню, бѣжишь въ паньску палату до Ивана Матвѣича, щобъ читати ёму, и дѣйстно радуёшь ся... А прійдешь, побачишь тй просторй комнаты, тй нестрй, шовковй меблѣ, того привѣтливого и бездушного старця въ шовковôмъ шляфроку на опашки, въ бѣлôмъ жабó и бѣлôй хустинѣ на шіи, зъ манштетами на рукахъ, выпудрованого, вычесаного назадъ, зôпре тобѣ духъ прикрый запахъ амóры и душа въ тобѣ заныё. Иванъ Матвѣичь сидѣвъ звычайно въ широкихъ вольтерôвскихъ крѣслахъ; на стѣнѣ, надъ ёго головою, висѣвъ образъ молодои женщины, зъ яснымъ и смѣлымъ выразомъ лица, одѣтои въ богатый жидôвскій костюмъ, зъ дорогоцѣнными камѣнями и перлами... Я часто вдивлялась въ сей образъ та въ кôнци и догадалась, що се бувъ портретъ моеи матери, мальованый ёи батькомъ по припорученю Ивана Матвѣича. Змѣнилась же она ôдъ того часу! Умѣвъ ôнъ зломити и знищити ёѣ! „И она ёго любила! любила сего старця!“ думала я... „Якъ се можна було ёго любити!...“ Але коли я знову згадала собѣ гдеякй недоговоренй слова матери моеи, ёи поневольнй движеня, тогды приходила я до пересвѣдченя: „Такъ, такъ, она любила ёго!...“ Ахъ, бодай нѣкто такого не заживъ!

Кождого дня я читала Ивану Матвѣичу, часомъ три-чотыри годины зъ ряду... Менѣ шкодило такъ богато и такъ голосно читати. Докторъ нашъ тревоживъ ся о мою грудь и навѣть одного разу замѣтивъ о тôмъ Ивану Матвѣичу. Але сей усмѣхнувъ ся (то ёсть, нѣ: ôнъ нѣколи не смѣявъ ся, а лишь заострювавъ и двигавъ въ передъ свои губы) и сказавъ ёму: „Нѣчого не шкодитъ, молодѣжь маё засобы силы“. А на замѣтъ доктора, чому, якъ давнѣйшими лѣтами, не читаё панъ Коммандоръ, Иванъ Матвѣичь знову усмѣхнувъ ся и перебивъ ёго: „Le Commandeur не маё вже зубôвъ и покашлюё за кождымъ словомъ. Я люблю молодый голосъ“.

И я мусѣла читати заёдно, хотяй и богато кашляла въ день и ночею...

Часомъ Иванъ Матвѣичь велѣвъ менѣ грати на фортепянѣ. Але музыка вплывала на ёго нервы усыпляючо. Очи ёго сейчасъ плющились, голова поволи опускалась и лишь изрѣдка дававъ ся чути голосъ: „Чи се изъ Стайбельта? Заграй менѣ гдещо изъ Стайбельта!“ Иванъ Матвѣичь уважавъ Стайбельта за великого генія, котрый въ собѣ умѣвъ побѣдити „отяжкѣлôсть нѣмецку“, и лишь тымъ ёму дорѣкавъ, що у него „за много розмаху, за много фантазіи!...“ Якжежь Иванъ Матвѣичь замѣчавъ, що я утомилась при фортепянѣ, тогды предкладавъ менѣ „du Cachon de Boulogne“. Такъ ишли дни за днями....

И отъ, однои ночи — памятна она для мене — поразило мене страшне нещастё. Моя мати умерла майже нагло. Менѣ ледви минувъ пятнайцятый. О, тяжке се було горе та и якимъ злымъ вихромъ налетѣло оно на мене! Ся перша стрѣча зъ смертею налякала мене на цѣле житё. Бѣдна моя мати! И дивножь жили мы зъ собою! Мы обѣ любили себе пристрастно, хочь безнадѣйно; мы обѣ словно хоронили и закрывали передъ собою звѣстну намъ тайну, упорно мовчали о нѣй, хотяй розумѣли, що въ глубинѣ нашихъ сердець дѣё ся! Навѣть про дальнѣйшй свои лѣта мати зô мною не говорила и нѣколи не жалувалась передо мною, хотяй все ёи ёстество бувъ одинъ нѣмый жаль! Мы боялись колинебудь звести рѣчь на справы серіозній. Ахъ, я все сподѣвалась, що прійде часъ, що она выскаже все и я ёй сповѣмь ся, и легче стане намъ... Але щоденнй занятя, наша нерѣшимôсть, недуги, присутнôсть пана Рача, а головно се вѣчне пытанё „по-що?“ и та скора безповоротна утеча часу, житя... Скôнчилось все громовымъ ударомъ и не лишь тыхъ слôвъ, що мали розвязати нашу тайну, навѣть звычайного предсмертного розпрощаня не судилось менѣ почути зъ устъ моеи матери! Тôлько всего лишилось въ моёй памяти, якъ панъ Рачь закликавъ: „Сузанна Иванôвна, прошу ити, мати хоче васъ поблагословити!“ а потому нагадую ту блѣду руку, тяжкй стоны, заверненй очи!... О, досыть того, досыть!

Зъ якимъ страхомъ, зъ якою нелюбостю, зъ якою цѣкавостю я другого дня и въ день похоронôвъ глядѣла на лице мого батька... такъ, мого батька! Въ шкатулочцѣ покôйницѣ найшлись ёго письма. Менѣ здавалось, що ôнъ крыхту поблѣдъ и подавъ ся — а може и того нѣ! Нѣщо не заворушилось въ тôй камянôй души. Якъ давнѣйше, закликавъ ôнъ мене черезъ тыждень въ кабинетъ свôй и тымъ самымъ голосомъ звелѣвъ читати историчнй замѣтки о Франціи Маблёго на 74. сторонѣ, на котрôй я остановилась. Навѣть портрету матери не велѣвъ вынести! Правда, прощаючись зô мною, ôнъ прикликавъ мене близше до себе и подавши въ-друге руку до поцѣлунку, сказавъ: „Смерть Вашои матери позбавила Васъ натуральноі обороны; теперь можете всегда числити на мою протекцію...“ А при сихъ словахъ торкнувъ ôнъ мене зъ легка по плечехъ другою рукою, и усмѣхнувъ ся по свому. Я хотѣла закричати: „Тажь вы мôй батько!“ але я нѣчого не сказала и выйшла.

Другого дня ранкомъ я пôшла на кладовищё. Май мѣсяць стоявъ тогды въ цѣлôй красотѣ цвѣтôвъ и листя, и довго сидѣла я на свѣжôй могилѣ. Я не плакала, не побивалась; въ мене одно було на умѣ: „Чуёшь, мамо? ôнъ хоче и для мене бути ласкавымъ!“ И менѣ здавалось, що мати моя не повинна була оскорбитись тою усмѣшкою, котра поневоли просилась менѣ на уста.

Я неразъ пытаю себе, чого я такъ дуже добивалась не такъ признаня — куды! — а бодай теплого слова ôдъ Ивана Матвѣича? Чи я не знала, щó ôнъ за чоловѣкъ и якъ мало подобавъ ôнъ на того, котрого образъ я выкохала въ души и назвала *батькомъ*... Але я була такъ одинока, такъ одинока на земли! И зновужь не ôдступала ôдъ мене мысль: „Чейже мати ёго любила? Черезъ щожь полюбила она ёго?“

Минуло ёще три роки. Нѣчого не змѣнилось въ нашôмъ одностайнôмъ, на передъ обчисленôмъ житю. Викторъ пôдроставъ. Я була старша ôдъ него осьми лѣтами и охотно була бы занялась нимъ, але панъ Рачь тому протививъ ся. Ôнъ придавъ ёму няню, котра мала строго уважати, щобъ хлопчина не „розпустивъ ся“, то ёсть, щобы не допускати мене до него. Та и самъ Викторъ сторонивъ ôдъ мене.

Одного разу панъ Рачь зайшовъ въ мою комнату розстроёный, розъяреный, недобрый. Въ вечеръ передъ тымъ дôйшли мене якйсь слухи. Люде правили, будьто

єго обличено въ утаєню якоись значнои сумы, що взявъ ôдъ купця.

— Вы можете помогчи менѣ, — почавъ ôнъ, нетерпеливо стукаючи пальцями по столѣ. — Пôйдѣтъ, вставтесь за мною у Ивана Матвѣича!

— Вставитись? о що? и на-що?

— Попросѣтъ за мною... чей я вамъ все-таки не чужій. Мене обвиняютъ... но, коротко кажучи, я могу лишитись безъ хлѣба, та и вы такожь...

— Та якъ менѣ до него ити? Якъ можу я єго трудити?

— Єще що! Выжь маєте *право* до него!

— Яке право, Иване Демяничь?

— Лишь не притворюйтесь... *Вамъ* ôнъ не може ôдказати зъ кôлькохъ причинъ. Тажь вы мене розумѣєте?

Ôнъ пильно заглянувъ менѣ въ очи и я счулась, що лице моє спаленѣло. Ненависть, погорда закипѣли въ менѣ наразъ, полились струєю, затопили мене.

— Такъ, я розумѣю васъ, Иване Демяничь, — ôдповѣла я єму въ кôнци не своимъ голосомъ, — але я не пôду до Ивана Матвѣича и не буду єго просити. Безъ хлѣба, то безъ хлѣба!

Панъ Рачь задрожавъ, затисъ зубы, здавивъ долони.

— Такъ стрѣвай же, царѣвна Меликитриса! — зашипѣвъ ôнъ. — Я тобѣ сего не забуду!...

Тогожь самого дня Иванъ Матвѣичь покликавъ єго до себе и, кажутъ, грозивъ єму тростиною, тою самою тростиною, котрою колись-тамъ обмѣнявъ ся зъ якимсь дукою, и кричавъ: „Вы подлець, вы мадолюбець! Я васъ прожену!“ (Иванъ Матвѣичь зовсѣмъ не умѣвъ говорити по руски и гордувавъ нашимъ „грубымъ языкомъ“: ce jargon vulgaire et rude!)

Иванъ Матвѣичь однакожь не прогнавъ пана Рача, навѣть не позбавивъ єго мѣстця. Але мôй ôтчимъ додержавъ слова: ôнъ менѣ *сего* не позабувъ.

Я починала спостерѣгати змѣну въ Иванѣ Матвѣичу. Ôнъ ставъ сумный, скучавъ, здоровє єго пôдъупало. Єго рожеве, свѣже лице пожовкло и поморщилось, одинъ зубъ зъ переду выпавъ. Ôнъ зовсѣмъ переставъ выѣздати и переставъ угощувати у себе пôдданыхъ своихъ, що давнѣйше дуже любивъ. Въ такій дни Иванъ Матвѣичь, зъ рожею въ петлици, выходивъ до селянъ (до салѣ, або на бальконъ) и доторкнувшись устами серебряного кубочка зъ горѣлкою, говоривъ до нихъ: „Вы радѣ моимъ розказамъ и я радъ вашôй щирости до мене. Мы всѣ *браты*, всѣ родимось рôвнѣ: пью ваше здоровє!“ Ôнъ клонивъ ся имъ и люде клонились єму въ поясъ, а не до землѣ, що було остро заказано. Угощеня ôдбувались вправдѣ єще, але Иванъ Матвѣичь не показувавъ ся бôльше своимъ пôдданымъ. Иногды ôнъ перерывавъ моє читанє словами: „Псує ся вже машина!“ Навѣть очи єго, тій яркій, камѣннй очи, помутнѣли и змалѣли; ôнъ засыплявъ частѣйше якъ передъ тымъ и тяжко зôтхавъ крôзь сонъ. Не змѣнилась лишь єго привѣтливôсть до мене, хиба що ставъ бôльше рицарскимъ и шармантнымъ. Хотяй зъ трудомъ, а все таки пôдносивъ ся ôнъ зъ крѣсла, коли я входила, провожавъ мене до дверей, пôддержуючи мене за локоть рукою, и замѣсть Suzon ставъ кликати мене або „ma chere demoiselle“, або „mon Antigone“. Панъ Коммандоръ умеръ въ два роки по смерти моєи матери. Може за нимъ затуживъ такъ Иванъ Матвѣичь? Ровесникъ померъ!...

Иванъ Матвѣичь видимо входивъ въ землю, хотяй завдно єще крѣпивъ ся. Одного разу, тыждней зо три до смерти, учувъ ôнъ заразъ пôсля обѣду заворотъ головы. Ôнъ задумавъ ся, сказавъ: „вже конець!“ и, прійшовши до себе и ôдотхнувши, написавъ письмо въ Петербургъ до свого одинокого наслѣдника, брата, зъ котрымъ не стыкавъ ся ôдъ якихъ двайцяти лѣтъ. Зачувши о слабôмъ здоровю Ивана Матвѣича, навѣстивъ єго одинъ сусѣдъ, Нѣмець, католикъ, давнѣйше знаменитый лѣкарь, що живъ теперь спокôйно въ своѣмъ сельци. Ôнъ дуже рѣдко бувавъ у Ивана Матвѣича, але сей пріймавъ єго завсѣгды зъ великимъ уважанємъ и въ загалѣ почитавъ єго. Чей одного єго на всѣмъ свѣтѣ и почитавъ ôнъ! Старець порадивъ Ивану Матвѣичу послати за священикомъ, але сей ôдповѣвъ, що „сй паны и я — мы не маємо собѣ нѣчого сказати“ — и попросивъ не говорити объ сѣмъ, а по ôдъѣздѣ сусѣда выдавъ приказъ камердинеру не впускати уже нѣкого. Потôмъ звелѣвъ мене покликати. Я злякалась на видъ єго: синй пятна лягли попôдъ очами, лице вытягнулось и задеревѣло, губы повисли. „Якъ ты выросла, Suzon“, заговоривъ ôнъ, тяжко вымовляючи суголоснй буквы, але завдно силуючись до усмѣху (менѣ тогды почавъ ся бувъ девятнайцятый) — „може вскорѣ сама зôстанешь... Завсѣгды будь розумна и чеснотлива. Се послѣдне поручене старця... (ôнъ закашлявъ ся)... старця, що тобѣ добра бажав. Я тебе поручивъ мому брату, и не сомнѣваю ся, що почтишь мою волю... (ôнъ знову закашлявъ ся и взявъ ся за грудь)... впрочѣмъ надѣю ся, що буду мôгъ зробити щось для васъ въ моѣмъ тестаментѣ“. Тй послѣднй слова рѣзнули мене мовь ножемъ по серцю. Ахъ, сего було вже за богато, се оскорбляло и понижало мене! Иванъ Матвѣичь, имовѣрно, приписавъ то, що у мене выразилось на лици, иншому якому чувству — чувству жалю або вдячности, и мовбы хотѣвъ мене потѣшити, поклепавъ мене по плечехъ, говорячи при тôмъ: „Ôдваги, моя дитино, ôдваги! Мы всѣ умремо. А впрочѣмъ єще нема небезпеченьства. Хотѣвъ я тôлько бути осторожнымъ...“

Якъ тогды, коли ôнъ мене покликавъ до себе по смерти моєи матери, такъ и теперь хотѣла я крикнути єму: „Та чей я ваша донька, я донька ваша!“ Але подумала я, анужь ôнъ въ тыхъ словахъ, въ тôмъ сердечнôмъ зойку, учує лишь желанє заявити мои права, права на єго наслѣдство, на єго грошѣ... О, нѣ за що! Не скажу я нѣчого чоловѣку, що нѣ разу не згадавъ при менѣ имени моєи матери, въ очахъ котрого я такъ мало значу, що ôнъ навѣть не задавъ собѣ працѣ дôзнатись, чи знаю я про моє походженє! А може бути, що ôнъ самъ сего боявъ ся та не хотѣвъ дѣла погôршати, не хотѣвъ позбавити себе гарнои лектрисы зъ молодымъ голосомъ! Нѣ, нѣ! Най ôнъ лишить ся виноватымъ передъ своєю донькою, якъ бувъ виноватымъ передъ єи матерю! Най забере зъ собою въ могилу тй двѣ провины! Клянусь, клянусь: не почує ôнъ зъ устъ моихъ сего слова, котре въ ушахъ кождого повинно звенѣти свято и солодко! Не скажу єму: отче! не прощу єму нѣ за матерь нѣ за себе! Та чи потребує ôнъ того прощеня, того названя?... А може потребує?... Нѣ, не буде єму прощеня — нѣколи, нѣколи!...

Богъ святый знає, чи додержалабы я своєи клятьбы, чи не змягчилобъ ся моє серце, чи не перемоглабы я своєи несмѣлости, свого сорому, своєи гордости... але зъ Иваномъ Матвѣичемъ сталось такъ, якъ зъ моєю матерю. Ôнъ умеръ нагло и въ ночи. Той самый панъ Рачь розбудивъ мене и разомъ зô мною побѣгъ въ пань-

скій двôръ, въ спальню Ивана Матвѣича... Я не застала єго навѣть въ тыхъ предсмертныхъ мукахъ, на котрй дивила ся при постели умираючои мови матери. На обшитыхъ коронками подушкахъ лежала суха, темна постать мужчины зъ заостренымъ носомъ и сивыми, розбуреными бровами... Я скричала ôдъ страху, ôдъ того виду, выбѣгла, наткнулась въ дверехъ на бородатыхъ людей въ довгôмъ убраню зъ червоными святочными поясами и вже не тямлю, якъ прійшла до себе на свѣжôмъ воздуху...

Росказували ôдтакъ, що коли камердинеръ вбѣгъ въ спальню на сильный подзвôнъ дзвôнка, ôнъ знайшовъ Ивана Матвѣича не на лôжку, а зо два ступнѣ ôдъ него. И будьто ôнъ сидѣвъ на земли скорчившись и два разы зъ ряду повторивъ: „Отъ маєшь и Юріѣвъ день!“ и будьто се були єго послѣднй слова. Але годѣ тому вѣру дати. Чого бы ôнъ въ послѣднôй годинѣ мавъ говорити такй слова!...

(Дальше буде.)

ЗЪ ПОЕЗІЙ В. И. МАСЛЯКА.

Налякана.

Ой, казала менѣ мати
Пôйти соли пожичати.
Темна нôчка на двôроньку,
А я иду по легоньки
До сусѣды; не бою ся,
Бо казала ми матуся:
„Хочь и темно, не жури ся,
Передъ лихомъ все хрести ся“.

Скрôзь подвôрє перебѣгла,
Тай до плота — ажь омлѣла,
Присяй Богу!... Якесь лихо
Дрôбнымъ ходомъ, а потихо,
Чалапъ-чалапъ выхилясомъ,
Бѣгцёмъ-бѣгцёмъ выкрутасомъ,
Тай до мене — тай ôдъ разу
Стало противъ перелазу.

Що я въ передъ, оно противъ —
Все до мене, все до плота.
Я на ôдлѣвъ бью рукою,
Я хрещу ся предъ марою,
А та мара дивна стала:
Якась гнучка и чорнява,
Чорноока, чорновуса —
Не вступав, хочь хрещу ся.

Ой, думаю, буде лихо!
Пôдкрадаюсь впередъ тихо,
Хапъ за кôлє!... Якъ не крикну,
Якъ не зôрвусь, якъ не втѣкну
Назадъ въ хату — присяй Богу!
Кажу: Неню, я не могу
Ити соли пожичати,
Тамъ щось страшитъ коло хаты!

Та хочь гнѣваєсь матуся,
Я по сôль ити бою ся,
Бо за нашимъ перелазомъ
Стрѣчаютъ ся мары часомъ.
И хочь темна була нôчка,
Знала добре цмокнуть въ личко
Тота мара чорновуса —
Цуръ и пекъ ѣй!... ще трясу ся!

Старй Броды 8. Лютого 1882.

Загублене вѣдерце.

Покрай поля на припонѣ
Пасъ хлопчина конѣ.
Сонце грѣло, допѣкало —
Въ хлопця очи чорнй
Утомились яснымъ сонцемъ,
Склеились поволи;
Заснувъ тихимъ сномъ хлопчина
На межи край поля.

А дѣвчина скрôзь леваду
Зъ вѣдерцемъ черкнула,
Попри межу легко бѣгла,
Конѣ завернула
Зъ зеленого жита-цвѣту
Й нишкомъ нахилилась,
Яснымъ окомъ на спящого
Мовчки подивилась.
Тихѣсенько, легѣсенько
Пôдôйшла — пристала,
Наглядала гарне личко,
Тай поцѣлувала,
Тай утѣкла изъ наляку,
Вѣдерце забула...
Ôнъ збудивъ ся, глянувъ быстро —
Дѣвчина майнула,
Тôлько щоки ще палали
Горячимъ цѣлункомъ
Устъ дѣвочихъ карминъ-цвѣту,
Сердечнымъ дарункомъ.
„Яка дивна! Цѣлувала...
Забула вѣдерце...
Чекай, прійдешь ты по него
Дѣвчинонько-серце!“

ЗАБОБОНЫ.

(**Повѣсть зъ народного житя — написавъ Никифоръ Ст.***)

X.

Настало бабске лѣто. Сонце въ послѣдне нагадало людямъ теплый часъ, въ воздусѣ сновалась шовкова паутина, земля пôдъ снѣжну одѣжь, котрою небавомъ сповити ся мала, надягла на себе срѣбну тканину. Погода тревала черезъ кôлька день и выправила всѣ дороги.

Въ такій часъ Козубачиха зъ донькою и Костирихою выбрались фѣрою до знахорки. Обѣ газдынѣ, ѣдучи, балакали то о сѣмъ, то о тôмъ, — жѣнкамъ не богато треба понуки до розмовы. Дорога вела черезъ поля, наѣженй стернею, то знову поораній, почорнѣлй пôдъ осѣнну сѣйбу. Петруня мовчала заєдно. Жажда мести не дала ѣй свобôдно гуляти думками, весело дивитись на свѣтъ божій. Въ фантазіи своѣй бачила она вже и те зѣлє, котрымъ надѣлитъ єѣ велика знахорка, бачила въ духу и всѣ тй чары, котрыми обмотає она свою соперничку, не зжахнулась навѣть, коли передъ очи єи выступила постать строєнои симъ зѣлємъ Фотины. Пôдъ вечеръ доѣхали они до знахорки.

Знахорка була стара вже женщина, суха мовь засушеный грибъ, зъ заостренымъ носомъ, поморщена,

жовта. Черезъ весь день не було въ неи другого дѣла, лишь збирати зѣлє, сушити єго, вязати въ пучки, складати, дѣлити. Якъ разъ на той часъ, коли Козубачиха загостила въ єи хату, она заходилась коло зѣля, надъ котрымъ заєдно нашептувала.

„Далека дорога до васъ матусю“ — заговорила Костириха.

„Кто порады шукає, на дорогу не зважає“, — ôдморкнула знахорка.

„Правду кажете“, — вмѣшалась Козубачиха, — „потреба зажене чоловѣка хочôы на край свѣта!“ И за сими словами выняла она фляшку горѣлки и осухъ свѣжій, а Костириха добула дѣжечку брындзѣ и грудку масла, и всѣ почали здоровкатись. Бесѣда пôшла живѣйше. Кожда говорила, що ѣй на языкъ упало. Навѣть муркотлива знахорка почала языкомъ звивати. Петруня не пила и нѣ словомъ не мѣшалась до розмовы. Черезъ весь часъ не спускала она очей зъ лиця старои вѣдьмарки. Вѣдай хотѣла она зъ чертôвъ єи вычитати тайну силу несамовитои порадницѣ въ людскôмъ горю. Запримѣтила те и знахорка и обôзвалась:

„Тобѣ щось дуже на серцю тяжить, моя дѣвочко!“

„Хибажь вы не знаєте?“ — спытала Петруня.

„Подай руку, то и дôзнамь ся твого горя“.

Не дала собѣ Петруня сего два разы казати. Сейчасъ подала она руку и простерла долонь. Знахорка нѣôы на долонь дивячись, зъ укоса спозирала на єи лице и ôдгадовала.

„Ты любишь парôбка богатого, красного и доброго, що и годѣ другого такого найти въ свѣтѣ. Зъ нимъ ворожитъ тобѣ планета велике щастє. Лишь отсе не добре... то на войско показує... А тутъ... се одна незамужна, що дуже єго любитъ“.

„Уже свѣтами пôгнали мою дѣтину!“ зъ плачемъ перебила Костириха.

„Всему тому винна тота дѣвчина“, — пôдхопила знахорка. — „Передъ нею ôнъ и зъ житємъ непевный“.

„А теперь на мою доньку наважила“, — жалувала ся Козубачиха. — „Послухайте лишь, я про все вамъ роскажу!“ И росказала про все, що лишь знала о чарахъ Фотины. Костириха рôвножь нѣчого не замовчала, а Петруня зновъ оповѣла, якъ Фотина въ городѣ надъ нею и Василемъ хмѣль ôдъ лозы роздѣлила, а потôмъ кôсть зъ пса и кота мѣжь нихъ кинула. Стара ворожка выслухавши всего, казала всѣмъ тремъ лѣвй руки разомъ зложити, посыпала якимсь порошкомъ долонѣ, ôдтакъ пошептавши щось надъ ними и подумавши сказала:

„Добре, вже знаю, що єи згубитъ. Не велика се чарôвниця. Все, що дотеперь зробила, на ню ся оберне. Послухайте и зробѣтъ, якъ вамъ скажу. Роздерту хусточку сшійте, хмѣль обмотайте доокола лозы, настружѣть базнику и все то зъ зѣлємъ, що вамъ дамь, варѣть черезъ сѣмь день и ночей въ водѣ, котру та чарôвниця сама вынесла. Горнець, где маютъ ся чары варити, мусите зняти зъ плота чарôвницѣ, а зъ кола сѣмь трѣсокъ устругати и кождого дня одну трѣску до окропу кинути. Вываромъ тымъ треба закрутку ôдъ дверей полити, а ямку пôдъ порогомъ засыпати глиною. Такъ мусите робити черезъ сѣмь день, передъ всходомъ и по заходѣ сонця. Семого дня о пôвночи муситъ сама Петруня лозу и хмѣль на тôмъ самôмъ мѣсци закопати, где росли, а трѣски и зѣлє высыпати передъ порôгъ Фотины и накрыти горшкомъ, въ котрôмъ чары варились.

Знахорка выйшла зъ хаты, а обѣ газдынѣ при чарочцѣ забавлялись весело дальше. Се була добра нагода для Петрунѣ. Она выйшла за знахоркою, поцѣлювала вѣдьму въ руку и зъ плачемъ почала свои жалѣ выводити.

„Та заздрôсниця Фотина розбила всѣ мои надѣѣ, пôдкопала моє щастє, забрала менѣ спокôй святый, наважила на мене. И въ чôмъ же я виновата, дорога матѣнко?“

„Лихій чоловѣкъ причины не шукає“, — ôдповѣла баба.

„Ôдъ дѣтины любила я єѣ немовь рôдну сестру. Скажѣть самй, чи варта она на свѣтѣ жити?...“

„Ой, що негôдна то негôдна!“ — муркотѣла пôдъ носомъ старуха.

„Вы знаєте рôжне зѣлє на уроки, на чары, на всяку недугу“, — говорила розсмѣлена Петруня — „знаєте, якъ оно и называє ся и где росте, якъ и коли єго ужывати. Отъ возьмѣтъ сихъ кôлька сорокôвцѣвъ, а скажѣтъ лишь те зѣлє....“

„Яке зѣлє? Що хочешь, дѣтинко?...“

„Вы не знаєте моихъ гадокъ?“ спытала Петруня.

„Знаю, але менѣ першôй не вôльно того казати“.

„Хочу Фотинѣ ôдплатити за єи лукаве серце“.

„Говори яснѣйше! Ôдплата може бути рôжна...“

„Хочу єѣ строити“, — шепнула Петруня ворожцѣ на ухо.

„Хочешь єѣ строити?“ — пытала недовѣрчива знахорка. „А будешь ты въ силѣ?“

„Не просилабымь васъ инакше“.

„А єсли не удашь? єсли ся выкрыє?“

„Вамъ и волосъ зъ головы не спаде. Я васъ не зраджу“.

„Добре, дамь тобѣ. Лишь памятай на послѣдне слово. Дамь ти порошку, котрый вправдѣ не заразъ умертвитъ чоловѣка, але по якôмсь часѣ нехибный. Порошокъ той кинешь въ горѣвку або въ воду, котру Фотина буде пити, або и въ страву. Одна щипта выстарчитъ на цѣлу коновцю воды“.

Знахорка пôйшла до коморы, внесла якійсь завитокъ, розвязала єго и зъ тоненькои шматинки выняла порошокъ. Дала зъ него трохи Петруни, решту овинула назадъ, завязала и занесла на своє мѣстце.

Небавкомъ ôдъѣхали всѣ ôдъ ворожки. Петруня черезъ цѣлу дорогу промышляла, коли и якъ моглабы мести своєи довершити.

XI.

Для жовнѣра нема прикрѣйшои хвилѣ надъ першй два мѣсяцѣ. Тоска за домомъ та родиною и найтвердше серце змягчитъ та звялитъ. Строгôсть обовязкôвъ войсковыхъ и найсильнѣйшого обезсилитъ, а жестокôсть старшихъ, особливо въ давнѣйшихъ часахъ, всякому доскулила. Тай не дивно, що многй покидали дôмъ рôдный, лишали ôтця, матерь и цѣлу родину, вырѣкались скибы батькôвскои, а самй утѣкали за границю; многй калѣчились безъ милосердія, щобъ лишь не дôстати ся до войска. Когожь насилою пôдъ карабинъ схопили, зъ початку тративъ веселôсть, живкôсть, быстрôсть ума и охоту до житя.

И Василь, що давнѣйше першій бувъ до всего, до роботы и до забавы, въ войску выглядавъ начебъ не вмѣвъ два счислити. Товаришѣ єго запивали свôй смуткъ горѣлкою и потѣшали себе взаимно. У кождого

бувъ зъ дому якійсь грѣшь, то и складались они на панôвъ капралѣвъ и частували ихъ, а пôдъохотивши собѣ, спѣвали весело, якбы имъ ничь не доскуляло. Одинъ лишь Василь сидѣвъ заєдно въ кутику, сперъ голову на руку, тай думавъ о батьку, матери, та своєй Петруни. Образъ минувшого, щасливого житя стоявъ єму живо передъ очима и неразъ покотились слезы на тверду жовнярску постѣль. Зауважавъ те одинъ зъ єго села и сейчасъ оповѣвъ пану капралеви про любовь Василя до Петрунѣ. Панъ капраль велѣвъ прикликати Василя, покрутивъ вуса, прибравъ марсову мину, змѣривъ наляканого рекрута и спытавъ тономъ, повнымъ угрозы:

„Чого ты, хлопе, плачешь?“

Запытаный мовчавъ.

„Чому не дивишь ся просто въ очи?“ гримнувъ недобрый вже панъ капраль, при чôмъ такъ сильно ударивъ Василя, що ажь зубы языкъ протяли, а кровь поверхъ губъ выступила. „Скажи, чого плачешь?... Якъ нѣтъ...“

Ôдмахъ руки докôнчивъ рештy.

„Менѣ прикро за домомъ“, въ плачемъ ледви выцѣдивъ Василь.

„Неправда, ты чого иншого плачешь“.

„Нѣ, паночку дорогій“, перечивъ смѣлѣйше Василь.

„Єсли я кажу, що неправда, то неправда“, обстававъ при своємъ панъ капраль, тай ударивъ Василя всею силою по лици. „Знай“, говоривъ дальше, „що въ войску не вôльно неправды казати. Дома що иншого. Татови можешь говорити, що тобѣ подобає ся, але менѣ не вôльно!“

Послѣдні слова до живого дôймили доброго сына. Кровь ударила єму до головы. Въ однôй хвили бувъ ôнъ вже готовый поборонити чести батька свого и лишь згадка на Петруню розброила єго.

„Тобѣ за домомъ прикро?“ — говоривъ зъ насмѣшкою панъ капраль.

„Такъ, паночку“.

„Перше мушу навчити тебе, якъ маєшь говорити до мене. Я — панъ капраль, а не якійсь тамъ паночко“, и зновъ ударивъ Василя. „А теперь по отцѣвски остерѣгаю тебе, говори все правду, бо въ войску бьютъ за неправду. Маршь!“

На другій день рано учили рекрутôвъ наче тыхъ маленькихъ дѣтей найперше ноги ставляти, а потôмъ поволи ходити. Василь вытягавъ ноги бôльше, чимъ котрый иншій, все однакъ було нэдармо. Панъ капраль завсѣгды найшовъ якусь хибу, щобы лишь мôгъ ударити, або въ бôкъ штыхнути. Такъ велось зъ дня на день, а зъ Василевои уроды и слѣду не стало. Єщежь зъ наказу пана капраля и товаришѣ самі докучали єму якъ нôчь такъ день, высмѣваючись зъ него и єго любки; били єго, штуркали и послугувались нимъ якъ послѣднымъ.

Душа Василя кервавилась все бôльше. Дома лишивъ ôнъ родичей старенькихъ безъ пôдпоры и любу безъ потѣхи. Всѣхъ любивъ ôнъ, одно бôльше другого. При ôдходѣ батько плакавъ якъ дѣтина, мати зъ болю и слова не могла промовити, а Петруня... щожь о нѣй сказати?.. Горе єи було превелике — образъ розлуки стоявъ ѣй заєдно живо передъ очима... Батько, пôсля думки Василя, добувавъ остаткôвъ силъ за тяжкою роботою, а мати проганяла дни лишь на плачу. Найбôльшежь непокоила Василя ненависть Петрунѣ до Фотины. Въ такôмъ горю потребувавъ Василь розрады щирого и мудрого пріятеля, передъ котрымъ мôгбы выявити причины свого смутку, а тымъ самымъ найбôльшій тягаръ зъ свого серця зняти. Але гдежь найти такого? Всюда, куда лишь повернувъ ся, находивъ горесть, куды прихиливъ ся, всюды дôзнававъ заводу. Такъ ôдъ всѣхъ опущеный давивъ цѣле горе въ собѣ самôмъ. Колись удалый, живкій, гожій, сильный и здоровый парôбокъ змарнѣвъ, знеохотивъ ся до житя, знидѣвъ, занемощѣвъ и занедужавъ. Лѣкарь ôдославъ єго до шпиталю. Тутъ лежавъ Василь цѣлый мѣсяць. Ôджывши троха на тѣлѣ и скрѣпивши ся на силахъ, вернувъ до компаніи. Але панъ капраль зновъ не ôднимавъ рукъ ôдъ єго головы. Ôдъ частыхъ побоѣвъ почало єму въ головѣ шумѣти. Єго вдруге взяли до шпиталю, где пролежавъ цѣлыхъ три мѣсяцѣ.

Минула зима, а Василь и слова не писавъ до дому. Зъ весною настали нові великі роботы жовнярскі. Давнѣйше ôдъ снѣгу до снѣгу жовняръ мало коли въ касарни спочивъ, а въ бôльшôй части шлявъ ся на маршахъ пôдъ голымъ небомъ...

(Дальше буде.)

НАЙКРАСШІЙ ВЕЛИКДЕНЬ.

(Росказъ зъ молодыхъ лѣтъ.)

Гей, гей! якійжь то чудні, солодкі згадки тыхъ лѣтъ молодыхъ, коли то єще чоловѣкъ глядѣвъ на сей свѣтъ мовь на яку гарну панораму, коли рожевый лучь надѣ огрѣвавъ любымъ тепломъ грудь молоду, а серце палало нѣжнымъ чувствомъ до всёго, що любе, що рôдне... И та хатка окружена гилястыми липами, де въ першій разъ побачивъ чоловѣкъ ясне сонѣнко, и той чистый ручай шепотливый, и садокъ засѣяный цвитучими деревами, и вся рôдня сердечна — всё те наляже неразъ на думы и переноситъ тебе въ то житє минувше, въ щастє ранныхъ лѣтъ... Жієшь теперь въ добрѣ, веселишь ся тымъ свѣтомъ божимъ, то и тіи згадки солодкі огорнутъ твою душу любымъ, невысказанымъ чувствомъ; а вдерло ся въ твою грудь тяжке горе, утопились твои надѣ на днѣ недосяглого моря житя, придавили тебе тяжкі удары твоєи долѣ, то и згадки лѣтъ молодыхъ настроятъ твою душу жалемъ та сумомъ. Дивна та доля людского житя, дивна єи сила!

А щожь дѣєсь въ груди того, кому остали въ памяти споминки лише зъ лѣтъ дитячихъ, коли въ першôмъ зараню весны глядѣвъ ôнъ веселыми очима на щастє родинне, гулявъ невинно по тôмъ гарнôмъ свѣтѣ? Нема що й казати; се знає той, чія така доля, а тымъ, що недолею значили дорогу свого житя — бодай она и не приснилось!...

Надходятъ свята — Великдень. Не всѣ мы однако пережили въ житю тоє свято. Рôжно лучалось. Одинъ празднувавъ той день посередъ дорогои родины, де серце зъ серцемъ, душа зъ душею дружитъ ся; другій видѣвъ радôсть на лици людей, видѣвъ дружбу сердечну, видѣвъ хвилѣ дѣйсного щастя у другихъ, а самъ закрывавъ собѣ очи, давивъ силомôць сердечный жаль, що мимохôть вырывавъ ся зъ груди...

Отъ, и менѣ прійшла на думку одна згадка хвиль Великодныхъ. Було се въ другôй половинѣ Цвѣтня. Земля тогды була одѣта пышною одежею; стелилась она докола гарнымъ, зеленымъ килимомъ, свѣжими весняными цвѣтами, що бальсамичною вонею воздухъ наповняли. Веселый гай окрывавсь вже потроха маєвымъ

листємъ, а спѣвъ щебетливыхъ пташокъ роздававъ ся въ гармонійныхъ звукахъ. Весна, якихъ мало!

„Завтра Великдень, паноньку!“ — озвалась до мене старенька бабуся, Варвара, що служила у тôмъ самôмъ дворѣ, де я учивъ паньскихъ дѣтей.

— Великдень! — кажу, поглянувши на зморщене лице бабусѣ, — але чому вы мене про тов пытаєте?

„Та нѣчого; отъ звычайно, надходитъ свѣтлый день, то и радôсть добрымъ людямъ, — а вамъ, бачу, щось нѣбы лежитъ коло серця...“

— Такъ я у васъ злый, бабусю, коли не тѣшусь, не радуюсь, якъ другî?“

„Та я не тото кажу...“ промовила стара Варвара иншимъ голосомъ тай ôдвернулась ôдъ мене, навѣть и не глянувши.

Незвычайна була бабуся Варвара. Вѣку у неи нѣкто не числивъ, але вѣдай перенесла она вже була за собою сємь десятокъ, хоть ще досыть крѣпко ходила по земли, но все похилена. Лице у неи старе, поморщене, а синî брови насупились густо надъ очима, що ихъ и годѣ було побачити. Єи роду нѣкто не знавъ, бо и въ селѣ не мала она нѣякои рôднѣ. Казали люде, що она колись зайшла сюда ажь зъ пятого села. Старый газда Михайло такъ менѣ про ню росповѣдавъ: „Тогды, якъ прійшла до насъ, була єще молода, та нѣвроку на видỷ. А все була така до роботы, якъ и теперь; видно, вже такъ ôдъ роду зросла зъ працею. Мовчалива була, не звѣрялась нѣкому, знать давило ю щось претяжко, та всё въ собѣ дусила. Ось тôлько знали мы, що була вдовою, бо сама сказала: „Поховаламъ чоловѣка, поховала малыхъ дѣтей, тай пôшла въ чуже село, мѣжь чужî люде, на хлѣбъ насущный заробляти. Може забуде ся борше гôрке горе мѣжь чужими, бо тамъ... охъ, тамъ давитъ за серце!...“ Стала она у нашихъ панôвъ за мамку; годувала теперѣшного пана, та вже и доси остала въ дворѣ на службѣ. Робилажь бо небога, робила, тай теперь, бачите, робитъ, нѣбы яка молодиця, хоть вже похилилась нѣвроку. Старôсть — не радôсть!“

Такъ менѣ росказувавъ старый Михайло, та бôльше ôдъ нѣкого не чувавъ я иншого слова про бабусю Варвару. Тай справдѣ заходилась она цѣлый день божій коло всякого дѣла, не всидѣла нѣколи дармо. Чи въ зимѣ, чи въ лѣтѣ, все бачивъ ты єи при якôйсь роботѣ; було каже: „шкода хлѣбъ святый дурно ѣсти“. Належала до решты двôрскои службы, хоть Богъ тамъ знає, чи давали яку платню. Тай на-що ѣй було платнѣ? Мала ложку стравы та кутокъ, де могла голову склонити, а вдягнутись — етъ, стара Варвара чимъ-небудь вдоволялась.

Та все такой незвычайна була тая бабуся. Бувало неразъ довго о нѣй думаю, та всѣляко собѣ мѣркую. Друга жѣноча служба цокотѣла по цѣлыхъ дняхъ, а она мовбы и не чула; и день мине, а она мовчитъ, не говоритъ. Нѣ смѣху нѣ плачу нѣкто у неи не чувъ. Люде привыкли вже були до неи, тай нѣкому вѣдай не було на думцѣ, приглянутись цѣкаво сѣй дивнôй людинѣ. „Така въ неи врода“ — говорили звычайно люде, якъ я спытавъ про ню, а у моихъ панôвъ не можь було почути про бабусю якого розумного слова, бо дежь панамъ розбирати житє простои людины... Добра та добра, роботяща та роботяща, тиха та тиха — а бôльше? отъ звычайно баба! А я все такой своє думавъ: се дивна, незвычайна якась женщина. Заговорила часомъ, то такъ якось грубо, зимно, що казавбысь, въ єи души холодъ та студѣнь. Не умѣла нѣкого жалувати, анѣ нѣкому дорѣкати. Спытавъ я єи разъ: Бабусю, кôлько вамъ лѣтъ? — „Багато, багато, — ôдповѣла — тôлько, що ось тôй порохнавôй вербѣ надъ водою...“ Така була єи звычайно бесѣда. Неразъ я бачивъ, якъ двигала она коновку зъ водою, тай жаль менѣ стало старои. Тяжко то, подумавъ я собѣ, робити на старôсть таку роботу. Такъ разъ и кажу до неи: На-що вы такъ двигаєте? Менѣ васъ ажь жаль... „А другихъ вамъ не жаль?“ — ôдповѣла. „Не понесу я, то понесе кто иншій; всѣмъ намъ до смерти трудитись“.

Але я верну до свого.

Наспѣла Великодна недѣля. Скоро лишь на свѣтъ почало займатись, вже люде, мовь тî мурашки въ мурашнику, зворушились въ селѣ, кождый до однакового дѣла. Господынѣ повыносили свои паски та всѣлякî Великоднî ласощѣ, та спѣшили зъ ними чимъ скорше пôдъ церкву, дехто возомъ, а дехто и пѣшки. Кожда газдыня бажала розставитись пôдъ церквою на лѣпшôмъ та виднѣйшôмъ мѣсци, щобъ то и бôльше свяченои воды упало и можна було широко повеличатись великими та бѣленькими пасками. Закалаткали въ церквѣ, а докола церквы порозсѣдалась вже громада, забѣлѣли рантухи жѣночî, зазеленѣли дѣвочî головы хрещатымъ барвѣнкомъ. Оттутъ якась богата газдыня туй коло дверей церковныхъ розвинула на бѣлôмъ полотнѣ свои румяныî та здоровî паски, а тамъ въ послѣднôмъ рядѣ бѣдакъ-комôрникъ тулитъ въ корытци невелику пасчину та чорнî балабухи, немовь соромитъ ся показати ихъ очамъ людскимъ. Та всежь-таки кождый въ ско хвилю ставъ веселѣйшій, кождому спали зъ грудей всякî злиднѣ, всяка журба щоденна.

Скôнчилась ôдправа церковна, та люде зъ посвячеными пасками стали розходитись домôвь. Дзвоны на дзвôници загомонѣли голоснымъ звукомъ, а докола церквы стала щоразъ збôльшатись громада охочихъ хлопцѣвъ та гарно повбираныхъ дѣвчатъ. Розвелась весела гаѣвка, найгарнѣйша забава сельского нашого люду. Гей, гей! подумавъ я собѣ, и въ моѣмъ колишнôмъ житю були колись хвилѣ, де я малымъ хлопцемъ приглядавъ ся зъ сердечною радостею тымъ невиннымъ забавамъ, та неразъ, було, бравъ и самъ въ нихъ щиру участь. А теперь дивлячись, я почувъ въ души зовсѣмъ инше чувство ôдъ колишного. Передъ моими очима охоча молодѣжь гуляє, тамъ въ бѣлыхъ хатахъ ангелъ спокою розводитъ щастє родинне, тамъ десь весела рôдня дѣлитъ ся любою розмовою та щирыми бажанями, а я... я жію въ сю хвилю лишь згадками. Жаль менѣ було покидати тыхъ згадокъ, котрî при голоснôй радости другихъ ще тяжшимъ каменемъ давили мою грудь. И у мене була колись люба рôдня, було щастє родинне, були веселî хвилѣ дитячî, були надѣѣ рожевî, була... була може и хвиля раю... А за ними кôлько то слёзъ потекло, кôлько душевныхъ ранъ розъятрилось, кôлько ударôвъ упало, кôлько надѣй померкло! Зъ тыми згадками стало менѣ маркотно, гôрко. Я ôддаливъ ся ôдъ людей, зôйшовъ на рôвну леваду. Тутъ розкрылась передъ моими очима чудна природа, но якъ разила тогды мою душу вся єи краса величава! Въ свѣжôмъ воздусѣ розливались весняныî пахощѣ — а мене воздухъ той паливъ, мовь горячій подувъ; ясне сонце золотыми лучами будило кождый ствôръ до житя — а менѣ освѣтляло те сонце, на бôльшій жаль, затертî образы минувшости; пестрî цвѣты красувались зъ посередъ зеленого килима

*

— въ моихъ очахъ миготѣли они темно, чорно; веселй пташки голосили любу пѣсню въ тысячныхъ звукахъ— въ моѣй души луна тыхъ звуковъ зливалась въ якусь жалобну нуту; быстрый нуртъ поблизького ручаю розбивавъ филѣ зъ плюскомъ по водномъ камѣню — менѣ выдавъ ся той плюскъ плачемъ, стономъ... И тутъ стало менѣ душно, сумно. Я пустивъ ся до гаю, та якъ разъ зупинивъ ся на горбку, зъ одки розкрывалось передъ моими очима кругленьке село. И зновъ долетѣвъ до мене луною гомонъ людскій, веселй спѣвы дѣвочй, щебетливый гаморъ дитинячій. А тамъ попри рѣчку ишовъ якійсь паробокъ та молодечимъ голосомъ завѣвъ пѣсню, що ажь луна гаємъ гомонѣла:

„Закувала зазуленька
У зеленомъ гаю,
А я хлопець молоденькій
Собѣ погуляю...“

Гуляй здоровый, подумавъ я собѣ, бо на те пора твоя весняна. Кто знає, яка тебе ще доля чекає, кто знає, чи и сей спѣвъ — правдивый одгомонъ твого дѣйсного щастя... Гуляй здоровый!

За хвилю бувъ я вже въ гаю. Тутъ якось лекше менѣ стало. Понурый холодъ лѣса розбудивъ потроха мою душу зъ тяжкихъ сновъ и я ставъ вже мѣркувати и про другихъ людей горе. Такъ зайшовъ я до добре знакомои менѣ хатки, а радше буды, де пробували ночею сторожѣ коло зрубаного дерева. Тамъ усѣвъ я. Чижь не лѣпше, думаю, було нынѣ межи людьми остати? Нѣ, нѣ! бо хоть люде часомъ щиро, сердечно витаютъ, то годѣ такой смѣятись тогды, коли душа тихо плаче, годѣ яснѣти лицемъ, коли иншй думы грудь налягаютъ. Сто разъ лѣпше сховатись зъ журбою, де нема людского свѣдка, нѣжь силувати уста до смѣху, або зновъ мѣжь веселыми людьми жалемъ оддыхати. Кождому своя доля, та не кождый глядитъ однако на другого: одинъ хотѣвбы розважати, другій возьме за зле, що своимъ сумомъ мѣшаєшь ёму утѣху. Коли другй тѣшатъ ся, не займай имъ тои хвилѣ, бо и для нихъ она недовга — и смѣхъ и плачь, се щоденнй товаришѣ людскй!

Довго сидѣвъ я одинокій. Сонце звернулось вже давно зъ полудня, а мене такъ щось придержувало у томъ мѣсци, де я вже неразъ пересиджувавъ. Наразъ ктось станувъ коло мене. Я подняъсъ очи и побачивъ — бабусю Варвару. Ёи лице було блѣде-блѣде, ёи уста дрожали, а зъ старыхъ очей котились слёзы. Я въ першій разъ побачивъ ёи такою; мене тронуло якесь дивне чувство; я мимохоть спустивъ очи, не могучи дивитись на пильный поглядъ бабусѣ. Она мовчала.

— Що васъ сюды привело, бабусю? — спытавъ я непевнымъ голосомъ — якъ вы тутъ взялись?...

„Я прійшла за вами, — промовила она, а голосъ ёи дрожавъ, — я знала, що вы тутъ пошли — я ще вчера знала...“ И по зморщеномъ лици покотились зновъ слёзы...

Самъ я не знаю, якъ се сталось, але я заплакавъ, щиро заплакавъ... Я спознавъ мигомъ всю цѣль и гадки бабусѣ. На хвилю всё для мене занѣмѣло, всё счезло зъ моихъ гадокъ: и люде, и спѣвъ пташенятъ, и шумъ дробныхъ листочковъ — всё, всё кромѣ бабусѣ, кромѣ ёи дрожачого голосу...

Бабуся Варвара усѣла.

„Я знаю, що вамъ на серци...“ почала она ласкавыми словами. „Вы тутъ безъ роду, вы сирота. Другй тѣшатъ ся, веселятъ ся, а вамъ горкій свѣтъ, що самй мѣжь чужими жіете... Я знаю, бо й я була молода, и я була сиротою. На старость одвыкне чоловѣкъ одъ того, але за-молоду, то горко, богме горко!...“

Въ житю моѣмъ нѣколи и нѣчо мене такъ не тронуло, якъ сй слова бабусѣ; они менѣ по вѣкъ въ души останутъ, по вѣкъ не затрутъ ся въ моѣй памяти. А мусѣли они глубоко вразити мою душу, бо я и не думавъ передъ тымъ нѣколи, щобы у старои, мовчаливои Варвары було на столько чувства, на столько знаня людскои душѣ!

„Ѣджте паноньку, — сказала бабуся и розвинула передо мною хустину зъ свяченымъ, — ѣджте, та роскажѣтъ менѣ свою долю, то вамъ лекше стане на души“.

И тутъ я дѣливъ ся зъ бабусею Варварою въ Великодну недѣлю першимъ свяченымъ яйцемъ и зрадѣвъ, мовь найбогатѣйшій панъ въ пышной палатѣ посередъ збытку и гучной радости. Всё для мене стало ся веселымъ та любымъ: и сонце, и гай, и спѣвъ, а старенька бабуся яснѣла передъ моими очима мовь яка надземна истота. Довго я сидѣвъ побочь бабусѣ, довго розмовлявъ зъ нею, а одтакъ пошли мы обоє до дому — зъ легкимъ серцемъ, зъ одрадною душею...

И зновъ старенька Варвара мовчала, якъ и перше. Боже мой, скольке то часомъ правды и серця у тыхъ простыхъ, невченыхъ людей!...

То мой найкрасшій Великдень, якій проживъ я коли въ своѣмъ житю...

У Львовѣ, въ Великій четверъ 1881. *Иларіонъ Грабовичъ.*

Судьба и значене Кіева одъ року 1362 до 1569.

(*Статія Вол. Антоновича. — Подавъ Корн. Заклинській.*)

Въ жерелахъ до исторіи Кіева и цѣлои южнозападнои Руси стрѣчаємо велику перерву, почавши одъ конця 13 столѣтя (коли кончитъ ся лѣтопись Волиньска) ажь до другои половины 16 столѣтя, де починає ся рядъ новыхъ лѣтописей и щоразъ богатшій матеріялъ архивальный.

Исторію руску зъ того часу (одъ 14 до половины 16 столѣтя) збувала мовчанемъ больша часть дотеперѣшныхъ историковъ, именно чужосторонныхъ, або подавала лишь короткй загальники и догадки, основанй будьто на жерелахъ.

Однымъ зъ такихъ загальниковъ, що повставъ при конци XVI вѣку и уважає ся за неоспориму историчну правду, єсть мнѣніе, що Кіевъ за нападу Батыевого бувъ цѣлкомъ покиненый въ розвалины, а кіевска земля навкруги запустѣла и не принимала нѣякои участи въ политичномъ и культурномъ житю Руси. Выходячи зъ того загального осуду що до исторіи Кіева и всеи єго области, старались деякй историки гипотезами доволѣ тенденційными пояснити, зъ одки взялось численне населене, яке мы тамъ стрѣчаємо при конци XVI столѣтя. Погодинъ пише, що народъ рускій передъ нападами татарскими схоронивъ ся бувъ на повночну Русь (котра, якъ знаємо, не менше потерпѣла одъ нападовъ татарскихъ, якъ полуднева), а єго мѣсце заняло инше племя, що спустило ся зъ Карпатъ на ровнины надъ Днѣпромъ. Зъ другои стороны писателѣ польскй, якъ Грабовскій и Шайноха, повторивши казку о запустѣню землѣ кіевскои, заселяли єѣ польскими выходцями зъ надъ Вислы, не поясниви однакъ, для чого тй выходцѣ при конци 16 ст. представляютъ масу р у с к о г о, а не п о л ь с к о г о народу. Такй выгадки звели зъ дороги такожь такихъ писателѣвъ, що могли були розпознати тенденційность польскихъ историковъ и односити ся больше критично до роднои минув-

шости. Примѣръ такого браку критичного погляду бачимо въ переднôмъ словѣ до „Исторіи Возсоединенія“ Кулѣша.

Розглянувшись безсторонно въ тыхъ немногихъ историчныхъ звѣсткахъ о судьбѣ южной Руси, якѝ до насъ дôйшли, побачимо, що росказъ про запустѣнє Кієва и околицѣ межи 13. а 16. столѣтємъ єсть историчною выдумкою. Послѣдне зруйнованє, яке постигло Кієвъ, було за Батыя. Лѣтопись Волиньска росказує, що пôдчасъ осады Кієва черезъ Батыя завалила ся одна (десятинна) церковь пôдъ тягаромъ людей, що на єи даху стовпились. Ôдтакъ Батый перейшовъ на Волинь и занявши кôлька городôвъ, за радою полоненого боярина Дмитра перейшовъ на Угорщину. Про зруйнованє Кієва не находимо бôльше нѣякои згадки. Мимо те авторы лѣтописныхъ зводôвъ зъ 16. вѣка, хотяй корыстувались лѣтописю Волиньскою, росказуючи про нападъ Батыя украсили тôйже кôлькома своими придумками, вмѣсто подати дословно звѣстку, яку найшли въ лѣтописи. Авторъ лѣтописи Густиньскои каже, що Татаре выбили народу безъ лѣку, прочихъ взяли въ полонъ, а Кієвъ и монастырѣ попалили. Кієвскій Синопсисъ, приписуваный Гизелю (архимандритѣ), збираючи лєгендарнѝ нароcти зъ рôжныхъ лѣтописей, росказує, що Татаре Кієвъ взяли, церквы и городъ спалили и всю землю кієвску зруйновали. Такимъ способомъ при кôнци 17. столѣтя повставъ повный образъ зруйнованя Кієва и запустѣня кієвскои области, черезъ що тогдышнѝ лѣтописцѣ, а ôдтакъ и пôзнѣйшѝ писателѣ и историки, думали, що о тôмъ періодѣ исторіи южнои Руси, що починає ся зъ 13-ымъ а тягне ся по конець 16-ого вѣка, нема що писати, позаякъ тогды южна Русь запустѣла и не могучи пôддвигнутись ôдъ татарского погрому, не заявляла за той часъ нѣякого житя.

Однакожь у тыхъ самыхъ лѣтописцѣвъ, що подаютъ выдумку про запустѣнє кієвскои землѣ, находимо такѝ вѣсти про землю кієвску, що заперечаютъ вповнѣ згаданôй выдумцѣ. Лѣтопись Волиньска подаючи исторію руску зъ другои половины 13. ст., не згадує о запустѣню южнои Руси и города Кієва, противно росказує про могучество галицко-волиньского княжества за Данила и єго наслѣдникôвъ. Зъ лѣтописей дôзнаємось про князѣвъ, що панували въ Кієвѣ въ протягу 14. ст., подыбуємо въ нихъ вѣсти про станъ Кієва, єго церквей и монастырѣвъ. Въ Кієвѣ пробувавъ до р. 1390 митрополитъ Кипріянъ у св. Софіи, а лѣтопись Никоновска росказує, що коли ôнъ мавъ приѣхати до Кієва, проти него выйшли далеко за мѣсто князѣ, бояре, вельможѣ и велика сила народу, що ôдтакъ єго почитала вся кієвска земля. Зъ сего бачимо, що о цѣлковитôмъ запустѣню Кієва и всеи єго области не можь говорити.

Инша рѣчь, яке було значенє политичне Кієва мѣжь городами рускими въ протягу 13-ого и въ першôй половинѣ 14-ого столѣтя. Справдѣ въ протягу того часу городъ Кієвъ и вся кієвска область потеряли цѣлковито своє первостепенне значенє середъ рускихъ земель, а занимали мѣсце второстепенне, незамѣтне. Але причиною сего стану бувъ не нападъ Батыя, а межиусобицѣ самыхъ рускихъ князѣвъ, що (якъ примѣромъ Андрей Боголюбскій, а ôдтакъ Рурикъ Ростиславичь) зруйновали и спустошили Кієвъ, и то по свѣдоцтву сучасныхъ лѣтописцѣвъ о много тяжше, якъ опôсля Батый. Мимо те за короткій часъ Кієвъ зновъ приходитъ до свого давного значеня.

Въ другôй половинѣ 14. столѣтя наступає великій переворотъ въ исторіи Руси. Ольгердъ Гедиминовичь побѣдивъ Татаръ (року 1362), отже Кієвъ и вся земля подольска дôстались пôдъ власть литовскихъ князѣвъ, и рускѝ землѣ лучатъ ся зновъ, входячи въ складъ руско-литовского княжества. Литовцѣ не мали розвитои культуры, нѣ письменства, нѣ формы житя соспôльного, коли мѣжь тымъ Русины принесли стару культуру, що повстала въ наслѣдокъ довгого историчного житя и находила обнову въ христіяньствѣ. Литовцѣ мусѣли пôдчинити ся рускôй цивилизаціи, а князѣ литовскѝ зовсѣмъ тому не противились, лишь зъ незвычайнымъ тактомъ самѝ пôдчиняли свôй народъ культурному вліяню рускому, знаючи, що ихъ держава може лишь тогды розвивати ся, коли опре ся о народный елементъ рускій. Литовскій князѣ, почавши ôдъ Гедимина, першѝ приймаютъ цивилизацію ôдъ Русинôвъ, приймаюгъ крестъ пôсля грецкого обряду, женятъ ся зъ рускими княжнами, на ихъ дворѣ рускій языкъ стає ся офиціяльнымъ и розговорнымъ, въ рускôмъ языцѣ пишутъ они свои грамоты, по руски судятъ не лишь на Руси, но и на Литвѣ. Такому розвоєви руско-литовскои державы ставъ перебивати слабохарактерный наслѣдникъ Ольгерда, князь Ягайло. Ôнъ ставши королемъ польскимъ, покинувъ дорогу, якою єму велѣли ити дѣдъ и батько, а пôйшовъ въ напрямѣ зовсѣмъ противнôмъ, бо задумавъ той ладъ и свѣтоглядъ, якій повставъ на Литвѣ, перевернути на ладъ польскій, с. є. завести на Литвѣ католицтво, польскій ладъ соспôльный (шляхоцкій), словомъ присвоити Литовцѣвъ для польскои народности. Почавъ отже навертати Литовцѣвъ на католицтво, а въ р. 1400 прилучивъ Литву до короны польскои, надаючи шляхтѣ литовскôй права шляхты польскои зъ выразнымъ застереженємъ, що тыми правами могутъ корыстуватись лишь тѝ, що приняли католицтво. Ôдтакъ ставъ Ягайло приводити такожь рускѝ землѣ до присяги собѣ и коронѣ польскôй.

Такъ отже Руси стала грозити нова напасть, проте рускѝ землѣ стаютъ въ оборонѣ свого народного принципу и перебиваютъ змаганямъ польскихъ королѣвъ: получити рускѝ землѣ зъ польскою короною. На чолѣ рускои опозиціи станули зрущенѝ князѣ зъ роду Гедимина, они боронятъ самостôйности рускои держави и находятъ у всѣхъ станôвъ рускои соспôльности сильну пôдмогу. Кієвъ стає ся осередкомъ тои борбы, а земля кієвска твердынею рускои народности. Таке значенє припало кієвскôй земли въ борбѣ проти польско-латиньскому вліяню при кôнци 14. столѣтя и тоє значенє задержує Кієвъ ажь до кôнця тои борбы, с. є. до половины XVII. столѣтя.

Головнѝ мотивы и задачѣ борбы зъ Поляками суть все тѝ самѝ, лишь перемѣняютъ ся способы и складъ соспôльности, що выступала въ оборонѣ народности. Борбу тую розпочали зрущенѝ князѣ литовско-рускѝ, ôдтакъ продовжаютъ єѣ представителѣ церквы, боронителѣ православія, а рѣшаютъ въ кôнци масы цѣлого народу, що зôбрались пôдъ знаменемъ козакôвъ. Въ всѣхъ трехъ добахъ тои борбы Кієвъ и єго область суть важною точкою опору для поборникôвъ руско-народного принципу.

Такій єсть вступъ до розправы проф. В. Антоновича. Ученый авторъ старавъ ся, о скôлько можь було на пôдставѣ такъ малочисленныхъ жерелъ, представити намъ и описати першій періодъ тои борбы, именно участь, яка припала въ нѣй Кієву и єго области. Єсть то для руского историка задача дуже тяжка, позаякъ лишь оба дальшѝ періоды суть бôльше выясненѝ, и до нихъ ôдноситъ ся о много бôльше жерелъ звѣстныхъ для загалу.

Першимъ кієвскимъ удѣльнымъ княземъ зъ роду литовского бувъ одинъ зъ старшихъ сынôвъ Ольгерда, Володимиръ. Ôдъ него пôшовъ славный рôдъ князей Олельковичѣвъ, звѣстныхъ зъ своєи прихильности для рускои народ-

ности и православнои вѣры. Володимиръ Ольгердовичь княживъ трийцять лѣтъ, лишь про єго княженє маємо дуже мало вѣстей, позаякъ въ тôмъ часѣ руска народнôсть не терпѣла ще нѣякого гнету. Князь Володимиръ не бравъ участи въ усобицяхъ, якѝ почали ся мѣжь сынами Гедимина, ôнъ дбавъ лишь про добро своєи землѣ. Знаємо такожь, що ôнъ вельми печаливъ ся о судьбу православнои церкви, що заходивъ ся коло того, щобъ въ Кієвѣ установити митрополію и що узнавъ митрополитомъ Кипріяна, котрого не узнавали въ Москвѣ.

Володимиръ не хотѣвъ зложити присяги на вѣрнôсть королеви польскому Ягайлѣ и за тоє князь Витолдъ пôшовъ на него вôйною и занявш и всю землю кієвску, передавъ єѣ Скиргайлу Ольгердовичу. Князь Володимиръ уступивъ ся зъ Кієва безъ борбы и поѣхавъ шукати помочи у князя Василія московского. Не дôставши нѣякои помочи доживъ свого вѣку въ Копылѣ и тôлько єго останки перевезено въ гóродъ, для котрого онъ цѣлу жизнь трудивъ ся, и похоронено въ Кієво-печерскôй лаврѣ.

Наслѣдникомъ Володимира бувъ Скиргайло Ольгердовичь, рôдный братъ Ягайла. Ôнъ хотяй бувъ въ личнôй дружбѣ зъ Ягайломъ, однакожь володѣючи значнымъ удѣломъ рускихъ земель, бувъ що до своихъ переконань, симпатій и привычокъ, тѣломъ и душею приклонный рускому народови, середъ котрого вырôсъ и выховавъ ся. За то и нарôдъ рускій бувъ єму приклонный и уважавъ єго зъ свого представителя, а сучасна лѣтопись руска говоритъ про него „*Чюдный добрый князь Скиргайло*“. Король Ягайло именувавъ єго своимъ намѣстникомъ въ княжествѣ литовскôмъ, но и теперь, за цѣлый часъ свого правленя, ôнъ не змѣнивъ своихъ ôдношень до руского народу, и єго популярнôсть у Русинôвъ не зменшилась. Вскорѣ намѣстникомъ въ Литвѣ ставъ Витолдъ Кейстутовичь. Ôнъ не хотѣвъ зрывати зъ рускою партіею, проте ôдступивъ Скиргайлови кієвску область. Кієвъ отже ставъ ся центромъ Руси, зъ котрымъ великѝ князѣ литовскѝ мусѣли числити ся. Скиргайло княживъ недовго — померъ въ р. 1396, похороненый бѣля гробу св. Теодозія Печерского. По смерти Скиргайла Витолдъ задумавъ правити кієвскою землею черезъ свого намѣстника, а такимъ бувъ Іоанъ, князь Гольшаньскій. Черезъ те ажь до смерти Витолда року 1430 Кієвъ переставъ бути осередкомъ рускои партіи и єи заступника князя Свидригайла.

По смерти Витолда Ягайло передавъ намѣстництво въ Литвѣ Свидригайлови, думаючи, що ôнъ буде слухнянымъ орудіемъ до осущеня политичныхъ плянôвъ короля. Однакъ Свидригайло ôдъ разу ставъ намагати до того, щобъ ôдорвати ся ôдъ Польщѣ. Ôнъ почавъ зношеня зъ заграничными державами въ имени княжества литовского, заключавъ договоры и приймавъ посольства. Ôдтакъ розпочавъ вôйну зъ королемъ польскимъ, въ котрôй брали участь многѝ князѣ, урядники и войско зъ земель рускихъ. Доперва черезъ зраду панôвъ литовскихъ, католикôвъ, удалось королеви передати намѣстництво въ Литвѣ князю Жигмонту Кейстутовичу. Всѣ рускѝ землѣ стали теперь въ оборонѣ Свидригайла. Розпочала ся знов вôйна, однакъ Свидригайло не ôдзначавъ ся анѣ воєнными здôбностями анѣ политичнымъ тактомъ, проте Жигмонтъ, хочь зъ меншими силами, побѣдивъ єго три разы, а ôдтакъ въ битвѣ пôдъ Вилькомиромъ розбивъ єго силы до останного. Тôлько земля кієвска и Волинь остались при Свидригайлови. По смерти князя Жигмонта Литовцѣ призвали на великій княжій престолъ молодого Казимира Ягайлончика. Щобы єго власть скрѣпити, задумано зробити деякѝ уступки рускôй партіи въ великôмъ княжествѣ. Установлено удѣльнымъ княземъ въ Кієвѣ Олелька (Олександра), сына Володимира Ольгердовича, що вже своимъ родомъ и выхованемъ бувъ самымъ виднымъ представителемъ рускои партіи. Князь сей ôдзначавъ ся великими здôбностями и хоробростю и вельми бувъ ôдъ всѣхъ поважаный. Заслуживъ ся для Руси именно тымъ, що ôдвернувъ першѝ змаганя церковнои уніи. Коли въ роцѣ 1441 митрополитъ Исидоръ вернувъ ся зъ Флоренцкого собору, щобы въ Кієвѣ оголосити унію, то Кіяне, побачивши єго въ кардинальскôй одежи, выгнали зъ гóрода. По смерти Олелька року 1445 король польскій Казимиръ не хотѣвъ признати кієвскои землѣ за дѣдôвщину Олельковичѣвъ, и надавъ єѣ старшому зъ Олельковичѣвъ Симеонови, що, якъ єго дѣды, бувъ ревнымъ приклонникомъ рускои вѣры и народности. Будучи здôбнымъ вопномъ и хоробрымъ рицаремъ ôнъ зъ великимъ успѣхомъ ôдпиравъ напады татарскѝ, що въ 15. столѣтю дуже сильно непокоили кієвску землю. Симеонъ Олельковичь бувъ завсѣгды поборникомъ рускихъ народныхъ интересôвъ. Коли паны литовскѝ жадали ôдъ великого князя Казимира Ягайлончика, бувшого такожь королемъ польскимъ, щобы постоянно живъ въ Литвѣ або именувавъ за себе намѣстникомъ князя Симеона Олельковича, то Казимиръ не лишь не вволивъ ихъ волю, але задумавъ єще понижити рôдъ Олельковичѣвъ, що вже въ трехъ поколѣняхъ стоявъ на чолѣ рускои партіи, и ôдобрати имъ княженє въ Кієвѣ. Князь Симеонъ ôдновивъ, ôдбудувавъ и украсивъ успеньску церковь при монастыри печерскôмъ, що лежала пôсля нападу татарского (р. 1416) въ розвалинахъ, и тымъ узнавъ важнôсть тои святынѣ для руского народу. Року 1470 була докôнчена будова церкви, а р. 1471 похоронено въ нѣй князя Симеона, послѣдного руского удѣльного князя землѣ кієвскои. Теперь король Казимиръ принявъ ся перевести то, що вже давнѣйше бувъ задумавъ, и не давъ Кієва нѣ братови нѣ сынови Симеона, а именувавъ воєводу Мартина Гаштольда, що мавъ бути зовсѣмъ пôдчиненымъ великому князеви литовскому. Кіяне не хотѣли єго приняти, позаякъ не бувъ Русиномъ (*„яко Ляхъ бѣ“*), доперва силою оружія привѣвъ ихъ воєвода до послуху.

Справа самостôйности кієвскои землѣ позôстала нерѣшена. Князѣ рускѝ єще два разы при участи Кієва добивались до того, щобъ привернути права народного руского принципу. Коли князь Симеонъ умиравъ, братъ єго, Михайло Олельковичь, бувъ въ Новгородѣ, куды єго запросила партія Борецкихъ. Довѣдавшись о смерти брата, ôнъ приѣхавъ до Кієва, однакъ запôзно, бо ту вже володѣвъ воєвода Гаштольдъ. Князь Михаилъ бувъ глубоко оскорбленый пониженемъ свого роду, такъ само многѝ инши князѣ рускѝ були невдоволенѝ поведенемъ короля. Учинили отже мѣжь собою великій заговоръ пôдъ проводомъ князѣвъ Олельковича и Гольшаньского, задумуючи спô ймати короля Казимира и приневолити єго, щобы зрѣкъ ся великокняжого престола въ Литвѣ, а ôдтакъ поставити на єго мѣсце князя Михаила. Однакожь въ роцѣ 1481 заговоръ бувъ ôдкрытый, а королеви удало ся спôймати обохъ князѣвъ провôдникôвъ. Ихъ замкнули до темницѣ въ кієвскôмъ замку, засудили въ тайнѣ, а ôдтакъ (30. Серпня р. 1482) Кіяне побачили, якъ передъ воротами княжого замку стято одного зъ представителѣвъ настôлько любого имъ княжого роду.

Послѣдною реакцією рускихъ князѣвъ проти намаганямъ польско-литовскимъ уважає проф. Антоновичь ихъ выступленє пôдъ проводомъ князя Михаила Глиньского. Ôнъ бувъ значного татарского роду, а переселивъ ся на Русь и крестивъ ся ще за князя Витолда. Князѣ Глиньскѝ володѣли великими маєтками, найбôльше въ княжествѣ Кієвскôмъ, що одержали даромъ, або заслужили собѣ у великихъ кня-

зѣвъ литовскихъ. Въ 15 столѣтю рôдъ князѣвъ Глиньскихъ мавъ вже численныхъ представителѣвъ, а зъ нихъ кождый бувъ або старостою або якимсь намѣстникомъ, и то завсѣгды въ земляхъ рускихъ. Однакожь межи всѣми найбôльше ôдзначавъ ся князь Михайло Львовичь Глиньскій. Въ молодыхъ лѣтахъ ôнъ пробувавъ за границею, то занимаючись науками, то вступаючи въ службу заграничныхъ князѣвъ. Найбôльше пробувавъ на дворѣ цѣсаря Максимиліяна I и бравъ участь въ вôйнѣ италійскôй. Вернувши на родину, ôнъ занявъ ôдъ разу видне мѣсце середъ руско литовскихъ вельможь, бувъ однакожь и родомъ и поглядами и вѣрою наскрôзь Русиномъ, и рѣшивъ ся на услуги рускои справы посвятити всѣ свои силы. На чолѣ рускихъ князѣвъ єму довелось по смерти короля Казимира выбрати великимъ княземъ литовскимъ молодшого єго сына Александра, вмѣсто Яна Альбрехта, що бувъ королемъ польскимъ, черезъ що Литва була зновъ ôддѣлена ôдъ Польщи. Великій князь Александеръ вельми навидѣвъ князя Михаила Глиньского, именувавъ єго своимъ маршаломъ, радивъ ся єго въ кождôй справѣ и послѣдувавъ єго совѣтамъ. Князь Михаилъ заходивъ ся коло того, щобы скрѣпити руску партію, доставити єи участникамъ уряды, достоиньства, княжй добра. Паны литовскй, католики, що вже втратили почутє своєи независимости, супротивлялись такому вывышеню рускихъ людей, немогучи однакъ нѣчого вдѣяти, стали обвиняти князя Михаила о зраду. Но поки живъ князь Александеръ, всѣхъ обвинителѣвъ Глиньского постигала лишь немилость великого князя. Та все то не довго тревало. Князь Александеръ занедужавъ, а коли Михайло Глиньскій вернувъ ся зъ походу, де одержавъ велику побѣду надъ Татарами, застався князя при смерти. По смерти Александра ставъ великимъ княземъ братъ єго Жигмонтъ, выхованый въ Польщи, противникъ рускои партіи; Русины мусѣли теперь уступати Литовцямъ-католикамъ, а коли захотѣли правоватись, то имъ закинено зраду. Князь Глиньскій видячи, що дорогою права Русины не добьютъ ся нѣчого, ставъ зносити ся зъ княземъ московскимъ Василіемъ, а коли той обѣцявъ свою помôчь, рѣшивъ ся ôдôрвати ôдъ Литвы рускй землѣ.

Весною року 1508 повставъ ôнъ зъ своими братьми недалеко Гродна, взываючи всѣхъ жителѣвъ Руси, щобы до него приставали. Кіевъ и вся земля кіевска станули по сторонѣ князѣвъ. Староста черкаскій Остапъ Дашкевичь получивъ ся зъ ними, однакъ цѣла пôвнôчно-западна Русь не хотѣла взяти нѣякои участи въ тôмъ повстаню. Коли приобѣцяна помôчь не надходила, князь Глиньскій мусѣвъ уступити ся въ землю московску. Було се послѣдне змаганє княжои Руси. Князѣ були вже безсильнй, ихъ княжй идеалы не обнимали интересôвъ цѣлого народу, отже не могли єго пôдняти до борбы за обще народне дѣло.

Першій актъ борбы зъ польскими намаганями бувъ програный, однакъ во внутрѣ кіевскои землѣ укрывались зароды новыхъ силъ, що опôсля (за козаччины) тую борбу пôдняли зъ бôльшимъ успѣхомъ. (Конець буде.)

Женьска доля пôсля малоруских̀ъ пѣсень.

(Дальше.)

Лучає ся такожь, що мужь ôдъѣзджає зъ другою женщиною. Але ту сама судьба карає зрадника.

Ой послухай, чужа жоно, чи дубровонька гуде,
Чи дубровонька гуде, чи милая въ погоню иде,
Чи соловѣй щебечутъ, чи то мои дѣти плачутъ?

И наступає тяжка кара за зраду: ôнъ перемѣняє ся въ камѣнь, єго кôнь въ явôръ, а „чужа жена“ въ перекотиполе...

При такихъ метаморфозахъ маютъ особенну силу проклоны жены. Они замѣнили разъ коня, на котрôмъ ôдъѣхавъ мужь, въ гору, шаблю въ дорогу, шапку єго въ корчь, одежу въ чисте поле, а єго самого въ зеленый явôръ.

Доля молодои зависитъ немало ôдъ родичѣвъ мужа. Якъ тяжко бути земли безъ травы, рыбѣ безъ воды, птици безъ деревъ, такъ тяжко бути чоловѣкови въ чужôй сторонѣ безъ отця, безъ матери, безъ милого роду.

Ой чужая сторононька безъ вѣтру шумитъ,
Чужій батько, чужа мати, не бьютъ, а болитъ!

Свекоръ и свекруха при чужихъ людехъ судятъ свою невѣстку, называютъ єѣ лѣнивою, неробôтною. „Ѣй бы, кажутъ, тôлько спати, та гуляти, та вбирати ся“. Сумна „якъ вода“ жалує ся жѣнка свому мужеви.

Я твоѣй матуси не вгожу:
Помыю нôженьки у лузѣ —
Она помаже въ калюжи;
Помыю нôженьки у мылѣ —
Она помаже у глинѣ;
Помажу чобôтки — не вбує,
Она до мене гордує.
Постелю постельку, — не ляже,
Ще мому серденьку докаже:
„Ледача невѣстка, ледача,
Та ще до роботы невдача,
Не вмѣє дѣлечка робити,
Менѣ старенькôй годити“.

Часто єще свекоръ докоряє невѣстцѣ за єи бѣднôсть:

Подôй тй коровы, що ôдъ батька нагнала,
И тй овечки, що мати дарувала!

Тай не ôдъ самыхъ тôлько родичѣвъ мужа терпитъ жѣнка, а часто и ôдъ цѣлого роду:

Що у мене свекоръ та не батенько,
Що у мене свекруха та не матѣнка,
Що у мене дѣверко та не братичокъ,
Що у мене зовиця та не сестриця!

* *
*

Головонько моя бѣдная!
Въ мене ненька та не рôдная,
Дружинонька неймовѣрная,
Чужа семья непривѣтная!
Сама сѣдає, вечеряє,
Мене по воду посылає,
Ще по воду по холодную,
Незобуту, незодягненую,
Тôлько лычкомъ пôдперезаную!...

Нелюбовь свекрухи до невѣстки поетично представлена въ кôлькохъ пѣсняхъ. И такъ въ одной пѣсни свекруха посылає свою невѣстку въ поле брати ленъ, и своимъ проклономъ здѣлала, що она перемѣнила ся въ тополю. Саме тогды сынъ вернувъ зъ далекои дороги и говоритъ до матери:

Изъѣздивъ я, мамо, усю Украину —
Не бачивъ тополѣ, якъ на нашôмъ полѣ:
Тонка та высока, та листомъ широка,
Безъ вѣтроньку має, безъ сонечка съяє...

Мати приказує сынови взяти острый топôръ и зрубати сю тополю, а коли сынъ ставъ рубати, тополя заговорила до него:

Ой не рубай мене, бо я твоя мила,
Се-жь твоя матуся такъ намъ изробила!

Душа молодои жены бажає привѣту, ласкавости, а не дôзнаючи ôдрады у людей, звертає ся до природы, до деревъ, и въ нихъ хоче збудити спочутє для себе. Тôлькожь

Дубочокъ тай не батенько,
Береза тай не матѣнка:
Зъ вѣтромъ гуде, гиля ломитъ,
А до мене не промовитъ!

Мы вже сказали, що въ пѣсняхъ мужь ôдвозитъ жену завсѣгды далеко ôдъ роду, въ чужу сторону. И по найбôльшôй части тая далекôсть недозваляє родичамъ навѣщати доньки. Тай она рѣдко буває у родичѣвъ: мужь не пускає єи, боячись, щобы жѣнка не жалила ся на своє невеселе житє. Случаѣ стрѣчи зъ родичами вельми рѣдкй въ пѣсняхъ, за те поезія представляє много фантастичныхъ звѣдань. Народна поезія въ загалѣ видитъ спочутє для чоловѣка въ цѣлôй природѣ. Особливо въ спѣвѣ птиць причуває ся чоловѣкови то горе, то радôсть; ихъ свобôдный перелетъ зъ одного краю до другого каже догадувати ся, чи не летятъ они туды, куды зверненй думки чоловѣка. Черезъ птицѣ пересылаютъ ся въ пѣсняхъ поклоны, у птиць допытує донька вѣстей. Єсть много пѣсень, де дочка летитъ птичкою до своихъ родичѣвъ; она спѣває имъ тужливу пѣсню, ôдъ котрои гнутъ ся и ломлятъ ся дерева:

Ой якъ же я закувала, весь садъ поломала,
Ой якъ же я затужила, весь садъ поглушила!

По тужливôй пѣсни пôзнаютъ родичѣ свою сумуючу дочку, и ихъ горе зливає ся въ одно.

Ôддала мене моя матѣнка,
Ôддала, заповѣдала,
Щобъ я до неи ажь три годочки
У гостѣ не бувала.
Живу я годокъ, живу я другій,
На третій стало скучно:
Зроблю я крылєчка зъ щирого злотечка,
Полечу до батечка.
А мôй батенько садочокъ садитъ,
Братичокъ птичокъ ловитъ,
Моя матѣнка, ще й старесенька,
Бѣліи руки ломитъ.
„Не рушь, сыночку, тои пташечки,
Що зъ краю на дубочку,
Бо тôй пташечцѣ, якъ моѣй дочцѣ
У чужôй стороноцѣ“.
Я-жь се почула, тай полинула
Ôдъ батенька до дому:
Горами летѣла, горы позбивала
Бѣлыми нôженьками;
Ярами летѣла. яры посповняла
Дрôбными слезоньками...

Межи птицями перше тутъ мѣстце занимає зазуля, представляюча въ народнôй поезіи символъ сирôтства и туги.

Буває, покôйна мати приходитъ зъ сходомъ сонця, одвѣдати свою дочку. На тôмъ повѣрю основана слѣдуюча пѣсня:

Єще сонце не изходило,
Якъ до мене щось приходило:
Приходила моя матѣнка,
Приходила моя рôдная,
Порадонька моя вѣрная.

Она въ мене не обѣдала,
Житє моє тай розвѣдала;
Она въ мене не полуднувала,
Тôлько мене приголубила;
Она въ мене не барила ся,
Тôлько сѣла, пожурила ся.

Провожу я свою матѣнку,
Провожу я свою рôдную,
За три шляхи за широкіи,
За три горы за высокіи,
Сама стала надъ калиною,
Изъ маленькою дитиною.

Озирне ся моя матѣнка,
Озирне ся моя рôдная,
Порадонька моя вѣрная:
„Чого стоишь, моя доненько,
Чого стоишь, моя рôдная,
Головонько моя бѣдная?
Чи травиця ноги спутала,
Чи росиця очи выѣла?“

„„Не травиця ноги спутала,
Не росиця очи выѣла:
Спутало мене замужєчко,
Та невѣрноє подружечко!...““

Єще згадуютъ пѣсни о листахъ до родичѣвъ, о поклонахъ, о посылцѣ цвѣтôвъ по водѣ. Дочка кидає рожевый цвѣтокъ на воду, щобы плывъ до родичѣвъ. Мати иде до рѣки по воду и находитъ той цвѣтъ. „Гдесь моя дочка лежитъ недужа, що єи цвѣтокъ зôвявъ и на водѣ“. „Нѣ, матѣнко, не недужая, а попала ся въ руки злому мужеви“.

Молода жѣнка тужитъ неменше за своимъ братомъ. Яка радôсть сердечна, коли братъ прибуде въ гостѣ до сестры!

Сива зазуленька, не куй жалôбненько,
Та не збуди мого гостя дорогого,
Гостя дорогого, братика рôдного!
Ой я сама знаю, коли го збудити —
Якъ ясне сонечко стане сходити:
„Ой встань, мôй братику, ой, встань, пробуди ся!
Ой тамъ у садочку водиця въ кубочку,
А въ новôй свѣтлиці ручникъ на кôлочку:
Водицею вмый ся, ручникомъ утри ся,
Тогды, мôй братику, на скамю сади ся!
Будемъ говорити, будемъ розмовляти,
Якъ маленькихъ дѣтокъ тай погодувати!

На закôнченє подаємо поезію, въ котрôй щастє дѣвоче а розпука нещасливого замужя представленй:

Чи я въ лузѣ не калина була,
Чи я въ лузѣ не червона росла?
Взяли мене поломали
И въ пучечки повязали:
Така доля моя!

Чи я въ поли не пшениця була,
Чи я въ поли не зелена росла?
Взяли мене тай пожали
И въ снопочки повязали:
Така доля моя!

Чи я въ батька не дитина була,
Чи я въ батька не кохана росла?
Взяли мене повѣнчали
И свѣтъ менѣ завязали:
Така доля моя!

Чи не було рѣчки утопитись менѣ,
Чи не було красшого полюбитись менѣ?
Були рѣчки — повсыхали,
Були красшй — повмирали:
Така доля моя!...

(Дальше буде.)

ВСЯЧИНА.

Ормене на Руси.

По першій разъ указуютъ ся Ормене на Руси въ другôй половинѣ XI вѣку. Було то въ часѣ, коли одинъ зъ князѣвъ Сельдчукôвъ, народу покревного Туркамъ, занявъ часть великои Арменіи и зруйновавъ єи тогдышну столицю Анникагакъ, котра пôсля подань орменьскихъ мала около 100.000 домôвъ и 1.000 церквей. Рицарство орменьске, въ числѣ 20.000 людей, выбралось зъ родинного краю и поселилось найперше въ Кримѣ, а зъ ôдти перенесло ся на Русь, запрошене княземъ Теодоромъ Дмитріевичемъ. Обовязкомъ новыхъ поселенцѣвъ було боронити князя противъ Половцѣвъ, но зъ часомъ стали Ормене и въ межиусобицѣ княжй мѣшатись. Потомки тыхъ рицарѣвъ становили шляхту орменьску. Въ XII. столѣтю розбрелись Ормене по Кієвщинѣ, Волиню и Червонôй Руси. Орды Батыя перемѣнили въ тяжкôмъ походѣ въ пустыню цѣлу Русь ажь по Галичь; мѣщане порозбѣгались, а зъ мѣстъ остали лишь згарища. Повстали осады татарскй, а при нихъ подыбуємо и невеликй осады орменьскй. Ще до нынѣ переховались, яко згадка зъ тыхъ тяжкихъ часôвъ, имена двохъ селъ недалеко ôдъ Каменця подôльского: Ормене и Орменки. Тутъ проживали

Ормене пôдъ окомъ Татаръ зъ численными стадами, а мусѣли зъ нихъ немалый хосенъ мати, коли сыны ханьскй часто до нихъ навѣдувались. Щобы усунутись ôдъ такъ немилои дружбы, вынесли ся Ормене зъ тыхъ селъ и осѣли на скалѣ надъ рѣкою Смотричемъ, де стоявъ зруйнованый Татарами рускій Каменець. Такъ на мѣстци рускаго Каменьця станувъ татарско-орменьскій Каменець (ôдъ року 1240 до 1373), ôдтакъ перейшовъ ôнъ въ руки литовскй, а въ кôнци въ руки польскй. Литовско-рускй князѣ Коріято вичѣ стали зъ ôдти Татаръ къ Буджакови (часть Бессарабіи) выпирати, но Ормене лишились на мѣстци. Они годять ся зъ новыми порядками, выучуютъ ся языка рускаго и литовскаго, а татарскаго языка уживаютъ лишь въ церквѣ. (Першй книги литературній, уживанй Орменами на Подôлю, були въ татарскôмъ языцѣ писанй, а служебники каменецкй могутъ єще нынѣ въ доказъ того послужити.)

Въ той часъ припадае друга велика емиграція Орменъ зъ причины упадку Арменіи Малои въ роцѣ 1374. Сорокъ тысячей Орменъ выйшло на Русь, але не була то вже шляхта, лишь поспôльство. Вступили они въ службу великого князя Витолда, а ихъ хоругви подыбуємо въ битвѣ пôдъ Дубровномъ (Грунвальдомъ), Варною и въ Чехахъ. Орменьскй галябардники (узброєнй галябардою т. є. списою зъ топоромъ) мали велику славу въ тôмъ часѣ. Но бôльша часть Орменъ опускае скоро службу вôйскову и ôддаєсь торговли або стае драгоманами (переводчиками, секретарями) у князѣвъ и боярôвъ. Найрадше поселяютъ ся они въ Каменци и стягаютъ ся тамъ изъ всѣхъ сторонъ Руси, такъ, що въ XVII столѣтю находимо одинъ лишь костелъ орменьскій въ Кіевѣ, одинъ въ Владимирѣ, а одинъ въ Луцку. За те починаютъ они чимъ разъ густѣйше долину Днѣстра заселяти, а именно численно находимо ихъ въ Рашковѣ, Могиловѣ, Студеници, Барѣ, Городенцѣ, Снятинѣ, Бережанахъ, Станиславовѣ, Золочевѣ и Язловци. Найдальше на пôвнôчь сягали ихъ осады по Замость, а найчисленнѣйшу осаду крôмъ Каменця мали они во Львовѣ. Въ другôй половинѣ XVII столѣтя принимаютъ Ормене унію и ôдъ того часу слабѣе въ нихъ почуте народне, ажь въ кôнци злились майже зовсѣмъ зъ польскою народностею.

„В і й“.

Въ илюстрованôй петербурскôй „Нивѣ“ находимо въ числѣ 9. хорошу илюстрацію Н. Каразина до повѣсти Гоголя: „Вій“. Для пояснення илюстраціи поданй слѣдуючй замѣтки:

Недалеко Кіева живъ въ однôмъ селѣ богатый сотникъ. Була въ него лишь однѣсенька дочка, славна зъ своєи красы, та на лихо була она — вѣдьма. Нечисту свою силу уживала до заспокоєня дивнои забаганки: она любила ночами гуляти верхомъ по степахъ наддрѣновыхъ, та не на кони, котрого могла була легко зъ стайнѣ свого батька дôстати, и не на мѣтлѣ, якъ звычайно старй вѣдьмы ѣздятъ, але на плечахъ крѣпкихъ, молодыхъ парôбкôвъ, котрыхъ она нечистою силою въ коней перемѣнювала. Судьба така постигла и философа Хому Брута, що выбравъ ся бувъ зъ академіи кіевскои на вакаціи до дому. Хому и єго двохъ товаришевъ заскочила середъ степу темна нôчь и на силу добились они до одного хутора. Но старуха, властителька хутора, приняла ихъ дуже невѣжливо и роздѣлила ихъ на нôчлѣгъ, кождого окремо. Хомѣ прійшлось въ стайни для овець ночовати. Ледви поклавъ ся философъ спати, коли ôдчинились ворота и въ стайню вôйшла стара хозяйка та прямо къ Хомѣ змѣрилась. Хома зôрвавъ ся та хотѣвъ утѣкати, але зъ великимъ страхомъ почувъ ôнъ, що ноги єго и руки сцѣпенѣли, ба навѣть и языкъ задеревѣвъ, такъ, що и слова промовити не змôгъ. Вѣдьма всѣла на него (Хома почувъ, якъ въ тôй хвили въ коня перемѣнивъ ся) и почвалала на нѣмъ въ широкій степъ. Въ великôй тревозѣ пригадавъ собѣ Хома деякй молитвы проти вѣдьмъ, що вывчивъ ся бувъ ôдъ одного старого монаха въ Кіевѣ, та ставъ горячо молитись. По хвили змѣркувавъ ôнъ, що вѣдьма чимъ разъ слабше на нѣмъ сидѣла; наконець скинувъ нечисту силу зъ себе и выскочивъ мигомъ на вѣдьму, а ухопивши лежачій на дорозѣ костуръ, ставъ єй нимъ немилосердно обкладати. Вѣдьма помчалась вихромъ по степѣ, такъ, що Хомѣ ажь въ головѣ заморочилось и духъ перехопило, но ôнъ заєдно моливъ ся, а въ мѣру того вѣдьма чимъ разъ бôльше знемогала, ажь надъ ранкомъ упала на пôвъ нежива на дорозѣ и стала милосердія у Хомы просити. Хома ледви зъ нôгъ не зваливъ ся, коли побачивъ, що теперь лежала передъ нимъ не старуха, а молоденька прекрасна дѣвчина. Очунявши зъ задиву, погнавъ ôнъ въ степъ, оставивши немилосердно збиту красавицю власнôй судьбѣ. Дѣвчина доплелась до батькôвскои хаты, та въ кôлька дней ôдтакъ умерла. При смерти просила батька, щобы ôнъ пôславъ въ Кіевъ за Хомою и щобы Хома черезъ три ночи псалтыръ надъ нею читавъ. Привезли Хому зъ Кіева, ôнъ явивъ ся передъ сотникомъ, а той обѣцявъ єму 1000 червоныхъ за єго трудъ, но загрозивъ заразомъ и страшною карою, колибъ Хома не хотѣвъ свого обовязку выповнити. Ôдтакъ показавъ му сотникъ свою помершу дочку, въ котрôй Хома зъ страхомъ молоду вѣдьму пôзнавъ, зъ котрою недавно такъ нерадо познакомивъ ся. Надъ вечеромъ перенесено трумну до церкви, а ôдтакъ зачинили въ нѣй Хому разомъ зъ помершою. Около пôвночи пôднеслась вѣдьма зъ трумны и стала вкругъ себе оглядатись. Хома зробивъ чимъ скорше велике зачароване колесо, котрого жадна нечиста сила переступити не смѣла, и забезпечившись такъ выжидавъ зъ страхомъ, що дальше станесь. Вѣдьма злѣзла зъ трумны и звернулась прямо къ Хомѣ, але не могла заклятого колеса переступити. Погрозивши Хомѣ лягла она назадъ въ трумну. Наразъ роздавъ ся по церквѣ страшный вихоръ, трумна зôрвалась и стала по церквѣ лѣтати... Въ тôмъ запѣявъ когуть и все утихло. На другу нôчь повторивъ ся зновъ страшный гнѣвъ вѣдьмы и Хома чувъ, якъ ôкнами и дверми злй духи въ церковь добувались, — но першихъ пѣвняхъ зновъ все утихло. Третои ночи зôрвалась вѣдьма и стала теперь всяку нечисту силу въ помôчь призывати. Вылетѣли зъ трескомъ церковнй шибы зъ ôконъ, роздавъ ся по церквѣ страшный шумъ и стукъ ôдъ желѣзныхъ кôгтей діявольскихъ, поспадали образы зъ стѣнъ — словомъ, заворушилась цѣла церковь. Хома бачивъ, якъ всѣ єго глядали, та зъ переляку ледви що дыхавъ. Наразъ закричала вѣдьма: „Приведѣтъ Вія!“ Настала тишина. Въ дали почулось мовь вытє вовка, а по хвили чути було, якъ щось тяжкими кроками въ церковь ступало. Хома глянувъ бокомъ и побачивъ страшне вѣдьмо. Руки и ноги выглядали мовь грубй коренѣ присыпанй землею, довгй повѣки спадали ажь до самои землѣ, а лице було зовсѣмъ желѣзне. „Пôдоймѣтъ менѣ повѣки, бо не бачу!“ промовивъ Вій, и всѣ кинулось пôднимати єму повѣки. Ту хвилю представивъ Каразинъ въ своєй илюстраціи. Молода вѣдьма сидитъ пôднявшись въ трумнѣ и глядитъ на Вія; докола него увиваютъ ся страшнй потворы, якй народна фантазія въ повѣріяхъ своихъ про вѣдьмы вытворила. Каразинъ ôддавъ тй потворы зъ перейманою грозою и надзвычайною фантазією. Якъ же скôнчилось все? „Ось ôнъ!“ показавъ Вій на Хому, коли пôднесли єму повѣки. Все кинулось къ Хомѣ и Хома бездушно повалився ся. Въ тôмъ роздались другй пѣвнѣ (першихъ пѣвнѣвъ не дочули нечистй духи въ страшнôмъ вихрѣ, якій по церквѣ роздавъ ся). Кинулась нечиста сила утѣкати, но застрягла въ дверяхъ и ôкнахъ церкви. Тамъ єѣ на другій день побачили люде, що прійшли були въ церковь молити ся.

Причина заразы у товару.

Для кожлого господаря єсть то велике нещасте, коли на єго добытокъ (товаръ) найде зараза. Причиною заразы суть микроскопичнй звѣрятка, котрй повстаютъ въ организмѣ товару, ôдтакъ переходятъ въ кровь, розкладаютъ єѣ, по чôмъ товарина гине. Давнѣйше думали загально, що тй микроскопичнй звѣрятка (бактеріи) самй зъ себе въ организмѣ вытворюютъ ся, но теперь пересвѣдчено ся, що товаръ ихъ до свого организму впроваджуе, а именно черезъ пашу.

Звычайно закопуютъ товаръ, що погибъ на заразу, не дуже глубоко въ землю. Тутъ бактеріи розвиваютъ ся зразу дуже слабо, бо не маютъ приступу внѣшного воздуха. Доперва коли кровь (посока) всякне въ землю, находятъ бактеріи вже корыстнѣйшй условія для свого розвою, бо черезъ поры землѣ доходитъ до нихъ воздухъ и спомагае ихъ розвôй и розмноженє. При тôмъ не загибаютъ бактеріи въ земли навѣть и по кôлькохъ лѣтахъ, якъ се численнй досвѣды доказали. Пастеръ, хемикъ французскій, ôткрывъ дорогу, котрою бактеріи на поверхню землѣ дôстаютъ ся и здоровый

товаръ заражаютъ. Самй они не булибы въ станѣ дôстатись на поверхню землѣ, бо вода протѣкаюча черезъ верхнй поклады землѣ уноситъ ихъ зъ собою все глубше. Но бактеріямъ приходитъ хробаки земнй въ помôчь; они выдобувають ихъ на верхъ, а черезъ то стаютъ ся головными ширителями заразы. Кормлячись землею пожираютъ хробаки разомъ зъ нею и бактеріи, що въ нѣй находятъ ся, и выдѣляютъ ихъ ôдтакъ зъ себе въ формѣ маленькихъ валочкôвъ на поверхню, куды хробаки по дощи вылазятъ. Валочки засыхаютъ опôсля и перемѣняютъ ся въ порохъ, котрый осѣдає на сусѣдныхъ рослинахъ. Зъ пашею дôстаютъ ся бактеріи до организму товарины и заражаютъ єѣ. Такимъ способомъ лишь черезъ глубоке закопуване погибшои на заразу товарины можнабы зъ часомъ и саму заразу усунути.

Арґамаки.

Передъ двома мѣсяцями приставлено до Петербурга кôльканайцять штукъ арґамакôвъ, т. є. коней зъ степôвъ туркоменьскихъ. Єсть то зовсѣмъ новый и въ Европѣ доси ще незнаный рôдъ коней, похожихъ на антильопы. Шія у нихъ довга и зовсѣмъ безъ гривы, голова досыть велика, хребетъ довгій и высокій, груди вузкй, ноги тонкй але крѣпкй, хвôстъ довгій и дуже скупо волосємъ покрытый. Арґамаки ôдзначаютъ ся надзвычайною вытревалостею и скоростею въ бѣгу. Розбишаки туркоменьскй выпекуютъ систематично ту вытреваліость въ арґамакахъ, бо ихъ розбôйничй набѣги въ пустыхъ, широкихъ степахъ булибы инакше неможливй. Вартôсть тыхъ коней можна лише при великихъ ôддаленяхъ оцѣнити, бо арґамакъ потребує пôвтора до двѣ милѣ, щобы доперва на добре розбѣгчись. Зъ початку чвалає ôнъ повольно, а доперва по двохъ миляхъ переходитъ єго бѣгъ въ скорый чвалъ и ôнъ перебѣгає надзвычайно великй просторы. Тропомъ не бѣжитъ арґамакъ нѣколи и выучуєсь єго лишь зъ великими трудностями; ôнъ або иде звычайнымъ крокомъ, або бѣжитъ чваломъ. Голодъ и спрагу, студѣнь и спеку выноситъ арґамакъ зъ легкостею. По двохъ рокахъ уѣзджаютъ того коня, а по третôмъ роцѣ уживаютъ єго вже до походôвъ. Зъ тягаромъ, доходячимъ до пôвтретя сотнара (Туркомены кладутъ на коня великй запасы на дорогу), перебѣгає ôнъ пѣски степôвъ азійскихъ, перескакує безчисленнй ровы, иногды два и три дни безъ корму и воды, въ лютыхъ морозахъ и въ спекахъ доходячихъ до 40° Реомира. По штурмѣ на Ґеокъ-Тепе, предпринятôмъ на розказъ генерала Скобелева, бачили Россіяне, якъ на однôмъ арґамаку три Текинцѣ утѣкали. Переслѣдуючій ихъ козакъ ранивъ арґамака шаблею въ лопатку, а такой убѣгъ ôнъ въ степы къ Мерву. Въ чотырёхъ добахъ робитъ арґамакъ 500 верствъ (бôльше 70 миль) и по 24-годиннôмъ ôдпочинку може зновъ рôвно далеку дорогу ôдбути.

ЗАМѢТКИ И ВѢСТИ.

— Въ 14 числѣ ческого „Světozor-a“ помѣщеный **портретъ покôйного Мих. Ал. Максимовича,** бувшого професора Кіевского университету въ рокахъ 1834—1841 и широко звѣстного руского писателя. „Světozor“ вычисляє єго важнѣйшй литературнй труды (Зборникъ украиньскихъ пѣсень народныхъ, Слово о полку Игоревѣ въ украиньскôмъ перекладѣ, Псальмы переложенй на украиньске нарѣчіе, Начатки русской филологіи, Откуда идетъ русская земля) и при тôй способности такъ говоритъ о теперѣшнôмъ станѣ нашои литературы: „Письменнôсть малоруска має до поборюваня премногй и великй перепоны. Хотяй на кождôй ступѣ стрѣчає ся зъ враждою найблизшихъ сусѣдôвъ и ôдъ жадноі держави не дôзнає нѣ моральноі нѣ матеріяльноі пôдмоги, предсѣ запускає она коренѣ чимъ разъ певнѣйшй и поступає, хочь поволи, та за те неустанно напередъ, такъ, що о єи будучôмъ розцвѣтѣ вже не можна сомнѣвати ся. *Есть въ народѣ малорускôмъ сила и снага неумирающа, котра вже не дасть ся здавити и умертвити.*“

Максимовичъ довгій часъ переписувавъ ся зъ першимъ кружкомъ галицкихъ писателѣвъ (Шашкевичъ, Головацкій, Вагилевичъ) и сердечно повитавъ першй литературнй труды Русинôвъ въ Русалцѣ Днѣстровôй. Коли пôзнѣйше за вплывомъ Зубрицкого писателѣ галицкй збились зъ народноі дороги и стали писати „мертвымъ языкомъ“, Максимовичъ першій звернувъ увагу Галичанъ на безплоднôсть такихъ неприродныхъ змаганъ и въ письмахъ до Головацкого предсказувавъ недалекій упадокъ галицкои Руси и застôй въ єи умственнôмъ розвою. Єго слова въ великôй части сповнились. Коли наокругъ въ славяньщинѣ розвивались народнй литературы и навѣть найбôльше пôдъупалй народности пôддвигнулись до новои, повноі жизни, галицкй Русины мимо поважного свого числа и мимо опоры о сусѣдну украиньску литературу, не розбудили силъ въ своѣмъ народѣ, не утворили крѣпкого оплоту противъ чужинецкои навалы. Чехи и Словенцѣ народною литературою здобули цѣлй мѣста нѣмецкй для себе, тымчасомъ Русины майже не здѣлали нѣчого и лишь свои мѣста потратили пôдъ вплывомъ польскои культуры...

— Читаємъ въ „Дѣлѣ“ (число 24): Сумна вѣсть о заранôй **смерти бл. п. Володимира Навроцкого** (комисаря финансовои дирекціи въ Решовѣ) тронула до живого не тôлько другôвъ и знакомыхъ покôйника, але выкликала сердечный жаль въ кругахъ рускихъ. Въ нѣмъ утратила Русь наша одного зъ тыхъ немногихъ борцѣвъ, що не зважаючи на нѣякй труды и невыгоды, несутъ буквально свое жите на жертвенникъ для добра рускаго народу. Покôйникъ ôдъ наймолодшихъ лѣтъ своихъ ставъ трудитись на нивѣ литературнôй. Вже яко слух. правъ замѣщувавъ свои працѣ въ „Правдѣ“ и дуже рано здобувъ собѣ славу не тôлько ревного дѣятеля-патріота, але и справного публициста, и ученого економиста и статистика. Комужь не звѣстнй єго статіи: „*Що насъ коштуе пропинація?*“, „*Руска народнôсть въ школахъ галицкихъ*“, „*Нагôнка за соціялистами*“, „*Шляхетнй защитники народу*“, „*Клясовй интересы*“, або зъ помѣжь многихъ въ „Дѣлѣ“ замѣщеныхъ статій неоцѣнена „*Подвôйна крейдка?*“ Згадка про тй дорогоцѣннй працѣ доводитъ насъ до переконаня, що понеслисьмо неôджаловану втрату. Отже теперь приходитъ на насъ черга показати, що умѣемо цѣнити нашихъ дѣятелѣвъ.

Може кто ôдповѣднѣйшу подасть гадку до усвященя памяти покôйника, та поки що выявлю свою думку. Працѣ покôйника розкиненй по часописяхъ мало доступныхъ для загалу Русинôвъ, зберѣмъ отже все разомъ и выдаймо, а тымъ здвигнемъ єму нерукотворный памятникъ, загалови Русинôвъ письменныхъ отворимо животворну крыницю, котра буде оживляти и крѣпити нашй силы въ нашôмъ лихолѣтю, а нашôй сердечнôй молодежи поставимо взорець достойный наслѣдованя. О скôлько мôгъ я обчислити, працѣ покôйника обнялибъ около 25 листôвъ печатныхъ, а рахуючи листъ по 28 зр. а. в., потребабы около 700 зр. на выдане. Накладъ покрылобъ 350 предплатникôвъ по 2 зр. а. в., а чистый дохôдъ можнабы вставити пôдъ именемъ покôйника до желѣзного фонду товариства „Просвѣта“, до котрого ôнъ немало причинивъ ся. Не сомнѣваюсь, що Редакція „Дѣла“ схоче занятись тымъ трудомъ, а П. Т. Публика руска щедро тому допоможе. — *Одинъ зъ другôвъ и почитателѣвъ Покôйника.*

— **Задачи украинофильства.** Пôдъ такимъ заголовкомъ помѣстивъ Н. Н. Костомарôвъ въ „Вѣстнику Европы“ цѣкаву розправу о потребѣ малорускои литературы. Статія написана по причинѣ выданого въ кôнци минувшого року украиньского альманаха „Луна“. Костомарôвъ згадує лишь кôлькома строчками про „Луну“ и про єи недостатки, а ширше застановляє ся надъ минувшостею Украины, стараючись пояснити исторично причины напастей, якй послѣдными роками на руску письменнôсть изъ всѣхъ сторонъ посыпались, а заразомъ и указати напрямъ, якій повиннабы по єго думцѣ малоруска литература приняти.

Ледви чи єсть въ свѣтѣ якій языкъ нещасливший, якъ малорускій — каже Костомарôвъ. Вѣки переходили одинъ за другимъ, а всѣ признавали, що на свѣтѣ истнує малорускій нарôдъ и що говоритъ своєю бесѣдою. Царѣ звертались до того народу своими грамотами и называли єго всегда „малорускимъ народомъ“, а въ Москвѣ находились окремй переводчики для порозумѣня зъ Малороссами. Нѣкому и на гадку не приходило спорити объ тôмъ, що истнує малорускій нарôдъ зъ окремою бесѣдою и зъ питоменными властивостями. То були истинно „благословенй часы“, каже Костомарôвъ, коли єще анѣ историки анѣ филологи не приносили науки и правды въ жертву высшимъ политичнымъ цѣлямъ, а глядѣли на фактъ, якъ ôнъ дѣйстно представлявъ

ся. Но теперь, новѣйшими часами, порѣшили „книжнй мудрецѣ“, що малоруского народа зовсѣмъ нема и нѣколи єго на свѣтѣ не було, а рôжницѣ въ бесѣдѣ мешканцѣвъ Малои Руси не бôльшй ôдъ тыхъ, котрй замѣчаютъ ся въ губерніяхъ, а навѣть повѣтахъ, Великороссіи. „То не языкъ, а навѣть не нарѣчіе, а просто пôднарѣчіе, що рôжнитъ ся лишь дуже мало ôдъ общерусскаго языка“ — кажутъ однй. „Люде, що стараютъ ся пôдняти тое пôднарѣчіе на степень языка, суть злонамѣренiи Украинофилы и вороги Россіи“ — кажутъ другй. Щобы показати, до якого степени такъ ложне понятє „книжныхъ мудрецѣвъ“ въ гдеякихъ головахъ закоренилось, наводитъ Костомарôвъ одинъ истинно интересовный фактъ, случившій ся тому 8 лѣтъ назадъ. Костомарôвъ надôславъ бувъ россійскому товариству географичному одну свою працю до напечатаня. Рукопись ôддано до рецензіи одному литератови, котрого за дуже ученого филолога уважано. И щожь сталось? Працѣ Костомарова не печатано, мимо того, що загально признано ѣй велику вартôсть, а не печатано по тôй причинѣ, що авторъ выразивъ ся бувъ о малорускôй бесѣдѣ не яко о нарѣчію россійскôмъ, але якъ о самостôйноѣ славяньскôй бесѣдѣ. Такъ рѣшивъ ученый филологъ, котрый опôсля межи знакомыми самъ признавъ ся, що поступивъ такъ изъ взгляду на духа часу и на правительство, котре на малоруске движенє зъ тревогою дивитъ ся.

И щожь за причина такихъ поглядôвъ на малорускій нарôдъ и на єго бесѣду? Пытанє се поясняє п. Костомарôвъ тымъ сумнымъ появомъ, що интелигенція малоруска неразъ ôдрывалась ôдъ народа и ôдносилась до него навѣть зъ враждою. Подôбнй случаѣ повтарялись и въ житю иншихъ народôвъ, але не въ такôй мѣрѣ, якъ у насъ. Вже въ старинноѣ Руси кляса такъ званыхъ землянъ ôддѣлилась була ôдъ народа. Опôсля, коли Малороссія злялась политично зъ Польщею, тотй земляне постепенно перевелись въ шляхту. Въ тôмъ періодѣ интелигенція, котра вже ôдрôжнилась ôдъ народа и образованємъ и языкомъ и католицкою религією, выступала дуже ворожо противъ простому народови и вызвала въ нѣмъ розъярене, котре довело до кервавои борбы и скôнчилось значнымъ уменшенемъ шляхоцтва въ нашôмъ краю.

Вмѣсто шляхты стала выдѣляти ся теперь зъ козацтва нова упривилеєвана верства: козацка старшина и войсковй товаришѣ. Постепенно они взбогатѣли и стали вліятельными людьми, а россійске правительство замѣнило ихъ въ дворяньство, рôвне що до правъ зъ прочимъ великорускимъ дворяньствомъ. Се малоруске дворяньство усвоило собѣ опôсля всѣ обычаѣ и литературный языкъ Великороссіянъ, пôддаючи ся заразомъ чужоземному захôдному вліяню, котре що разъ то бôльше ôдчужало єго ôдъ массы народу. Словомъ, повторилось все то, що було за Польщи при повстаню шляхоцтва, зъ тою тôлько рôжницею, що нове дворяньство исповѣдувало ту саму православну вѣру, що и народъ. Додаймо єще до того, що и духовеньство, котре за часôвъ шляхты ишло рука въ руку зъ народомъ, теперь стало прихиляти ся до интелигентного дворяньства, — а побачимо, що народъ увидѣвъ себе самого, полишеного, сиротy. Задля того и не дивно, що нова интелигенція выдѣливши ся зъ народу, стала до тогожь народу ôдносити ся зъ погордою, зъ устъ єи можь було тôлько чути: „хахолъ мужикъ, хахолъ дуракъ! Какой грубый, дурацкій у него языкъ!“ и пр. Не намъ козацтво винити за се — говоритъ п. Костомарôвъ, — бо се було дѣло исторіи. Чи можна винити дворянина тогдышного, що ôнъ собѣ присвоювавъ выключне право на имя свобôдного человѣка, а на осталый народъ смотрѣвъ якъ на „худобу“? Такъ учили єго ôдъ дитиньства, такій поглядъ плекало въ нѣмъ и правительство своими законами. Не всѣмъ судилось станути высше пересудôвъ свого часу — ся задача припала въ удѣлъ немногимъ избраннымъ натурамъ. Тай и нынѣ такъ звана интелигенція чи не зъ погордою смотритъ еще на свого меншого брата? Тôлькожь интелегентный человѣкъ, скорше чи пôзнѣйше, узнасть, що простолюдинъ-мужикъ такійже самый человѣкъ якъ и дворянинъ; дорогою науки ôнъ узнасть, що въ тôмъ „спрацёванôмъ“ мужику находятъ ся основнй силы товариства, що се корѣнь, безъ котрого не може истновати дерево зъ своимъ листємъ и цвѣтами; ôнъ пôйме, що знанє французского и нѣмецкого языка не надає ще права ôдносити ся зъ погордою до тыхъ, котрй тыхъ языкôвъ не учились и въ загалѣ находятъ ся на бôльше низкôмъ степени умственного образованя. Кажемо: „образованя“, а не „розвою“, бо въ гдеякихъ ôдношеняхъ простый мужикъ дѣйстно показуе ся бôльше розвиненый, якъ „утонченно“ образованый человѣкъ. Нынѣ наставъ вже періодъ лучшого пониманя справы. Повсюды стали теперь изучати народъ, єго языкъ и словесноôсть, а зъ тымъ стараютъ ся заразомъ и о приверненє человѣческого достоинства простому народови.

Доконечно выступила въ Малôй Руси на сцену часть тонжь интелигенціи, котра полюбила всѣмъ серцемъ свôй народъ и єго духовнй признаки. Попри изученю етнографіи свого народу, старала ся та часть интелигенціи розвинути и народне слово, та справити литературу на ту дорогу, котрою ступали языки всѣхъ другихъ народôвъ. Ту и початокъ новои малорускои литературы. Чижь єсть яка вина въ тôмъ стремленю, и задля чого такй напасти на людей, зъ горячою любовю преданыхъ свому народови и працюючихъ въ имя тои любви? Ту — говоритъ Костомарôвъ — въ сущности все той самый старый, ôджившій, наукою опрокинутый поглядъ давнѣйшого малорускаго дворянина на мужика. Той поглядъ спонукавъ дворянина уважати признакомъ своеи образованности погорду къ всѣму мужицкому, а навѣть хвалити ся тымъ, що образованый человѣкъ не повиненъ понимати того, що говоритъ мужикъ „на своѣмъ дурацкôмъ нарѣчію.“

Познакомивши читателѣвъ зъ поглядомъ п. Костомарова на историчну минувшôсть украинофильства и съ причинами, котрй по єго мнѣнію породили середъ малорускои интелигенціи непріязне ôдношенє къ такъ званымъ украинофилямъ, переходимо до второи части статіи, где особенно пôдносятъ ся задачѣ украинофильства въ теперѣшности и въ будучности.

П. Костомарôвъ выходитъ зъ того становища, що въ теперѣшнôмъ часѣ въ Россіи языкъ малорускій уживає ся тôлько простымъ народомъ, хотяй и многочисленнымъ, але позôстаючимъ на досыть низкôмъ степени розвою; интелигенція, ôдорвана ôдъ народа, прилягла частею до россійскои культуры, частею до польскои, и запôзно булобы вже наклikувати ю назадъ до повороту до своеи народности. Зъ тыхъ причинъ говоритъ авторъ, украиньска литература повинна бути выключно простонародна и ôдноситись тôлько до кругôвъ селяньскихъ и маломѣщаньскихъ. Для розвою нашои народности позôстаютъ двѣ дороги: перва — познакомляти интелигенцію такъ посредствомъ творôвъ чисто науковыхъ, якъ и артистично-литературныхъ, зъ народною жизнею во всѣхъ еи проявахъ; втора — пôднимати умственный горизонтъ самого народа, подаючи єму въ доступнôй для него формѣ загальнй людскй вѣдомости. Перше всего потрѣбне нынѣ выданє хорошого малорускаго словаря и граматики, щобы разъ усталити языкъ, и потрѣбнй популярнй розправы дотыкаючй вѣры, сельского господарства и державныхъ законôвъ, пôдъ котрыми жіе нарôдъ. Взôрцемъ для укладу такихъ книжокъ послужити могутъ Квѣтки „*Листы до любезныхъ землякôвъ*“ — „єсть то вправдѣ єще вузенька стежка, але єѣ можна легко перемѣнити въ широку дорогу.“ Всяка инша робота, по гадцѣ Костомарова, веде тôлько къ насильному выробленю письменного малорускаго языка. Выходячи зъ того погляду, п. Костомаровъ не одобряє украиньскихъ переводôвъ знаменитшихъ творôвъ европейскихъ (якъ Шекспира, Байрона, Мицкевича) и признає тôлько такй переводы, що моглибы по содержаню бути близкй и понятнй народному серцю, и причинитись до умственного розвою простого народу. А позаякъ творы малорускй, ôдносячй ся до культурнои жизни, не могутъ обôйти ся тымъ лексикальнымъ матеріяломъ, якій дає простонародный языкъ, и зъ тои причины поневолѣ треба часто новй слова „*кувати*“, — то п. Костомарôвъ передовсѣмъ сильно выступає противъ такого „кованя“ и констатує заразомъ, що нынѣ загалъ писателѣвъ украиньскихъ хоруе на тую манію. Се тымъ гôрше, що давнѣйшими часами малоруска литература була зовсѣмъ вôльна ôдъ сеи хоробы. Взбогаченє и образованє языка залежне ôдъ успѣхôвъ словесности, ôдъ таланту писателѣвъ, а таланты ôдъ судьбы и природы. Слова не творятъ ся академіями — они приходятъ на свѣтъ разомъ зъ гадками, або въ щоденнôй бесѣдѣ або въ творахъ писателѣвъ, яко щасливе вдохновенє. Тй новй, гадкою одушевленй слова входятъ въ языкъ самовôльно, укра-

шаютъ и взбогачаютъ єго безъ всякого ученого законодательства зъ нашои стороны; мы не даємъ а принимаємъ ихъ. Самі правила языка не вынаходжуютъ ся, але въ нѣмъ вже истнуютъ; рѣчею таланту — ихъ ôдкрыти та показати свѣтови.

— (Нові выдавництва). Въ Льондинѣ выдавати буде п. Григ. Купчанко, звѣстный буковиньско рускій писатель, **илюстровану газету пôдъ надписею „Звѣзда“**. Програма и тенденція новои газеты маютъ бути тîжь самі, що заступавъ „Родимый Листокъ“ въ Чернôвцяхъ. — Въ Кіевѣ, пôдъ редакцією М. Старицкого, печатає ся перша часть **украинського альманаха „Рада“**, въ котрôмъ умѣщені будутъ поезіи, повѣсти и статіи наукові. Форматъ „Рацы“ буде велика VIII-ка, а объємъ 30—35 аркушѣвъ. Надѣємось, що новый альманахъ запрезентуєсь красше ôдъ торôчнои „Луны“, котра стôлько смѣху выкликала въ цѣлôй Галичинѣ. Може, поученій досвѣдомъ, выдавцѣ украинськихъ альманахôвъ направлятъ ту лиху славу, що про ихъ „роботу литературну“ пôйшла по свѣтѣ. — Цѣнна праця печатає ся теперь въ Кіевѣ, именно „Біографіи сорока выборныхъ малороссійскихъ гетмановъ, съ ихъ портретами“. Всѣ біографіи, вынявши Богдана Хмельницкого, написаній професоромъ кіевского университета, Б. В. Антоновичемъ. Цѣле дѣло выйде въ 4. выпускахъ — на звычайнôмъ папері по цѣнѣ доступнôй и на велиновôмъ папері для родинъ заможнѣйшихъ.

Черезъ „Зорю“ прислали П. Т.:

1) Для „Зеркала“:

а) рôчну предплату: З. П., К. Б. и Н. К. во Львовѣ, о. А. С. въ Микуличинѣ, Г. Г. въ Тернополи, Читальня въ Торкахъ, о. Я. Д. въ Болохôвцяхъ, о. Н. К. въ Пôдбужи, Ѳ. Ф. въ Клебанôвцѣ;

б) пôврôчну предплату: О. М. въ Иваню пустôмъ, о. И. К. въ Губиню, о. П. П. въ Роздолѣ, Мон. В. въ Улашкôвцяхъ, о. Я. Г. въ Озерянахъ, Читальня въ Кривôмъ, о. Ф. Г. въ Коцюбинцяхъ, о. И. Г. въ Смолинѣ, о. В. П. въ Богородчанахъ, И. Ц. въ Коломыи, Л. Р. въ Тернополи, о. А. С. нъ Рѣчцѣ, о. К. П. въ Макуневѣ, о. І. Ю. въ Святковôй, о. А. Т. въ Ходоровѣ, о. І. Б. въ Постолôвцѣ, о. М. К. въ Бѣгаляхъ, о. И. Л. въ Саноговѣ, А. Г. въ Решовѣ, о. Н. въ Розборѣ округлôмъ, М. Д. во Львовѣ, Е. Ф. въ Роздолѣ, о. І. В. въ Прошовôй, о. Г. въ Порогахъ;

в) чвертьрôчну предплату: П-ѣ Л. У. въ Витковѣ старôмъ, Н. К. въ Кобзкахъ, П. К. въ Боянахъ, Г. П. въ Перегиньску, Kasyno въ Печенѣжинѣ.

2) Для „Дѣла“: о. І. А. въ Зарудю 2·0[illegible], о. И. Л. въ Саноговѣ 2·00.

3) На библіотеку повѣстей: о. И. Л. въ Саноговѣ 1·00, О. М. въ Иваню пустôмъ 2·00, о. А. Г. въ Калуши 1·00.

4) Для Товариства педагогичного: о. К. Д. въ Топоровѣ 1·00, А. П. въ Рудкахъ 1·00.

5) На „Мертвій душѣ“ Гоголя: о. И. Л. въ Саноговѣ 1·40, К. С. въ Горлицяхъ 2·00.

6) Для „Батькôвщины“: о. І. А. въ Зарудю 1·30, Г. С. въ Дашавѣ 1·00.

7) Для „Часописи Школьнои“: О. М. въ Иваню 3·00, о. И. Л. въ Саноговѣ 3·00.

8) На перекладъ Фавста: о. И. Л. въ Саноговѣ 1·20.

9) Для бѣдныхъ ученикôвъ академичнои гимназіи во Львовѣ: А. П. въ Рудкахъ 1·00.

10) Для Общества Качковского: Брацтво церковне въ Дараховѣ 1·00.

11) Для погорѣльця учителя Олѣярника: Безъименный 1·00.

12) На Партитуру: о. И. Л. въ Саноговѣ 1·10 + 2·20.

НОВІ КНИЖКИ.

Похôдъ Собєского пôдъ Вѣдень року 1683. Написавъ Стефанъ Качала. Накладомъ редакціи „Дѣла“. Львôвъ 1882. Зъ друкарнѣ Товариства им. Шевченка. (Сторонъ 48. Цѣна 10 кр.)

(П. А. Куліш.) **Крашанка Русинам и Полякам на Великдень 1882 року**. У ві Львові з друкарні Товариства им. Шевченка, 1882. (Сгор. 32. Ціна 30 кр.)

Лихва и законы противъ неи. Рѣчь дра М. Бучиньского, держана на зборѣ филіи Тов. „Просвѣта“ дня 9. Жовтня 1881 въ Сгаславовѣ. Накладомъ автора. У Львовѣ, 1882. Зъ друкарнѣ Товариства им. Шевченка. (XVI-ка, стор. 24. Цѣна 5 кр.)

О выхованю. Пôдручникъ для рускихъ женщинъ — написавъ И. Н*. Львôвъ 1882. Накладомъ редакціи „Зорѣ“. Зъ друкарнѣ Товариства им. Шевченка. (Стор. 128. Цѣна 30 кр.)

Рогата худоба. Написавъ Іос. Барвѣньскій. Коштомъ и заходомъ товариства „Просвѣта“. У Львовѣ 1882. Зъ друкарнѣ Товариства им. Шевченка.

Фавст — трагедія Йогана Вольфганга Гете, часть перша. З німецького переклав і пояснив Іван Франко. Ціна 1 зр. 50 кр У Львові 1882. Заходом Редакції „Сьвіта“. (Мала VIII-ка, стор. XIII + 224.)

Мертвецкій великдень — оповѣданє Григорія Квѣтки Основяненка. Въ додатку: Справозданє зъ загальныхъ зборôвъ „Просвѣты“. У Львовѣ, 1882. Зъ друкарнѣ Товариства им. Шевченка. (XVI-ка, стор. 48. Цѣна 8 кр.)

(П. А. Куліш.) **Хуторна поэзія**. У ві Львові, 1882. З друкарні Товариства им. Шевченка. (Мала VIII-ка, стор. 140. Цѣна 1 зр. а. в.)

Шематизмъ руского духовеньства львôвскои архієпархіи (въ рускôмъ языцѣ) зъ переднымъ словомъ исторично-церковного содержаня крыл. А. Петрушевича. Зъ печатнѣ Ставропигійского Института. Цѣна 1 зр. 20 кр.

ОГОЛОШЕНЄ.

Въ редакціи „Зорѣ“

можна набути слѣдуючі книжки власного накладу:

1. **Повѣсти Марка Вовчка**, три томы, въ цѣнѣ 1 зр.
2. **Повѣсти Николая Устыановича** въ цѣнѣ 70 кр. (на лучшôмъ папері 85 кр.)
3. **Страстный Четверъ**, оповѣданє Николая Устыановича, въ цѣнѣ 38 кр. (на лучшôмъ папері 45 кр.)
4. **Месть Верховинця**, оповѣданє Николая Устыановича, въ цѣнѣ 32 кр. (на лучшôмъ папері 40 кр.)
5. **Оповѣданя Николая Гоголя**, въ цѣнѣ 35 кр.
6. **Сваты** (образецъ зъ галицко-руского житя) написавъ Деніесъ, въ цѣнѣ 28 кр.
7. **Гальшка, княгиня Острожска**, оповѣданє историчне Дра Из Шараневича, въ цѣнѣ 1 зр.
8. **Старорускій княжій городъ Галичь**, критичне студіюмъ Дра Из. Шараневича, въ цѣнѣ 32 кр.
9. **„Зоря“** зъ року 1880: на звычайнôмъ папері 3 зр., на велиновôмъ 3 зр. 60 кр.
10. **Марта Борецка**, оповѣданє историчне, въ цѣнѣ 32 кр.
11. **О выхованю** (пôдручникъ для рускихъ женщинъ), въ цѣнѣ 30 кр.
12. **Надельмаєръ**, апостолъ свободы (цѣкава исторія зъ житя баламута-соціялиста) въ цѣнѣ 10 кр.
13. **„Газета Школьна“** зъ р. 1878 (оправлена) по зниженôй цѣнѣ 1 зр.
14. **„Газета Школьна“** зъ р. 1879 (оправл.) по зниженôй цѣнѣ 1 зр.
15. **Провôдній идеѣ въ письмахъ Тараса Шевченка**, въ цѣнѣ 35 кр. (правопись фонетична).
16. **Завѣщанє** Тараса Шевченка, зъ музыкою М. Вербицкого, въ цѣнѣ 35 кр.
17. (Фотографіи Тараса Шевченка, въ форматѣ книжковôмъ, въ цѣнѣ 50 кр.)

☞ При закупнѣ котрого-небудь зъ тыхъ выдань бере редакція всю оплату почтову на себе.

☞ Для Пренумерантôвъ **„Зорѣ“** и **„Зеркала“** (обохъ газетъ разомъ) установлена значно знижена цѣна:

1) на звычайнôмъ папері рôчно **8 зр.**, пôврôчно **4 зр.**

2) на велиновôмъ папері рôчно **9 зр.**, пôврôчно **4 зр. 50 кр.** ☜

Выдає и ôдповѣдає за редакцію **Ом. Партыцкій.** Зъ друкарнѣ Товариства „имени Шевченка“ пôдъ зарядомъ К. Беднарского.

Рôкъ III. Львôвъ дня 15. (27.) Цвѣтня 1882. **Число 8.**

Выходитъ два разы на мѣсяць, кождого **1**-ого и **15**-ого, найменше въ два аркушѣ печатнѣ.

Редакція и администрація „Зорѣ“ въ каменици пôдъ ч. **18**. улиця Галицка.

ЗОРЯ

Пренумерата выноситъ: на цѣлый рôкъ **5** зр., на пôвъ року **2** зр. **50** кр., на чверть року **1** зр. **25** кр.

На велиновôмъ (сутинованôмъ) паперѣ: на цѣлый рôкъ **6** зр., на пôвъ року **3** зр.

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСКИХЪ РОДИНЪ.

НЕЩАСТНА.

(Дальше.)

Цѣлѝ двѣ недѣлѣ ждали мы ôдтакъ на приѣздъ нового пана, Семена Матвѣича Колтовского. Симчасомъ прислявъ ôнъ наказъ, нѣчого не тыкати, нѣчого не змѣняти, доки самъ всего не огляне. Всѣ двери, всѣ меблѣ, скрынѣ — все позачиняно, опечатано. Вся служба стревожилась и ходила якъ збита. Я стала наразъ одною зъ головныхъ особъ въ дому, майже не самою найголовнѣйшою. Мене и передъ тымъ кликали панею, але теперь се слово приняло зовсѣмъ инше значенє, выголошувалось иншимъ тономъ. Гдекто почавъ говорити на ухо: „Старый панъ померъ нагло, що и панъ-отця не було часу покликати, але до написаня завѣщаня не треба довгого часу“. Панъ Рачь узнавъ такожь за рѣчь конечну, змѣнити своє поступованє. Ôнъ притворивъ ся добродушнымъ и ласкавымъ. Ôнъ знавъ, що не обманитъ мене, але на лици его выражалось велике смиренє, мовбы хотѣвъ сказати: „видишь, якъ я покоривъ ся“. Всѣ глядали мого товариства, старались менѣ догодити, а я не знала, що дѣяти и якою стати, и лишь чудовалась, що тѝ люде не тямлятъ навѣть, якъ дуже мене оскорбляютъ. Наконець пріѣхавъ Семенъ Матвѣичь.

Семенъ Матвѣичь бувъ о якихъ десять лѣтъ молодшій ôдъ Ивана Матвѣича и все своє житє проживъ иншимъ ладомъ. Ôнъ служивъ въ Петербурзѣ и занимавъ яке-то высоке становиско. Замолоду бувъ жонатый, але скоро повдовѣвъ: одинъ сынъ лишивъ ся ему. Зъ лица Семенъ Матвѣичь подобавъ на свого старшого брата, тôлько ростомъ бувъ низшій и грубшій. На кругленькôй, лысôй головѣ блестѣли такѝжь чорнѝ, яркѝ очи, що у Ивана Матвѣича, лице було губате и румяне. Въ противнôсть брату, котрого ôнъ навѣть по смерти называвъ Французомъ, а иногды и чудакомъ, Семенъ Матвѣичь майже заєдно говоривъ по руски, голосно, выразно, але за кождою дрôбницею реготавъ ся, при чôмъ прижмурювавъ очи и трясъ ся цѣлымъ тѣломъ, мовбы ôдъ великои сердитости. Ôнъ взявъ ся до дѣла дуже круто, заглядавъ всюды самъ, ôдъ всѣхъ жадавъ найдрôбнѣйшихъ рахункôвъ. Першого дня по своємъ приѣздѣ ôнъ прикликавъ священика зъ цѣлымъ причтомъ, велѣвъ ôдслужити молебень въ водосвятємъ и всюды окропити водою, всѣ комнаты въ дворѣ, навѣть стрыхъ и пивницѣ для того, щобы, якъ выразивъ ся, „радикально выгнати вольтеріяньского и якобиньского духа“. Въ першôмъ тыждни гдеякѝ любимцѣ Ивана Матвѣича втратили уже свои мѣстця, одинъ навѣть пôшовъ *„на поселенє“*, другихъ надѣлено кіями. Самъ навѣть каммердинеръ — ôнъ бувъ родомъ Турчинъ и умѣвъ по французки; его подаровавъ Ивану Матвѣичу покôйный фельдмаршалъ Каменьскій, — самъ той каммердинеръ одержавъ въ правдѣ волю, але вразъ зъ нею и наказъ выѣхати въ двайцятьчотыри годины, „щобы другимъ не було соблазни“. Семенъ Матвѣичь показавъ ся дуже строгимъ паномъ и всѣ мали причину жаловати покôйника. „Зъ батькомъ Иваномъ Матвѣичемъ“, — звѣривъ ся передо мною одинъ старенькій двôрскій — „тôлько було намъ роботы, щобы бѣль була чиста та въ комнатахъ щобъ хорошо пахло, та щобъ людского голосу не було чути въ передпокою — сохрани Боже! а тамъ вже роби що хочешь! Малои комашинки покôйникъ не обидивъ! Теперь инакше — бѣда! треба забиратись на той свѣтъ!“

Подôбно скоро перемѣнилось и моє положенє, то есть положенє, въ котре я попала на кôлька днѣвъ и противъ волѣ. Въ паперахъ Ивана Матвѣича не подыбано жадного завѣщаня, нѣ однои строчки, написаноі въ мою користь. Всѣ наразъ ôдсунулись ôдъ мене... О пану Рачу я вже не кажу, але и другѝ старались менѣ выразити свою досаду, немовбы я ихъ обманула. Однои недѣлѣ, по службѣ божôй, котроі ôнъ завсѣгды слухавъ за престоломъ, Семенъ Матвѣичь покликавъ мене до себе.

До того дня бачила я его лишь въ переходѣ, и ôнъ, здавалось, мене не замѣчавъ. Ôнъ принявъ мене въ своємъ кабинетѣ, стоячи у ôкна. На нѣмъ бувъ мундуръ зъ двома звѣздами. Я пристала при дверехъ, серце сильно застукотало въ менѣ ôдъ страху и ôдъ другого чувства, еще незвѣстного менѣ, а вже прикрого. „Я хотѣвъ васъ видѣти, молода панночко“, заговоривъ Семенъ Матвѣичь и змѣривъ мене ôдъ нôгъ до головы, — (сей поглядъ тронувъ мене сильно) — „я хотѣвъ васъ видѣти для того, щобы заяьити вамъ моє постановленє и увѣрити васъ о моѣй ласкавости для васъ“. Ôнъ пôднявъ голосъ. „Правъ вы не маєте нѣякихъ, але яко лектриса мого брата можете числити на мою... на мою приклоннôсть. Я... пересвѣдченый о вашôй розторопности и добрыхъ правилахъ житя. Панъ Рачь, вашь ôтчимъ, одержавъ вже ôдъ мене потрѣбнѝ инструкціи. До того мушу добавити, що ваша хорошенька постать свѣдчитъ и о вашихъ благородныхъ чувствахъ“. Семенъ Матвѣичь засмѣявъ ся при тôмъ зъ-легонька, а я... я не обидилась, але жаль менѣ стало самои себе и ажь теперь зрозумѣла я своє кругле сирôтство. Семенъ Матвѣичь пôдôйшовъ дрôбнымъ, твердымъ крокомъ до стола, дôставъ зъ скрыночки пачку ассигнатъ, и всунувши менѣ ихъ въ руку, добавивъ: „Отсе мала сумка ôдъ мене вамъ на голки. Я и на пôзнѣйше про васъ не забуду, моя миленька, а теперь бувайте здоровѝ и майте розумъ“. Я взяла сю пачку махинально, я взялабы все, що бувбы не давъ менѣ, и вернувшись до себе въ комнату, довго плакала, сидючи на постели. Я и не спостереглась, якъ грошѣ опустила на помôстъ. Панъ Рачь знайшовъ ихъ, пôднявъ и спытавши, що я зъ ними зробити намѣрила, заховавъ ихъ.

Въ судьбѣ єго зайшла тогды велика перемѣна. По кôлькохъ нарадахъ зъ Семеномъ Матвѣичемъ, ôнъ попалъ у него въ велику ласку и небавомъ ставъ єго головнымъ управителемъ. Зъ того часу повеселѣвъ ôнъ и почалось те вѣчне реготанє єго. Зъ разу хотѣвъ ôнъ лишь наслѣдовати свого патрона, але зъ годомъ зробилось оно привычкою. Зъ того часу ставъ ôнъ такожь рускимъ патріотомъ.

Семенъ Матвѣичь бувъ націоналомъ душею и тѣломъ, называвъ себе Русакомъ, высмѣвавъ нѣмецку одѣжь, котру однакожь самъ носивъ, прогнавъ кухаря, за едукацію котрого Иванъ Матвѣичь заплативъ грубый грôшь, а прогнавъ єго за те, що не умѣвъ зварити юшки зъ гусими шійками. Зъ-за престола Семенъ Матвѣичь вторувавъ дячкамъ, а коли дѣвчатъ зганяли на короводы и спѣвы, то ôнъ и имъ пôдтягавъ и притупувавъ при тôмъ ногами и щупавъ ихъ по щокахъ... Ôдтакъ поѣхавъ скоро въ Петербургъ и лишивъ мого ôтчима майже повнымъ властителемъ всего майна.

Гôркй дни почались для мене... Одинокою ôдрадою моєю була музыка, и я ôддалась ѣй всею душею. На щастє, панъ Рачь бувъ дуже занятый, але при кождôй нагодѣ дававъ менѣ почути свою вражду; ôнъ не позабувъ на свою давну обѣтницю. Ôнъ гордивъ мною, велѣвъ переписовати свои довгй и ложнй донесеня для Семена Матвѣича, справляти въ нихъ ортографичнй похибки; я мусѣла слухати єго мовчки и слухала. Ôнъ освѣдчивъ, що смиритъ мене, зробитъ мягенькою. „Що то у васъ за бунтовничй очи?“ кричавъ ôнъ неразъ за обѣдомъ, напившись пива и гримаючи о стôлъ кулакомъ: „Вы може думаєте: я смирна якъ овечка, то и конець на тôмъ... нѣ! Вы мусите такожь и на мене дивитись очима овечки!“

Положенє моє ставалось меракимъ, невыноснымъ... серце моє жосточѣло. Щось страшного выроджувалось у єго нутрѣ; я не спала по ночахъ и не свѣтила, заєдно думала и думала и посередъ сихъ темнощей въ комнатѣ и въ души дозрѣвало въ менѣ страшне постановленє. Приѣздъ Семена Матвѣича ôдвѣвъ мене ôдъ сихъ мыслей.

Єго нѣкто не ожидавъ, — осѣнь була уже пôзна. Показалось, що задля чогось-тамъ єго спенсіоновано: ôнъ сподѣвавъ ся одержати Александровску ленту — а єму дали табакерку! Невдоволеный правительствомъ, котре не оцѣнило єго талантôвъ, и петербурскимъ товариствомъ, що мало показалось єму прихильнымъ и не подѣляло єго жалю, ôнъ рѣшивъ ся поселитись на селѣ, посвятити себе господарству. Ôнъ приѣхавъ самъ. Сынъ єго, Михайло Семеничь, приѣхавъ пôзнѣйше пôдъ новый рôкъ. Мôй ôтчимъ майже не выходивъ зъ кабинету Семена Матвѣича, ставъ єще у бôльшихъ ласкахъ. Мене лишивъ ôнъ въ спокою; не до мене було єму тогды... Семенъ Матвѣичь рѣшивъ ся завести у себе папѣрню. На мануфактурныхъ дѣлахъ панъ Рачь не розумѣвъ ся богато, и Семенъ Матвѣичь знавъ про се добре, але за те бувъ мôй ôтчимъ славный „исполнитель“ (улюблене въ тй часы слово) „Аракчѣєвъ“. Семенъ Матвѣичь кликавъ єго навѣть: Мôй Аракчѣєвъ! „Я потребую лишь доброго справника“, говоривъ ôнъ, „направленє всему я самъ дамъ!“

За клопотами при фабрицѣ, въ господарствѣ, въ канцеляріи, при будовѣ и рôжнородныхъ занятяхъ, Семенъ Матвѣичь знайшовъ єще досыть часу, щобъ и на мене звернути свою увагу. Мене покликано одного разу вечеромъ въ свѣтлицю и велено грати на фортепянѣ. Семенъ Матвѣичь любивъ музыку єще менше чимъ покôйникъ, однакожь похваливъ игру и подяковавъ менѣ, а на другій день запрошено мене до обѣду. По обѣдѣ Семенъ Матвѣичь досыть довго бесѣдивъ зô мною, розпытовавъ о гдещо, смѣявъ ся зъ моихъ ôдповѣдей, хотяй, о скôлько тямлю, нѣчого не було въ нихъ смѣшного, и такъ якось чудно споглядавъ на мене... Менѣ стало прикро. Не любила я єго очей; не любила ихъ щирого выразу, ихъ блеску... Менѣ заєдно здавалось, що за тымъ щирымъ поглядомъ крыв ся щось недоброго, що пôдъ тымъ блескомъ темно тамъ у него на души. „Вы у мене лектрисою не будете“, сказавъ менѣ въ кôнци Семенъ Матвѣичь, покраснѣвши догадливо на лици: „Я, слава Богу, єще не ослѣпъ и читати могу самъ, але кава изъ вашихъ ручокъ буде менѣ лѣпше смаковати и вашу игру на фортепянѣ послухаю радо“. Зъ того часу я уже що дня ходила обѣдати въ паньскій двôръ и лишалась въ свѣтлици часомъ ажь до вечера. Попала и я, такъ якъ мôй ôтчимъ, пôдъ ласку. Тôлько не на радôсть выйшла менѣ она. Семенъ Матвѣичь, нѣгде правды дѣти, бувъ для мене ввѣчливый, але въ тôмъ чоловѣцѣ, я се ôдчувала, було щось такого, що ôдражало, що лякало мене. И се „щось“ объявлялось не словами, а очами єго, сими погаными очами та и єго реготомъ. Ôнъ нѣколи не бесѣдивъ зô мною о моѣмъ батьку, а своѣмъ братѣ, и менѣ здавалось, що ôнъ боявъ ся того розговору не для того, що не хотѣвъ будити въ менѣ честолюбивыхъ мыслей або забагъ; а по иншôй причинѣ, котру я пôдъ той часъ єще не розумѣла, але на згадку котрои я краснѣла... Пôдъ свята приѣхавъ єго сынъ, Михайло Семеничь.

Ахъ, я чувствую, я не могу продовжати такъ якъ почала; дуже гôркй тй спомины. Именно теперь не можу спокôйно всего росказати... Але чого таити? Я полюбила Михася и ôнъ мене полюбивъ.

Якъ се склалось, росказати годѣ. Знаю, що того вечера, коли ôнъ вступивъ въ свѣтлицю, я сидѣла при фортепянѣ и грала сонату Вебера. А вступивъ ôнъ въ свѣтлицю, хорошій и стрôйный, въ бархатнôмъ кожушку, въ зимовыхъ чоботахъ, якъ бувъ просто зъ морозу, и стрѣпавши снѣгомъ припорошену соболеву шапку, єще закимъ привитавъ ся зъ батькомъ, быстро глянувъ на мене и счудовавъ ся.... Знаю, що ôдъ того вечера я вже не могла забути єго, не могла забути єго молоде, добре лице. Ôнъ заговоривъ, и голосъ єго такъ и приставъ до мого серця... Мужескій и тихій голосъ, и въ кождôмъ звуку така честна душа! Семенъ Матвѣичь утѣшивъ ся приѣздомъ сына, обнявъ єго и спытавъ скоренько: „На двѣ недѣлѣ? якъ? за урльопомъ? га?“— и звелѣвъ менѣ выйти. Я довго сидѣла у себе пôдъ ôкномъ и довго дивилась на свѣтла, що маялись въ ôкнахъ паньского двору. Я слѣдила за ними, я прислуховалась новымъ, незнакомымъ голосамъ, мене занимала моя власна тревога, и щось нового, доси незвѣсного, веселого прошибло мою душу...

На другій день передъ обѣдомъ я вперше зъ нимъ заговорила. Ôнъ зайшовъ до мого ôтчима по припорученю Семена Матвѣича и заставъ мене въ нашôй маленькôй свѣтличцѣ. Я хотѣла утечи, ôнъ задержавъ мене. Ôнъ бувъ дуже живый, свобôдный въ рухахъ и на словахъ — але гордовитости або смѣлковатости, столичного байдужливого тону въ нѣмъ и слѣду не було и нѣчого воєнного, гвардейского... Противно, въ самôй єго невымушенности въ обходженю було щось ласкавого, майже

стыдливого, мовбы завдно передъ вами просивъ прощеня. У гдеякихъ людей очи нѣколи не смѣютъ ся, навѣть въ хвилю смѣху; у него губы майже нѣколи не змѣняли свого гарного складу, а очи смѣялись майже завдно. Такъ мы пробесѣдовали зъ годину... о чомъ, не згадаю; тямлю тилько, що и я черезъ весь часъ дивилась ему въ очи и такъ менѣ було зъ нимъ легко! Вечеромъ я грала на фортепянѣ. Онъ дуже любивъ музыку, сѣвъ на крѣсло и сперши кучеряву голову на руку, прислуховавъ ся уважно. Онъ анѣ разу не похваливъ мене, але я розумѣла, що игра моя ему подобав ся и я грала зъ одушевленемъ. Семенъ Матвѣичь, що сидѣвъ коло сына и розглядавъ пляны, нахмуривъ ся наразъ. „Но, панночко“, сказавъ онъ, справляючи на собѣ по звычаю одѣжь и запинаючись: — „буде того доброго! розспѣвалисьте ся якъ канарокъ, ще голова розболитъ... Для такого старигана якъ я не будете такъ розщибатись...“ добавивъ онъ повголосомъ и звелѣвъ менѣ одойти. Михась провѣвъ мене очима ажь до дверей и вставъ зъ крѣсла. „Куда? куда?“ закричавъ Семенъ Матвѣичь и зареготавъ ся и кинувъ ще якесь слово... Я не змогла его дочути, але панъ Рачь, котрый стоявъ въ кутку свѣтлицѣ (онъ завдно бувъ „присутный“, а на той разъ принѣсъ пляны) зареготавъ ся иронично и его реготу дойшовъ до моихъ ушей... Такажь пригода лучилась и слѣдуючого вечера. Семенъ Матвѣичь охолонувъ для мене и велѣвъ менѣ не являтись въ дворѣ.

Чотыри дни познѣйше я стрѣнула Михася въ коритарѣ, що дѣливъ паньскій домъ на двое. Онъ взявъ мене за руку и впровадивъ въ комнату, що находилась коло ѣдальнѣ и называлась портретною. Я пошла за нимъ не безъ певнои тревоги, але зъ повнымъ довѣрiемъ. Я вже тогды, здавалось, пошлабъ за нимъ на край свѣта, хотяй еще не знала, чимъ онъ ставъ для мене. Ахъ, я привязалась до него зъ всею страстею, зъ всею приданностю молодои душѣ, що не тилько не мае кого любити, але що чувствуе себе непрошенымъ и непотрѣбнымъ гостемъ посередъ чужихъ собѣ, посередъ ворожихъ людей!....

Михась сказавъ менѣ... И дивна рѣчь! Я смѣло, просто дивилась на него, — а онъ... онъ и не посмѣвъ глянути и краснѣвъ завдно. Онъ сказавъ менѣ, що онъ розумѣе мое положенe и жалуе мене и проситъ звинити батька... „Що до мене“, прибавивъ онъ, „то прошу вѣрити менѣ, и знайте, що для мене вы сестра, такъ сестра...“ Тутъ онъ крѣпко здавивъ мою руку. Я змѣшалась и опустила очи; я чогось другого ждала одъ него, ждала иншого слова. Але мимо того я стала дяковати ему. „Нѣ, прошу васъ, не говорѣть такъ...“ перебивъ онъ мене, „але, якъ знаете, братъ повиненъ уступитись за сестру, и если вамъ треба буде моеи защиты противъ кого-небудь, — здайтесь на мене. Я недовго тутъ, але я зрозумѣвъ богато... а що найголовнѣйше, зрозумѣвъ вашого отчима“. Онъ знову здавивъ мою руку и одойшовъ.

Я довѣдалась познѣйше, що Михась одъ першои стрѣчи почувъ одразу до пана Рача. Панъ Рачь пробувавъ зразу поддобритись и ему, але пересвѣдчившись о безуспѣшности своихъ змагань, ставъ противъ него ворогувати и не лишь не таивъ ся зъ тымъ передъ Семеномъ Матвѣичемъ, але выявлявъ свою вражду одкровенно передъ нимъ, та ще и жаловавъ старого, що не пощастилось ему зъ молодымъ наслѣдникомъ. Панъ Рачь дуже добре спознавъ характеръ Семена Матвѣича: не ошибнувъ ся въ своихъ выраховаияхъ. „О вѣрности его чоловѣка я не могу сомнѣватись вже по той причинѣ, що по моей смерти онъ пропавъ: мой наслѣдникъ не може его стерпѣти...“ Така мысль вдомашнилась въ головѣ старого. Кажутъ, що всѣ автократы постарѣвшись ловлятъ ся охотно на ту удочку, на удочку безъусловнои, личнои приданности...

Не даромъ же Семенъ Матвѣичь называвъ пана Рача своимъ Аракчѣевымъ... Онъ бувбы могъ назвати его другимъ именемъ. „Ты у мене всѣмъ“, говоривъ онъ ему. Онъ одъ свого приѣзду ставъ его „тыкати“ и отчимъ мой смирненько дививъ ся на Семена Матвѣича, клонивъ мовь сирота головку на окъ и добродушно смѣявъ ся, мовбы хотѣвъ сказати: „Я весь вашь, я цѣлый вашь!...“ Ахъ, я чувствую, рука моя дрожитъ, а серце такъ и бье ся о край стола, на котромъ пишу въ ту хвилю... Страшно згадати ти дни и кровь моя горячитъ ся... Але я скажу все до конця... до конця.

Обходженe пана Рача зо мною приняло иншій видъ въ часѣ, коли я попала подъ ласку Семену Матвѣичу. Онъ ставъ для мене услужливымъ, посвоячивъ ся зо мною, мовбы я розумнѣйшою стала въ очахъ его и близшою ему. „Покинулисьте вашу упорчивость“, сказавъ онъ до мене одного разу, вернувши зъ двору до себе: „Хвалю васъ за те! Всѣ ти честноты, сентиментальности — хрестоматія однымъ словомъ — не наше дѣло, панночко, не дѣло бѣдолахъ!“ Колижь моя ласка урвалась и Михась не уважавъ за потрѣбне бильше таити нѣ свого презрѣня для него, нѣ приклонности до мене, панъ Рачь наразъ ставъ въ двое строгимъ. Онъ завдно слѣдивъ за мною, мовбы я була способна до всякого проступку и мене треба було держати въ крѣпкихъ рукахъ. „Глядѣть!“ кричавъ онъ, ввалившись безъ пытаня, въ заболоченыхъ чоботахъ зъ шапкою на головѣ, въ мою комнату. „Я нѣчого такого не стерплю! Не дерѣть носа въ гору! Мене не обманите! Я васъ смирю!“ И заразъ потомъ одного ранку объявивъ менѣ, що выйшовъ одъ Семена Матвѣича наказъ, щобы я, впередъ непрошена, не являлась до обѣду... Не знаю, що булобы сталось зо мною, наколибъ случай не порѣшивъ моеи судьбы...

Михась любивъ дуже коней. Онъ задумавъ самъ уѣздити молодого лошака. Сей погнавъ ся, почавъ бити и выкинувъ его зъ саней... его принесли домовь безъ памяти зъ вывихнутою рукою и потовченою грудею. Старый злякавъ ся, послався по найлѣпшихъ лѣкарѣвъ до мѣста. Они вылѣчили Михася, але ему велено пролежати зъ мѣсяць. Въ карты онъ не гравъ, говорити ему лѣкарѣ зборонили, читати, держачи книжку завдно одною рукою, було невыгодно. Кончилось тымъ, що самъ Семенъ Матвѣичь послався мене до сына яко давну лектрису. Тутъ настали незабути часы! Я приходила до Михася заразъ по обѣдѣ и садовилась за круглымъ столомъ подъ окномъ черезъ половину ослоненымъ. Онъ лежавъ въ невеличкой комнатцѣ, коло свѣтлицѣ, подъ заднею стѣною, на широкой, скоряной софѣ, въ густѣ наполеоньскои имперіи, зъ золотымъ барельефомъ на высокомъ, прямомъ опиралѣ; барельефъ сей представлявъ весѣльный походъ зъ старинныхъ часовъ. Блѣда, крыхту знидѣла голова Михася сейчасъ подносилась одъ подушки и зверталась до мене; онъ усмѣхавъ ся, лице его веселѣло, одкидавъ назадъ свое мягке, вохке волосе и заговорювавъ: „Здоровй були, моя добра, моя миленька“. Я бралась за книжку, — романы Вальтеръ-Скотта були тогды въ славѣ — тямлю Айвенго... Як-

*

жежь поневоли звенѣвъ и дрожавъ мôй голосъ, коли я ôддавала рѣчь Ребекки! Мабуть и въ менѣ текла жидôвска кровь и чимъ судьба моя не подобала на ѳи судьбу? Не плекала я, якъ и она, недужого, любого собѣ чоловѣка? Кождого разу, коли ôдрывала я очи свои ôдъ книжки и пôднимала ихъ до него, я стрѣчалась зъ ѳго очима и зъ тымъ тихимъ, веселымъ усмѣхомъ ѳго лиця. Бесѣды межи нами було дуже мало: дверѣ, ôдъ свѣтлицѣ були завсѣгды ôдчиненй, и кто-небудь завдно сидѣвъ тамъ; але коли тамъ затихло, тогды я, сама не знаю длячого, переставала читати, опускала книжку на колѣна и не ворухнувшись, дивилась на него и ôнъ глядѣвъ на мене, и добре намъ було обоимъ, и якось-такъ любо и стыдно, и все выказували мы одно одному, безъ рухôвъ и безъ слôвъ. Ахъ, нашй серця сходились, стрѣчались зъ собою, якъ зливаютъ ся пôдземнй жерела, невидимо, тихенько... на вѣки.

— Вы умѣете грати въ шахи або варцабы? спытавъ мене одного разу.

— Въ шахи трохи умѣю — ôдповѣла я.

— То велѣть принести шахôвницю и присуньте столикъ.

Я сѣла бѣля софы, а серце такъ и завмирало — я не смѣла и глянути на Михася... А ôдъ ôкна, черезъ всю комнату, якъ свобôдно споглядала я на него!

Я стала розставляти шахи... пальцѣ мои дрожали.

— Я се... не для того, щобъ грати зъ вами... промовивъ пôвголосомъ Михась, розставляючи и собѣ шахи, — лишь щобъ вы були блызше мене.

Я нѣчого не ôдповѣла и не спытавши, кто маѳ починати, посунула хлопомъ... Михась не ôдповѣвъ на моѳ посуненѳ... Я глянула на него. Зъ легка пôднявши голову, весь блѣдый, ôнъ молючимъ поглядомъ показавъ на мою руку...

Чи зрозумѣла я ѳго — не тямлю, але щось нагло вихромъ закружляло въ моѣй головѣ... Змѣшана, ледви дышучи, я схопила за королеву и посунула ѳи черезъ всю шахôвницю. Михась скоро нахиливъ ся, и дôткнувшись губами моихъ пальцѣвъ, притисъ ихъ до шахôвницѣ и ставъ ихъ цѣловати жадно и мовчки... Я не могла, я не хотѣла выдерти ихъ, я другою рукою закрыла лице, и слезы, якъ теперь тямлю, холоднй, але щастливй... о якй щастливй слезы!... полились на стôлъ одна за другою. Ахъ, я знала, я цѣлымъ серцемъ зрозумѣла тогды, въ чіѣй власти була моя рука!... Я знала, що ѳѣ державъ не хлопець, порваный хвилевымъ порывомъ, не Донъ-Хуанъ, не воѳнный Льовелясъ, а найблагороднѣйшій, найлѣпшій зъ посередъ людей... и ôнъ любивъ мене!

— О, моя, Сузанно! — почула я тихій шепотъ Михася: — я нѣколи не дамъ тобѣ плакати иншими слезами...

Ôнъ ошибъ ся... Я плакала и иншими слезами!

Але пощо здерживатись при такихъ згадкахъ... именно теперь?

Мы зъ Михасемъ забожились належати до себе. Ôнъ знавъ, що Семенъ Матвѣичь нѣколи не позволитъ ѳму женитись зô мною и не таивъ сего передо мною. Я сама о тôмъ була пересвѣдчена, и я радовалась не для того, що Михась не лукавивъ, — ôнъ ѳ мôгъ лукавити зô мною, — а для того, що ôнъ старавъ ся мене обманути. Сама я нѣчого не бажала и пôшлабъ за нимъ, якъ и куды бы ôнъ захотѣвъ. „Ты будешь моѳю женою“, повторивъ ôнъ менѣ, „я не Айвенго: я знаю, що не буду щастливый зъ лѳди Ровеною“.

Михась скоро подужавъ. Я не могла бôльше ходити до него; але все уже було порѣшене межи нами. Я жила лишь будущностю, не бачила нѣчого въ округъ себе, немовбы плыла по хорошôй гладонькôй але быстрôй рѣцѣ, окружена туманомъ. А за нами слѣдили, стерегли насъ. Неразъ замѣчала я лихй очи мого ôтчима, чула ѳго гидкій смѣхъ... Але регôтъ сей и очи тй показовались зъ посередъ сего тумана лишь на часинку... Я дрожала, але сейчасъ забувала на все, и знову плыла по тôй хорошôй хочь быстрôй рѣцѣ. (Дальше буде.)

КОГО?

Я люблю... Кого, кого я люблю?
Тоту, що грудь мою роздерла,
Що въ серцю кровь мою заперла,
Що жизнь свою за нею гублю!...

Я плачу... За кимъ, за кимъ я плачу?
За товь, що слёзы мои пила,
Що проклинати мя навчила,
Трунула въ грôбъ любовь горячу!...

Я тужу... Чого, чого я тужу?
Що опустила мя негôдна,
Що взяла рай въ собою бѣдна,
Що вже невѣрнôй я не служу!...

Я гину... Чому, чому я гину?
Тому, що серце чогось хоче,
За маровь гонитъ середъ ночи,
Що стогне-плаче за ѳдиновь!...

Иларіонъ Грабовичь.

ЗАБОБОНЫ.

(Повѣсть зъ народного житя — написавъ Никифоръ Ст.*)

XII.

При ôдъѣздѣ обѣцявъ бувъ Василь дати о собѣ звѣстку. Тымчасомъ вже и осѣнь минула и зима сходила, а ôнъ про себе нѣ словомъ не ôдкликнувъ ся. Брацѣ, що зъ нимъ разомъ пôйшли, ôдъ часу до часу писали домôвь, але о Василю мовбы нарочно не згадували. Ажь при кôнци зимовыхъ мясниць написавъ одинъ изъ нихъ, що Василь вже другій разъ лежитъ въ шпитали. Вѣсть та вскорѣ дôйшла до ушей родичѣвъ. Та ще батько якъ батько: якійсь часъ погорювавъ, та переставъ, скоро все взявъ пôдъ бôльшу розвагу. Але мати! Ѳи горю не було кôнця. Нѣякъ не могла зъ тою гадкою погодити ся, щобы ѳи ѳдинакъ по шпиталяхъ нидѣвъ безъ жадного догляду и выгоды. Кобы було въ ѳи силѣ крыла орлинй собѣ приправити, въ однôй хвили булабъ полинула до него, щобы роздивити ся, якъ лежитъ, якъ выглядаѳ; щобы розпытати, що болитъ, чого бажаѳ; щобы ѳму подати пити и ѣсти; щобы го отулити, пригорнути до серця, поцѣлувати. Та все скôнчило ся на самôмъ тôлько плачу.

Петруня приняла вѣсть о недузѣ Василя досыть рôвнодушно, она навѣть дожидала страшнѣйшои вѣсти. Бо и чогожь иншого могла надѣяти ся? Вже сама знахорка повѣла, що ѳи Василь буде въ войску служити черезъ якусь дѣвчину, передъ котрою навѣть зъ жи-

тѣмъ непевный. А ктожь се мôгъ бути иншій якъ не Фотина?

Давна ненависть зъ новою силою ôджила въ серцю Петрунѣ, а жажда мести допоминалась уже чину. Однои недѣлѣ, вже на весну, пôйшла Петруня до Костирихи. Прійшла саме въ ту пору, якъ она перекладаючи бѣлє въ скрыни, скрапляла сорочки єдинака слезами и ихъ наче власного сына цѣлувала.

„Чого все такъ побиваєтесь, мамо?“ — спытала Петруня.

„Чижь нема чого?“ — зъ горестею ôдрекла Костириха. — „Може серцю лекше стане“.

„А отъ я не плачу! Чи може гадаєте, що суджена менше терпитъ?“

На таку мову Костириха не знала ôдповѣсти. Она приступила бліже до дѣвчины, пригорнула до себе, поцѣлувала и зъ плачемъ промовила: „Нехай менѣ здає ся, що власну дѣтину цѣлую. Ты, донечко, для него свою долю посвятила...“

Ôдъ тои встрѣчи Петруня ставалась часто задумчива. Она вже заєдно носила при собѣ отрую, лишь выжидаючи доброи нагоды, щобы месть свою доконати.

Одного весняного дня Петруня лишила ся дома. Погода була красна, кождый, кто годенъ робити, ишовъ на поле. Навѣть старенькй дѣдусь и бабусь о палици вылѣзли зъ хаты, щобы помочи сполоти чи то капусту, чи бураки, чи фасолю, чи що иншого. Передъ самымъ полуднемъ, коли люде найбôльше були занятй въ поли, выйшла Петруня на дорогу, розглянулась кругъ себе по поли и вскорѣ побѣгла долѣ селомъ. Наразъ зупинилась, озирнула ся довкола, глянула въ загороды, а не побачивши нѣгде нѣкого, поскочила чимъ борше до побôчь стоячои хаты. Въ мигъ ôдсунула засувъ, обережно ôдхилила дверѣ и зникла въ сѣняхъ. Потôмъ вôйшла до самои хаты, ôдложила ôдъ печи заткальницю, высунула два горшки, всыпала до нихъ щось зъ шматинки и все назадъ поставила на своѣмъ мѣсци. При ôдходѣ мимовольно споглянула по комнатѣ. На стѣнѣ противъ дверей висѣло кôлька образôвъ. И диво! Пресвятая Дѣва и ласкавымъ и грôзнымъ поглядомъ дивила ся на Петруню, а рукою здавалась грозити. Дрощь переняла Петруню до живого. Она не мала силы утечи зъ хаты и мовь очарована то бліже образу ставала, то зъ далека дивилась, то въ право, то въ лѣво поверталась — але поглядъ Пресвятои Дѣвы все бувъ однакій: и лагôдный и грôзный... Ажь по якôйсь хвили удалось дѣвчинѣ ôдвернути очи ôдъ образу и ôдзыскати свою силу; она отямилась и, вся дрожучи, хиткимъ крокомъ выйшла зъ хаты. Лишь дверей не засувала, бо въ рукахъ не було вже нѣ власти, нѣ спруту.

Нѣ жива нѣ мертва прийшла Петруня до дому. Споглянула на образы и, на диво дивне, Пресвятая Дѣва дивила ся на ню тымже самымъ окомъ и пальцемъ здавала ся такъ само грозити. Новый острахъ переймивъ дѣвчину, а косы стôйкй здавали ся пôднимати. Буйна фантазія якъ найстрашнѣйшй дивогляды насувала передъ очи. Въ однôй хвили була Петруня готова дѣло своє знищити — але чижь було се въ єи силѣ? Чи мала до того ôдвагу? Якъ смѣла вступити до тои хаты, где Пресвятая Дѣва на ню такъ строгимъ, переймаючимъ окомъ дивила ся и єще пальцемъ грозила? Тай не позволяла на те хвиля: люде зъ поля вертали вже домôвь, могли ю на учинку зловити, а ôдтакъ — донька першого господаря въ селѣ, а до того вôйта, мусѣлабы окрыти ся соромомъ, та єще дôстатись до вязницѣ... Осталась єдина дорога выходу: пôйти до Фотины и признати ся до вины, або хочь остеречи ю передъ грозячимъ небезпеченьствомъ. Але пекольна ненависть и того вчинити не дозволила.

Родичѣ застали Петруню въ стодолѣ. Страшна мовь смерть, блѣда мовь полотно, незавинена, розхрѣстана лежала она на соломѣ и блуднымъ окомъ водила кругъ себе. Мати зъ затревоженымъ серцемъ заразъ поскочила до неи.

„Тобѣ гôрше, дѣтинко?“

„Ой гôрше!“ — ôдповѣла Петруня стономъ повнымъ горести внутреннои.

„Тобѣ тутъ зле лежати — воздухъ нездоровый, а ôдъ землѣ бьє вохкôсть... Ходи до хаты на постѣль“.

„Я боюсь Пресвятои Дѣвы Богородицѣ“.

„Ты маєшь горячку, доню?“

„Нѣтъ, я бачила на власнй очи, якъ Пресвята Дѣва на мене якимсь захмаренымъ окомъ дивила ся и пальцемъ менѣ грозила. Ахъ, якъ то страшно, мамцю!...“

„Тобѣ такъ привидѣлось. Ходи зô мною, а сама переконаєшь ся“.

Вôйшовъ и самъ Козубачь до стодолы и доньку майже на рукахъ внѣсъ до хаты. Сердечна мати втуляла ю якъ мога на постели и пестила наче дѣтину въ пеленахъ.

Зъ полудня хотѣла мати пôйти въ поле. Та лишь выйшла зъ хаты, донька выскочила зъ постели, побѣгла за матерею и кричала:

„Мамцю дорога, мамцю! я сама не буду лежати — Пресвята Дѣва знова на мене грôзно дивитъ ся и пальцемъ грозитъ“.

Щожь мала робити бѣдна мати? Здоровлє одиначки бôльше у неи значило, чимъ вся робота въ поли. Она вернулась, поголубила свою ясочку, уложила на постѣль и вже ôдъ неи и на крокъ не ôдступала.

Такъ тревало днѣвъ кôлька, зачимъ Петруня прійшла до себе. Але теперь она єще бôльше змѣнила ся. Совѣсть, котра въ борôбѣ зъ жаждою мести на якійсь часъ була уступила, нынѣ назадъ пробудилась и дивнымъ ôдгомономъ, страшными докорами ôдозвала ся въ серцю. Колишня веселôсть зовсѣмъ уступила, на лице дѣвчины налягла темна сумота и повага стареча. А хочь губы и зложились коли до усмѣху, але усмѣхъ то неôдрадный, въ нѣмъ можь було добачити хулу зъ сего свѣта, бездонну горесть серця и силованє, тую горесть придавити. Часто Петруня въ снѣ зрывала ся и говорила щось, маячила, але нѣкто єи бесѣды не розумѣвъ. Вѣрна данôй присязѣ завсе молилась она за Василя, однакъ вже не за єго здоровлє, але за душу. Цвѣтôвъ доглядала зъ найбôльшою старанностю, тôлько безъ тои давнои надѣѣ, що уплете зъ нихъ вѣнець, котрымъ колись голову єи и Василя увѣнчаютъ. Плекала тй цвѣты, бо земля пôдъ ними зрошена була слезами Василевыми, тай она, плекаючи ихъ, пôльгу для свого серця находила...

XIII.

Скоро бѣжитъ часъ, а всѣхъ даритъ ôнъ гостинчиками. Тутъ гоитъ раны, облегчує болести, смиряє печали и журбу; а тамъ безпощадно нôжь острый въ грудь встромляє, убиває серце, спокôй душевный въ безвѣсти уноситъ. Одному вѣщує принадну будучнôсть, а и теперѣшнôсть цвѣтами устелює та украшає; иншому

лишь руйнує надѣю, пôдкопує житє и всякй чувства въ нѣмъ убиває.

И для Петрунѣ сходивъ часъ не безъ змѣны. Єи дѣло щоразъ бôльше впередъ поступало. Ôдъ отруѣ, всыпаної въ страву, мати Фотины перша потерпѣла. Она стала вянути и нидѣти. Кождый составъ єи тѣла перебувавъ тяжку болѣзнь. Ноги ажь покорчились ôдъ судорогъ, пощухли та закоснѣли. Поволи бôль поступавъ все выше та въ кôнци пôдôйшовъ и до грудей. Корчѣ не дали и разу свобôдно ôдотхнути. Нещаслива наче той здавленый хробакъ то корчилась, то пружилась. Голова розболѣла страшно, очи почервонѣли, въ ушахъ стало заступати, горячка палила цѣле тѣло, а въ кôнци по тяжкихъ мукахъ наступила смерть.

Въ мѣсяць потôмъ така сама судьба постигла и Фотину. Тôлькожь єи доля була єще сумнѣйша! Кругла сирота, здана лишь на опѣку сусѣдъ, мучилась она єще тяжше чимъ єи мати. И ложки водицѣ не було кому неразъ подати, щобъ угасити страшный жаръ, що паливъ и розперавъ молоду грудь.

Якъ билинка вкинена на горючу ватру, такъ скоро згорѣла ôдъ страшної отруѣ бѣдна Фотина.

Доперва на похороны сироты зôбралось людей чимало. И тй, що судили єѣ за житя чарôвницею, здавалось, простили ѣй вину и поспѣшили ôддати послѣдну прислугу. Навѣть сама Козубачиха ладилась на похоронъ покôйницѣ. Одна лишь Петруня и теперь не помиловала своєи сопернички.

„Пощо пôдете, мамцю?“ говорила она. „Хиба вже забулисьте, кôлько лиха небôжка менѣ натворила?“

„Грѣхъ бути такъ завзятою“, ганила поневчасѣ мати.

„А чарувати не єсть грѣхомъ?“

„Єсть, дѣтинонько добра, але за грѣхъ не мы, а самъ Богъ лишь кару вымѣрює“.

Петруня замовкла.

„Фотина“, — говорила дальше мати, — „досыть уже на сѣмъ свѣтѣ за свои грѣхи ôдпокутовала. Нынѣ стоитъ она передъ судомъ Бога, а Богъ не простить, доки люде тутъ ѣй не простили. Тожь и ты, доню, не будь жостокою, а даруй ѣй всю провину и молись за єи душу“.

„Дарую мамцю“, промовила въ плачемъ Петруня. „Дарую ôдъ серця, кобы она лишь менѣ...“

Петруня замовкла знôвъ и опустила очи. Тѣло єи задрожало судорожно, она взялась руками за серце и станула мовь вкопана въ землю.

„То ходѣмъ, доню!“ продовжала мати.

„Не пôду, мамо, не пôду... я не можу.. тамъ Пресвята Дѣва... я боюсь...“ ôдмовлялась Петруня.

Тревожливôсть Петрунѣ взмагалась все бôльше. Годѣ було и матери ити на похоронъ. Черезъ довшій часъ говорила Петруня лишь о Пресвятôй Дѣвѣ и єи угрозѣ, о Фотинѣ, о єи мукахъ и смерти. Неразъ зôрвавши ся зô сну, вдивлялась она въ якійсь предметъ, брала матерь, що єи и на крокъ не ôдступала, за руку, пригорталась до неи и щебетала:

„Выженѣть разъ, мамцю, ту Фотину зъ хаты... Чого та чарôвниця хоче ôдъ мене?... Дивѣть, уже лѣзе... а за нею и стара єи мати... Охъ, якй они страшнй!... Наженѣть ихъ!... дайте имъ хлѣба, нехай идутъ собѣ!... Подруго солодка, заклинаю тебе, ôдступи ся ôдъ мене!... Ты Василя тамъ маєшь... Заздрôснице! чарôвнице!... чого єще хочешь?... Мамцю, присуньте ся близше до мене, заслонѣть мене зъ того боку, бо зъ ôдси лѣзе єи мати... Нѣ, нѣ, сидѣть на тôмъ самôмъ мѣстци, бо та чарôвниця розпатлана на мене зачаилась!... Ахъ, Пресвята Дѣво! Ты на мене тй мары наслала — прошу Тя, возьми ихъ... Чого дивишь ся такъ гнѣвно на мене? чого грозишь?... Мамцю вынесѣть той образъ зъ хаты... або нѣ! нехай буде... Пресвята Дѣва гнѣває ся и грозитъ, але Она помилує мене!...“

Такъ повтаряло ся щодень. Зажурена мати мусѣла все робити, що недужа дочка казала. Въ разѣ найменшого опору кричала и плакала такъ довго, поки по єи воли не сталось. Въ хатѣ крôмъ матери нѣкто бôльше не смѣвъ бути. По трехъ тыжняхъ доперва почала хора поволи до себе приходити, а ôдтакъ повертали давнй силы тѣла и духа.

И знôвъ часъ улѣтавъ скоро. Давне забувалось, нове неслось мовь на струяхъ рѣки.

Пôдъ конець осени прійшовъ несподѣвано листъ ôдъ Василя. Бôльше чимъ за рôкъ, въ першій разъ давъ ôнъ знати о собѣ. Въ листѣ доносивъ Василь про своє здоровлє, про житє войскове, про подорожи, котрй по рôжныхъ краяхъ ôдбувавъ, а при тôмъ выпытувавъ и про справы домашнй. До Петрунѣ залучивъ осбôне письмо, въ котрôмъ загрѣвавъ єѣ до вѣрности, до взаимної любови. Листъ порадовавъ всѣхъ, а скôлько слезъ радости поплыло при єго ôдчитуваню! Отець набравъ новои силы до працѣ, мати ажь помолоднѣла, а любка — въ нѣй ôджили давнй надѣѣ на подружне щастє. Одинъ лише тягаръ не мôгъ ѣй зъ серця спасти. Бувъ то жаль глубокій по дѣлѣ нерозважнôмъ и тяжкй докоры совѣсти...

XIV.

Чутка про вôйну набирала чимъ разъ бôльшои правды. Уже першй дни весняй принесли вѣдомôсть о великôмъ заворушеню на Угорщинѣ. Угры ставали до бою въ оборонѣ своєи свободы. Кто живъ, покидавъ дôмъ рôдный и спѣшивъ на бойвище. Всѣ одушевились одною мыслею, всѣ жертвовали маєтокъ свôй для добра загального и ишли пôдъ прапоръ народный, щобы або выбороти свободу, або въ єи оборонѣ полягчи. Заатакована Австрія на першій огонь выслала войска галицкй.

Черезъ кôлька днѣвъ почты галицкй заповняли ся сотками листôвъ. Кождый зъ нихъ мѣстивъ сумну вѣсть для рôдныхъ сердець. Не одинъ батько при роздираню коверты роздеръ власне серце; не одна мати мертвый папѣръ немовь власну дѣтину цѣлувала, слезами гôркими обливала и до груди горнула; не одна дѣвчина засудъ смертельный для себе почула...

И Василь не залишивъ написати кôлька слôвъ прощальныхъ до матери и до Петрунѣ.

„Ахъ, якъ тяжко, якъ прикро серцю“, писавъ ôнъ до матери, „що не можу зъ вами теперь хочь хвилинку поговорити. А булобъ о чôмъ. Я знаю, що вы горюєте и печалите ся. Але по-що? Чи я одинъ тôлько иду на вôйну? Тай чи конечно мушу тамъ загинути? Кулѣ, якъ кажутъ, Господь носитъ. А хотяйбы я и загинувъ, то чи першій въ свѣтѣ? Тысячѣ вже полягли и бôльше єще полягчи муситъ, бо люде щоразъ сварливѣйшй та завзятѣйшй на себе.

„Не нарѣкайте, що мене до войска ôдобрали. То святый обовязокъ нашъ, ставати въ оборонѣ свого цѣсаря.

„Яко старшй розрадьте такожь и Петруню. Я знаю, що вѣсть о моємъ ôдходѣ на вôйну затревожитъ єѣ дуже. Терпенъ спасенъ — треба здати ся на божу волю!

Займѣть ся нею якъ власною дѣтиною. Будьте для неи тымъ, чимъ булисьте для мене...

„На случай моєи смерти добавляю послѣдну мою волю, а радше бажанє. Люта смерть выдерла менѣ батька дорогого, а Вамъ мужа. Брата нѣ сестры не маю. Майно наше мусѣлобы перейти въ чужѝ руки. Мавбы єго однакъ посѣсти якій негѐдникъ, лучше ѐддайте єго въ руки особы, котра добрымъ словомъ згадає мою память. Такою особою єсть Петруня. Я єи ѐдъ давна уважаю найблизшою нашѐй родинѣ. Въ нѣй найдете найширшу помѐчь на старѐсть. Будьте певнѝ, що она для Васъ все зробитъ, що лишь дѣтина для матери рѐднои зробити зможе.

„А теперь благословѣть мене, хочь здалека, на дорогу, та не подавайтесь великѐй тузѣ! — *Василь*“.

Долученый листъ до Петрунѣ гласивъ: „Люба Петруню! Не сумуй, моє серце! Я верну, єй-Богу верну. Менѣ такъ снило ся, а я въ сны теперь уже вѣрю. Я знаю, що и ты про мене неразъ снила. Хотяй мы далеко ѐдъ себе, однакъ мысли нашѝ и серця разомъ. Менѣ неразъ вечеромъ здає ся, будьто я сиджу пѐдъ грушею съ Тобою. Якжежь мило згадати ту тиху розмову та єще милѣйше подумати, що мы колись на вѣки получимось! Лишь трохи терпеливости, лишь трохи вытревалости! Пѐдъ грушею плекай цвѣты, щобы було зъ чого вѣнець уплести...

„Одну ще маю просьбу до Тебе, котрои, сподѣюсь, мнѣ не ѐдкажешь. Мати моя лишена всякои помочи и потѣхи. Нещаслива до нѣкого не має привернутись, нѣ съ кимъ поговорити та поплакати надъ своимъ лихомъ. Будь для неи донькою, дѣтиною рѐдною, заступи ѣй сына! — Твѐй *Василь*“.

По прочитаню листу Костириха почула цѣле своє горе. Оно въ листѣ стояло мовь розмалёване...

Ще гѐрше потерпѣла Петруня. Дѐзнавшись о всѣмъ, она запала въ давну хоробу. Пресвятая Дѣва знов ставала передъ єи очи зъ давною погрозою. Щобы Василь вернувъ живый, она не могла себе переконати. „Згине або окалѣчѣе“ говорила сама до себе, та ще и вѣрила, що за єи тяжку провину Богъ святый доконче єго покарати схоче. Совѣсть почала наново докорювати. Ратунку для милого не надѣялась жадного. Гнѣвъ божій мусѣвъ зѐйти на него.

Въ такѐмъ станѣ душѣ злый духъ знов пѐдсунувъ ѣй знахорку на гадку. Въ нѣй видѣла она послѣдне своє прибѣжище. Однои ночи снило ся ѣй навѣть, начебы покѐйный Костира говоривъ до неи, що та сама женщина, котра ѣй дала отруѣ, має крестикъ, и що лишь той крестикъ зможе охоронити Василя передъ смертю и калѣцтвомъ. На другій день розповѣла Петруня свѐй сонъ матери и Костирисѣ. Забобонній селянки твердо всему повѣрили, тымъ бѐльше, що подѐбнѝ сны собѣ пригадували. Ѐдтакъ сейчасъ всѣ три знов поѣхали до знахорки и за добру оплату дѐстали ѐдъ неи крестикъ, котрый сѣмъ разъ бувъ посвячуваный на св. Кальваріи и три разы въ водѣ іорданьскѐй омоченый.

XV.

Одержавши крестикъ, Петруня лишь думала, якъ бы єго доручити Василеви. Почтою годѣ вже було, бо Василь въ послѣднѐмъ листѣ доносивъ, що незадовго выходитъ въ дальшу дорогу. Ктожь мѐгъ заручити, що крестикъ дѐйде єго на бѐевищи, а такъ важну рѣчь не хотѣла Петруня пускати на непевне.

Ворожка наказувала, щобы єго самъ кто занѣсъ, а найлѣпше щобы Василя перейшовъ въ дорозѣ. Костириха не була въ силѣ пускатись въ далеку чужину. Петруня вправдѣ напиралась сама ити, але чижь могли на те призволити родичѣ своѣй одиначцѣ? Кожде зъ нихъ волѣло своє старе житє посвятити, якъ дѣвчину пустити зъ дому.

Задача припала Козубачеви, котрый зъ чужими краями бувъ обѐзнаный и яко вѐйтъ всюды борше мѐгъ мати приступъ. Дѣла того пѐднявъ ся ѐнъ навѣть зъ охотою, тымъ бѐльше, що самъ вѣривъ въ чудову силу крестика. Вѣру ту скрѣпивъ єще сонъ, котрый приснивъ ся єму. „Знахорка знахоркою, — говоривъ ѐнъ до себе, — а крестикъ то знакъ божій. Пѐдъ єго защитою и волосокъ Василеви зъ головы не спаде“.

Якось на другій чи третій день рознеслась вѣсть по Пѐдгѐрю карпатскѐмъ, що войско переходитъ черезъ горы до Угорщины. Вѣсть зворушила всѣхъ жителѣвъ села. Кождый спѣшивъ єще въ послѣдне попрощатись зъ воинами. Тутъ жѣнка зъ дѣтьми, тамъ мати старенька на терлюзѣ волѣклась, а тамъ знов батько сивый о палици штульгукавъ. Дорога ажь почорнѣла ѐдъ людей. Одни идучи згадували мужѣвъ, другѝ сынѐвъ, иншѝ братѐвъ, єще иншѝ пріятелѣвъ; гдекто знакомого, гдекто судженого. Кождого серце стискавъ жаль, а всѣ нарѣкали на одну и ту саму нещастливу судьбу.

„Бодай ся тѝ Угры заснѣтили!“ клявъ якійсь старикъ. „Маю одного сына и то Богъ знає...“

„Бодай имъ лихій конець бувъ!“ вторувала знов женщина старенька. „И я мала сынѣ, цѣлу свою надѣю, та що зъ того?...“

„Бодай на нихъ лихе повѣтрє найшло!“ — добавила якась молодиця, — „що я теперь бѣдна зроблю зъ дѣтиною?“

И такъ проклѐнъ по проклонѣ немовь градъ сыпавъ ся на Угрѐвъ за те, що они волѣ своєи кровю добували.

Вѣсть о походѣ войска була Козубачеви дуже на руку. Ѐнъ сейчасъ зѐбравъ ся въ дорогу — зволѣкати не було чого. При ѐдходѣ однакъ дивнѝ чувства налягли на єго душу. Якась несказана боязнь опановала єго серце, оно предчувало щось недобрего. На своѣмъ вѣку заживъ ѐнъ вже рѐжнои недолѣ, перенѣсъ неодно горе, поборовъ неодну противнѐсть, ѐдбувъ и далекѝ дороги, а прецѣнь нѣколи душа єго такъ не тревожилась, нѣколи не напосѣвъ подѐбный сумъ єго душу якъ нынѣ. Прощаючи ся зъ жѣнкою ѐнъ мимовольно заплакавъ немовь дѣтина....

На другій день рано станувъ старый на мѣстци, куда, якъ говорили, войско мало переходити. Тутъ заставъ ѐнъ уже тьму народу, що стоявъ по обохъ сторонахъ дороги. Однакожь около полудня надѐйшовъ ѐддѣлъ жандармеріи и порозганявъ зѐбранѝ товпы. Пѐдъ найострѣйшою карою заказано зблизити ся до мѣстця, куда армія мала переходити. За найменшій опѐръ або непослухъ вязнено, а навѣть для пострахy грожено смертю. Даремнѝ були проте труды тыхъ зажуреныхъ батькѐвъ та матерей, жѣнокъ та дѣвчатъ, що нетерпеливо выжидали своихъ, щобы въ останне зъ ними попрощатись. Одно слово „розѐйдѣть ся!“ знищило ѐдъ разу всѣ надѣѣ, якѝ кто мавъ. Всѣ стояли сумнѝ та невеселѝ мовь засудженѝ на смерть.

Доперва передъ вечеромъ надѐйшовъ полкъ пѣхоты. Задля утомы великои розложивъ ся ѐнъ таборомъ се-

редъ розлогого поля. Сейчасъ поставлено доокола варты и ôдмежено границю, котрои нѣкто не смѣвъ переступити.

Нôчь була ясна. Тысячѣ звѣздъ миготѣли на небосклонѣ погôднôмъ, а яснолицый мѣсяць щедро розсыпавъ лучѣ хочь пожиченого свѣтла. Докола залягала глубока тишина, лише въ таборѣ дававъ ся чути легкій гамôръ. Воины потомленй лежали наче мертвй, наче побитй. Лишь часами крôзь сонъ вырывавъ ся голосъ якого спячого жовнѣра, якôы силкуючись сполохати нѣму тишину. За те на линіи граничнôй ôдъ часу до часу чути було стуки патролей и шепты стоячихъ на стражи.

Було вже глубоко въ нôчь, вже пôвнôчна зôрниця зôйшла. Попôдъ горôки недалеко линіи граничнои снулась якась постать и стежками крутыми щоразъ бôльше наближалась до ведеты, стоячои на найвысшôмъ щовôку. Уже высунулась она зъ поза горôка и просто неслась до табору. Воинъ видѣвъ наближаючого ся, але стоявъ мовчки. Видко якйсь сумнй гадки налягли грудь єго, то и не тямивъ на свôй обовязокъ жовнярскій. Але коли незнана постать пôдôйшла бlизше, ôнъ отямивъ ся, вхопивъ за рушницю, зложивъ ся и крикнувъ своє: „Стôй! кто се?“

Незнакомый и слова не ôдповѣвъ.

„Веръ да?“ повторивъ воинъ.

Нѣма постать пôдходила мимо того щоразъ близше, ба навѣть, здавалось, подвоила кроки. Наляканый воинъ крикнувъ въ трете, пôдпѣсъ карабинъ и взявъ незнакомого на цѣль. Одна хвиля — и сильный гукъ выстрѣлу продеръ нôчну тишину. Куля не полетѣла далеко, а завязла въ серцю незнанои особы. Воинъ стоявъ недвижимый, лишь остро вдивлявъ ся впередъ себе. Втôмъ розлягъ ся глухій стонъ: „Василю, ось маєшь крестикъ!“

Воинъ побачивъ сей голосъ, поскочивъ до умирающого и въ нѣмъ спôзнавъ батька Петрунѣ. Въ руцѣ єго сторчавъ звѣсный крестикъ, зъ груди бухала кровь грубою струєю. Зъ ôдразою ôдкинувъ Василь карабинъ, припавъ до тѣла, але за пôзно! оно лежало вже безъ житя....

Василь схопивъ судорожно за крестикъ, сховавъ єго, уцѣловавъ руку убитого и самъ павъ мовь нежывый коло трупа.

На голосъ выстрѣлу прійшла патроль пôдъ проводомъ самого команданта, розпôзнала рѣчь и ледви привела Василя до житя.

Вôйна зъ Уграми прибирала щоразъ бôльшй розмѣры. Кождого дня зводились кервавй боѣ, и въ кождôмъ Василь ôдзначувавъ ся ôдвагою и вытревалостю. Въ нагороду за точне и совѣстне выконанє обовязку, якій сповнивъ на стôйцѣ, и за смѣлôсть та бодрôсть въ бою вынесено єго гнетъ на степень высшій, а небавкомъ заименовано поручникомъ. (Конець буде.)

ПРОКЛÔНЪ ДОНЬКИ.

(Зъ ческого — Неруды.)

Чомъ ты такъ ся зажурила,
Донечко моя!
Чомъ ты такъ ся зажурила?
Перше ты весело жила —
Нынѣ вже замовкъ твôй смѣхъ!

„Я убила голубятко,
Ненечко моя!
Я убила голубятко,
Залишене єдинятко —
Бѣле було мовбы снѣгъ!“

Голубятка ты не вбила,
Донечко моя!
Голубятка ты не вбила —
Ты на личку ся змѣнила
И неневный пóглядъ твôй!

„Охъ, убила я дитятко,
Ненечко моя!
Охъ, убила я дитятко,
Зроджене своє бѣднятко —
Ахъ, дежь жаль подѣну свôй!“

А щожь хочешь учинити,
Донечко моя!
А щожь хочешь учинити?
Якъ вину ту зъ себе змыти,
Ублагати Бога зновъ?

„Пошукаю цвѣту того,
Ненечко моя!
Пошукаю цвѣту того,
Що вины знимає много,
Збурену холодитъ кровь!“

А де найдешь того цвѣту,
Донечко моя!
А де найдешь того цвѣту
По широкому генъ свѣту?
Де, въ якôмъ то городку?

„Тамъ за брамою высоко,
Ненечко моя!
Тамъ за брамою высоко,
Тамъ пôдоймусь одиноко
На конопляновмъ шнурку!...“

А що скажешь хлопцю тому,
Донечко моя!
А що скажешь хлопцю тому,
Що ходивъ до насъ до дому
И въ тобою ся пестивъ?

„Я му скажу: най прощає!
Ненечко моя!
Я му скажу: най пращає —
Зъ червомъ най въ души конає,
Що мя зрадно обманивъ!“

А щожь лишишь ты для мамы,
Донечко моя!
А щожь лишишь ты для мамы,
Що пестила тя руками
Колысала тя у снѣ?

„Лишу я проклôнъ на тобѣ,
Ненечко моя!
Лишу я проклôнъ на тобѣ:
Най не найдешь мѣсця въ гробѣ,
Щось давала волю мнѣ!“

Иларіонъ Грабовичъ.

ЛЬВôВСКЙ ВЫДАНЯ ПАНТ. А. КУЛѢША.

„Кулѣшь во Львовѣ!...“ Въ 60-ыхъ рокахъ вѣсть тая порушилабъ була немало цѣлу Галичину. Имя Кулѣша сталось тогды хоругвою для такъ званои народнои (украиньскои) партіи, тому и вся вражда супротивъ тои партіи звер-

талась въ першôй линіи на головного єи представителя, на Кулѣша. Пôдъ єго знаменемъ, хотяй въ великôй части безъ єго удѣлу, вела ся неустаюча борба єще до недавна.

Не можь заперечити, що особистôсть Кулѣша могла була, особливо нашу молодѣжь, порушити до патріотичного дѣланя. То одинъ зъ тои невеличкои громады кіевскихъ братчикôвъ, що єще въ 40-выхъ рокахъ посполу зъ Шевченкомъ одушевлялись далекосяглыми идеями про будучнôсть Славянъ и рôдного крію и пытанє малоруске въ перве поставили були на ширшу видовню свѣта. Неустаюча праця, широка очитанôсть, докладне знанє рускаго люду, знанє исторіи рôдного краю, а передовсѣмъ програма щиронародна — все то єднало Кулѣшеви повагу и славу, и могло було справдѣ порушити тѣ серця, що багнутъ идеалôвъ и для идеалôвъ посвятитись готовѣ.

Украиньска литература, для котрои сильнѣ пôдвалины поклали Котляревскій и Квѣтка, обѣцювала въ 40 ыхъ рокахъ великѣ надѣє. Рôвночасно появились були три великѣ таланты, одушевленѣ одною гадкою и дѣлаючѣ согласно въ трехъ напрямахъ: Шевченко яко поетъ, Костомарôвъ яко историкъ, Кулѣшь яко белетристъ и критикъ. Те согласне дѣланє тревало ажь до смерти Шевченка и вѣнчалось многими успѣхами на поли рускои литературы.

Въ 60 ыхъ рокахъ обнявъ Кулѣшь головну редакцію петербурскои „Основы“, а тымъ самымъ и проводирство украиньскои партіи. Алежь на велике лихо справѣ народнôй выходило се *„гетмановане“*. Славолюбный Кулѣшь побôчь себе не терпѣвъ нѣякого иншого авторитету. Заразъ по смерти Шевченка оголосивъ ôнъ себе наслѣдникомъ великого поета, вѣщимъ пророкомъ, *„божимъ чоловѣкомъ“*. Ся безцеремонна самохвальба пôдорвала немало вѣру въ авторитетъ Кулѣша, бо и незнатоки въ єго *„Досвіткахъ“* не добачали нѣчого бôльше, якъ просте „вѣршованє“, звычайну поетичну роботу — безъ всякого высшого намащеня. Розумнымъ людямъ жаль ставало, що Кулѣшь закинувъ поле повѣстярства, а взявсь за дѣло, въ котрôмъ ледви мѣрнымъ поетичнымъ талантамъ дорôвнувавъ. Якбы на довершенє лиха Кулѣшь пôзнѣйше ударивъ зъ всею силою на Шевченка, называючи єго неукомъ, піякомъ и т. д. Думка була, що зъ уменшенемъ Шевченковои славы тымъ значнѣйше пôднесе ся слава Кулѣшева, тымчасомъ рахунокъ выйшовъ зовсѣмъ противный: конкуренція зъ Шевченкомъ не удала ся.

Рôвно и слава Костомарова не давала супокою Кулѣшеви. Ôнъ выдавъ въ роцѣ 1874 историчну свою працю: *„Возсоѣдиненіе Руси“*, въ котрôй будь просто ударявъ на Костомарова, будь двозначными замѣтками и пôдозрѣнями старавъ ся бодай пôдорвати повагу славнозвѣстного историка. Тоє поведенє супротивъ Шевченка и Костомарова выкликало въ цѣлôй Украинѣ крайне огорченє. Имя Кулѣша попало въ неславу и погорду, єго дальша успѣшна дѣяльнôсть на Украинѣ була вже неможливою. На єго мѣстце ступили люде новѣ и сильнѣйшого характеру, а Кулѣшь — переѣхавъ до Галичины.

Першѣ зносины Галичанъ зъ Кулѣшемъ сягаютъ часôвъ, коли петербурска „Основа“ упала и украиньске слово пôдверглось прослѣдованю россійского правительства. Тогды закордоньскѣ писателѣ перенесли були свôй *„курень писарскій“* до Галичины и наша литература засилялась тогды многими творами Конискаго (Верниволѣ), Кулѣша, а въ кôнци и Нечуя. Кулѣшь печатавъ свои працѣ по части въ „Метѣ“ (литературнôй), по части въ „Правдѣ“. То припадало власне въ ту пору, коли Кулѣшь покинувъ бувъ поле повѣстярства и критики, а взявъ ся, хочь не бувъ належито пôдготовленый до того, за исторію. Єщежь перша єго праця *„Велика Руина“* надила Галичанъ новостею предмету, тымъ бôльше, що историчныхъ праць зъ періоду козаччины у насъ тогды не було; але те, що печатавъ Кулѣшь въ „Правдѣ“ зъ року 1868 (*Першій періодъ Козащины)* єсть истинно безбарвне и пусте, и носитъ на собѣ очевидни слѣды механичнои, компиляторскои працѣ, котра въ кôнци и читателямъ и самому авторови обридла. (Авторъ перервавъ свою працю.) Редакція „Правды“ черезъ якійсь часъ (въ роцѣ 1869) находилась въ посѣданю всѣхъ матеріялôвъ историчныхъ Кулѣща, численныхъ выписôвъ зъ рôжныхъ жерелъ (найбôльше польскихъ), але при ближшôмъ розглядѣ многи историки вже тогды недовѣрчиво хитали головами, ненадѣючись, щобы зъ того хаосу, часомъ найбôльшихъ дрôбниць и противорѣчій, могла выйти яка розумна робота. Пôзнѣйшѣ подѣє ажь надто оправдали тѣ догады.

Зъ рокомъ 1869 взявъ ся Кулѣшь за печатанє украиньского перекладу св. письма. Псалтырь и Іовъ печатани були стихомъ; Пентатевхъ и евангелисты выдани прозою. Найкрасше выйшли єще евангелія и они станули и галицкому священьству въ пригодѣ.

Въ послѣдныхъ рокахъ майже всѣ Галичане перервали були свои литературни зносины зъ Кулѣшемъ, въ части задля єго диктаторства, котре не хотѣлось числити зъ обставинами тутешними и неразъ дѣлу псовало, въ части задля все якихъ то новыхъ реформъ въ языцѣ и правописи, котрѣ неразъ доводили истинно ажь до смѣшностей. Въ загалѣ єсть нынѣ мнѣніемъ Галичанъ, що частыми реформами своими Кулѣшь не служитъ добре справѣ, що ôнъ не дає усталитись нашому письменному языкови и що хвиля нищитъ свою давнѣйшу будову. Пôдъ взглядомъ языка Кулѣшь безперечно стоявъ высше передъ 60 рокомъ, чимъ стоитъ нынѣ (досыть порôвнати єго давнѣйшу „Чорну Раду“ а теперѣшню н. пр. „Крашанку“).

Такъ отже пôдъ многими взглядами розôйшлись погляды Кулѣша зъ поглядами народнои партіи (и въ Украинѣ и въ Галичинѣ). Не дивно, що теперѣшній єго приѣздъ до Львова не одушевивъ нѣкого. Колись славленый, майже обожуваный представитель малорускои идеѣ не находитъ нынѣ въ Галичинѣ и однои прихильнои душѣ. Се найлучша ôдплата для п. Кулѣша, а вразъ и пересторога для всѣхъ тыхъ, що бажаютъ проводирства, а неустанно пересвѣдченя свои, въ якихъ бы то не було цѣляхъ, мѣняютъ. Минувшôсть Кулѣша не дає намъ зовсѣмъ поруки, що ôнъ на нынѣшнôмъ баламутнôмъ становищи довго удержитъ ся.

П. А. Куліш. Хуторна поэзія. У ві Львові з друкарні Товариства имени Шевченка під зарядом К. Беднарського 1882.

Въ „Хуторнôй поезіи“ помѣщенѣ двѣ прозовѣ статіи: *„Историчнє оповіданнє“* и *„Зазивний лист до Украінськоі Интеллігенціи“*, и 24 поезій. До кождои статіи и до кождои поезіи доданѣ численнѣ мотта зъ святого письма и зъ рôжныхъ поетôвъ, а найбôльше характеристичнѣ и для насъ цѣкавѣ мотта поставленѣ на самôмъ передѣ книжки. Отъ они: 1) „Но якоже отстоитъ небо отъ земли, тако отстоитъ путь мой отъ путей вашихъ, и помышленія ваши отъ мысли моея“. 2) „Се азъ посылаю вы, яко агнцы посреди волковъ“. 3) „Се даю вамъ власть наступати на змію и на скорпію, и на всяку силу вражію“.

Вже тотѣ мотта поясняютъ намъ докладно станъ душевный, въ якôмъ Кулѣшь ôдъ якогось часу находитъ ся. На Руси ôнъ бачитъ єдино себе самого, ôнъ самъ собѣ кланяєсь, самъ себе уважає пророкомъ и апостоломъ. Се самохвальство (а радше самодурство) повтаряло ся вправдѣ и въ давнѣйшихъ працяхъ Кулѣша, але нѣколи

зъ такою наивностею не було высказане, якъ въ теперѣшнихъ выданяхъ Львôвскихъ. Тай дивно такожь, що перекладчикъ святого письма свои выписы зъ пророкôвъ и апостолôвъ не подає намъ въ украиньскôмъ перекладѣ, а цитує въ текстѣ церковнôмъ. Модернымъ пророкамъ и модерна форма приставалабы лучше до лиця, а нарôдъ рускій — той „народъ варварскій, безъ чести, безъ поваги, безъ правды“ — тогды и скорше понявбы може свого Мессію.

Найбôльшои стôйности въ „Хуторнôй поезіи“ есть вступна статя пôдъ написею *„Историчне оповіданє“*. Находимо въ нѣй цѣкавѣ характеристичнѣ подробности зъ житя Тараса Шевченка и гдеякѣ даты про рухъ литературный на Украинѣ въ 40 овыхъ рокахъ. Що важнѣйше зъ сеи статіи наводимо словами самогожь Автора:

„Рôкъ 1847 становитъ епоху въ жизни Украины. Симъ нещасливымъ рокомъ розпочинає ся періодъ гоненя нашого рôдного слова въ нашôмъ рôднôмъ краю.

Ще годôвъ за три чи чотыри до сеи сумнои епохи украиньска пѣсня и неписана словесность натхнули молодѣ умы въ Кіевѣ спасенною думкою — выдвигнути свою націю зъ темрявы, котра не давала духовнымъ силамъ єи пôднятись изъ занепаду, а тымъ самымъ и нѣвечила єи до бробутъ.

Середъ сеи благодатнои молодежи зъявивъ ся Шевченко зъ голоснымъ плачемъ по нещасливôй доли земляцкôй. Спѣвъ єго бувъ воистину гукомъ воскреснои трубы архангела. Коли говорено коли-небудь по правдѣ, що серце ожило, що очи загорѣлись, що надъ чоломъ у чоловѣка засвѣтивъ ся поломяный язык, то се було тогды въ Кіевѣ.

Треба знати, що кіевска молодѣжь, про котру мова, була глибоко просвѣчена святымъ письмомъ, що се була молодѣжь высокои чистоты духовнои, и що апостольство любови до ближнѣго доходило въ нѣй до ентузіязму.

Вдохновляючись чудесами христіяньскои проповѣди середъ спôдленого римского царства, она завѣтъ Учителя благого: „возлюби ближнѣго твого якъ самъ себе любишь“ выповняла першь всего на тыхъ, хто має найперше право зватись нашими ближними. Се були добрѣ дѣти своихъ отцѣвъ и матерей, добрѣ братя своихъ братей и сестеръ, добрѣ, щирѣ други своихъ другôвъ, незлобивѣ терпеливцѣ ворогôвъ своихъ и вельми прихильнѣ приятелѣ темного народу. Носячи въ серци рай любови и благоволеня, горячо жадали они розлити сѣ божественнѣ лары, де ступнемъ ступали и зъ речами обертали ся.

Изъ сего благословенного на вѣки повабу выникла ихъ думка — проповѣдати середъ просвѣщеныхъ панôвъ украиньскихъ вызволенє народу зъ крепацтва дорогою просвѣты, разомъ и христіяньскои и науковои. Велике се було передвзятє, а проте *комуна* була не бôльша жменѣ щирыхъ душъ. Всѣ они були рôвнѣ мѣжь себе, а тôлько на Шевченка взирали братчики якъ на якійсь небесный свѣтильникъ — и се бувъ поглядъ праведный.

Пора сказати и про те, що мы твердо памятали слово св. Павла: „Братя мои, не бувайте дѣти розумомъ. Бувайте дѣтьми серцемъ, а розумомъ дорослѣ“. Нечесть мира сего и слѣпе деспоцтво нашихъ Пилатôвъ-игемонôвъ, нашихъ злочестивыхъ книжникôвъ и страшныхъ своєю потугою фарисеѣвъ мы знали. Тымъ и не було мѣжь нами нѣякого писаного статута, договору, або хоть конспекта нашои спасенной роботы. Девизомъ нашого проповѣдуваня стало ся: „Бувайме невловимѣ, якъ воздухъ“.

Такъ провадили мы наше дѣло, въ благодатнôй тихости, до року 1845-ого. Въ осени сегожь року я розлучивсь изъ кіевскими апостолами народнои свободы и переѣхавъ на службу въ столицю.

Щаслива доля звела мене близько зъ найкрасшою може людиною, яка була тогды въ россійскôмъ Вавилонѣ, зъ близькимъ другомъ Пушкина, Плетнёвымъ.

Зъ Петербурга я вельми часто посылавъ листы до украиньского апостольства. Бувъ я въ сихъ листахъ „невловимымъ якъ воздухъ“, бо и самъ Плетнёвъ остерегавъ мене. Бувъ се чоловѣкъ чистый, якъ голубъ, и мудрый, якъ змія. Разъ я сказавъ єму: „Петре Олександровичу! отъ, вы були наставникомъ великого князя-наслѣдника. Чомъ вы не зробили зъ него такого чоловѣка, якъ самѣ, щобъ у насъ колись царювавъ такій толерантъ, якъ вы?“ Выслухавши се наивне пытанє, ажь розсердивсь на мене исповѣдникъ Пушкина: „Ахъ, вы мечтателѣ! Вы и сего не знаєте, що тымъ часомъ, якъ я годину чи двѣ зъ нимъ бесѣдувавъ, пôдъ дверима стоявъ уже десятокъ чортôвъ, и ôнъ ôдъ мене переходивъ въ ихъ лабеты!“

Листы мои сего найщаслившого періоду моєи жизни опинились навпослѣ у премудрого генерала Дубельта и привели єго до инквизиційно-розумного домыслу: що я пявся до гетьмановаця на Украинѣ, що я бувъ альфа и омега знакомитого товариства святыхъ братей Кирила и Методія, котре мои Кіяне безъ мене собѣ скомпоновали. Ще, на бѣду собѣ, жартуючи старосвѣччиною, иногды я пôдписувавсь *„рукою власною“*. Сѝ слова були те саме, що „manu propria“, а правителѣ россійского розуму зробили зъ нихъ „рукою **властною**“, а власть пôдрозумѣвалась тутъ гетьманьска.

На початку року 1847 гостювавъ я на Украинѣ, переѣздомъ за границю. Я заставъ своихъ любыхъ Кіянъ вельми щасливыми, а найщаслившимъ бувъ мѣжь ними Шевченко. Ôнъ тогды и самъ въ собѣ чувъ, и всѣ, якъ одно серце, чули, що подає яко поетъ надѣ Грандіозній. Тогды вже єго муза запротестувала зъ всею енергією своєю противъ ледарства сильныхъ мира сего, и се була причина, що новѣ єго творы були менѣ зовсѣмъ незнанѣ (нѣхто и не смѣвъ ихъ посылати до мене въ столицю). И розумно кождому, що менѣ, поповленому гарною душею Плетнёва, они здались мовбы якимсь ôдкрытємъ зъ неба.

Нехай знаютъ, кому се треба знати, що пѣклуючись коло свободы украиньского крепацтва, мали мы на думцѣ не одно те, щобъ тôлько вырвати крепака у пана зъ рукъ. Сего въ насъ було мало, або лучше сказати, се въ насъ було дѣло остатне. Програмою нашого освобожденя крепакôвъ служили слова Избавителя: „И уразумѣєте истину, и истина свободитъ вы“. Задача наша, правда що була субъєктивна: диктовала намъ єѣ наша самонадѣйна юность, а проте мала она пôдъ собою грунтъ глибокій. Мы знали, що въ Англіи не право и не декретъ, а культура знищила крепацтво, и допевнялись першь всего, щобъ украиньскѣ паны сповнились благостю до крепака по нашому. Мы не сумнились, що за симъ первымъ и найважнѣйшимъ фактомъ свободы украиньскои постанутъ вже инши факты, ажь до остатныхъ своихъ наслѣдкôвъ, якѣ тôлько возможнѣ для Украины. Чи се стане ся за нашого ще живота, чи гетъ єще нескоро, про се мы не дбали, знаючи, що у Господа „тысяща лѣтъ — яко день єдинъ“.

Такъ думали братчики мои въ Кіевѣ; такъ думавъ и я, далеко ôдъ нихъ, въ „пышнôмъ гôродѣ“ Пушкина.

Хто се все тонкимъ чутємъ обôйме и серцемъ зрозумѣє, той зрозумѣє и те, якъ я зрадѣвъ, почувши на Украинѣ высокѣ ноты національнои кобзы. Молодѣ нашѣ мрѣѣ, здавалось менѣ, знайшли своє оправданє, знайшли заруку своєи будущины.

Самъ Шевченко зробивсь не тымъ, якимъ я єго покинувъ, ѣдучи зъ Украины. Се вже бувъ не кобзарь, а національный пророкъ. Менѣ здавалось, мовбы передъ нами стало ся те, чого дознавъ на собѣ ветхозавѣтный посолъ Господень, — те, що змалювавъ намъ такій же великій, якъ и самъ Шевченко, геній слова Пушкинъ:

Какъ трупъ въ пустынѣ я лежалъ,
И Божій гласъ ко мнѣ воззвалъ:
„Возстань пророкъ, и виждь и внемли,
Исполнись волею моей!
И обходя моря и зе́мли,
Глаголомъ жги сердца людей!...“

Кіевска интелигенція, лучше сказати тямуща єи частина, обгортала украиньского барда глибокимъ почитанемъ. Для мене-жь сіянє духа єго було чимсь надприроднымъ.

Пôдъ сей незабутный часъ поставила мене доля близько коло однои землячки. Була она саме тогды „молодою княгинею“ и предложила менѣ обернути все єи вѣно на те, щобы Шевченко проживъ за границею три годы; а вѣномъ єи були жемчуги, коралѣ, намиста, сережки и перстенѣ, що переховувались въ родѣ ще може зъ часôвъ Великои Руины польскои, та три тысячѣ рублѣвъ готовыми грошима. Зоставалось тôлько нахилити поета до приему такого приносу. У сѣмъ дражливôмъ дѣлѣ спустились на мене.

Саме того часу деякі земляки выстарали у министра для Шевченка мѣсце професора живописи при всеучилищи св. Владимира въ Кіевѣ. Любо принявъ Шевченко витанє моє зъ такою перемѣною єго козацкого побуту. Нѣчого такъ не хотѣлось бѣдоласѣ, якъ зачепитись на житє въ Кіевѣ, и вже мечтавъ про якусь живописну академію на Украинѣ, про якесь царство пластики украиньскои. Онъ тогды бôльше дбавъ про пластику, нѣжь про саму поезію. Ще й самъ не знавъ, куды и якъ далеко сягне єго єремієвске пророкованє. Бôльше знали се, або чули душею мы, нѣжь великій кобзарь нашъ.

Веселячись вкупѣ зъ нимъ яснымы перспективами украиньского духа, почавъ я жалкувати, що онъ въ Кіевѣ яко артистъ буде самотникомъ, и що самотнôсть не дасть єму розвинути художницкого смаку до повнои повнѣ. „Не по чôмъ и бьє, якъ не по головѣ!“ ôдказавъ Тарасъ насупившись, и мôцно стукнувъ по якôйсь книзѣ своимъ кулакомъ, дужимъ якъ у глядіятора.

Тогды я сказавъ єму просто, що колибъ онъ здобувъ собѣ пашпортъ за границю, то гроши будутъ выдаватись єму, якъ изъ царского скарбу, три годы, а скарбовничимъ буду я самъ.

Почувши се, Шевченко зрадѣвъ якъ дитина, простодушно и поетично. Вельми щасливый и восторженый, якимъ ще не бувъ нѣколи, выѣхавъ заразъ зъ Кіева въ Черниговщину, щобъ позбирати докупы свои, якъ онъ звавъ, *шпаргалы*. Бо туляючись по Украинѣ козакомъ-артистомъ покинувъ не въ однôмъ паньскôмъ домѣ свои рукописи.

Нашѣ паны — беручи ихъ загаломъ — були тогды якось бôльше схожѣ на людей, нѣжь опôсля, якъ роспочалась украиньска мартирольогія. Поетови жилось мѣжь ними незгôрше, дарма що они рѣдко подекуды розумѣли, що оно таке за проява! Отъ и кочуючи ôдъ куреня до куреня и ôдъ будынка до будынка, Шевченко опинивсь на весѣлю у тои самои Украинки, що пожертвовала своє вѣно на коханє духа єго мѣжь духами вольными, незапечатаными сема печатьми, якъ мы на Украинѣ.

Многѣ знали Шевченка по єго творахъ та по єго любôй, то жартобливôй, то поважнôй, або сумнôй розмовѣ. Нѣхто ще не знавъ, що ôнъ предивный, може найлучшій спѣвака народныхъ пѣсень на всѣй Украинѣ обохъ Днѣпровыхъ берегôвъ, и самъ я не думавъ, що почую въ єго пѣсняхъ щось єще нечуте.

Новый єго талантъ выявивъ ся на весѣльнôмъ вечерѣ. Тогды мѣжь украиньскими панами рѣдко ще хто умѣвъ розмовляти рôдною мовою, и самъ Шевченко говоривъ въ гостяхъ мало не все по россійски. Хиба знаходивъ дуже спочутну собѣ людину мѣжь земляками, и тогды зъ чужоземного бесѣдника робивъ ся украиньскимъ златоустымъ.

Такою людиною сталась єму того вечера, тай до кôнця весѣля, молода княгиня. Почавъ зъ нею розмовляти по нашому и на велику собѣ радôсть побачивъ, що въ своѣй розмовѣ не шпетила она рôдного слова Тогды Шевченко заходивсь екзаминовати єѣ зъ рôдныхъ пѣсень. Репертоаръ „молодои княгинѣ“ выявивъ ся значнымъ и звеселивъ Шевченка ще бôльше.

Позакладавши назадъ руки почавъ Шевченко ходити по сали, мовь по гаю, и заспѣвавъ:

„Ой изôйди, зôйди,
Ты зôронько та вечѣрняя:
Ой выйди, выйди,
Дѣвчинонько моя вѣрная...“

Доволѣ було тогды гостей. Гули они по всѣхъ куткахъ, мовь тй чмелѣ; щебетали мовь воробцѣ. Якъ же почули Шевченкове спѣванє, ущухли всѣ такъ, наче зоставъ ся ôнъ одинъ, пôдъ вечѣрнымъ небомъ, выкликаючи дѣвчиноньку свою вѣрную.

Якъ въ ту пору своєи жизни спѣвавъ Шевченко, а надто якъ ôнъ спѣвавъ въ той вечеръ, такого або рôвного єму спѣву не чувъ я нѣ въ Украинѣ, нѣ по столицяхъ. Порвались разомъ всѣ розмовы и мѣжь старыми, и мѣжь молодыми. Посходились изъ всѣхъ свѣтлиць гостѣ до салѣ, мовь до якои церкви. Пѣсню за пѣснею спѣвавъ нашъ соловей, справдѣ мовь у темному лузѣ, середъ червонои калины, а не въ зимному захистѣ середъ народу. И скоро умовкавъ, заразъ єго благали ще заспѣвати, а ôнъ спѣвавъ и спѣвавъ, людямъ на втѣху, а собѣ самому ще на бôльшу. Душа поета обернула весѣлє поклонницѣ єго великого таланту въ національну оперу, яку може нескоро почуютъ на Украинѣ. И всѣхъ бôльше роскошувалась нею „молода княгиня“. Прощаючись изъ Шевченкомъ, она подарувала єму на споминъ ще одинъ дорогій клейнотъ, найдорожшій зъ всего добра, яке мала коли: свою вѣнчальну квѣтку. Симъ задушевнымъ подарункомъ она, въ мысляхъ своихъ, знаменувала и витала въ нѣмъ єго грядуще величіє, котрого такъ горячо жадала для щастя Украины.

Приѣхавши на початку року 1847 въ Кіевъ дочувсь я глухо, що мои о Христѣ братя зорганизовались въ якесь товариство Кирила та Методія, скомпонували собѣ статутъ и навѣть маютъ свою цеху: зъ литого желѣза перстень, на котрôмъ сіяютъ литеры: К. М. Въ статутѣ мѣжь иншими премудрыми задумами було сказано, що Украинцѣ получатъ всю Славянщину въ одну федерацію пôдъ протекцією всероссійского императора, а колибъ сей на те не зволивъ, то будутъ промышляти объ собѣ якъ небудь инше. Втѣшаючись великими своими подвигами въ будущинѣ, не уважали Кіяне на малй рѣчи и розмовляли про свои таємничй задумы такъ голосно, що за дверима все було чути. Якійсь Петрôвъ, пôдслухавши щось дивне, знайшовъ собѣ дорогу до товариства; почавъ середъ него глаголати що голоснѣйше про волю Украины, про московску тѣсноту и таке инше. Украиньскй политики заразъ приняли єго мѣжь свои члены, а ôнъ, мавши въ рукахъ деякй ознаки тайного политичного общества, подавъ ихъ пану Юзеф вичеви Михайлови, що правивъ тогды за попечителя кіевского учебного округа...

Недавно передъ тымъ умеръ бувъ академикъ славистъ Прайсъ. Академія Наукъ послала мене доповнити моє славяновѣданє, зъ тымъ, щобы вернувшись бути менѣ заразомъ и адъюнктомъ Академіи и професоромъ университету. Я выѣхавъ зъ однымъ зъ поклонникôвъ святыхъ братей славяньскихъ зъ Кіева въ Варшаву, де почали мы довбатись въ старосвѣцкôй польщизнѣ. Пишемо мы собѣ та выписуємо зъ книжокъ всяку всячину у-двохъ на однôмъ столѣ, пôджидаючи звѣстки ôдъ Шевченка, и не въ догадъ менѣ, що въ шуфлядку того стола заложено страшенну мину. Сею миною бувъ статутъ общества святыхъ братей Кирила и Методія, що братчикъ мôй, зъ якимись великодушными мрѣями, перъ у Славянщину.

Мѣжь иншими людьми въ Варшавѣ спôзнались мы зъ сенаторомъ Стороженкомъ, що бувъ тогды правою рукою покорителя Варшавы, графа Паскевича Ериваньского. Сей землякъ великого полководця и сатрапа пôддобрювавъ ся єму жартобливымъ украиньскимъ балаканємъ. Бувъ бо Паскевичъ такожъ „нашъ патріотъ“ що до анекдотôвъ, борщу, варенникôвъ и иншихъ украиньскихъ ласощѣвъ. Разъ єму и каже Стороженко, докладуючи до пôдпису всякй папиры: „Свѣтлѣйшій князю! отъ вы кохаєгесь у тутешныхъ нашихъ землякахъ, а я вамъ покажу не такого земляка, — щирои козацкои породы, земляка чистокровного, що ôдъ него такъ и несе низовымъ вѣтромъ, Сѣчею-Матерею и Великимъ Лугомъ-Батькомъ“. — „Чи справдѣ?“ пытае сатранъ, пôдписуючи комусь тамъ волю або каторгу, жизнь або смерть.— „Не шуткую, ваша свѣтлость. Сей вамъ роскаже не то про запорозкй звычаѣ, тай вро всѣ запорозкй думки“. — „Радъ, радъ єго послухати; приведи, братець, єго до мене“.

Саме пôдъ сю любу розмову подаютъ сатранови пакетъ изъ столицѣ. Розпечатавъ, позирнувъ и зъемѣявъ ся: „Хорошій то твôй землякъ! вели-но єго арестовати *по высочайшому повелѣнію*“.

Такъ скôнчились нашй варшавскй студіи...

Мене скарано вельми жорстоко: „На два мѣсяца въ крѣпость, а потомъ въ отдаленныя губерніи, съ запрещеніемъ служить по министерству народнаго просвѣщенія“. А Шевченка ще зъ бôльшою дикостю скарано за те, що вхопивши єго середъ шляху пôдъ Кіевомъ, знайшли въ него *шпаргалы*, котрй ôнъ гарненько позбиравъ докупы, щобъ добре въ Кіевѣ перегледѣти, тай розобрати, що годитъ ся, а що не годитъ ся печатати.

Що постало на Украинѣ послѣ 1847-ого року, се мы всѣ знаємо. Знаємо и незабутный въ лѣтописяхъ просвѣты царскій декретъ зъ 18 Мая 1876-го року про нашу рôдну мову...

(Дальше буде.)

Судьба и значенє Кієва ôдъ року 1362 до 1569.

(Конець.)

Щобы зрозумѣти пôзнѣйше значенє политичне Кієва, поясняє п. Антоновичь складъ и ôдношеня всѣхъ сосп0льныхъ групъ, якѣ заселяли кієвску землю.

Ôдколи княжество кієвске прилучено до Литвы, его просторонь збôльшилась: на захôдъ оно граничило зъ землею брацлавскою и простиралось до Чорного шляху и рѣки Случи, на пôвнôчь до Припети и Днѣпра; полудневѣ границѣ за князя Витолда сягали до Чорного моря. Князь укрѣпивъ полудневѣ границѣ рядомъ твердынь, якъ Очакôвъ на берегу моря, Гавань на мѣсци нынѣшнои Одесы, а надъ Днѣстромъ крѣпость Тягинь або Бендеры. Колижь въ Крымѣ запанувавъ Менгли Гирей, основатель могучества крымскои орды, покорыстувавъ ся ôнъ нерадивостю и недбальствомъ польского короля Казимира Ягайлончика, занявъ тіи крѣпости, а на берегахъ Чорного моря умѣстивъ орду поганьску. Межи берегами Роси а порогами Днѣпра ставъ теперь пустый степъ, де безнастанно бороли ся рускѣ люде зъ Татарами. Кієвска земля дѣлилась на округи (повѣты) пôсля найважнѣйшихъ гôродôвъ, якъ Овручь, Житомирь, Канѣвъ, Черкасы и пр. Поки въ Кієвѣ були удѣльнѣ князѣ, они именували для кождого зъ тыхъ гôродôвъ, вразъ зъ дотычнымъ повѣтомъ, намѣстника званого такожь старостою; всѣ намѣстники були зависимѣ ôдъ князя. Коли въ Кієвѣ вмѣсто князѣвъ настали воєводы, то намѣстникôвъ именувавъ самъ великій князь литовскій, а воєвода въ Кієвѣ мавъ таку саму власть, якъ кождый староста, що бувъ теперь зависимый просто ôдъ великого князя. Мимо того понятіе о историчнôй єдности цѣлого княжества не терялось анѣ у мешканцѣвъ анѣ у правительства. Великѣ князѣ надавали права для всѣхъ повѣтôвъ однаковѣ, крôмъ того зобовязались були еще, що намѣстниками въ гôродахъ землѣ кієвскои будутъ тôлько уроженцѣ тоижь землѣ.

Вся земля, належача до великого князя, подѣлена була на пайки, званѣ „*службами*“; князь надававъ тѣ пайки поодинокимъ лицямъ, и тіи ôдъ кождои „*службы*“ мусѣли на зазывъ князя давати одного узброєного жовнѣра на часъ вôйны. Посѣдателѣ такихъ службъ звались „*земянами*“ и они могли передати землю своимъ наслѣдникамъ, одержавши на то призволенє ôдъ великого князя; така дѣдична пайка звалась „*отчиною*“. Въ той спосôбъ повстала кляса дѣдичѣвъ-землевладѣльцѣвъ, що становили такожь станъ войсковый.

Число тыхъ дѣдичѣвъ-властителѣвъ не було однакове во всѣхъ повѣтахъ; въ пôзнôчныхъ повѣтахъ (на Полѣсю) всѣ „службы“ були розданѣ, въ полудневыхъ повѣтахъ (якъ въ канѣвскôмъ и черкаскôмъ) нѣкто не хотѣвъ брати нѣ „службъ“ нѣ „отчинъ“ — се для того, що полудневѣ повѣты були выставленѣ на беснастаннѣ напады Татаръ и що воєнна служба була ту дуже тяжка. Крôмъ дѣдичѣвъ (земянъ), стрѣчаємо въ земли кієвскôй такожь „*бояръ*“. Були се потомки княжихъ дружинникôвъ, що осѣли въ якôйсь земли и служили тому, до кого земля належала. И бояре мали такожь землю, але въ дуже малыхъ частяхъ, и за ню мусѣли ôдбувати воєнну службу о много тяжшу ôдъ земянъ, чи то въ поли чи въ крѣпостяхъ, въ корысть князя и намѣстника. Ôдъ кôнця 15. столѣтя земляне-дѣдичѣ зовсѣмъ взяли верхъ надъ боярами, а коли земля бояръ находилась въ селѣ наданôмъ земляninови, то бояре мусѣли ему служити або зъ села уступати ся. Всю прочу людноôсть по селахъ становили крестяне або „*люде*“, и коли тіи сидѣли на земляхъ князѣвскихъ, звались „*людьми служилыми*“, а коли на земляхъ розданыхъ дѣдичамъ, то „*людьми паньскими*“. Одниѣ и другиѣ були свобôдниѣ, могли переходити зъ одного мѣсця на друге, а ôдбували тôлько якусь службу въ корысть властителя землѣ и давали податокъ грôшми и плодами. Деякѣ зъ нихъ сидѣли на питомôй земли; они звались данниками и платили за землю податокъ державѣ, — однакожь такихъ було менше.

Лична свобода була вельми корыстна, треба було лишь перейти за Рось, сѣсти на якôмъ небудь обшарѣ и вже можь було заводити хозяйство, пасѣки, полювати. Тôлькожь таке господарство було дуже небезпечне, бо въ кождôй хвили могли напасти Татаре, тому новѣ осадники мусѣли думати о тôмъ, якбы оборонятись.

Старосты надграничнѣ самѣ заходили ся коло того, щобы организувати воєнну силу противъ Татаръ, а що бояре и мѣщане немногихъ городôвъ не могли становити якои небудь значнѣйшои силы, отже головну силу воєнну становити мусѣли селяне, що осѣли за Росею въ степахъ. Вже при кôнци 15. вѣку находимо згадку, що въ полудневôй кієвщинѣ образує ся нова кляса людей званыхъ козаками. Суть то люде свобôднѣ, они або осѣдаютъ въ степахъ або вступаютъ въ службу мѣщанъ и бояръ, ловлятъ надъ Днѣпромъ рыбу и полюютъ, а ôдтакъ торгуютъ тымъ що наловили, або идутъ въ степы и ôдбираютъ у Татаръ конѣ и добычь. Старосты не перебивали въ нѣчôмъ новымъ поселенцямъ, а всѣ козацкѣ промыслы и занятя обкладали дуже незначными податками.

При такихъ обставинахъ всѣ люде енергичнѣйшѣ ишли въ степы, черезъ що въ канѣвскôмъ и черкаскôмъ старостве повстали свобôднѣ козацкѣ околицѣ, що доставляли войсковыхъ силъ до походу на Татаръ. Корыстуючись тыми силами знаменитшѣ старосты украиньскѣ, якъ Дашковичь, Михайло и Дмитро Вишневецкѣ, Конст. Ивановичь Острогскій не лишь ôдпираютъ Татаръ, но такожь починаютъ зъ ними воювати. Поволи заселилась такожь земля переяславского княжества, а зъ другои стороны земля мѣжь Росею а Тасьминомъ. Доперва при кôнци 16. столѣтя правительство офиціяльно дôзнаєсь про осады въ тыхъ земляхъ и доперва на початку 17. вызначає комисію, щобы оглянула тѣ землѣ и означила ихъ объємъ. Нова кляса людей, що повстала въ кієвскôй земли, узнавала рôвноправноôсть своихъ членôвъ и задержала мѣжь собою давный, вѣчевый порядокъ.

Кромѣ землянъ, бояръ, крестянъ и козакôвъ бувъ еще станъ мѣщаньскій въ Кієвѣ и прочихъ городахъ землѣ кієвскои. Мѣщане въ загалѣ були зависимѣ ôдъ старосты, що державъ такожь судъ надъ ними, мусѣли ôдбувати воєнну службу и въ поли и въ мѣстѣ, платити многочисленнѣ податки и правительству и намѣстникамъ. Тôлько мѣщане кієвскѣ мали окремѣ права ще ôдъ князя Витолда, а князь великій Александеръ надавъ имъ право магдебурске. Пôсля того права мѣщане судили ся самѣ и були независимѣ ôдъ воєводы, гôродомъ правили двѣ рады пôдъ проводомъ вôйта. Податки платили они меншѣ, а и служба войскова була лекша. Маючи такѣ права, мѣщане скоро прийшли до богацтва и силы. До Кієва приходили купецкѣ караваны и моремъ и сушею, зъ Крыму и Царгороду; черезъ Кієвъ переходили караваны зъ Москвы до Туреччины. Вже въ 15. столѣтю чужосторонніѣ купцѣ: Генуенцѣ, Турки, Греки, Ôрмене мали въ Кієвѣ свои крамы. Крôмъ торговлѣ Кіяне занимались ще ремесломъ. Въ 15. столѣтю бачимо ту многочисленнѣ цехи, а вже въ 14-ôмъ була въ Кієвѣ монетница. Єщежь кієвскѣ мѣщане одержували ôдъ великихъ князѣвъ землѣ и ставались земляnами-дѣдичами.

Переглянувши всѣ станы соспôльности въ земли кіевскôй, дѣлає Авторъ тую замѣтку дуже важну и характеристичну, що тѝ станы не ôдграничались и не ôдъокромлювались рѣзко ôдъ себе, а противно лучили ся зъ собою. Не було еще тогды и думки про безъусловне дѣдичене правъ и земель — старѝ вѣчевѝ традиціи о рôвноправности всѣхъ жителѣвъ жили середъ кождои верствы соспôльнои.

Литовскѝ порядки давали широке поле для личныхъ здôбностей и заслугъ. Такъ прим. земляне не дѣдичили безъусловно своихъ правъ и земель. Землянинъ, що не повнивъ добре службы войсковои, тративъ землю, переходивъ въ станъ мѣщаньскій, боярскій, або шукавъ щастя мѣжь козаками. Мѣщане ставали землянами, особливо мѣщане кіевскѝ, а крестянамъ вôльно було не лишь осѣдати въ степахъ и ставати козаками, но коли они занимались торговлею, то вôльно имъ було причислятись до мѣщанъ.

При кôнци своеи працѣ представляє намъ п. Антоновичь значене Кіева въ справахъ религійныхъ. Въ половинѣ 13. столѣтя Кіевъ потерявъ свое передове политичне значене и митрополиты кіевскѝ стали звертати ся на пôвнôчь, проживали бôльше въ Володимири надъ Клязмою, а въ початку 14. столѣтя зовсѣмъ туды переселилились. Коли Русь прийшла пôдъ Литву, литовскѝ князѣ (и кіевскѝ) всѣми силами старались о привернене кіевскои митрополіи. Такъ знаємо, що кіевскій князь Володимиръ Ольгердовичь запросивъ до Кіева митрополита Кипріяна, котрый проживавъ ту ажь до смерти. Опôсля Витолдъ не узнававъ митрополитомъ Фотія, що жилъ въ Москвѣ, но скликавъ въ роцѣ 1414 девять православныхъ епископôвъ на соборъ до Новгородка литовского, щобы выбрали митрополита кіевского. Соборъ выбравъ Григорія Цамблака, и сей обнявъ митрополичу катедру. По нѣмъ не було довшій часъ митрополитôвъ въ Кіевѣ, позаякъ православнѝ жителѣ Руси бояли ся, щобы кіевскихъ митрополитôвъ польске правительство не присиловало приняти унію, котру тогды вперве оголошено на соборѣ флоренцкôмъ. Доперва въ роцѣ 1474 выбрано на соборѣ Михаила, епископа смоленьского, митрополитомъ кіевскимъ, а по нѣмъ слѣдувавъ вже непрорывный рядъ митрополитôвъ ажь до кôнця 16. столѣтя.

Зъ того часу Кіевъ стає зновъ осередкомъ религійнои жизни на Руси и заводитъ въ устрôй церковный ладъ первѣстнои христіяньскои церкви, именно що церквою правивъ соборъ. Свѣтскѝ люде берутъ участь въ выборѣ епископôвъ и на засѣданяхъ собору. Повстаютъ церковнѝ брацтва, щобы берегчи чистоту православнои вѣры, и наглядати, якъ поступаютъ собѣ свѣтскѝ и духовнѝ люде. Всѣ православнѝ жителѣ Руси въ тôмъ часѣ були перенятѝ глубокою любовою церкви и ôдзначались глубокимъ религійнымъ чувствомъ. Видимо се зъ исторіи кіевскихъ церквей и монастырѣвъ. Церкви не разъ бували зруйнованѝ черезъ Татаръ, однакожь побожнѝ жителѣ южнои Руси завсѣгды ихъ ôдновляли. Такъ прим. Печерска Лавра, ôдбудована черезъ Симеона Олельковича, була зновъ зруйнована и зновъ ôдновлена заходомъ самыхъ Кіянъ. Въ корысть кіевскои Лавры посыпались записы и завѣщаня не лишь зъ землѣ кіевскои, но такожь зъ Бѣлои Руси и зъ Литвы, такъ що монастырь Печерскій стає однымъ зъ найбогатшихъ дѣдичѣвъ въ великôмъ княжествѣ литовскôмъ. Записы плыли не лишь въ корысть монастыря Печерского, але такожь въ корысть другихъ церквей и монастырѣвъ въ Кіевѣ. Мѣжь иншими кіевскій Пустынно-николаевскій монастырь обладавъ великими маєтками въ земли кіевскôй. Религійный настрôй часу означає ся и тымъ, що въ 15. столѣтю еще два новѝ лица причислено въ почетъ святыхъ; однымъ зъ нихъ бувъ князь Федоръ Даниловичь Острогскій, сподвижникъ князя Жигмонта Корибутовича, що зъ численнымъ рускимъ войскомъ ходивъ до Чехъ на помôчь Гуситамъ. Въ протягу ôсьмохъ лѣтъ 1422—1430 князь Федоръ бравъ живу участь въ геройскôй борбѣ Чехôвъ зъ Нѣмцями. Въ роцѣ 1430 мусѣвъ ôнъ вертати ся, бо въ княжествѣ литовскôмъ розпочала ся завзята борба межи королемъ Ягайломъ а вел. княземъ Свидригайломъ зъ причины, що Ягайло хотѣвъ прилучити до Польщи рускѝ землѣ. Князь Федоръ взявъ дѣяльну участь въ тôй борбѣ и ему довелось цѣле полудневе Подôле оборонити ôдъ польского войска. Пôзнѣйше сейже Федоръ Острогскій въ числѣ многихъ рускихъ князѣвъ боровъ ся проти князя Жигимонта Кейстутовича по сторонѣ Свидригайла. Однакожь по нещасливôй битвѣ коло Вилькомира князь Федоръ бачивъ, що вся єго сила зломана вразъ зъ рускимъ народнымъ дѣломъ, котрому ôнъ служивъ всю жизнь, и вступивъ до монастыря Печерского въ Кіевѣ, де и померъ.

Князь Федоръ Острогскій пôзнавъ въ Чехахъ и въ Руси завѣвъ винайдене, важне для штуки воєннои. Бувъ се винайденый ческими Таборитами „*таборъ*“, що войско въ походѣ ишло окружене мовбы живымъ валомъ, зробленымъ зъ кôлькохъ рядôвъ возôвъ. Черезъ тое винайдене Иванъ Жишка одержавъ бувъ много побѣдъ надъ Нѣмцями. „Таборъ“ присвоили собѣ опôсля козаки, и такимъ способомъ побѣдили неразъ Туркôвъ, Татаръ и Полякôвъ.

Другій православный, причисленый въ почетъ святыхъ въ 15. столѣтю, бувъ кіевскій митрополитъ Макарій, выбраный въ роцѣ 1495. Року 1497 выѣхавъ ôнъ бувъ зъ Вильна до Кіева, щобы обняти митрополичу катедру. Въ дорозѣ напавъ єго загонъ татарскій и убивъ на смерть.

Зъ всего видимо, що о такôмъ запустѣню кіевскои землѣ, котребы вымагало ажь чужостороннои колонизаціи, не можь и говорити.

На тыхъ увагахъ кôнчитъ ся хороша и цѣнна праця проф. Антоновича — праця, якихъ доси немного появилось на поли нашои исторіи. Єсть она мовбы продовженемъ, або властиво другою частею исторіи княжества литовского, що написавъ тойже ученый и выдавъ въ роцѣ 1878 въ Кіевѣ пôдъ загл. „Очеркъ исторіи великого княжества литовского до половины 15. столѣтя. Выпускъ I.“ Зъ неи довѣдуємось про исторію литовскихъ князѣвъ ôдъ часôвъ найдавнѣйшихъ до 15. вѣка, коли тѝ князѣ стали панами рускихъ земель, коли повстала литовско-руска держава. Въ теперѣшнôй другôй части бачимо исторію тои державы и єи трагичный конець. Обѣ працѣ при своѣй строгôй критичности, написанѝ дуже популярно и можутъ розцѣкавити не лишь самыхъ знатокôвъ-историкôвъ.

ОБРАЗКИ ЕТНОГРАФИЧНѢ.

Кривошане.

Єслибъ прийшло выбирати межи Кривошанами и Герцеговинцями, безъ намыслу можнабы рѣшити ся за послѣдными. Се не для того, якобы Герцеговинцѣ ôдзначались миролюбностю, цѣненемъ супокою, розвоємъ промыслу та штукъ; тай не для того, якобы въ вôйнѣ були людянѣйшѝ, а ихъ звычаѣ и обычаѣ лагôднѣйшѝ. Пôдъ тыми двома взглядами дѣяльнôсть одныхъ и другихъ выровнує ся, зарôвно якъ и ихъ народнôсть єсть тажь сама, бо розрôжнюване двома назвами єсть тôлько политичного значеня. Герцеговинцѣ доперва ôдъ року 1878 освобожденѝ зôстали ôдъ желѣзного многовѣкового гнету Туркôвъ и за весь довгій часъ неволѣ нѣ одинъ лучь свѣтла, гуманитарности, не павъ на

тое племя. Ихъ владѣтелѣ, Турки, такїжь були дикї и лютї, зъ ôдти и той брутальный законъ у обохъ: „Око за око, зубъ за зубъ“. Кривошане ôдъ бôльше пôвъ столѣтя належатъ до австрійскои монархіи, они неустанно стыкали ся зъ мѣстами культурными, якъ Ризано, Катгаро, Рагуза. А хотяй власть доси майже нѣчого не дѣлала для ихъ культурного розвою, всежь таки не могли они нарѣкати на гнетъ народности. Та мимо те въ повстаняхъ все заявляли они свою люту природу, въ нѣчôмъ не ôдрôжняючись ôдъ Герцеговинцѣвъ.

Кривошія край гористый и бѣдный, ограниченый Чорногорою и Герцеговиною. Земледѣльствомъ, о скôлько тамъ можна, занимаютъ ся лишь женщины; жито и бараболѣ то майже єдинї предметы, що тамъ єще удаютъ ся. Женщины тамошнї нескладнї, росту малого, лиця досыть поганого — въ загалѣ бридкї. Они всѣмъ занимаютъ ся: ведутъ господарство, плекаютъ дѣти, споряджаютъ одежу, зъ далека мусятъ носити воду, двигаютъ тягары, и таке инше. Они зъ тымъ зросли ся и не ужаляютъ ся на такъ пôдрядну свою долю. Мужчины въ часѣ супокою ведутъ житє бурлаче; часто наймаютъ ся у богачѣвъ за пастухôвъ товару, або самї пасутъ невеличкї свои череды кôзъ та овець. Они торгуютъ дичиною, когру яко добрї стрѣльцѣ справно убиваютъ, и деревомъ. Кривошанинъ удаючись на торгъ иде попередъ, зъ люлькою въ зубахъ, зъ гордымъ самовдоволенємъ, а за нимъ поступає жѣнка, зъ вязанками дровъ на головѣ а зъ дичиною на плечахъ; єщежь, идучи, пряде бѣдна грубу вовну, щобы тôлько не згайновати дорогого часу. За грôшь, узысканый зъ торговлѣ, купує мужчина стрѣливо, тютюнъ и знаряды конечнї для господарства.

Мешканя Кривошанъ суть то нужденнї хижи, котрї можнабы въ кôлькохъ хвиляхъ поставити. Ôконъ, коминôвъ, навѣть якихъ-такихъ меблѣвъ нѣгде нема. Ôвцѣ и козы мешкаютъ разомъ зъ людьми. Въ хижи єсть кôлька начинь, сокира, кôлька каменѣвъ до сидженя, и кôлька старыхъ веретъ та сѣнникôвъ.

Мужчины суть дуже хорошї, великого росту, крѣпкои будовы, око быстре, нôсъ сильно зôгненый, але въ загалѣ худї хочь и сильнї. Майже нѣгде въ Кривошіи не подыбле заживнои, товстои людины; навѣть священики, въ противоположности до своихъ товаришѣвъ на всѣй земли, суть худощавї. Видно, довголѣтна неволя и ростинна пожива вже такъ некорыстно на организмъ людности вплынули.

Мешканцѣ въ около Ризана представляютъ ся вже инакше. Они ведутъ значну торговлю, посѣдаютъ численнї стада, живлятъ ся мясомъ, убираютъ ся хорошо — суть въ загалѣ заживнѣйшї и сильнѣйшї. Стрôй Кривошанъ становитъ кабаниця, сягаюча до колѣнъ и зъ переду на двѣ долонѣ отверта; пôдъ кабаницею рôдъ камизельки, сягаючои ажь до бедра; шаравары короткї, лишь троха нижше колѣнъ, а проча нога овинена полотномъ и вовняною матерією, котру навкрестъ овязуютъ паски (ремѣнцѣ); ноги мѣстятъ ся въ грубыхъ вовнянкахъ, котрї понадъ кôстки сягаютъ и прикрытї суть опанками. Щобы охоронити ся ôдъ простуды, носитъ Кривошанинъ, якъ и всѣ полудневї народы, ремѣнь изъ шкôры, дуже великихъ розмѣрôвъ, котрый дѣйстно подобає на богатый арсеналъ. Голова прикрыта турецкимъ *фецомъ*, або чорногорскою *капою*. Всѣ одежи роблены зъ сырои, бѣлои вовны; черезъ довге ношене они зовсѣмъ обветшѣлї и замарганї. Въ новôй одежи майже нѣкого въ Кривошіи не увидишь; на всѣмъ замѣтна довголѣтна нехарнôсть и товщь. До цѣлости убраня належитъ еще верхня одѣжь струка, брунатный шаль зъ сырои тканины (хоронячій ôдъ дощу и вѣтру), и торба зъ волося коровъ, котра служитъ на провіянтъ и иншї потребности. Цѣлый стрôй єсть дуже практичный для жигеля гôръ. Коротка одѣжь не спиняє нѣ въ ходѣ, нѣ при лаженю по горахъ; опанки зъ тонкои шкôры не мѣшаютъ въ чувствованю нерôвностей землѣ, держатъ ся добре и на найбôльшихъ похилостяхъ и не спиняютъ скорости рухôвъ по роздертыхъ скалахъ.

Шкôряный ремѣнь, котрый половину груди и жолудокъ покрыває, складає ся зъ кôлькохъ частей и ажь кишитъ ôдъ смертоносныхъ орудій. Добре узброєный мужчина носитъ при собѣ заєдно двѣ великї и двѣ малї пистолѣ зъ замкомъ камѣннымъ, дальше ганджаръ и два-три меншї ножѣ въ шкôряныхъ похвахъ. Ножѣ похожї на ножѣ нашихъ селянъ, маютъ держакъ деревяный а желѣзо остре, на кôнци загнене. Ножѣ въ щоденнôмъ житю, особливо при ѣдѣ, въ уживаню; въ вôйнѣ суть страшными инструментами для окалѣченя спôйманыхъ, раненыхъ и мертвыхъ непріятелѣвъ: ними обрѣзуютъ, по звычаю, носы, уши и верхнї губы. Въ вôйнѣ ручнôй Кривошане чудесъ доказуютъ своими ганджарами и пистолями. Звычайными ихъ стрѣльбами суть старосвѣтскї довгї кременицѣ, зъ котрыхъ одлично умѣютъ стрѣляти. Въ теперѣшнôмъ повстаню уживаютъ вже новôтныхъ ладôвниць, котрї очевидно не за свои гроши покупили. Зъ ладôвницями иде имъ нескладно, бо Кривошане не привыкли до набиваня тыхъ стрѣльбъ и не умѣютъ окомъ розпôзнати ôддаленôсть дострѣлу.

Для Кривошанъ, якъ въ загалѣ для гôрнякôвъ, повага державы и законôвъ нѣчимъ. Они не привыкли до послуху, для нихъ вôйна любою розрывкою и лишь средствомъ до позысканя добрыхъ провіянтôвъ; радо бы и вôйну покинули, єслибы кождому заплачено за зложенє оружія. Року 1869 Кривошанъ дѣйстно лишь роздачею грошей наклонено до залишеня повстаня; нынѣ монархія наша оминає того средства, бо Кривошане, въ разѣ потребы грошей, моглибъ небавкомъ наново повстати.

Мормоны.

Одною зъ найдивнѣйшихъ проявъ религійно-соспôльныхъ ôдносинъ посередъ Уніи американьскои єсть секта Мормонôвъ, або „Святыхъ“, якъ самї себе зовутъ. Религійный фанатизмъ, теократичный устрôй житя публичного, перемѣшаный зъ засадами демократичными, явно пропаговане, ба навѣть наказане многоженьство, безвзглядный матеріялизмъ побôчь строгого почитаня библіи — отъ и головнї цѣхи тои дивнои секты. Де Мормоны лишь поселились, всюды выказувало ихъ поселене найлучшї успѣхи, хочь ихъ проводиры гонили лишь за егоистичными цѣлями. Такъ и въ провинціи Ута, де ôдъ року 1847 Мормоны поселились, перемѣнили они пустары тои краины въ роскôшнї огороды, а проѣзжій бачитъ зъ задивомъ, навѣть на ôддаленыхъ ôдъ помешкань поляхъ, всюды якъ найстараннѣйшу управу. Секта Мормонôвъ повстала въ роцѣ 1834 въ краинѣ Иллиноа. Прогнана зъ ôдтамъ въ роцѣ 1847 звернулась секта Мормонôвъ найперше въ теригорію Аризони, а ôдтакъ въ Уту, де поселилась надъ великимъ сôльнымъ озеромъ. Краина Ута, ôддалена ôдъ мѣсць поселеныхъ цивильозоваными людьми, не має жаднои майже стычности зъ другими краинами Уніи американьскои и власне тымъ изольованымъ положенѣмъ принаджувала Мормонôвъ до поселеня. Тутъ надѣяли ся они розвивати свою державу „Святыхъ“ безъ всякои перешкоды изъ стороны „сквернъхъ поганъ“, тымъ бôльше, що краина нѣчимъ не приманювала до себе людей уганяючихъ за скорымъ и богатымъ зарôбкомъ. Тутъ найшли они свôй край обѣцяный, свою Палестину, и до топо-

графіи Уты навязали топографію Палестины, Озеро сôльне назвали моремъ мертвымъ. (Озеро сôльне лежитъ надъ 4000, понадъ ровенею моря, а воды єго суть такъ солею пересычєнй, що жадна животина не може въ нѣмъ проживати.) На полудне ôдъ того озера лежитъ озеро Ута, повне рыбъ, зъ чистою, солодкою водою, зовсѣмъ якъ озеро Генезаретске. Рѣку, котра оба тй озера лучитъ, назвали Мормоны Іорданомъ, а мѣсто, котре надъ сôльнымъ озеромъ заложили, „Новымъ Єрусалимомъ.“ Въ кôлькохъ лѣтахъ успѣла енергія Мормонôвъ ту пустыню перемѣнити въ цвитучій огородъ. Вже въ роцѣ 1849 було бôльше якъ 6.000 акрôвъ добре управленыхъ, а крôмъ того поставлено кôлькасотъ млынôвъ и тартакôвъ. Въ роцѣ 1850 мали Мормоны крôмъ головного вже три бôльшй мѣста, а всюды на пôдгôрю, де лишь потôкъ або рѣчка зъ гôръ сплывали, выросгали мовь изъ землѣ богатй хуторы. Однакожь то, чого Мормоны найбôльше бажали, т. є. ôдлученя ся ôдъ прочого свѣта, не сповнилось и въ ихъ святу землю стали „поганцѣ“ изъ всходу и заходу заглядати, а ôдколи въ Калифорніи ôдкрыто золото, стали черезъ краину Уту правильно караваны до Санъ Франческа и назадъ переходити. Ôдъ теперъ почались конфликты Мормонôвъ зъ правительствомъ Уніи. Въ роцѣ 1849 надали Мормоны своєй краинѣ конституцію, але конгресъ не хотѣвъ єи узнати и назначивъ зъ своєи стороны губернатора для Уты. Мормоны ôдгрожували ся, що опустятъ краину и що поселятъ ся въ Россіи. Конфликтъ чимъ разъ бôльше змагавъ ся, а що тогды ще краина тая по выходѣ Мормонôвъ могла назадъ пустою статись, то правительство уступило Мормонамъ и назначило ихъ пророка „Brigham Young-a“ губернаторомъ Уты. Але въ роцѣ 1858 повстали новй конфликты и симъ разомъ не уступивъ вже конгресъ, а назначивъ одного члена свого губернаторомъ Уты, а заразомъ выславъ до Нового Єрусалима сильный ôддѣлъ войска. Мормоны не ставляли збройного опору и войско Уніи заняло ихъ головне мѣсто. Ôдъ сего часу стало правительство чимъ разъ енергичнѣше противъ Мормонôвъ выступати, заказало имъ многоженьства, а въ Цвѣтни сего року рѣшивъ конгресъ, щобы всѣ Мормоны, проживаючй ще дальше въ многоженьствѣ, були ôдсужденй ôдъ всѣхъ правъ политичныхъ, а дѣти ихъ, родженй въ роцѣ 1883, були узнанй незаконными. Такъ сподѣєсь правительство повагу духовныхъ настоятелѣвъ мормоньскихъ пôдкопати, загородивши имъ дорогу до всѣхъ урядôвъ и позбавивши ихъ права голосованя.

При тôй нагодѣ скажемо ще кôлька слôвъ о устрою теократичного начальства Мормонôвъ. На чолѣ всѣхъ Мормонôвъ стоитъ ихъ пророкъ, або президентъ. Першимъ пророкомъ бувъ „Joe Smith“, що завѣвъ у Мормонôвъ многоженьство; ôдтакъ згаданый вже „Brigham-Young“, а теперь „John Taylor“. По пророцѣ слѣдуе 7 апостолôвъ, а ôдтакъ 2.086 членôвъ такъ званои „Рады сѣмдесяти“, за ними идутъ архипресвитеры (715), старшй (994), пресвитеры (514), мониторы (471) и діяконы (227). Найбôльше жѣнокъ (до 300) маютъ пророки. Жѣнки Мормонôвъ мешкаютъ звычайно по кôлька разомъ, а хотяй цѣлый устрôй „святои громады“ выдаєсь дивнымъ, то таки одно зъ найбôльшихъ дивъ єсть се, що жѣнки маютъ бути мѣжь собою дуже згôдливй и зовсѣмъ не заздрôстнй. Головне ихъ мѣсто числитъ надъ 25.000 мешканцѣвъ. Въ серединѣ находитъ ся храмъ, по можности скопіованый зъ храму Соломона. Крôмъ ревности въ роботѣ польнôй оказуютъ Мормоны неменшу ревнôсть въ навертаню до своєи громады, а именно дѣвчатъ. Найбôльшій контингентъ до „святои громады“ доставляє Скандинавія, ôдтакъ Америка, Англія и Нѣмеччина. Въ житю домашнôмъ суть Мормоны дуже мѣрнй и тверезй, но заразомъ майже до скупости ощаднй. Зъ невѣрными не люблятъ Мормоны стыкати ся и лишь тамъ, де ходитъ о грошѣ, або о интересъ, не цурaютъ ся ихъ товариства. Помимо того успѣла красна половина „святои громады“ позаводити скверній западнй моды поганьскй въ Новôмъ Єрусалимѣ, къ немалôй соблазни и матеріяльнôй некорысти „Святыхъ“. За тежь грозятъ имъ теперь „невѣрнй Канаиты“ розôрванємъ подружного пожитя.

ВСЯЧИНА.

Причина туберкулôвъ.

Медицина може повеличатись не абы-якимъ здобуткомъ. Дръ Робертъ Кохъ, що ôдъ довшого часу слѣдитъ житє найдрôбнѣйшихъ микроскопійныхъ творôвъ органичныхъ, бувъ такъ щасливый, выслѣдити остаточну причину туберкулôвъ, сеи такъ страшнои недуги. Погляды єго суть опертй на численныхъ спостереженяхъ и досвѣдченяхъ, тому неоспоримои стôйности. Цѣкавыхъ ôдсылаємъ до „Berliner klinische Wochenschrift“, где помѣщеный ôдчитъ, якій выголосивъ сей ученый чоловѣкъ въ товариствѣ физіольогичнôмъ берлиньскôмъ на повысшій тематъ. Тутъ подаємо лишь результатъ выслѣдôвъ Коха.

1) Причиною туберкулôвъ суть внадники (паразиты), зъ роду бактерій зъ громадки такъ званыхъ бакцилій. Подобы прутиковатои, суть они надзвычайно тоненькй. Промѣръ тѣла ихъ выноситъ $^1/_4$—$^1/_2$ промѣру червеныхъ тѣлокъ крови. Въ мѣстцяхъ, где процесъ туберкуличный сильно розвиває ся, єсть ихъ тьма тьменна; тамъ выступаютъ они цѣлыми громадами чи вязанками; далеко менше єсть ихъ у недужихъ, где вже туберкулы знищили организмъ; дуже мало або и зовсѣмъ нѣтъ тамъ, где проявивъ ся застôй въ процесѣ недуги.

2) Находятъ ся повысшй бактеріи у чоловѣка при туберкулахъ легкихъ, мозку и кишокъ, у хорыхъ на брохитисъ и пневмонію, въ золзоватыхъ набренѣлостяхъ и губчастôмъ запаленю ставôвъ. Выступаютъ такожь въ организмѣ волôвъ, свиней, курей, малпъ, морскихъ свинокъ, крôликôвъ и др.

3) Черезъ защѣпленє масы туберкуличнои можна выкликати туберкулы у звѣрятъ зовсѣмъ здоровыхъ, ба навѣть у такихъ, котрй не пôдпадаютъ сѣй слабости. Кохъ учинивъ се на 172 свинкахъ морскихъ, 32 крôликахъ и 5 котахъ. Ôнъ изольовавъ бактеріи зъ масы туберкуличнои, ôдтакъ годувавъ ихъ въ суровицѣ крови вола або овець, где они, подыбавши вымѣнки догôднй до розвою, розвивались и розмножувались. Бактеріи тотй, штучно годованй, залѣплювавъ ôнъ въ тѣло здоровыхъ звѣрятъ. Черезъ кôлькадесять день звѣрята гинули, а причиною смерти були сильнй туберкулы легкихъ, селезѣнки, и другихъ органôвъ тѣла. Тымъ поставивъ Кохъ доказъ, що дѣйстно сй животины суть причиною туберкулôвъ.

4) Бактеріи згаданй знаходимо въ выпльовинахъ туберкуличныхъ людей. Позаякъ и засушенй бактеріи и по тыдняхъ въ вымѣнкахъ догôдныхъ приходятъ до житя и розвиваютъ ся, то єсть рѣчею дуже имовѣрною, що такй засушенй бактеріи зъ порохомъ вдыханымъ дôстаютъ ся и у легки здоровыхъ людей. Тому докладна десъинфекція выпльовинъ туберкуличныхъ може спинити ширшанє сеи недуги. Зъ причины, що такъ звана угроватôсть у звѣрятъ єсть дуже идентичною зъ туберкулами чоловѣка, булобы порадно оглянути напередъ мясо и молоко звѣрятъ.

И. В-г.

Вплывъ спѣву и музыки на ящѣрки.

Кому не знакома ящѣрка, те миле звѣрятко, що такъ легко зъ чоловѣкомъ освоюєсь, що посѣщає єго лѣтомъ по домахъ и зъ поза кождого каменя, кождои щелины руинъ цѣкаву головку высуває. До недавна думано, що крôмъ крокодилѣвъ и такъ званыхъ „Seko“, всѣ прочй ящѣрки не выдаютъ жадного голосу. Seko єсть рôдъ ящѣрокъ въ тропичныхъ сторонахъ; они выводятъ своє „гекъ-гекъ“ рôжными голосами, подôбно якъ у насъ жабы своє „ква-ква“.

А прецѣ и нашѝ вертливѝ, рôжнобарвнѝ ящѣрки не суть, здає ся, зовсѣмъ нѣмѝ. И у нашихъ ящѣрокъ суть, рôвно якъ у Seko, голосницѣ (голосовѝ щелинки), а причина, для чого ихъ голосъ такъ рѣдко дає ся чути, єсть правдоподôбно та, що они ôдзываютъ ся лишь въ часѣ стычки. Голосъ нашои ящѣрки єсть трохи подôбный до голосу цвѣркуна польного, — єсть то тихѝй, короткѝй свистъ, котрый въ малыхъ павзахъ по кôлька разôвъ для принады повтаряє ся. Англійскѝй изслѣдователь природы, Pascoe, оповѣдає, що на островѣ Корсика (близь Аячія), чувъ неразъ по корчахъ и лугахъ тихонькій, урывистый свистъ. Довго думавъ ôнъ, що се голосъ коникôвъ нôльныхъ, поки одного разу не пересвѣдчивъ ся, що звуки тѝ выдавала маленька зеленява ящѣрка. Тожь само росказує и другѝй изслѣдователь природы, Оливеръ, о шаравôй ящѣрцѣ на островѣ св. Єлены. Свистъ той єсть правдоподôбно причиною, для чого ящѣрки, именно тѝ, що въ щелинахъ мурôвъ и на розвалинахъ подыбуютъ ся, такъ радо кождому посвисту прислухуютъ ся. Одинъ Бельгійчикъ, занимаючій ся въ околицяхъ Турину збиранѣмъ ящѣрокъ, улекшувавъ собѣ своє занятє тымъ, що побачивши ящѣрку на мурѣ або на скалѣ, почавъ яку небудь мельодію посвистувати. Ящѣрка стала пильно прислухувати ся и дозваляла дуже близенько до себе приступити. Нѣмецкѝй ученый Ляйдиґъ, професоръ на университетѣ въ Бонъ, згадує въ своихъ запискахъ, що бачивъ, якъ одинъ пастухъ въ Швайцаріи, въ долинѣ Аръ, игрою на сопѣлцѣ звычайно по кôльканайцять ящѣрокъ скальныхъ довкола себе згромаджувавъ. Ящѣрки тѝ були зъ нимъ такъ усвоєнѝ, що безъ всякои боязни навѣть на долонь єму вылазили. То нагадує намъ орієнтальныхъ чарôвникôвъ, що прибаблюютъ игрою на флетѣ гадюкъ и освоюютъ ихъ. Но не лишь флетъ, але кожда музыка, а навѣть и спѣвъ прибаблюютъ ящѣрокъ, а одинъ французскѝй лѣкарь обсервовавъ черезъ кôлька мѣсяцѣвъ, якъ ящѣрки въ єго городѣ за кождымъ разомъ изъ щелинъ вылазили, коли въ хатѣ ставъ кто небудь на фортепянѣ грати.

Пламенѝ горы.

Проѣзджѝ, котрѝ давнѣйшими часами посѣщали неприступный майже для Европейцѣвъ Туркестанъ, приносили зъ ôдтамъ дивну звѣстку, що находятъ ся горы, котрѝ въ ясныхъ поломѣняхъ горятъ. Въ Европѣ толковано собѣ ту дивну вѣсть тымъ, що то бачено певно вулканы въ часѣ ихъ выбуху. Изслѣдованя природы выказали однакожъ, що геольогичный устрôй центральнои Азіи має лишь вулканы, котрѝ давно вже выгасли. Доперва въ найновѣйшихъ часахъ показалось, що вѣсть та не єсть байкою, якъ загально передше думано, але що она въ повнѣ справджує ся, а наука выкрыла причину того пожару гôръ. Передъ кôлькома роками бачивъ Киселевъ въ всхôднôмъ Туркестанѣ сю дивну появу природы. Ôдъ довшого часу вже горитъ тамъ гора Баифурханъ, а сусѣдна гора (Кизиль даґъ) недавно доперва згасла. Причина тыхъ пожарôвъ єсть та, що величезнѝ поклады вугля камѣнного, именно брунатного, зъ котрыхъ тѝ горы переважно зложенѝ, самѝ зъ себе запаляютъ ся, а ôдтакъ ясною поломѣню навѣть по кôлька лѣтъ горятъ. Ту саму прояву бачили тамтого року два Французы на захôдныхъ границяхъ Туркестану. Выдобувшись зъ долины рѣки Яґнавъ стрôмкими стежками на хребетъ пасма гôръ до 3000 метрôвъ высокого, побачили задивляючій и страшный заразомъ видъ палаючои горы „Ку-даґа“. Самъ лишь вершокъ горы стоявъ въ поломѣняхъ, а надъ ними взносились густѝ облаки чорного дыму. На кôлька миль докола бувъ воздухъ переповненый сѣрчанымъ дымомъ, такъ, що ôддыхъ въ грудёхъ запирало. Щось демоничного, величавого лежитъ въ тôй незвычайнôй появѣ природы, и она ще доси не найшла маляря, котрыйбы ôддавъ єи понурѝ барвы.

ПРОМЫСЛЪ ЛЮДОВЫЙ.

Въ другôй половинѣ мѣсяця Марця с. р. умеръ въ мѣсточку Коссовѣ гончарь Бахминьскій, котрый въ крузѣ спеціяльныхъ знатокôвъ и приятелѣвъ промыслу людового здобувъ собѣ хорошу репутацію и бувъ любимцемъ многихъ, навѣть дуже достойныхъ осôбъ, що любуютъ ся въ кождôмъ объявѣ родимого таланту, въ кождôмъ проблеску геніяльнои здôбности, такъ вродженои нашому людови. Бахминьскій выроблявъ миски, горчки и дзбанки для люду, такъ оригинальнѝ своєю формою, такъ характеристичнѝ въ декораціи и зъ такъ хорошою поливою, що вже зъ давна звернувъ на себе увагу любовникôвъ промыслу людового, а спеціяльно нашои сельскои церамики. Чоловѣкъ той не мавъ понятя о рисунку, не бачивъ нѣякихъ взорцѣвъ, не знавъ свѣта поза Коссôвъ и Коломыю — все що умѣвъ, зъ себе умѣвъ. „*Бôґъ менѣ то давъ*“ — говоривъ звычайно зъ якоюто гордостею и самовдоволенѣмъ. Выробы єго гончарскѝ украшенѝ були зъ оригинальною первобытностю, а ôдзначали ся наивнымъ новабомъ и справдешнимъ змысломъ колористичнымъ. Мотивомъ орнаментики були звычайно цвѣты и листє, стилизованѝ гдеколи дуже комично, але часомъ зъ такъ геніяльнымъ зарѣзомъ, що будили загальный подивъ и приспорювали самоукови загорѣлыхъ почитателѣвъ. Въ мотивахъ и стилизаціи єго орнаментики добачали найрозличнѣйшихъ первѣсткôвъ — одни ôдносили ихъ до всходу, иншѝ до давныхъ гафтôвъ макатовыхъ. Але одно всѣ бачили, на одно всѣ годили ся: що Бахминьскій посѣдає талантъ истинно знаменитый, самородный, оригинальный и що характеристичнѝ мотивы єго украшень заслугуютъ на старанне плеканє и дальшій розвôй. Чимъ передовсѣмъ ôдзначавъ ся, що становило єго найвысшу славу и було выключною тайною єго гончарскои печи — то полива, полива такъ ясна, прозрачна, що майже на рôвни станула зъ емаліею. Бувъ то єго секретъ, а такъ берѣгъ єго старанно, що таємница поливы пôйшла зъ Бахминьскимъ до гробу. Повѣдаютъ, що передъ смертею просили єго найближшѝ сродники о выявленє таємницѣ, але ôнъ ôдмовивъ. „*Бôґъ менѣ то давъ*“ — ôдповѣдавъ на просьбы, якъ ôдповѣдати звыкъ бувъ на пытаня и похвалы своихъ почитателѣвъ.... Орнаментику свою рисовавъ на горчкакъ и дзбанкахъ гвоздемъ, а забираючись до роботы, по першихъ линіяхъ самъ еще не знавъ, що хоче нарисовати и якій выйде рисунокъ. „*Може заяцъ буде... нѣ! цвѣтокъ буде!...*“ Зачавъ рисовати заяця ôдъ ушей, а заячѝ слухи змѣнили ся въ листє цвѣту. Найбôльше знаный єсть Бахминьскій изъ своихъ лѣхтарѣвъ, котрѝ пôдъ назвою „лѣхтарѣвъ коссôвскихъ“ украшаютъ вже неодну елегантску свѣтлицю. Навѣть одинъ архикнязь замовивъ собѣ кôлька коссôвскихъ лѣхтарѣвъ въ часѣ свого побыту въ Галичинѣ. Тыми ознаками узнаня розпещеный, ставъ ся Бахминьскій въ послѣдныхъ рокахъ зарозумѣлымъ и объявивъ почутє своєи славы и свого таланту незвычайнымъ пôдвысшенємъ цѣнъ своихъ продуктôвъ, и дôйшло до того, що за простѝ миски, горчки и манѣрки, котрѝ давнѣйше на ôдпустѣ коломыйскôмъ куповано за кôлька або кôльканайцять центôвъ, треба було теперь платити по кôлька золотыхъ, якъ за фльоренцку роботу, або за такъ модну до недавна угорску порцеляну. На выставѣ Львôвскôй выробы Бахминьского дôзнали похвальнои оцѣнки, але щитомъ єго тріюмфу и вѣдай найкрасшою хвилею въ житю бѣдного коссôвского гончаря була выстава етнографична въ Коломыи. Треба було видѣти того малого чоловѣчка въ капотѣ маломѣйскôй, якъ лице єго ажь сияло ôдъ щастя, коли Цѣсарь зближивъ ся до єго выробôвъ и оглянувши ихъ зъ великимъ занятемъ, промовивъ до него кôлька слôвъ ласкавыхъ. Єщежь на тôй выставѣ можна було переконати ся, якъ горячихъ почитателѣвъ мавъ самородный, истинно незвычайный талантъ коссôвского гончаря. Єго кафлёвѝ печи удостоились узнаня высокихъ достойникôвъ зъ посередъ окруженя монарха, а суть вже и такѝ домы въ Галичинѣ, где Бахминьского печи огрѣваютъ препышнѝ комнаты и сальоны, творячи наивностею декорацій и оригинальною простотою гдещо дивный, та всежь таки малёвничій контрастъ зъ прочимъ украшенємъ комнатъ. Смерть Бахминьского опечалитъ приятелѣвъ домашного промыслу, але и о нѣмъ можнабы повѣсти зъ римскимъ поетомъ, що не умеръ „весь“, хочь и таємница поливы вразъ зъ нимъ пôйшла до гробу. Мотивы єго орнаментики старанно плекаютъ ся въ коломыйскôй школѣ гончарскôй, а п. А. Вербицкій, стôлько заслуженый выдавництвомъ „*Взорôвъ промыслу домашного*“, въ найближшôмъ выпуску своєи публикаціи, обôймаючôмъ церамику, подасть на видъ публичный найпонаднѣйшѝ и найбôльше характеристичнѝ миски и дзбанки Бахминьского въ кольорованыхъ рисункахъ.

Выдає и ôдповѣдає за редакцію **Ом. Партыцкій.** Зъ друкарнѣ Товариства „имени Шевченка“ пôдъ зарядомъ К. Беднарского.

Рôкъ III. Львôвъ дня 1. (13.) Мая 1882. **Число 9.**

Выходитъ два разы на мѣсяць, кождого **1**-ого и **15**-ого, найменше въ два аркушѣ печатнѣ.

Редакція и администрація „Зорѣ“ въ каменици пôдъ ч. **18**. улиця Галицка.

ЗОРЯ

Пренумерата выноситъ: на цѣлый рôкъ **5** зр., на пôвъ року **2** зр. **50** кр., на чверть року **1** зр. **25** кр.

На велиновôмъ (сутинованôмъ) паперѣ: на цѣлый рôкъ **6** зр., на пôвъ року **3** зр.

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСКИХЪ РОДИНЪ.

НЕЩАСТНА.

(Дальше.)

Въ вечеръ передъ условленымъ межи нами ôдъѣздомъ Михася (ôнъ мавъ вернутись зъ дороги и забрати мене зъ собою) я одержала черезъ єго вѣрного слугу письмо, въ котрôмъ ôнъ назначивъ менѣ звиданє о пôвъ до десятои годины въ ночи, въ лѣтнôй билярднôй, просторôй, низькôй комнатѣ, прибудованôй до головного будынку ôдъ саду. Я вже два разы бачилась зъ Михасемъ въ билярднôй; у мене бувъ ключь ôдъ знадворныхъ дверей. Якъ лишь ударило пôвъ до десятои, я накинула намѣтку на плечи, тихонько выйшла зъ хаты и по скрѣпучôмъ снѣгу щастливо добралась до билярднои. Мрачный мѣсяць темнымъ пятномъ стоявъ надъ самымъ щовбомъ даху и вѣтеръ свистѣвъ пискливымъ свистомъ зъ-за угла стѣны. Дрощь переймила мене, однакожь я вложила ключь въ замокъ. Я вôйшла въ комнату, причинила за собою двери, обернулась... Темна постать ôддѣлилась ôдъ однои стѣны, ступила зо два разы, пристала...

— Михась! — прошептала я.

— Михась на мôй розказъ запертый пôдъ ключь, а се я! — ôдповѣвъ менѣ голосъ, ôдъ котрого серце моє задрожало.

Передо мною стоявъ Семенъ Матвѣичь.

Я кинулась утѣкати, однакожь ôнъ зловивъ мене за руку.

— Куды? погана дѣвчино! — зашипѣвъ ôнъ. — Умѣешь молодыхъ дурнѣвъ стрѣчати, то знай и оправдатись!

Я закостенѣла ôдъ переляку, але заєдно дерлась до дверей... Дарма! Мовь желѣзными дыбами впились въ мене пальцѣ Семена Матвѣича.

— Пустѣть, пустѣть мене! — просилась я въ кôнци.

— Нѣ зъ мѣстця, кажу вамъ!

Семенъ Матвѣичь присиловавъ мене усѣсти. Въ пôтьмѣ я не могла розглянути єго лице, та въ прочѣмъ я ôдвернулась ôдъ него, и лишь чула, що ôнъ тяжко дыхавъ и скреготавъ зубами. Я не страхалась въ тôй хвили и не подавалась розпуцѣ, але заторопѣла.... Зловлена птиця муситъ такъ завмирає въ кôгтяхъ коршуна... та и рука Семена Матвѣича, що заєдно крѣпко державъ мене, давила мене неначе лапа...

— Ага! — повторивъ ôнъ: — ага! Отъ якъ... то таке то?.. Стрѣвай же теперь!

Я прóбувала встати, але ôнъ зъ такою силою потрясъ мною, що я ледви не скричала ôдъ болю, и поганѣ слова, оскорбленя, грôзбы полились струєю...

— Михасю, Михасю, где ты, ратуй мене! — простогнала я.

Семенъ Матвѣичь єще разъ потрясъ мною... Сей разъ я не выдержала... я скричала.

Се мабуть дôймило єго. Ôнъ затихъ крыхту, выпустивъ мою руку, але лишивъ ся на мѣстци, два кроки ôдъ мене, межи мною а дверима.

Минуло кôлька хвиль... Я не ворохнулась; ôнъ заєдно тяжко сопѣвъ.

— Сидѣть тихо! — почавъ ôнъ въ кôнци, — и оправдуйтесь! Докажѣть менѣ, що ваша норовственнôсть єще не зовсѣмъ схиблена, и що зможете послухати розумне слово. Хвилевый порывъ я єще звиню, але закоренѣлый упôръ — нѣколи! Мôй сынъ... (тутъ ôнъ переставъ сопѣти) мôй сынъ Михайло Семеничь обѣцявъ женитись зъ вами? Чи такъ? Кажѣть! Обѣцявъ?... якъ?

Я, розумѣє ся, нѣчого не ôдповѣла.

Семенъ Матвѣичь майже знову не розъяривъ ся.

— Ваше мовчанє я беру за знакъ признаня, — продовжавъ ôнъ по хвили. — И такъ вы задумали стати моєю невѣсткою? Дуже гарно! Але поминувши вже те, що вы не чотырнайцятилѣтна дитина и повиннѣ вже знати, що всѣ молодѣ бельбасы не скупѣ на всякѣ обѣтницѣ, лишь бы дôйти до своихъ цѣлей, поминувши вже те все.... але чи вы могли надѣятись, що я, я гербовый шляхтичь, Семенъ Матвѣичь Колтовскій, дамь коли-небудь моє призволенє на таке подружє! А може вы хотѣли обôйтись безъ батькôвского благословеня? Хотѣли утечи, звѣнчатись тайно, а ôдтакъ вернутись, ôдограти комедію, кинутись въ ноги, въ надѣи, що старый змякне?... Тожь ôдповѣдайте, до чорта!...

Я лишь похилила голову. Убити мене ôнъ не мôгъ, а присиловати, щобъ я говорила... се не було по єго силамъ.

Ôнъ перейшовъ ся трохи въ задъ и въ передъ.

— Такъ слухайте! — почавъ ôнъ уже спокôйнѣйшимъ голосомъ. — Вы не думайте, не представляйте собѣ... я бачу, зъ вами треба говорити инакше. Слухайте: я розумѣю ваше положенє. Вы наляканѣ, стревоженѣ... прійдѣть до себе. Въ сѣй хвили я видаюсь вамъ катомъ, тираномъ. Але вôйдѣть такожь и въ моє положенє: якъ я не мôгъ огорчитись, не сказати прикрого слова? Але я вамъ вже доказавъ, що не єсмь катомъ, що и у мене єсть серце. Згадайте, якъ я обôйшовъ ся зъ вами пôсля приѣзду мого въ село и потому, до... до остатного часу... до слабости Михайла Семенича. Я не хочу чванитись, але менѣ здає ся, сама вдячнôсть повинна була поздержати васъ ôдъ сеи слизькои дороги, на котру рѣшились вступити!...

Семенъ Матвѣичь знову перейшовъ ся, и остановившись, поплескавъ мене зъ-легонька по руцѣ, по тôй самôй руцѣ, що єще болѣла ôдъ здавленя, и на котрôй я довго потôмъ носила синцѣ...

— Такъ, такъ... заговоривъ ôнъ знову: — голова...

голова у насъ горяча! Не хочемо роздумати, не хочемо здати собѣ справу, въ чôмъ для насъ користь лежитъ и где вѣ треба глядѣти. Вы спытаѳте, где та користь? Далеко не треба ити... она може близько, пôдъ вашими руками... Отъ хочбы и я. Яко батько, яко голова, я мусѣвъ строго все назирати... се мôй обовязокъ. Але я такожь и чоловѣкъ, и вы се знаѳте. Розумѣе ся, я чоловѣкъ практичный и на такй дурницѣ призволити не могу: такй нѣдочого надѣ треба выкинути зъ головы. Якій въ нихъ розумъ? Я вже не кажу о неморальности самого поступку... Вы се самй повиннй зрозумѣти, коли отямитесь. А я не хвалячись скажу, я бы не переставъ на тôмъ, що вже зробивь для васъ; я завсѣгды готовъ бувъ, и готовъ ѳще теперь упорядковати, улегчити вашь бытъ, обезпечити васъ, длятого що я знаю васъ оцѣнити и осудити вашй способности, вашь умъ, та и въ кôнци... (тутъ Семенъ Матвѣичь пригнувъ ся до мене)... У васъ такй очка, що признаюсь... я хочь старый, а рôвнодушно дивитись на нихъ... я розумѣю... се трудно, се справдѣ трудно...

Слова сй пôшли по менѣ морозомъ. Я ушамъ своимъ ледви повѣрила. Зъ разу здавалось менѣ, що Семенъ Матвѣичь хотѣвъ купити мое ôдречене ôдъ Михася, дати менѣ „ôдступного.“ Але тй слова!.. Мои очи стали привыкати до темноты и я могла розпôзнати лице Семена Матвѣича. Оно усмѣхалось, те старе лице, а самъ ôнъ заѳдно наскакувавъ коло мене дрôбонькою ходою...

— Такъ якъ-же? — спытавъ въ кôнци: — подобаѳсь вамъ мое предложене?

— Предложене?... повторила я поневоли... я не розумѣла всего дѣла.

Семенъ Матвѣичь засмѣявъ ся... справдѣ занѣсъ ся своимъ поганымъ, тоненькимъ смѣхомъ.

— Дѣйсно такъ! правивъ ôнъ: — вы всѣ молодй дѣвки... (ôнъ поправивъ ся:) молодй дѣвчата... вы всѣ заѳдно лишь сните о молодыхъ хлопцяхъ!... Та нѣчого казати! Молодôсть — буйнôсть! Але чи лишь самй молодй любити умѣютъ?... У гдеякого старого серце ѳще горячѣйше, и вже якъ старый кого полюбитъ, такъ вже одно що камѣнна скала!... на вѣки! не то що тй безъусй чуприны, у котрыхъ лишь вѣтеръ въ головахъ свище! Такъ, такъ! не годитъ ся старыми помѣтовати! Они могутъ богато зробити, богато! Тôлько треба розумно до нихъ пôдобратись! такъ, такъ, и гласкати старй умѣютъ такожь, хи-хи-хи!...

Семенъ Матвѣичь знову засмѣявъ ся.

— Отъ, позвольте... вашу ручку... для пробы... лишь такъ... для пробы...

Я поскочила зъ стôльця и зъ всеи силы товкнула ѳго въ грудь. Ôнъ ажь захитавъ ся, ôнъ крикнувъ якимсь зляканымъ голосомъ и мало що не упавъ. Я не могу словами высказати, якъ вельми поганымъ и простымъ выдавъ ся ôнъ менѣ въ тôй хвили. Я ободрилась наразъ.

— Пôйдѣть собѣ гетъ, мерзеный старче! — вырвалось у мене зъ груди: — пôйдѣть собѣ, пане Колтовскій, гербовый шляхтичь! И въ мене тече ваша кровь, кровь Колтовскихъ, и я проклинаю той день и часъ, коли она потекла въ моихъ жилахъ!...

— Що?... що кажешь?... що? — бѣсивъ ся Семенъ Матвѣичь. — Ты смѣешь... ѳще теперь, коли я тебе заставъ... коли ты ишла до Михася... а? а? а?

Я вже не могла здержатись.... мене обгорнула розпука.

— И вы, вы, братъ... братъ вашого брата, вы, посмѣли, вы рѣшились... За когожь маѳте мене? И чи вы на стôлько ослѣпли, що не могли давно замѣтити мою ôдразу до васъ?... Вы посмѣли употребити слово: предложене! Пустѣть мене сейчасъ, сю минуту!...

Я звернулась до дверей.

— Такъ таке то! дивѣть! таке ты говоришь! — запищавъ Семенъ Матвѣичь не посѣдаючись зъ лютости, але не маючи и смѣлости зблизитись до мене. — Стрѣвайже! Пане Рачь, Иванъ Демяничь! прошу сюды!

Двери билярднои комнаты ôдчинились широко, и зъ запаленымъ канделябромъ въ кождôй руцѣ, появивъ ся мôй ôтчимъ. Освѣчене зъ двохъ сторонъ свѣчами ѳго кругле, червене лице сіяло радостю довершеноі мести, радостю лякейскою удачноі услуги... О, тй гадючй, бѣлй очи! коли я перестану на нихъ дивитись!

— Возьмѣть сейчасъ сю дѣвчину! — скричавъ Семенъ Матвѣичь, звернувшись до мого ôтчима и показуючи повелѣваючо на мене дрожачою рукою. — Заведѣть вѣ до себе въ хату и замкнѣть на ключь, на замокъ... щобы она и пальцемъ кивнути не могла, щобы навѣть муха до неи не залетѣла! Ажь до дальшого розказу! Ôкна позабивати, ѳсли потрѣбно! Ты ôдповѣдаѳшь менѣ за ню головою!

Панъ Рачь поставивъ свѣчники на билярдъ, поклонивъ ся въ поясъ Семену Матвѣичу, и зъ-легка пôдходячи и злобно усмѣхаючись, звернувъ ся до мене. Кôтъ такъ пôдбираѳсь до мыши, котра не маѳ куды спастись. Вся моя ôдвага покинула мене. Я знала, сей чоловѣкъ бувъ въ станѣ навѣть бити мене. Я задрожала. Такъ, соромъ казати, я задрожала!

— Но, панночко, — почавъ панъ Рачь: — будьте ласкавй зô мною!

Ôнъ взявъ мене зъ-провôльна за руку выше лôктя... Ôнъ знавъ, що я не поставлю опору. Я сама пôшла до дверей; въ тôй хвили я думала лишь о тôмъ, якъ бы чимъ скорше уйти передъ Семеномъ Матвѣичемъ.

Але поганый стариганъ пôдскочивъ до насъ зъ заду, и Рачь придержавъ мене и звернувъ лицемъ до свого патрона.

— А! — закричавъ Семенъ Матвѣичь и потрясъ кулакомъ: — а! я братъ... мого брата! я кревный! А за брата за стрыйного выйти замужь можна? можна? якъ? Ведижь вѣ! — звернувъ ся ôнъ до мого ôтчима: — и тямь собѣ, дивитись пильно за нею! за найменшій недоглядъ буде кара велика... Веди!

Панъ Рачь завѣвъ мене въ мою комнату. Идучи черезъ подвôрѳ ôнъ не обзывавъ ся, заѳдно лишь смѣявъ ся пôдъ носомъ, тихенько. Ôнъ заперъ ôконницѣ и двери, и выходячи уже остаточно, и клонючись менѣ въ поясъ, якъ Семену Матвѣичу, занѣсъ ся голоснымъ, веселымъ реготомъ. — Доброи ночи царѣвнѣ Меликитрисѣ — ледви выговоривъ ôнъ. — Не зловила Митрофана-Царевича! Шкода! Думка була не дурна! Въ прочѣмъ, се мала наука: не заводити корреспонденцій! Хохо-хо! Ахъ, якъ-же гарно все склалось!

Ôнъ выйшовъ, але въ тôй хвили высунувъ голову изъ-за дверей. — А що? мабуть не позабувъ я вамъ? Га? додержавъ слова? Хо-хо!

Ключь завищавъ въ замку. Я ôдôтхнула свобôдно. Я боялась, щобъ ôнъ менѣ рукъ не звязавъ... они були мои... они були свобôднй! Въ однôй хвили ôддерла я шовковый шнурокъ ôдъ сукнѣ, зробила петлю, приткнула до шіи, але заразъ и ôдкинула вѣ ôдъ себе. — Не по-

тѣшу я васъ! — сказала я голосно. И дѣйсно, се булобы дурне! Чи могу я розпоряжати моимъ житємъ безъ вѣдомости Михася, моимъ житємъ, що сама єму ôддала? Нѣ, мои каты! Нѣ! Не выграли вы єще справы! Ôнъ мене высвободитъ, ôнъ мене вырве зъ того ада, ôнъ... мôй Михась!

Але въ тôй хвили згадала я, що и ôнъ подôбно якъ я заключеный, и я... и я кинулась лицемъ на постѣль, заплакала, заголосила!... и лишь та мысль, що мôй мучитель стоитъ може за дверми и наслухує и тѣшитъ ся — лишь та мысль казала менѣ проковтнути мои слезы...

Я втомилась. Я пишу ôдъ рана, а теперь вечеръ; ôдорвавшись разъ ôдъ сего письма я не буду въ силѣ взяти ся знову за перо... Скорше, скорше до кôнця! Та и росказати про всѣ оскорбленя, що послѣдовали по тôмъ дни, се надъ мои силы!

По добѣ перевезли мене въ закрытôмъ вôзку въ окрему комнату въ дворѣ, окружили хлопскою сторожею и держали зачинену черезъ шѣсть недѣль! Я нѣ хвилиночки не була сама... Вже пôзнѣйше дôзналась я, що ôтчимъ мôй ôдъ самого приѣзду Михася поставивъ за нимъ и за мною шпигунôвъ, що ôнъ пôдкупивъ слугу, котрый приносивъ менѣ письма ôдъ Михася. Довѣдалась я такожь, що межи нимъ и батькомъ зайшла другого дня въ ранцѣ страшна буча... батько проклявъ єго! Михась зъ своєи стороны знову забоживъ ся, що нога єго не поступитъ на порôгъ батькôвскій, и ôдъѣхавъ до Петербурга. Тôлькожь ударъ, нанесеный менѣ моимъ ôтчимомъ, ôдбивъ ся на нѣмъ самôмъ. Семенъ Матвѣичь объявивъ пану Рачу, що годѣ єму дальше лишитись въ селѣ и управляти маєткомъ. Видко, незручна прислуга не подобалась пану, та и ктось мусѣвъ потерпѣти за весь скандалъ. Въ прочѣмъ, Семенъ Матвѣичь щедро нагородивъ пана Рача; ôнъ давъ єму средства поѣхати въ Москву и тамъ поселитись. Передъ ôдъѣздомъ въ Москву мене перевели назадъ до оффицинъ, але завдно держали пôдъ строгимъ надзоромъ. Утрата „тепленького мѣстця“, котрого позбавивъ ся ôнъ зъ „моєи ласки“, єще подвоила злобу мого ôтчима противъ мене.

— И щожь вамъ зъ того прійшло? — пытавъ мене панъ Рачь, сопучи ôдъ ярости. — Старый взявъ ся за скоро до дѣла и убравъ ся въ шоры; теперь самолюбіе єго потерпѣло, то и годѣ бѣду поправити. Бувбы пôдождавъ хочь день-два и все бы пôшло якъ по маслѣ; вы бы теперь не сидѣли на леду, и я бы лишивъ ся, чимъ бувъ! Гой, гой, довгій у васъ жѣнокъ волосъ, та розумъ короткій! Але нехай! Я своє ôдобью на васъ, и той голубчикъ (ôнъ мавъ на прикметѣ Михася) мене не забуде!

Я, розумѣючи ся, мусѣла зносити всѣ тѣ обиды. Семена Матвѣича я вже бôльше нѣ разу не бачила. Розлука зъ сыномъ потрясла и нимъ. Чи ôнъ ôдтакъ розкаявъ ся, а може хотѣвъ мене на все приковати до мого дому, до моєи родины — такъ, до моєи родины!! — не знаю, але ôнъ назначивъ менѣ пенсію, котра мала ити на руки мого ôтчима и выплачуватись менѣ до того часу, поки я выйду замужь... Тую милостиню, ту пенсію я до сихъ поръ одержую... то єсть, панъ Рачь бере єѣ за мене...

Поселились мы въ Москвѣ. Божусь памятею моєи матери, два дни, двѣ годины я не лишилась бы у мого ôтчима... Я бы утекла, не знаю куды... въ полицію! кинулась бы въ ноги генералъ-губернатору, сенаторамъ... я не знаю, що бы я зробила, єслибы въ саму хвилю ôдъѣзду зъ села моя давна служниця не передала менѣ письмо ôдъ Михася. О, те письмо! Скôлько разôвъ я перечитала кожду стрôчку, скôлько разôвъ покрыла єго поцѣлуями! Михась моливъ мене не упадати на души, надѣятись, вѣрити єго щирôй любвѣ; ôнъ бôживъ ся, що окрôмъ мене нѣкому належати не буде, ôнъ называвъ мене своєю женою, ôнъ обѣцявъ устороними всѣ перешкоды, ôнъ малювавъ образъ нашого будучого щастя, ôнъ просивъ мене лишь о одно: перетерпѣти, пôдождати якійсь часъ... И я рѣшилась ждати и терпѣти. Ахъ, на що бы не згодилась я, чого бы не перенесла, щобы лишь сповнити єго волю! Се письмо стало для мене святощами, моєю провôдною звѣздою, моимъ якоромъ. Бувало, мôй ôтчимъ стане докорювати менѣ, обижати мене, я тихонько положу руку на грудь (я носила письмо Михася зашите въ корсетѣ) и лишь усмѣхну ся. И чимъ бôльше бѣситъ ся и сваритъ ся панъ Рачь, тымъ менѣ легше становитъ ся и солодше... Я въ кôнци замѣтила зъ єго очей, що ôнъ почавъ думати, чи я не сходжу зъ ума... Въ слѣдъ за симъ першимъ письмомъ прійшло друге, єще радостнѣйше, єще богатше надѣями... Оно говорило о близькôмъ звиданю.

Ахъ, замѣсть того звиданя настало одно рано... И бачу я, входитъ до мене панъ Рачь, и веселый ôнъ на лици, и въ рукахъ єго газета Инвалидъ, и тамъ звѣстка о смерти ротмистра гвардіи Михайла Колтовского.. вымазаный зъ реєстра!...

Щожь єще скажу? Я осталась при житю и жила дальше у пана Рача. Ôнъ ненавидѣвъ мене по давному, гôрше давного, — ôнъ розкрывъ передо мною цѣлу свою чорну душу, ôнъ не мôгъ менѣ простити минувшости. Тôлько менѣ було все те байдуже. Я стала якоюсь камѣнною. Згадувати про него, згадувати про него! отъ и все моє заняте, другихъ радощей я не знала... Мôй бѣдный Михась умеръ зъ моимъ именемъ на устахъ!... Менѣ сказавъ о тôмъ одинъ єго товаришь.

Ôтчимъ мôй того самого року оженивъ ся зъ Елеонорою Карпôвною. Небавомъ умеръ и Семенъ Матвѣичь, потвердивши и побôльшивши въ завѣщаню своємъ подарену менѣ пенсію... На случай моєи смерти она мала перейти на пана Рача...

Минуло два, три роки... минуло шѣсть, сѣмъ лѣтъ... Житя ишло, утѣкало... а я лишь дивилась, якъ оно жене ся. Такъ, бувало, дѣтиною выкопаєшь на берегу ручая изъ пѣску сажавочку и гать выведешь и стараєшь ся всѣми силами, щобы вода не пôдôйшла, не прорвалась... Ажь тутъ она прорвалась, и ты кинешь всю свою роботу и весело станешь дивитись, якъ вся твоя праця уходитъ марно до послѣднои каплѣ...

Такъ жила и я, такъ животѣла, поки въ кôнци новый, вже нежданый лучь тепла и свѣтла . . . .“

На тôмъ словѣ кôнчилась рукопись; дальшй листки були обôрванй и кôлька стрôчокъ, котрыми кôнчилась фраза, перечеркненй и замазанй чорниломъ.

(Дальше буде.)

ЗЪ ПОЕЗІЙ ОМ. ЛЕВИЦКОГО.

На зори.

Ты на прощанє ми казала:
„Въ незабудь зорю ти даю
Ôдъ тихихъ присмеркôвъ дремучихъ,
По нôчь ажь нѣмую, глуху...“

*

Далекій ôдъ тебе зъ тоскою
Я сиджу по пôзныхъ ночáхъ,
Очами я шукаю зорю,
Зъ тобою сходжу ся въ думкахъ.

И тиху, любую розмову
Заводжу зъ зорею, зъ тобоюь,
И повѣвомъ тихимъ зефира
Горячу къ тобѣ шлю любовь.

Цѣлую я срѣбніи лучѣ —
То очи горячí твои;
Впиваюсь я запахомъ цвѣтôвъ —
То дмухомъ устъ любыхъ твоихъ.

И очи и думы и серце
На зори при тобѣ усе;
И все зôтхаю я до тебе,
А тоска душу ми гнете...

Лишь одно...

Одно ми слово скажи прихильне,
Я въ тысячь пѣсней єго вберу,
Я єго звукомъ зъ устъ миліонôвъ
Землю въ гай спѣвный перемѣню.

Одинъ ми поглядъ даруй прихильный,
Я зъ нимъ у небо сине взлечу,
Я го помѣщу межи зорями,
Зъ него найкрасшу створю зорю.

Одинъ ми усмѣхъ даруй прихильный,
Я го красою дуги вкрашу,
Я го изъ лучемъ сонця зрôвнаю,
Я нимъ всю землю ущасливлю.

Русалки.

(Пôсля Гайного.)

О бéрегъ самотный полочутъ ся хвилѣ
А мѣсяць на небо вже сплывъ,
Берегъ козакови до спочинку милый,
Козакъ у солодкихъ снахъ ся затопивъ.

Русалки прекраснí, весѣльніи строѣ,
Выринули зъ глубúни воды,
Ближатъ ся украдки, тихцемъ къ козакови,
Думаютъ, що справдѣ обняли го сны.

Одна зъ нихъ цѣкава шапковь єго граєсь,
Граєсь мовь дитина мала,
Друга єго зброи краснôй придивляєсь,
Ще любо-принадно всмѣхаєсь сама.

А третя у очи глядитъ-примиляєсь,
Выдобула зъ похвы меча,
Сама на мечь острый нѣбы опираєсь,
Мило споглядає все на козака.

Четверта танцює, несесь въ коло нёго,
Шепче му изъ глубúни душѣ:
„Охъ кобы я була люба серця твого,
Серце, найдорожшій менѣ!“

Пята зновъ цѣлує козакови руки,
Палитъ ю жадоба-туга,
Шеста и несмѣе, несмѣе й цѣлує
Лиця козакови, и очи, й уста.

Козакъ бо и мудрый, ôнъ и не думає
Дати отворитись очамъ,
Спокôйно у свѣтлѣ мѣсяця зволяє
Себе цѣлувати краснымъ Русалкамъ...

ЗАБОБОНЫ.

(Повѣсть зъ народного житя — написавъ Никифоръ Ст.*)

XVI.

Весна була красна. Люде немовь мурашки укрыли поля. Тутъ скриплятъ плуги, ревутъ волы, плугаторъ весело покликує: „Гей, малí, гей!“ а тамъ сѣвачь сыпле зерно на чорну скибу и шепче молитвы; побôчь него тягне коникъ борону, а погоничь весело посвистує та погойкує безъ журбы про день завтрѣшній. Тамъ громадка людей поблыскує мотыками, гуторитъ зъ собою та жартує, а онде газдыня шибає ся по городѣ. Всѣ веснуютъ, всѣ працюютъ, томлятъ ся, лишь одинъ Козубачь єще зимує, лишь ôнъ не корыстає зъ божои днины, лишь єго нивы зеленымъ буряномъ порастаютъ. Крутороги, що то колись першí ярмомъ въ поли скрипѣли, нынѣ дармуютъ, нема ихъ кому упрячи, нема кому вывести. Плугъ ржавѣє, борона друхнѣє, обôрникъ порохнявѣє. Навѣть мотыка и рыскаль въ коморѣ стоятъ забутí. Въ городѣ и однои грядочки не скопано. Лишь въ садѣ пôдъ грушею якась рука цвѣтôвъ посадила: барвѣнку зеленого, леліи бѣлои, братковъ та незабудокъ...

Одного дня, єще скоро-свѣтъ, почувъ ся въ хатѣ Козубачихи грôзный голосъ зъ надвору. Женщины стревожились и замовкли, — Петруня побѣгла двери ôдчиняти.

На порôгъ вступивъ економъ паньскій, страшный, червоный ôдъ ярости, звѣрска лютôсть дивилась єму зъ очей. Въ руцѣ тримавъ гарапъ. Труслива дѣвчина уже на першій поглядъ налякалась и мимоволѣ подалась кôлька крокôвъ назадъ. Але людоѣда жестокій пôйшовъ за нею, крикнувъ: „така молода, а така лѣнива!“ и зъ ôдмахомъ ударивъ єѣ два разы гарапомъ, ажь сорочка прилипла до тѣла. „Пановане ваше вже минулось — заверещавъ лютый дикунъ — теперь гайда до роботы, на панщину!“

„Мы при роботѣ зросли, паночку!“ ôдказала Козубачиха.

„Паньска ласка така: єсли хочешь на грунтѣ зôстати, мусишь ôддати доньку за одного зъ парôбкôвъ двôрскихъ“.

„Не буде сего, паночку!“ зъ повагою одвѣтила Козубачиха.

„Коли не буде, то нехай Петруня сейчасъ зъ мотыкою иде на паньскій ланъ — гайда!“ — и гарапъ договоривъ решту.

Годѣ було перечитись. Петруня убралась чимъ скорше, взяла кусень хлѣба и пôйшла.

Козубачиха лишила ся сама дома. Ажь теперь почула она страту мужа въ цѣлôй силѣ. Строгôсть пана, а бôльше єще жостокôсть економа, немало збôльшали єи горе. Ôдъ непамятныхъ часôвъ, бо ôдколи чоловѣкъ вôйтовавъ, не чула она голосу гайдукôвъ пôдъ своєю хатою, нѣкто непрошеный не переступавъ єи порога. Козубачь рôчными сплатами окупувавъ свою свободу. И вже бувъ блízькій выкупу, коли смерть несподѣвано заскочила єго въ далекôй сторонѣ. Теперь все пропало.

Давный станъ пôдданьства вернувъ, а економъ безъ милосердія выконувавъ розказъ паньскій.

Въ вечеръ вернула Петруня зъ роботы.

„Якъ же тобѣ, голубочко?“ пытала мати. „Чи не бивъ тебе той людоѣда? чи здужала робити? Чи дорôвнала ты другимъ робôтникамъ?... Ты голодна, правда? Утомилась?...“

И не зважаючи навѣть на ôцповѣдь, мати подавала чимъ скорше вечерю. Въ послузѣ тôй почула якусь ôдраду. По вечери довго розмавляли обоє, та вже бôльше зъ розвагою — годѣ часъ на самôмъ тôлько плачу и жалю теряти. Теперь треба було подумати о дальшôмъ способѣ до житя.

„Ты чула про ласку паньску?“ спытала мати.

„Чула“, ôдповѣла дочка зôтхаючи тяжко.

„Щожь гадаешь робити?“

„Вы-жь знаєте, кому я любовь вѣчну поприсягла“.

„Не згадуй менѣ за Василя — ôнъ убійця твого батька....“

„Ôнъ невиноватый. Якъ ваша воля, то я зъ нимъ не стану пôдъ вѣнець. але и за другого не выйду!“

„То хочешь на вѣки дѣвувати?“

„Серце одного тôлько полюбило, а єму розказати нѣкто не въ силѣ. Я сама радабы вволити вашу волю, але щожь? оно не послухає и мене“.

„Ты не знаешь, доню, якій нашь панъ. Ôнъ не має надъ бѣднымъ чоловѣкомъ найменшого змилуваня. Якъ дôзнає ся о твоѣй постановѣ, сейчасъ насъ выжене зъ хаты. И дежь тогды подѣємъ ся? У наймы?... Ще ты молода, ты борше собѣ заробишь кусокъ хлѣба; але щожь мене чекає — хиба палиця та жебры?!“

„Не журѣтъ ся, мамо: при помочи божôй чей зароблю на себе и на васъ. Пôйду завтра до пана, може ôнъ позволитъ менѣ єще сей рôкъ подѣвовати. Я ôдроблю єму всю панщину, а вы наймѣтъ собѣ парôбка и зъ нимъ въ двôйцѣ дома господарюйте. На другій рôкъ може инакше зложитъ ся“.

„А чи зможешь ты, дѣтинко, такъ тяжко працювати?“

„Я-жь прецѣнь не до зеркала выросла“.

„Твоя воля. Менѣ вже все одно; я нынѣ-завтра...“

На другій день пôйшли обѣ женщины до двора. Панъ не видячи для себе жаднои шкоды, уволивъ ихъ просьбѣ.

XVII.

Зъ пожертвованьмъ пôдняла ся Петруня тяжкого дѣла. Всю весну, лѣто и осѣнь, найкрасшй дни проробила она на паньскихъ ланахъ; тамъ шукала полегча для серця, що тôлько горя и муки перенесло на собѣ, тамъ за працею нагадовала и свою горячу любовь до Василя, и свою зависть до Фотины, и ту ненависть пристрастну, що єѣ ажь до огиднои пôмсты довела; нагадовала и смерть дорогого батька и всѣ терпѣня материвдовицѣ. А вернувши домôвь Петруня спѣшила що-дня пôдъ грушу. Тутъ сидѣла она неразъ до пôзнои ночи зъ зложеными на грудь руками, тутъ и молила она Всевышнёго о лучшу долю для матери и себе. Нахиливши ся надъ грядочку, часто рвала посѣянй цвѣты, цѣлувала ихъ, тулила до лиця. Въ садку була она спокôйнѣйша, и тутъ, на диво, не являлись ѣй нѣ давнй страшнй мары, нѣ привиды, тутъ не грозила ѣй Пресвятая Дѣва зъ иконы. Що ранку першою єи роботою було, заглянути у свôй цвѣтникъ, сказати кождому зѣлечку веселе „добрый день“, подивити ся, чи котрому въ гдечôмъ не хибує, а за кождымъ разомъ давнй подѣѣ въ живыхъ краскахъ выринали передъ нею и несли болячôй души ôдраду.

Минула весна, зôйшло лѣто и осѣнь, настала зима, довга и скучна. Петруня тôлько трудилась, що дома. Безъ роботы дни ставали роками. Мати журилась заєдно и стала дуже мовчазливою. Ôдъ Василя зновъ не приходили нѣякй вѣсти. Обѣ женщины сидѣли, затопившись въ своихъ думкахъ, а по хатѣ розлягалось хиба глухе фурканє веретенъ та ôдъ часу до часу глубокй зôтханя.

Пôдъ весну Петруня стала дуже нидѣти.

„Ты слаба?“ пытала неразъ стревожена мати.

„Нѣ, мамо! Груди трохи болять—се нѣчого, зъ весною мине ся...“

„Отъ пôшлабы на хвильку до сусѣдъ, розвелабы свôй жаль“ — просила мати.

„Не пôду, мамцю, не пôду, они мене не розрадятъ, а ще станутъ смѣятись зъ чужого горя...“

Але недуга розвивала ся дуже скоро. Петруня посоловѣла, здавалось, въ єи тѣлѣ душа вже давно завмерла, а тôлько жиє она якимъ-то механичнымъ житємъ. До болю грудей причинивъ ся и сильный бôль головы. Краса єи стала опадати, якъ той листъ зъ деревины пôдъ морозну осѣнь. Она подобала на деревинку, що єще вправдѣ опираєсь сильнымъ вѣтрамъ, але корѣнє пôдгрызене червакомъ, не бере вже нѣякои поживы зъ землѣ.

Въ свята Великоднй, въ самъ воскресный понедѣлокъ, пôславъ панъ одного зъ двôрскихъ парôбкôвъ въ сваты до Козубачихи. Въ тй часы воля паньска була законом, а кождый зъ панôвъ дбавъ о помноженє робочихъ рукъ въ своѣмъ селѣ. Петруня сидѣла въôкнѣ задумана. Наразъ почувши чужй голосы пôдъ хатою, глянула она крôзь кватирку и въ воротахъ узрѣла молодця зъ двома чоловѣками. Она заразъ всего догадалась, а въ головѣ ажь зашумѣло. Фантазія наносила передъ очи все новй образы: она побачила и Василя, що здававъ ся ѣй нагадувати давну присягу, а зъ поза него выглядала Фотина и сердечно смѣялась; на стѣнѣ грозила Пресвятая Дѣва рукою... Серце сильно защемѣло и закимъ старосты вступили въ хату, она мовь нежива повалилась на землю. Нѣчого було старостамъ робити— они постояли и вернулись зъ нѣчимъ въ свояси.

Панъ уважавъ недугъ Петрунѣ за уданый. Не минула година, а строгій економъ выповнювавъ уже паньскй розказы и зъ парôбками выганявъ Козубачиху зъ хаты. Дармо нещаслива оправдувала дочку, дармо просила ся, дармо благала, щобы хочь одну нôчку дали ѣй єще переспати ся, дармо молила о милосердіе для недужои. Нѣчого не зарадила. Одинъ парôбокъ схативъ єѣ и выдруливъ на силу за дверѣ, другій взявъ хору за руку и стягнувъ зъ постелѣ. Петруня зновъ обомлѣла. Здичѣлому дворакови жаль трохи стало дѣвчины. Ôнъ єѣ хотѣвъ пôдняти и може бувбы назадъ поклавъ на постѣль, коли летомъ яструба надбѣгъ людоѣда-економъ, обвивъ русу косу дѣвчины около руки и потягнувъ безсильну за собою. До живого тронуло се парôбка. Ôнъ выпрямивъ ся, поглянувъ грôзно на економа и крикнувъ грôмкимъ голосомъ: „Пустѣтъ, пане! Майте Бога въ серцю!“

Бездушникъ пристанувъ, злôсть нимъ ажь потрясла. Засопѣвъ, заскреготавъ зубами и вже ôдвинувъ

тяжкій свôй гарапъ, але побачивши твердый пястукъ парôбка, подавъ ся на бôкъ. Тогды парôбокъ взявъ Петруню на руки и мовь дѣтину вынѣсъ изъ хаты.

Економъ замкнувъ хату, стайню и стодолу и побравъ ся до двора. Обов выгнанй голосили пôдъ тиномъ, на дворѣ...

Вскорѣ довѣдала ся о всѣмъ Костириха и забрала бездомныхъ сирôтъ до себе. Ôдъ того часу Петруня лежала вже заедно хора и все бôльше маячила то про Пресвяту Дѣву, то про Фотину, то про Василя. Она видимо сходила зъ ума...

Утихли заворушеня на Угорщинѣ, заключено миръ, а за симъ надано свободу цѣлôй державѣ. Вôйска постягано, хоробрымъ воинамъ позволено вертати домôвь. Черезъ якійсь часъ майже на кождôй дорозѣ роилось ôдъ урлёпикôвъ — на ихъ лици малювала ся радôсть и военна гордôсть.

На пôдгôрю самбôрскôмъ котивъ ся дорогою приватною вôзъ пароконный. Вôзница пôдганявъ конѣ що хвиля, вѣдай ѣздцямъ було дуже пильно. На возѣ сидѣвъ поручникъ. Ôнъ сперъ руки на колѣна и скрывъ голову въ долонѣ. Часомъ лишь пôдôймавъ ся, глядѣвъ доокола себе тай знову похилявъ голову. Видко, нетерпеливо спѣшивъ ôнъ до когось.

Ôдъ часу до часу выймавъ подорожный мале пуделочко, ôдкрывавъ его, приглядавъ ся пильно до него и знову зачинявъ. Чи не дарунокъ вѣзъ ôнъ для кого?

По кôлькагодиннôй ѣздѣ по дорозѣ пôдгôрской выкотивъ ся вôзъ на гору. На долинѣ гень далеко блестѣла рѣка мовь срѣбна лента, а при нѣй пышались оселѣ людскй. Поручникъ пôднявъ ся, протеръ очи и быстро вдивлявъ ся въ село. Здавалось, нѣбы задрожавъ, а на лици выявилось дивне чувство — радости, чи смутку?

Тымчасомъ вôзъ скоро потуркотѣвъ зъ горы. Черезъ малу годинку конѣ доперли до села. Нетерпеливо поручникъ выскочивъ зъ воза, кинувъ повознikови заплату и скорымъ крокомъ завернувъ въ улицю. За хвилю зупинивъ ся ôнъ коло ворôтъ однои хаты. Ôнъ звернувъ на обôйстѣ, але нѣкто не выходивъ на стрѣчу.

„Може я ошибъ ся?“ подумавъ въ души и вступивъ до хаты.

„До кого, вельможный пане?“ — спытавъ незнакомый господарь, кланяючи ся низенько.

„До Козубача, що бувъ вôйтомъ“.

„Козубачь не жіе, застрѣливъ его якійсь жовнярь на вартѣ.

„Знаю о тôмъ“, ôдповѣвъ поручникъ. „Але где его жѣнка и донька?“

„У вдовы Костирихи. Зъ вôдси выгнавъ ихъ панъ, а осадивъ мене“.

Капитанъ зôтхнувъ тяжко.

„Позвольте менѣ подивити ся до саду“.

„Просимо, дуже радо!“

Поручникъ пôшовъ пôдъ грушу и голосомъ дрожачимъ пытавъ селянина: „А чіи се цвѣты?“

„Доньки Козубача. Она, якъ кажутъ, цѣлыми днинами тутъ пересиджувала и своими слезами ихъ пôдливала. А теперь, коли занедужала, моя жѣнка ихъ доглядае. Кажутъ, що небога давно вже булабы умерла, якбы не тй цвѣты. Кождого дня зрываютъ по однôй для неи, а она мовь божевôльна тѣшитъ ся и любуе ся ними“.

Въ очахъ поручника закрутились слёзы. Селянинъ добачивъ ихъ и почавъ знову:

„Нещаслива дѣвчина не одного вже до плачу порушила. Менѣ самому серце зъ жалю рве ся, коли тôлько сюды зайду и погадаю, що житє тои бѣдачки не довше, якъ сихъ цвѣтôвъ“.

„Пôду, розвѣдаюсь“, промовивъ поручникъ и побравъ ся въ село.

„Мамцю“, — щебетала Петруня голосомъ слабонькимъ — „принесѣтъ менѣ свѣжу цвѣтку, дивѣтъ, сеся вже зôвяла... Богъ знае, чіе завтра — теперь вже мои годины почисленй... Або принесѣтъ двѣ: одну дамъ Фотинѣ... Нынѣ хочу єѣ перепросити — мы будемо знову пріятельками!... А може и єи мати прійме одну — принесѣтъ три цвѣтки!... Я знаю, що Пресвятая Дѣва подивитъ ся тогды лагôднѣйше на мене. Вырвѣтъ и четверту, вôткнути за образъ... Або нѣ, сѣдайте коло мене — менѣ чогось лячно! Выженѣтъ тй мары зъ хаты.... Чого они плачутъ? Чого кленутъ мене?... Фотина менѣ вже дарує... Ходи, ходи, подруго, до мене! Ходи, най тя пригорну до себе!... Приведи и матерь свою, най и єи колѣна уцѣлую... Простѣтъ, простѣтъ менѣ безъумнôй! Я скоро прійду до васъ... Мамцю, где суть цвѣты?... Ой они вже йдутъ до мене...“

На тй слова ôдчинились двери, а на порозѣ указала ся постать поручника. Обѣ матери остовпѣли зъ задиву, але недужа схопилась скоро и ледви глялула на прибулого, якъ и покрикнула: „Василь!“ Бôльше силъ въ неи не стало: она закрыла очи долонями и упала назадъ на постѣль. Василь припавъ до неи и пôдвѣвши блѣду головку зъ постели, пригорнувъ до себе.

Костириха зъ Козубачихою стояли мовь нѣмй: нежданe щастѣ зачинило имъ уста, и лишь зъ старыхъ очей лились рѣснй слезы.

„Сыну!“ скрикнула стара мати, отямившись.

Василь припавъ до матери и обнявъ єѣ сильными раменами.

„Боже, велика твоя ласка!“ проговорила Козубачиха, видячи передъ собою сподѣваного зятя.

„Ты не покинешь насъ бôльше?“ спытала мати, цѣлуючи свого єдинака.

„Не покину, мамо!“ успокоювавъ єѣ сынъ. „Не покину и васъ!“ проговоривъ ôнъ, звернувшись до Козубачихи.

За сей часъ прокинулась и Петруня. „Василю, будь повѣрникомъ мови тайны“, прошептала она тихимъ голосомъ. „Я строила Фотину и єи матерь... Прости, щомь тебе не послухала. Теперь....“

Она замовкла и мовбы ôдъ великои утомы опустилась на постѣль. Видко, новыхъ силъ набирала. Присутнй лишь поглядали по собѣ. Недужа щоразъ коротше ôддыхала, грудь єи щоразъ бôльше здвигалась, на лице выступивъ румянець. По хвильцѣ она знову пôдняла ся, схопила за руку Василя, здавила єѣ и вдивилась пильно въ свого суджeного.

„Василю, ты убивъ батька мого?“

„Богъ свѣдкомъ, що я невиноватый!“ зъ жалемъ ôдповѣвъ Василь.

„Не божи ся, я тебе не винуюю“.

Она звернулась ôдтакъ до матери: „То простѣтъ и вы єму, мамо“.

Василь уцѣлувавъ руку Козубачихи.

„Прощаю“, зъ плачемъ ôдповѣла вдовица.

„Василю“, говорила дальше Петруня, „займи моє мѣсце, не дай моєй матери загинути“.

Василь мовчавъ зъ слезою въ оцѣ.

„Ахъ, яка я щаслива!“ зо̂тхнула знову Петруня и склонила голову на грудь свого любо̀го. По то̂лько смутку и горя були то послѣдній слова зъ ви устъ. Серце не выдержало радости...

НА СПОМИНЪ ГАЛѢ.

(† 6. Мая 1882.)

Помѣжь зѣлями-цвѣтами,
Що повили ся вѣнцями,
Лежитъ Галя гарно вбрана,
Самажь пышно заквѣтчана
У миртовому вѣночку,
Мовь въ цвѣтистому гаёчку.

Но щось въ Галѣ ручки зимній,
Но щось въ Галѣ блѣдій лиця,
Щось у Галѣ уста синій
И замкнули ся зѣницѣ,
Мовь у вѣки не дивились.
А рѣсочки такъ сцѣпились!...

Будитъ батько — вже не встане;
Кличе мати — не погляне,
Квилитъ рòдня — вна не чує,
Нѣ за милымъ не банує,
Нѣ за тыми цвѣтоньками,
Що повили ся вѣнцями....

ЛЬВО̀ВСКІЙ ВЫДАНЯ ПАНТ. А. КУЛѢША.

(Дальше.)

Зъ наведеного „Оповѣдання“ пропустили мы нарочно тій мѣстця, въ котрыхъ говоритъ ся про „неуцтво и піяньство“ Шевченка. Òдъ тыхъ замѣтокъ Кулѣшь вже нѣякъ повздержати ся не въ силѣ и почитателѣ Шевченка най будутъ радій, що зъ поетомъ обòйдено ся на сей разъ еще досыть лагòдно и ласкаво. Розберѣмъ сій замѣтки.

1) Про „неуцтво“ Шевченка такъ говоритъ „Хуторна поезія“:

„Колибъ Шевченка пущено хоть на три роки туды, де люде живутъ на волѣ — може-бъ òнъ богацько дечого попереробювавъ у своихъ рукописяхъ Певно середъ людей не згнѣченыхъ цензурою, догледѣлись бы мы историчної правды, и колибъ що писали, то не все написане въ старовину чернечимъ перомъ або спѣване кобзарскимъ голосомъ уважалибъ за святу правду. Теперь же, якъ що написалось у Шевченка пòдъ надыхомъ фалшивої историчної традиції, такъ оно и заклякло на вѣки... И якъ усе чесне, усе благородне и высоке умомъ въ Россіи иде слѣдомъ за Пушкиномъ, такъ усе, що єсть истинно людского на Украинѣ, иде за стягомъ Шевченка. Тымъ часомъ обидва они змалювали неоднако передовикòвъ и велетнѣвъ рускаго духа: Петра Первого и Катерину Вторую. Обидва поеты обдарованій великими дарами природы, Шевченко ще бòльшими нѣжь Пушкинъ. Хтожь изъ нихъ прозирнувъ глибше въ историчну правду, чи паньска, чи мужича дитина?.. Певно, що перевага тутъ буде въ Пушкина, а не въ Шевченка“.

Заходитъ пытанє, куды въ свѣтъ божій мавъ ѣхати Шевченко, щобы дòзнатись нефалшованої историчної правды про свою Украину? Чи тогды, въ сороковыхъ рокахъ, мавъ òнъ учити ся исторіи рòднои въ Празѣ, або въ Загребѣ? Чи може, яко поетъ и малярь, мавъ въ Варшавѣ „довбати ся въ старосвѣцкòй польщизнѣ“, за примѣромъ п. Кулѣша? Ну, гарный бы тогды и выйшовъ идеалъ козаччины!

„Nej, ty na szybkim koniu gdzie pędzisz kozacze,
Czyś zaoczył zająca, co po stepie skacze?
Lub może do swéj lubéj, co czeka śród niwy
Nucąc żałośną dumkę lecisz niecierpliwy?...
Ciemny Boh po granitach srebrne szarfy snuje,
A śmiały wierny kozak myśl pana zgaduje...“

Такихъ идеалòвъ додовбавъ ся Мальчевскій въ старосвѣцкòй польщизнѣ: одній козаки гонятъ на „szybkim koniu“ за заяцями, другій спѣшатъ „do swéj lubéj“, иншій розносятъ листы польскимъ панамъ!... Думаємо, що Шевченко єдино щастливу обравъ дорогу. Òнъ пòшовъ за письмами „чернечихъ перъ“ (иншихъ перъ въ давнину не богато найшовбы), пòшовъ за письмами очевидцѣвъ, а неясну въ дечòмъ старовину пояснявъ богатыми традиціями свого люду и историчными пѣснями народныхъ кобзарѣвъ. Для національного поета иншои дороги навѣть не було.

Исторія Украины въ сороковыхъ рокахъ еще не була докладно высвѣтлена. Новій, историчній образы, вытворенй въ поезіяхъ Шевченка, выдали ся многимъ дивачній, фантастичній, и доперва новѣйшій дослѣды оправдали погляды нашого поета.

Передъ нами 10 е число кіевского „Труда“ зъ року 1881 и третій томъ „Кіевскои Старины“ за мѣсяць Мартъ 1882, где обговорює ся бесѣда проф. Антоновича про историчне значенє Шевченка (бесѣда держана була на загальныхъ зборахъ „Историческаго Общества Нестора-лѣтописца“ въ Кіевѣ). Въ офиціяльнòмъ справозданю „Общества“ такъ про тую бесѣду читаємо: „Проф. В. Б. Антоновичь, по случаю двадцатилѣгія, исполнившагося со дня смерти Шевченка, посвятилъ особое чтеніе оцѣнкѣ историческаго значенія тѣхъ произведеній поэта, въ которыхъ описаны историческія событія. Высоко художественное возсозданіе минувшей жизни въ поэмахъ Шевченка обаятельно дѣйствовало на читавшую публику, которая готова была видѣть въ нихъ **точное фактическое изображеніе историческихъ событій.** У Шевченка встрѣчаемъ замѣчательную художественную обрисовку воспроизведенныхъ имъ эпохъ, характеръ которыхъ **всегда вѣрно** угаданъ поэтомъ; историческое изслѣдованіе **подтвердило правдивость его картинъ** и, безъ сомнѣнія, еще подтвердитъ многое въ нихъ въ будущемъ. Нужно удивляться, какъ Шевченко съумѣлъ предъугадать многое, что было установлено доперва потомъ историческимъ изслѣдованіемъ на основаніи данныхъ, **приведенныхъ позже въ извѣстность.** Мелкія ошибки не имѣютъ значенія въ виду правдивыхъ историческихъ картинъ, мастерски нарисованныхъ поэтическою кистью художника“.

Такій отже судъ ученыхъ историкòвъ и ученыхъ обществъ о историчнòмъ образованю Шевченка. А що єму и высше, гуманне образованє не було чуже, доказомъ не лишь самій поезіи Шевченка, але вже и самъ Кулѣшь, пòсля котрого „все, що єсть истинно людского на Украинѣ, иде за стягомъ Шевченка“.

Меншои вже ваги для насъ бувбы судъ Шевченка о такихъ *„передовикахъ и велетняхъ рускаго духа“*, якъ Петро Великій и Катерина Вторая. Шевченко оцѣнявъ ихъ дѣяльнòсть изъ становиска спеціяльно-украиньского, а не державного. Яко спѣвакъ славы Запорожя, яко сынъ „вольнои Украины“, òнъ передовсѣмъ ударивъ на тыхъ, що заприсяжену давными царями автономію Украины знищили; що козакòвъ зъ Сѣчи гнали въ далекій снѣги, або мѣсто шабель давали имъ до рукъ рискалѣ и казали прокопувати та сушити болота на просторахъ нынѣшного „Petersburg-a“; що гетманòвъ и старшину козацку вязнили, а въ кòнци

*

саму Сѣчь зруйновали и весь людъ на Украинѣ закрѣпостили. Могутъ бути рѣжнѣ погляды на дѣяльнѣсть Петра и Катерины, рѣжнѣ погляды на поведенє козаччины въ минувшѣмъ столѣтю, але для національного поета лишь погляды народу и бажаня народу суть передовсѣмъ мѣродайнѣ.

2) Про „пяну музу“ Шевченка пише Кулѣшъ въ „Хуторнѣй поезіи“:

„Рѣчь звѣсна, що Шевченко справджувавъ на собѣ слова кіевского лѣтописця: *Руси єсть веселіє пити*, и недармо написавъ въ одному шинку на стѣнѣ углемъ такій експромптъ:

Выпьешь перву — стрепенешь ся;
Выпьешь другу — схаменешь ся;
Выпьешь третю — въ очахъ съяє,
Дума думу наганяє...

„Та вернувшись на Вкраину 1847 року, знайшовъ я єго, можна сказати, непитущимъ. Такъ и въ одинъ памятный менѣ вечеръ, кобзарь нашь бувъ глухій на поклики свого родича по вдохновеню и давного товариша по чарцѣ...“

Ник. Костомарѣвъ, найлучшій и досмертный приятель нашого поета, въ посмертнѣй згадцѣ за Шевченка (въ праскѣмъ выданю „Кобзаря“) заперечивъ зъ всею рѣшимостю клеветамъ про „нетверезе житє“ поета. Запереченє те появилось вже по выданю исторіи „Возсоєдиненія Руси“, проте звернене було просто на адресу п. Кулѣша. Для чогожь п. Кулѣшь тогды мовчавъ, и въ якѣй цѣли недорѣчнѣ клеветы теперь назадъ голосятъ ся свѣту? Чи достоинство творѣвъ якого писателя судитъ ся пѣсля скѣлькости выпитыхъ чарокъ?.. Тай зъ тыми чарками рѣчь лишь дуже взглядна. Для одного, що єсть „*мякенького*“ здоровля, и одна чарка за богато, а у силачѣвъ якъ Шевченко и три чарки не помѣшаютъ єще здоровлю. Здаєсь, Шевченко державъ ся тутъ давнои традиціи рускои, сягаючои єще часовъ Преп. Ог. Теодозія Печерского, котрый въ своихъ письмахъ на три чарки позваляє... Тѣлькожь на бѣду, св. Теодозій — то зновъ „*чернече перо*“, а для такихъ п. Кулѣшь не має помилованя!

(Дальше буде.)

Въ память Маркіяна Шашкевича.

(Ѣдчитъ М. Коса на вечеринцяхъ рускои гимназіи дня 18. (30) Цвѣтня.)

Минуло два роки, якъ мы, зѣбранѣ въ сѣмъ мѣсци, святкували память великого кобзаря Тараса Шевченка. И нынѣ зновъ зѣбрались мы тутъ не на менше свято: помянути и ѣддати честь першому галицкому поетови и першому писателеви нашому, Маркіяну Шашкевичеви, що першій розъяснивъ затемненый небосклонъ надъ галицкою Русею. А величь єго чину стане намъ тымъ яснѣйше передъ очима, коли перенесемось духомъ въ той часъ и въ тѣ обставины, въ котрыхъ живъ и дѣлавъ нашь Маркіянъ.

Суть се трийцятѣ роки, въ котрыхъ духове житя всѣхъ славяньскихъ народѣвъ було вже звѣстне широко и далеко всѣмъ постороннымъ сусѣдамъ. Одинъ лишь галицкѣ Русины не давали звѣстки про своє житя, надъ ними простягала ся непроглядна мрака, закрывала ихъ и нѣякъ було доглянути чужимъ, що и тутъ розвиває ся житє, що и тутъ цвите надѣя на рожеву будучнѣсть тай лѣпшѣ часы. А доки єще тотѣ проявы житя не дѣйшли до другихъ братовъ-Славянъ, доки ще жаденъ явный подвигъ сего не потвердивъ, то приходило ся намъ неразъ слухати докорѣвъ зъ ихъ стороны, що мы „здрѣмали ся сномъ тяжкимъ, глубокимъ, а може и позавмирали.“ Якѣ були причины того справедливого закиду, пояснятъ намъ обставины трийцяти рокѣвъ въ галицкѣй Руси. Але коли кто глянувъ на пробуджене вже житя Русинѣвъ тыхъ, що живутъ далеко ѣдъ Сяна, Вислы и Буга ажь по Донъ и Донець, а зъ поза Бескида, Днѣстра и Чорноморя ажь генъ-генъ горѣ по Припеть и Десну, той зъ радостею закликавъ: „Сей нарѣдъ живе, ѣнъ не заумре нѣколи, а доля єго звязана тѣсно зъ долею предвѣчнои Славянщины!“

Лишь у насъ въ Галичинѣ бувъ станъ незавидный, непотѣшный та сумный. Вся масса народу, пригнетена безпощадною паньщиною, нѣякъ не могла братись до заснованя и розвиненя духового житя. Тота тяжка задача мусѣла спасти на нечисленну интелигенцію, котру репрезентовало наше духовеньство, бо про иншу интелигенцію навѣть не могло бути мовы въ тогдѣшнихъ часахъ. Одному мѣйскому духовеньству, головно черцямъ, свобѣдно було плекати розвѣй духовый, тѣлькожь оно народа не знало и знати не хогѣло, а проте не можна було навѣть думати про духове просвѣченє. Найбѣльше єще могло зробити духовеньство сельске, що жило, стыкало ся зъ народомъ, и тому найлѣпше єго знало. Але якій же бувъ єго станъ? Они були пригнетенѣ журбами щоденного житя, котре дуже мало рѣжнило ся ѣдъ житя панщизняныхъ мужикѣвъ, тымъ хиба, що не ходили на паньщину. Занимати ся высшими цѣлями и ихъ пропаговати, було зовсѣмъ неможливе зо взгляду на то, що паны могли имъ дуже легко хлѣбъ ѣдобрати. Духовеньство сельске стояло пѣдъ цѣлковитымъ вплывомъ волѣ панѣвъ. При такѣмъ станѣ рѣчей не могла у насъ повстати инакша жизненна литература, якъ лишень зимна, закостенѣла и ще бѣльше мертва, якъ тото щоденне житя.

Литературнѣ працѣ тогдѣшнихъ часовъ мали вже зъ горы вызначену дорогу, по котрѣй могли поступати. Кожда праця литературна мусѣла тогды добре уважати, щобы не переступити авторитету церковного и соціяльного. Церковный авторитетъ почивавъ въ тѣмъ, що предметы въ догеперѣшнихъ працяхъ выбирали ся переважно церковно-теологичнѣ, а нѣколи такѣ, котрѣбы обнимали житє народа, єго потребы и недолю; при тѣмъ бесѣда була въ нихъ церковна, народови незрозумѣла. Соціяльный же авторитетъ вымагавъ, щобы въ литературу не вводити бесѣды и предметовъ зъ житя того народу, котрый уважавъ ся помежи просвѣчеными панами худобою, а не чоловѣкомъ.

Но коли уже на заходѣ Европы голосно говорено про права людскѣ и про всяку волю, то занѣсъ ся той ихъ ѣдгомонъ и на нашу Русь галицку, а того доказомъ служитъ незвычайна проява въ литературѣ нашѣй: „Русалка Днѣстровая“, невеличка руска книжка, що появила ся 1837 року. Авторомъ єи не бувъ кто иншій, якъ Маркіянъ Шашкевичь и вузкій кружокъ єго найширшихъ пріятелѣвъ.

Щобы пѣзнати, якъ велика вага тои на позѣръ непоказнои книжки, и якои треба було силы волѣ и ѣдваги, щобы єѣ въ свѣтъ пустити, пригляньмо ся въ коротцѣ прикрымъ обставинамъ житя самогожь єи автора, Маркіяна Шашкевича, не забуваючи нѣ на хвилю, якій бувъ станъ житя духового въ тѣй порѣ.

Маркіянъ Шашкевичь родивъ ся року 1811. Майже о власныхъ силахъ перейшовъ ѣнъ школу а ѣдтакъ вступивъ въ семинарію, зъ ѣдки однако за малозначне переступленє строгихъ приписовъ выдаленый, мусѣвъ дальше зъ неоднымъ лихомъ бороти ся. Середъ тыхъ злиднѣвъ пѣзнавъ ѣнъ свѣтъ и людей и розвивавъ свои силы. Працюючи пильно надъ дальшимъ образованємъ, студіовавъ передовсѣмъ творы славяньскихъ ученыхъ, черезъ що станула єму передъ очима цѣла Словеньщина зъ своєю величною стариною. Але нѣгде не мѣгъ Маркіянъ знайти того, за чимъ туживъ ѣдъ молодости, чого не знайшовъ нѣ въ школахъ нѣ въ книжкахъ, бо ѣнъ бажавъ своєи родимои словесности. Ажь ось дѣстала ся єму до рукъ „Енеида“ Котляревского и пѣсни Максимо-

вича. Ôнъ задумавъ велике дѣло, сотворити народно-руску словесноôсть, и тому стараню посвятивъ цѣле своє житє, здоровє и маєтокъ. Черезъ свои „Псальмы Русланови“ показавъ ôнъ, що языкъ простонародный рускій не лише надає ся до литературы, але навѣть єсть способôбный до того, щобы взнести ся до найвысшои идеѣ о Бозѣ. Въ тôмъ самôмъ духу загрѣвавъ Маркіянъ до працѣ своихъ земляковъ и словомъ и дѣломъ, а що говоривъ ôдъ серця, то скоро знаходивъ однômыслячихъ патріотôвъ.

Першимъ, хоть и скромнымъ плодомъ тогдѣшнои дѣяльности єсть „Русалка Днѣстровая“, котра становитъ переломъ въ литературѣ галицкôй. Книжка тота, ваги незвычайнои, зробила єму дуже богато непріятелѣвъ, котрымъ будь се, будь то на нѣй не подобало ся. Нынѣ дивлячись на ню, нѣкто-бъ не подумавъ, що она въ своѣмъ часѣ выдала ся такъ дивоглядною и „*революційною*“. Хоть гадки въ нѣй здаютъ ся намъ звычайными и зовсѣмъ природными, то однако прійшло ся выдавцеви протерпѣти за ню довгій рядъ переслѣдовань. Причиною бурѣ, що повстала за появленємъ Русалки Днѣстровои, було се, що она зôрвала зъ традиціями, якй дотепер при кождôмъ выдавництвѣ мусѣли ся увзглядняти. Она именно перервала традицію языкову, котра не позволяла писати инакше, якъ бесѣдою церковною. Тои традиціи не заховали выдавцѣ „Русалки Днѣстровои“, и нѣяко кинули ся на звалене авторитету, котрый бувъ мѣродайнымъ черезъ такъ довгй часы. Дальше обговорювала „Русалка“ предметы зовсѣмъ свѣцкй, необнятй церковнымъ свѣтоглядомъ, а все то було якъ на той часъ надто смѣлымъ. Єщежь и авторитетъ соціяльный звалила „Русалка“ тымъ, що ввела въ литературу геройвъ зъ помежи того народу, котрого зневажано, котрому заперечувано бувальщину и духа. Маркіянъ Шашкевичь першій заговоривъ о Руси нахъ, яко о галузи Славянъ, котрымъ такожь належитъ ступати поручь зъ другими напередъ и заняти въ свѣтѣ таке становиско, яке заняли другй галузи славяньскй.

Своихъ геройвъ народныхъ малює Шашкевичь зъ такою сердечностею и зъ такимъ тепломъ, що кождый читаючи одушевляє ся ними мимо волѣ. Зверхъ того стрѣчаємо въ Русалцѣ думки, такъ сказати „всеславяньскй“, котрыми поетъ заохочує всѣхъ Славянъ до спôльнои працѣ и каже, що не выстає знанє самого свого, але такожь треба, щобы и „чужина“ насъ займала.

Въ загалѣ въ письмахъ Шашкевича якась туга, якесь хоть неясне, але сильне бажанє, нѣжне чувство овѣваютъ чаромъ кождого читателя, и въ тôмъ власне лежитъ цѣла „революційна“ цѣха Русалки, що она являє ся яко прорывъ придушеного чутя людского середъ загальнои важкои недолѣ.

„Русалка“, котрôй мы нынѣ такъ богато завдячуємо, не змогла задоволити и звернути до себе весь миръ галицкій. Она выкликала прикрй бурѣ, що заморозили тоту дрôбну, весняну цвѣтку нашои литературы. Закиды противъ Русалки мусѣли зранити глубоко найнѣжнѣйше чувство поета и пôдкопати єго вже и такъ слабе здоровлє.

Шашкевичь бувъ росту середного, и поставы, котра здраджувала, що въ нѣмъ нема крѣпкого здоровля; за те въ тужныхъ, проникаючихъ синыхъ очахъ видно було мужеску дозрѣлôсть, велику силу духа. Серце у нѣго було щироруске, котре умѣє поняти кождого и зъ нимъ тѣшити ся, або сумовати. Кожда згадка про долю рускаго народа настроювала єго сумно, ôнъ западавъ въ задуму, сумъ, жаль.... и отъ-отъ гадавбысь, що слеза горяча покотитъ ся... але нѣ! очи наразъ ярко мовь огонь паленѣли, лице розъяснилось, и наскрôзь повѣвавъ ôдъ нѣго духъ, що проникавъ всяку щиру душу.

Маркіянъ Шашкевичь видѣвъ, що треба конечно станути противъ тогдѣшному ладови, збудити спячу народиу музу до житя, а ставши на становищи чисто-народнôмъ, працювати надъ тымъ, щобы вже разъ Русинôвъ галицкихъ пôддвигнути зъ довгого, небезпечного застою. Тому взявъ ся заразъ першій до сповненя сеи великои, тяжкои задачѣ и не оглядаючись за другими боровъ ся неутомимо зъ дуже нерôвнымъ числомъ противникôвъ.

Кто знає, якъ трудно и прикро бути въ чôмъ небудь новаторомъ-творцемъ новыхъ идей, той легко оцѣнитъ, якои силы характеру потреба було, щобы выступити, якъ Маркіянъ Шашкевичь, до борбы зô всѣмъ, що лишень єго окружало. Передовсѣмъ непозвалявъ єму станъ маєтковый, щобы свобôдно дѣлати не оглядаючись зовсѣмъ на другихъ, котрыхъ помочи кождои хвилѣ мôгъ потребувати. До того ще выступивъ Маркіянъ Шашкевичь яко щирый Русинъ въ оборонѣ народа, котрый любивъ, а котрый бувъ въ зневазѣ у высшихъ становъ и пануючихъ клясъ. Безъ средствъ найменшихъ, безъ найменшои помочи, забравъ ся Маркіянъ до тяжкои роботы, въ чôмъ були єму спôльникомъ сильна воля и велика любовь до народа, для котрого дѣлавъ и терпѣвъ. Понадъ все стояла у Шашкевича справа загалу, добро народу рôдного, для котрого все радъ бувъ поетъ нести и посвятити: майно и здоровлє. И справдѣ Маркіянъ на все посвятивъ ся, запустивъ ся въ борбу зъ нерôвнымъ противникомъ, протерпѣвъ богато, щобы лише переломати дотеперѣшнй погляды интелигенціи на справы загальнй, ôдносячй ся до рôднои батькôвщины, до єи языка и правъ. Шашкевичь вывѣвъ панцизняный людъ зъ повседневнои зневаги, привернувъ єго мовѣ слушнй, приналежнй права и поставивъ той до недавна пониженый нарôдъ на становиску такôмъ, де ôнъ являє ся чинникомъ повнымъ значеня.

Живымъ примѣромъ позыскавъ собѣ Маркіянъ Шашкевичь вузкій кружокъ щирыхъ помôчникôвъ, котрй чимъ разъ дальше и дальше розносили велику идею поета. Идея жива найшла ôдгомонъ въ цѣлôй Руси, огрѣла тысячѣ и тысячѣ сердець, зворушувала що разъ бôльше и бôльше патріотичнй подвиги и стала пôдвалиною такого духового розвою, якій видимо въ нынѣшнихъ часахъ.

Ще и теперь, правда, не можемо твердо станути, борючи ся дальше о права нашого языка, ще богато маємо противникôвъ, що радй бы насъ опоганити и вперти въ насъ, що мы не маємо за собою минувшости, тай не можемо мати надѣ на свѣтлу будучнôсть.... Але така неправда най не ôднимає намъ нашои ôдваги — противно, нехай буде заохотою боронити того, що наше, скрѣпляти тоєжь, ажь доки не поставимо свого на такôмъ становиску, що кождый глянувши пôзнає жизненну силу нашого народа, и мимо волѣ вырве ся єму тогдѣ окликъ: „Ось се той нарôдъ, що недавно незначный доборовъ ся працею такои высочины.“

Яснымъ примѣромъ нехай все стоитъ намъ передъ очима Маркіянъ Шашкевичь. Єсли такъ будемо працювати якъ ôнъ, єсли за нимъ въ кождôмъ кроцѣ пôдемо, то почтимо найлѣпше єго генія и найлѣпше сповнимо написаный нимъ для насъ заповѣтъ.. А тогды повною грудею певно зможемо закликати: „Оживемъ, браты, оживемъ!“

Бунтъ хлопскій на Украинѣ въ роцѣ 1855.

(Оповѣданє Вас. Сикорского — пôсля „Кіевскои Старины“.)

Рôкъ 1855 бувъ двайцатымъ рокомъ мого священства. Прихôдъ мôй бувъ Мала Березна, въ кіевскôй губерніи. Въ тôмъ роцѣ померъ царь Николай I и всѣ урядники, дѣ-

дичѣ, въ загалѣ всѣ свободнѝ люде складали въ повѣтовыхъ мѣстахъ присягу на вѣрнѡсть Александру II-ому. Селяне, тогды єще пѡдъ гнетомъ крепацтва, не були допущенѝ до присяги, и тѡлько черезъ ошибку въ однѡмъ селѣ нашого повѣта ѡдобрано и ѡдъ селянъ присягу. Ошибка тая сталась небавкомъ причиною загального руху хлопского въ кієвскѡй губерніи.

Слухъ о зложенѡй въ однѡмъ селѣ присязѣ ставъ звѣстнымъ въ другихъ селахъ и всюды почали теперь выжидати присяги, а въ слѣдъ за нею знесеня крепацтва. Въ Березнѣ надѣ селянъ увеличились ѡдъ того часу, коли кондеканальнѝ священики и церковнѝ служителѣ въ мои руки, яко декана, зложили присягу. На нещастє въ мѣсяць пѡзнѣйше приѣзджає въ Березну урядникъ, кличе до себе въ кватиру 12 господарѣвъ и менѣ велитъ ихъ заприсягнути. Призванѝ думали, що будутъ присягати на вѣрнѡсть царю, проте немало зажурились, не почувши въ присяжнѡй ротѣ имени царя, а тѡлько звычайну формулку о тѡмъ, що будутъ говорити чисту правду на дальшѝ запытаня. Єще бѡльше опечалились они, и навѣть оскорбились, коли урядникъ заразъ по присязѣ звернувъ ся до нихъ зъ такими словами: „А знаєте вы рябу кобылу, що недавно украдено господареви Н. Н.?“ По протоколѣ урядникъ уѣхавъ, селяне розѡйшлись. Многѝ при ѡдходѣ казали: „Се такого на свѣтѣ не було, щобы на рябу кобылу присягати!“

Зъ того часу мои прихожане неразъ выявляли свою досаду на поступованє власти и заразомъ на мене. Они говорили: „Чи мы не люде у нашого царя? Всѣ паны, и попы, и жиды присягали, а намъ не дали присяги! Мы на смѣхъ на рябу кобылу присягали!“ Тымъ менѣ щодня докоряли и нѣякъ вже не вѣрили моимъ словамъ и поясненямъ.

Наспѣла страстна недѣля. Празникъ Благовѣщеня припадавъ на велику пятницю. Утреня ѡправлена була зъ вечера, а рано, лишь тѡлько взѡйшло сонце, самѝ парохіяне, не дожидаючи мого приказу, задзвонили на Службу Божу. Не пѡдозрѣваючи нѣякого лиха, пѡйшовъ я въ церковь и почавъ литургію. До того часу я не чувавъ о безпорядкахъ въ сусѣдныхъ селахъ, але мои прихожане дѡзнались, що въ сусѣднѡмъ Логвинѣ селяне вже держатъ свого священика пѡдъ арештомъ коло церкви и домагаютъ ся у него „*волѣ*“, якъ то повсюды тогды называли сподѣвану свободу ѡдъ панщины.

По Службѣ Божѡй приѣхавъ до мене урядникъ и просивъ поѣхати зъ нимъ до Логвина, щобы збунтованыхъ селянъ якось уговорити. Я заразъ поѣхавъ. То було въ велику пятницю. Въ Логвинѣ мы пѡдъѣхали къ церквѣ около другои годины по полудни; тамъ застали вже мѣстцевого священика и всѣхъ єго парохіянъ. Якъ тѡлько послѣднѝ насъ увидѣли, сказали заразъ урядникови: „Спасибѡ вамъ, пане, що вы привезли сего панъ-отця; ѡнъ намъ объявитъ нашу волю“. Урядникъ почавъ ихъ лаяти, называючи бунтовниками; одинъ зъ посередъ хлопѡвъ кинувъ ся на урядника, але сей ударивъ єго по лици. Тогды всѣ зашумѣли гнѣвомъ, схопили урядника, положили єго въ повѡзъ и выпровадили за село, а насъ повели въ дѡмъ священика, домагаючись выданя „*волѣ*“, котра, по ихъ словамъ, давно вже дана царемъ, але священики змовились зъ дѣдичами и не хотятъ єи объявити.

Много часу пѡйшло на безъ-успѣшныхъ переговорахъ. Пѡзно въ ночи просивъ я старшихъ селянъ, щобы менѣ бодай позволили проспатись на дворѣ и приготовити ся къ ранному богослуженю. Они менѣ позволили.

Выходжу на двѡръ и узнаю ѡдъ свого вѡзника, що въ домѣ дѣдича ночує урядникъ, и не зважаючи на страшну темноту, рѣшивсь я огородами пробрати ся до двора. Идучи въ темнотѣ я неразъ спотыкавъ ся и падавъ въ яму, а бѡльше всего терпѣвъ ѡдъ собакъ, котрѝ порвали на менѣ одежу. Лишь прийшовъ до двора и росказавъ про свои пригоды, якъ прибѣгла сюды жена священика, зъ страхомъ и трепетомъ, кажучи, що селяне грозятъ єму топоромъ, если не выдасть указу про ихъ волю. Але она зъ нѣчимъ ѡдѡйшла; нѣ на єи просьбы, нѣ на мои, нѣкто не хотѣвъ ити на плебанію. Я оставъ ся въ Логвинѣ и заночувавъ у дѣдича, бо не хотѣвъ оставити сусѣда-священика въ рукахъ розгуканои черни; тай конѣ мои держано пѡдъ арештомъ. Я просидѣвъ цѣлу нѡчь, не роздягаючись и роздумуючи про непевне своє завтра. Въ такихъ обставинахъ застала мене велика субота.

Лишь стало свитати, я вернувъ въ дѡмъ священика и тутъ на мене обрушилась бѣда. Чернь тѡлько и ожидала мого приходу и стрѣтила мене зъ крикомъ и лайкою: „Такъ ты до пана на пораду ходивъ? ты жаловавъ ся на насъ! ты думаєшь, що мы панѡвъ боимо ся? Мы теперь самѝ паны и тебе присилуємо объяснити намъ нашу волю“. Потѡмъ старшій одинъ зъ громады сказавъ: „Панове громада! они оба насъ єще довго морочити будутъ; поведѣмъ ихъ въ Ольшанку — нехай узнаютъ, що тамъ вже нарѡдъ вольный“. Впрягли нашихъ коней и насильно повезли насъ гостинцемъ Бѣлоцерковнымъ. До мене зъ священикомъ посадили двохъ сторожѣвъ, а самѝ слѣдовали за нами пѣшки. Такимъ способомъ переѣхали мы около пѡвтора милѣ, якъ догнавъ насъ комисарь полиційный зъ чотырма узброєными стражаками и казавъ намъ ѣхати якъ найскорше за собою. Але селяне обступили насъ и конѣ, а фѣрманови велѣли вернути назадъ — „дома мы зъ ними розправимось по своєму!“

Ѣдемо назадъ. Комисарь нагнавъ свои конѣ и коли порѡвнавъ ся зъ нами, священикъ Логвиньскій стрѣлою скочивъ зъ моєи фѣры на єго фѣру, и они помчали на вздогѡнъ дальше. Я лишивъ ся теперь одинъ въ рукахъ лютои товпы. До мене прибѣгъ селянинъ Олѣйникъ, хвативъ за шію, однымъ махомъ кинувъ на землю и почавъ бити: — „Я твѡй катъ; не выпущу тебе живымъ, поки не ѡддаси намъ нашои волѣ“. Но тутъ одинъ селянинъ умилосердивъ ся надъ мною, вырвавъ мене зъ рукъ опрышка и охоронивъ ѡдъ дальшихъ побоѣвъ. Тымчасомъ на мою фѣру сѣло 15 селянъ и давай бити коней, щобы бѣгли скорше. Они хотѣли догнати комисаря, але конѣ для великого тягару не поступили ся зъ мѣстця. Тогды ѡдпряжено коней и двохъ хлопѡвъ пустились верхомъ въ погоню за комисаремъ; менѣ велено тягнути фѣру до села. Нещаслива тота дорога памятна буде менѣ, доки жытя. Зъ однои стороны Олѣйникъ бьючи въ шію друлявъ мене на передъ, зъ другои якійсь кацапъ черезъ весь часъ дороги заєдно кричавъ: „бей ихъ! бей ихъ! попы аршинники!“ и т. д. Комисаря зъ священикомъ догнали оба селяне уже въ Логвинѣ и не дали ѣхати дальше. Въ кѡнци и мене приволѣкли ледви живого до Логвина и повели на плебанію.

Въ такѡмъ положеню застала мене пасхальна нѡчь. Около 12 годины въ ночи чую сильнѝ стуки въ двери зъ надвору. То були мои прихожане. Они узнали о моѣй неволи и прийшли мене освободити, щобы не зѡстати ся безъ священика въ свѣтлый празникъ. Я бувъ зовсѣмъ ослабъ и маючи перевязану руку не мѡгъ самъ нѣ пѡдняти ся зъ постели, нѣ одѣти ся; але прихожане помогли менѣ во всѣмъ. Логвиньскѝ селяне казали тогды до моихъ прихожанъ: „Берѣтъ, берѣтъ свого попа, а мы своєму и самѝ раду дамо“.

Заразъ опôсля они повели свого священика въ церковь, а я зъ своими парохіянами ôдправивъ ся домôвь.

Мене не радувала моя свобода; мои товаришѣ все дорогою о чôмсь шептали. Я запытавъ ихъ: „Чи не задумуєте и вы якого лиха зо мною? Єсли такъ, то лучше було оставити мене, нехайбы я терпѣвъ ôдъ чужихъ людей". Они одвѣчали: „Не бôйтесь, отченьку! мы того не зробимо, тажь вы знаєте, що наша громада нѣколи не приставала до гайдамакъ".

За такими розмовами мы надближились до Роси. Нôчь була такъ темна, що нѣ способъ було розпôзнати воду ôдъ землѣ. Рѣка тогды зôбрала и выляла зъ берегôвъ и тôлько плескъ водныхъ филь вказувавъ на недалекй воды. Посадили мене зъ однымъ селяниномъ въ човенъ, а радше въ корыто, ôдчалили ôдъ берега и пустили на Божу волю. Якъ мы ѣхали и якъ переѣхали Рось, я вже не тямивъ ôдъ страху и доперва очнувъ ся, коли човенъ ударивъ о камѣнь. Я выйшовъ зъ човна и дôйшовъ до берега по колѣна въ водѣ. На березѣ вже ожидала мене нова партія моихъ прихожанъ. Лишь тôлько прийшовъ до села, казали заразъ ити прямо въ церковь. О, нôчь пасхальна! Таинственна нôчь! Було недалеко по пôвночи, и я, зъ перевязаною рукою, зъ трудомъ начавъ ôдправу. Спѣвали „Христосъ воскресе!" спѣвали радостнй, божественнй пѣсни; але радôсть празнична далека була ôдъ мене, и будьто камѣнь лежавъ у мене на серци.

Службы Божои я вже не мôгъ ôдправити. Освятивъ паски и пôйшовъ домôвь.

Недѣля великодня минула спокôйно, по крайнôй мѣрѣ нѣякй тревожнй слухи мене не безпокоили. На другій день, по литургіи, приѣхавъ до мене мôй своякъ, священикъ Бобровницкій, щобы вразъ зо мною ѣхати къ нашому сродникови въ село Любчу на крестины. Я ôдказавъ просьбѣ. Оказалось опôсля, що мене вже сторожили прихожане и булибы нѣякъ не выпустили за село. Къ вечеру приходивъ до мене одинъ селянинъ и донѣсъ, що въ корчмѣ вся громада зôйшлась на раду. Всѣ згодились на те, що я громаду продавъ въ неволю, утаивши царске письмо...

На третій день Пасхи була такожь литургія. По выходѣ селянъ зъ церкви я зъ крилоса почувъ плачь. Выглядаю зъ олтаря и виджу, що плаче братъ мôй, діяконъ Зосимъ, и грамотный селянинъ Петро Замарюка. Братъ вказавъ сейчасъ на отворенй двери, где стовпилось множество народу. Окôнчивши молитвы, зъ тяжкимъ серцемъ я выйшовъ зъ церкви, поздоровивъ прихожанъ и пытаю: „Чого вы, люде добрй, тутъ ждете?" — „А щожь, хиба мы не такй, якъ люде? Въ другихъ селахъ добрй священики уже объявили людямъ царску волю, а вы, отче, мовчите. Объявѣтъ намъ наше добро, и мы вамъ спасибô скажемъ, будемо вамъ робити, будемо вамъ послушнй; колижь не схочете, то мы васъ присилуємо и домôвь вже не пустимо". Всѣ мои толки и завѣрюваня нѣ до чого не довели. Слова мои, що ихъ люде злй обманюютъ, що указа о воли нѣгде нема, що они тôлько себе онещасливлятъ за непослухъ властямъ, були заглушенй громомъ укоризнъ и насмѣшокъ.

Зъ того часу до самои Томинои недѣлѣ я не видѣвъ вже свого дому, нôчь и день находивъ ся пôдъ дощемъ, снѣгомъ и въ студени, будучи мореный голодомъ и холодомъ.

Жена прислала менѣ обѣдъ пôдъ церковь, але люта товпа не дозволила менѣ покушати, кажучи: „Мы тебе примусимо голодомъ явити намъ нашу волю". Гдекотрй додали: „Отъ въ Яблонôвцѣ, тамъ старенькій священикъ объявивъ вже своимъ прихожанамъ волю и давъ имъ бумагу зъ церковною печатею, а бумагу тую по Проводахъ люде повезутъ до губернатора". Я завѣрявъ, що то ложь и обманьство, що грамоты такои нѣгде нема и не буде. — „Оно такъ, одвѣчали менѣ, оно истинна правда! Где священики добрй, тамъ вже люде стали вольнй; а тебе паны закупили, ты и ôддавъ насъ всѣхъ въ неволю. Ты єси царскій брехунъ, нашь ворогъ и неприятель! Ты насъ запропастивъ, не давъ намъ присяги на вѣрнôсть царю. Буде тобѣ, якъ тому Дибичу; чого, чого ôнъ не мавъ ôдъ царя: честь кресты, людей, гроши, и всего того було єму мало. Спроневѣривъ ся царю и — пропавъ. Такъ и тобѣ буде; ты нашу волю продавъ панамъ и взявъ за то ôдъ нихъ пôвъ кôрця карбованцѣвъ. Не добрый и тобѣ конець буде!" — Все то повтарялось часто и на всѣякй лады. Що мôгъ я, побитый, затомленый, сказати на своє оправданє, на опрокинене гидкихъ бесѣдъ? Лишь тôлько хочу яке слово повѣсти, они заразъ: „А ты насъ на рябу кобылу до присяги приводивъ?!"

Минувъ день, настала нôчь. Мене заперли въ дзвôницы разомъ зъ хлопами-сторожами. Рано привезено менѣ письмо ôдъ духовнои власти. Я мусѣвъ ôдчитати голосно, въ слухъ всѣхъ присутныхъ селянъ. Межи паперами находивъ ся указъ о панахидѣ по покôйнôмъ императорѣ Николаю. „Пôйдемъ, люде добрй, въ церковь, Богу помолимось за покôйного царя!" Довго радились люде, чи пустити мене въ церковь, — въ кôнци дозволили. Шобы якъ найдовше бути свобôднымъ ôдъ угрозъ товпы, я приказавъ дякамъ спѣвати якъ найповолѣйше, такъ що ôдправа протягнулась до трехъ годинъ. Нетерпеливôсть селянъ взмоглась до того, що они стали гомонѣти въ церквѣ и пôдступаючи до мене чимъ разъ ближще, домагались кôнця ôдправы. Я не послухавъ ихъ. Тогды приступає кôлькохъ людей, хопили мене за руки, зняли зъ мене ризы, въ лютости повалили на землю и поволѣкли зъ церкви. Одни волѣкли, другй, що ишли зъ заду, наступали менѣ на волосе, иншй спѣвали *„Святый Боже"*, якъ надъ мерцемъ. Жена моя, учувши, що мене хотятъ вести кудысь поза село, прибѣгла зъ дѣтьми. На видъ моихъ страстей она почала плакати, дѣти пôдняли крикъ. Тутъ одна селянка зжалилась надъ бѣдными и приступивши до доньки сказала: „Не плачте, серце панно! Нехай тôлько вашь батько ôддасть людямъ грамоту, то люде будутъ ихъ зновъ поважати, а нѣ, то вже и въ село ихъ не привезутъ". А селяне, що несли мене, говорили: „Мы єго за селомъ на камени убьемъ". При видѣ жены и дѣтей серце моє рвалось на части. Я ждавъ смерти, моливъ ся въ мысляхъ. Втôмъ мене пôдняли высоко и кинули въ драбинястый вôзъ безъ пôдстелки. Такъ и повезли мене за село въ сопроводѣ великои товпы На дорозѣ два разы робили попасъ, посѣдали навкругъ воза, ѣли паску и инше великодне яство, а менѣ казали: „Отъ мы ѣмо, а ты зъ голоду гинь за кривду, що намъ натворивъ". Такъ переѣхали мы черезъ села Городище и Сквирку. Тамъ и тутъ выбѣгали дивити ся люде *„на золотника попа, що продавъ свою громаду"*, и договорювали менѣ та ругались.

Приѣзджаємо въ Яблонôвку. Майже цѣле село, мужчины и женщины, зôбрались коло корчмы. Всѣ радовались и запивали сбою волю; они голосно говорили, що свобôднй вже ôдъ панщины. Була тогды середа. Люде не ишли до роботы, не ишли на паньскй лады, бо мали въ рукахъ грамоту о своѣй свободѣ...

Дивлячись на веселыхъ Яблонôвцѣвъ, мои прихожане, завидуючи ихъ щастю, подвоили надъ мною свои наруги, а я, сидячи на воловôмъ возѣ, на позорище своихъ и чужихъ людей, бажавбы лучше крôзь землю провалити ся. Годѣ було ôдборонятись одинокому, утомленому ôдъ голоду и двôдневого безсоня. Я не выдержавъ и гôрко заплакавъ, але

мôй плачь єще бôльше ихъ лютивъ. Въ ту хвилю пôдôйшовъ до мене діяконъ села Сквирки и голосомъ жалостнымъ сказавъ менѣ: „Отче декане, майте милосердіе зъ собою, объявѣтъ людямъ волю, нехай васъ не мучатъ довше“. — „Яку волю?“ спытавъ я. — Ôнъ ôдказавъ: „Дайте имъ грамоту объ ихъ вольности“. Учувши такѝ слова ôдъ діякона, мои и Яблонôвскѝ прихожане зъ новымъ гнѣвомъ кинулись на мене, домагаючись настойчиво грамоты.

Ôдôйшовъ діяконъ, пôдступивъ мѣстцевый житель, выслуженый пôдъ-офицеръ. „Отче, говоритъ, на що морочити бѣдныхъ людей? Я служивъ 25 лѣтъ въ самôмъ царскôмъ двôрци и точно знаю, що указъ о вольности єще передъ трема роками выйшовъ. Куды вы єго задѣли?“ Сѝ слова такожь доляли олѣю до огню. Селяне свято вѣрили, що грамота царска дѣйстно у мене находитъ ся...

Въ тѝ тяжкѝ для мене минуты, ставъ я просити Яблонôвцѣвъ, щобы показали свою грамоту, и они принесли менѣ аркушь паперу, весь пописаный, тôлькожь не дали менѣ до рукъ, а лишь два хлопы держали єго передъ мною. Прочитавши наскоро, я при всѣмъ своѣмъ горю, не мôгъ засмѣяти ся. Тогды селяне стали просити, щобы я въ голосъ прочитавъ грамоту, але я ôдказавъ ся, и они пôшли шукати якого грамотного чоловѣка.

Зъ трудомъ найшовъ ся селянинъ, що ôдъ бѣды умѣвъ читати. Грамота начиналась: „Мы, крестяне графа Браницкого, якъ доси робили панщину, такъ и дальше будемо робити — мы и нашѝ дѣти“... Почувши про панщину селяне зразу остовпѣли, але скоро отямились зъ задиву и закричали: „Не треба, не треба намъ такои грамоты!“ и стали проклинати писаря за обманьство. Але писарь хитрый выбравъ ся гетъ зъ села. Ôнъ очевидно погадавъ собѣ: не писати — побьютъ, писати неправду — буде лихо; и ôнъ писавъ, що попало на умъ: писавъ одно, читавъ друге. Були тамъ всякѝ выписи, фразы, пѣсни, приказки — все безъ звязи, безъ змысла. Стояло н. пр. въ грамотѣ: „Въ царскихъ титулахъ переносовъ не дѣлай“ — а селяне не розумѣючи слова „титулъ“ закричали: „Якѝ то шкатулы? на врага намъ шкатулы? на що намъ шкатулы?“ И по тыхъ словахъ звернулись до моихъ прихожанъ, кажучи: „Спасибô вамъ, що прийшли до насъ зъ своимъ священикомъ. Мы теперь пôзнали обманьство, а то хотѣли завтра вже ити въ Кіевъ до губернатора, щобы затвердивъ намъ волю.“

Заглянувши єще разъ въ грамоту, я на кôнци увидѣвъ пôдписъ мѣстцевого священика Ан. Рутковского и церковнѝ печати, одну зъ ляку, чотыри вытисненѝ контою. Люде стали шукати писаря и найшли єго въ сусѣднôмъ селѣ, где ôнъ подôбну грамоту писавъ для селянъ. Єго привели, роздягнули и казали такъ бѣгчи „улицею“. Зъ обохъ сторонъ тои улицѣ розставились селяне зъ грубыми палицями и безмилосердно били обманьщика.

Ôдтакъ пôслали за своимъ священикомъ. Бувъ то 80-лѣтный старець. Зъ страхомъ и трепетомъ станувъ ôнъ передъ хлопскій судъ, на тôмъ мѣстци, где и мене держали. На моє запытанє, чому не объявивъ отверто прихожанамъ, що нѣякои царскои грамоты про знесене панщины не має, ôнъ зъ плачемъ одвѣтивъ, що страшными грозьбами, навѣть грозьбою смерти, принудили єго пôдписати и печатьми засмотрити отсю грамоту...

Въ четверъ рано привезли мене кôнною пôдводою въ Березну, але въ дôмъ не пускали, а заключили якъ и передше, въ дзвôници, поки збере ся и розсудитъ о менѣ „громада“.

Тутъ я узнавъ, що жена моя вразъ зъ дѣтьми утекла въ Сквиру, въ темну, дощливу нôчь. На дорозѣ, въ лѣсѣ, она стрѣтила о. Бобровницкого, котрый скрывавъ ся тутъ передъ своими прихожанами, и зъ нимъ прибула она въ Сквиру. Мѣстцевый священикъ ревно заходивъ ся около моєи, тяжко захорѣвшои жены и, якъ мôгъ, потѣшавъ мою родину.

До Березны прибуло теперь множество селянъ зъ Логвина и зъ села Антонôвки. Они привели и своихъ священикôвъ въ Березну. Вся площадь около церкви була битком набита.

Сидячи въ дзвôници, я почувъ страшный и знакомый менѣ голосъ Олѣйника. Ôнъ кричавъ: „Вы, Березняньска громада, хочь велика, та дурна; до сего часу не могли справитись зъ своимъ попомъ. Отъ давайте єго менѣ, я не стану зъ нимъ панькати ся.“ Вывели мене. Ôнъ неприроднымъ голосомъ закричавъ: „Доки будешь морочити бѣдный нарôдъ?“ и кинувъ ся на мене — мало не удусивъ. Потôмъ закричавъ: „Роздѣньте єго, здоймѣть чоботы!“ Кинулись знимати, та зъ такою лютостю, що ажь повредили праву ногу (до нынѣ єще на ту ногу страдаю). Роздѣли мене, насмѣвались, ôдтакъ навязали на мене шнуръ и водили по колючихъ терняхъ, и накалѣчивши до крови, повели мене до рѣки и тутъ въ водѣ держали три годины середъ насмѣшокъ и проклонôвъ. Єще женщины, держачи дѣтей при собѣ, говорили: „Дивѣтъ ся, дѣти, щобъ и вы памятали, якъ батьки вашѝ выходили на волю.“ Такъ робили и зъ братомъ моимъ, Алексѣемъ Сикорскимъ. Въ четверъ, пятницю и субогу днемъ водили насъ на шнурахъ по бодакихъ и топили въ рѣцѣ, а ночею, зъ кôнця въ конець села, водили майже нагихъ, по колѣна въ болотѣ, морячи голодомъ и безсонємъ.

Въ Томину недѣлю я просивъ прихожанъ, щобы пустили мене въ церковь помолити ся, але менѣ ôдказали и знôвъ повели до рѣки. При поворотѣ до села выйшли намъ на встрѣчу новѝ двѣ громады, Петрошôвска и Бѣлiѣвска, но безъ священикôвъ. Они стали договорювати Березняньскôй громадѣ: „Вы такъ славнѝ и многолюднѝ, а доси не вымусили грамоты у свого священика. Мы всѣ ждемо на васъ: якъ вы зробите, такъ и у насъ нехай буде. Тôлькожь спѣшѣтъ ся: нынѣ послѣдня пора, по Проводахъ буде запôзно. Кто безъ грамоты лишитъ ся, буде и надальше паньскимъ пôдданымъ.“ Тогды Олѣйникъ и другѝ проводиры народу звели насъ священикôвъ разомъ и сказали намъ: „Порадьтесь и дайте намъ присягу, що мы не паньскѝ, що поля и лѣсы — нашѝ, що все паньске — наше. Мы и нашѝ батьки за все то вже панамъ ôдробили. Колижь не схочете, миловати бôльше не будемо. Горячѝ желѣза вже готовѝ...“

Того средства дорадила одна 80-лѣтна старушка. Стала она людямъ говорити: „Отъ якъ бы ихъ шиною припекли, може помоглобы. Колись давно, якъ я єще дѣвчиною була, оттутъ на сѣмъ пляцу пекли шиною якихсь двохъ чоловѣкôвъ, то заразъ повинились, и я сама своими очима то бачила, а за що пекли, не вѣдаю, бо ще дурна тогды була.“

Радимось трехъ насъ, що дѣлати, ажь нечаянно задзвонили во всѣ дзвоны на тревогу, и зо всѣхъ сторонъ збѣглись люде около церкви зъ рôжными узброєнями: зъ вилами, косами, топорами, заступами. „Теперь иде сюда сила войска — сказали намъ — и якъ бѣда буде, то тобѣ перше: то твоя жена и панъ наробили. Утѣкли до Сквиры и на насъ войско спровадили.“ Тогды насъ заперли въ церковь, придали кождому по чотыри сторожѣвъ, а Олѣйника єще осôбно поставили коло мене.

Прибули до Березны вицегубернаторъ Веселкинъ, маіоръ Громека, урядники и двѣ роты войска. Але селяне имъ не вѣрили. „То переодѣтѝ Ляхи и жиды!“ — кричали многѝ

и пôднявъ ся великій регôтъ. Що хоче промовити губернаторъ, а заразъ ктось зъ толпы: „Се Крохмаль, жидъ зъ Бѣлои Церкви; не слухайте єго, єго паны наняли“; або зновъ: „Се Гершко зъ Потока; ôнъ валашкôвъ (баранôвъ) скуповує; торôкъ купивъ у мене въ ярмарку пять.“ И вся толпа смѣялась, кричала, шумѣла — начальство зъ нѣчимъ мусѣло ôдôйти.

Але небавкомъ вже не до смѣху було.

Скôнчились безъ результату переговоры, и вырушило войско. Товпа селянъ, около 5000, окружила жовнѣрôвъ и старалась ôдняти имъ оружія. Тогды закомандовано стрѣляти. Зразу стрѣлено въ воздухъ; кулѣ залѣтали далеко, гдекотрй попали въ стѣны церкви и дзвôницѣ. Ôдъ выстрѣлу роздавъ ся страшенный гукъ въ церквѣ. Нашй сторожѣ були въ неописанôмъ страху, лицемъ побѣлѣли, тряслись мовь въ пропасници. Але товпа напирала на войско все дужше, одинъ селянинъ навѣть ударивъ жовнѣра палкою по руцѣ. Тогды передовй жовнѣры наложили багнетъ, а прочй на команду стрѣляли — разъ, и другій, и третій. Селяне побачили, що прийшло до проливу крови и подались назадъ. Мы черезъ ôкно видѣли, якъ нарôдъ на всѣ стороны розсыпавъ ся. Кулѣ и багнеты неустанно були въ роботѣ... Великй масы народу тиснулись до церкви, але надармо — лишь купа убитыхъ застелила землю.

Мы просили сторожѣвъ своихъ, щобы отворили церковь, але они блиснули великими ножами и велѣли мовчати. Доперва сокирою, кôлькома ударами обуха, выважено двери церковнй. Теперь мы увидѣли своихъ освободителѣвъ, а нашй сторожѣ зъ трепетомъ и зъ пôднятыми до горы руками, стояли на колѣнахъ. До найблизшого зъ нихъ приступивъ вицегубернаторъ зъ словами: „Чи будешь слухати дѣдичѣвъ?“ — „Нѣ, не буду!“ одвѣтивъ селянинъ. Другого запытали такъ само, и такійже почули одвѣтъ. Тогды всѣхъ поведено на паньскій двôръ и тамъ безъ пощады сѣкли рôзгами, починаючи ôдъ старшого брата церковного.

О числѣ убитыхъ свѣдчитъ метрикальна книга Березняньскои церкви (офиціяльно подано лишь 20 трупôвъ), раненыхъ було безчисленне множество, та и зъ тыхъ богато померло.

Одна старушка, що жила въ моѣмъ домѣ, мало не постpадала ôдъ кулѣ, що такъ мимо неи пролетѣла. Она росказувала, що пôдчасъ неустаннои стрѣльбы, бѣдный товаръ въ загородѣ ревѣвъ, скакавъ и не находивъ для себе спокôйного мѣстця. Два селяне чужй ишли черезъ моє подвôрє до рѣки, несучи въ рукахъ выдобувшй ся зъ живота внутренности и, вôйшовши въ воду, тамъ и умерли.

Я оставъ ся въ Березнѣ єще одинъ цѣлый рôкъ, кождого дня, а особливо ночею, трепечучи о своє житє. Въ осени року 1856 митрополитъ Филяретъ перенѣсъ мене въ мѣсточко Звенигородку, где я и до нынѣ остаю ся.

КАРОЛЬ ДАРВИНЪ.

19-ого Цвѣтня сего року, о годинѣ 4тôй по полудни, умеръ въ маєтности своѣй „Down“ близь Лондина, найславнѣйшій изслѣдователь природы, якій дотеперь появивъ ся: Кароль Дарвинъ. Мало людей, заслуженыхъ въ науцѣ, дôйшло до такои загальнои, всемирнои славы вже за свого житя, якъ ôнъ, здобувши собѣ мѣсце побôчь першихъ корифеѣвъ науки, побôчь людей якъ Коперникъ, Галилеи, Нютонъ, котрй черезъ сотки лѣтъ на розвôй науки вплывали и вплываютъ.

Дарвинъ уродивъ ся въ Лютôмъ року 1809 въ Шрусбери (Schrewsbury) въ графствѣ Кентъ. По укôнченю школы въ родиннôмъ мѣстѣ, удавъ ся ôнъ на университетъ въ Единбургу, а ôдтакъ до Кембричь и ôддавъ ся науцѣ исторіи природнои. Укôнчивши университетъ ôдбувъ Дарвинъ кораблемъ подорожь около землѣ и вернувъ доперва по пятёхъ лѣтахъ въ роцѣ 1836 назадъ до Англіи. На тôй подорожи звидѣвъ ôнъ побережа Бразиліи, проливъ Магелянській, захôднй побережа полудневои Америки и полудневй островы тихого океану. Подорожь тая подала основу до пôзнѣйшои знаменитои дѣяльности Дарвина; ôнъ привезъ зъ собою не лишь богатй зборы, але и зерна, зъ котрыхъ ôдтакъ провôднй идеѣ єго славныхъ праць выклювали ся. Але подорожь пôдкопала здоровлє Дарвина на цѣле житє; въ часѣ подорожи западавъ ôнъ дуже на слабôсть морску и зруйновавъ собѣ жолудокъ до такои степени, що мусѣвъ черезъ 45 лѣтъ строгои дієты держатись и дуже правильне житє вести, щобы не набавитись смерти. (Подорожь свою описавъ Дарвинъ въ роцѣ 1839). По поворотѣ оженивъ ся ôнъ, осѣвъ стало ва своѣй посѣлости и не выходивъ поза кругъ родины, вынявши лишь дуже рѣдкй случаѣ. Тому то немало здивовались єго пріятелѣ и знакомй, коли въ Серпню минувшого року у президента межинародного медичного конгресу въ Лондинѣ появивъ ся. Заможнôсть Дарвина зробила єго зовсѣмъ независимымъ и ôнъ мôгъ вповнѣ своимъ дослѣдамъ ôддаватись.

Дарвинъ бувъ типомъ индуктивного емпирика, котрый збиравъ дрôбнй спостереженя найрозмаитшого рода, стоячй на позôръ безъ звязи мѣжь собою, въ одну цѣлôсть, поки не станула зъ нихъ монументальна будова, що сотки лѣтъ перебуде. Ôнъ першій дослѣдивъ, що въ природѣ ôдбуваютъ ся всякй змѣны постепенно, незначно и звôльна, и що тй на позôръ малй змѣны стаютъ ся въ протягу часу причиною великихъ змѣнъ. Єму удалось, якъ ще нѣкому передъ тымъ, выслѣдити докладно: чимъ подôбнй формы мѣжь собою рôжнятъ ся, а въ чôмъ рôжнородній формы до себе подôбнй. Подôбнôсть формъ пôддала єму гадку, що высшй организмы (творы) походятъ правдоподôбно ôдъ низшихъ, а рôжнородноѣть доказала єму вплывы окружаючои природы на вытворюванє ся породъ (або расъ) въ родахъ. Оба тй результаты пôддававъ ôнъ неустанно пôдъ критику новыхъ досвѣдôвъ.

Всѣ численнй працѣ Дарвина носятъ на собѣ характеръ спостережень поодинокихъ, а однакожь лучатъ ся разомъ въ одну гармонійну цѣлôсть. Ôдъ него маємо пятнайцять дѣлъ бôльшихъ (по части въ однôмъ, по части въ двохъ томахъ) и пятдесять меншихъ розправъ въ науковыхъ журналахъ и зборникахъ. Способъ, въ якій Дарвинъ при своихъ працяхъ поступавъ, бувъ такожь незвычайнымъ. Все мусѣло бути перше всесторонно перероблене, въ нѣчôмъ не поспѣшавъ ся, хоть безъ перервы працювавъ. До публикаціи своихъ писемъ бувъ Дарвинъ надзвычайно повôльнымъ и въ наслѣдокъ того мало не утративъ славы першенъства що до свого найбôльшого дѣла: „О вытворюваню ся породъ (расъ) въ борбѣ о истноване“, выданого въ роцѣ 1859. Ученый Alfred Russel Wallace дôйшовъ бувъ до подôбныхъ результатôвъ и обвѣстивъ свои спостереженя въ невеличкôй розправѣ, котра и Дарвинови до рукъ дôсталась. Дарвинъ працювавъ вже бôльше якъ двайцять лѣтъ надъ своєю теорією, а однакожь рѣшивъ ся доперва теперь, и то на просьбы своихъ пріятелѣвъ, опубликовати свою працю. Звычаємъ Дарвина було, если єго яка справа або яке питанє заинтересовали, передъ всѣмъ збирати якъ найчисленнѣйшй спостереженя, безъ взгляду на остаточный ихъ результатъ. Ôнъ не належавъ до тыхъ слѣдителѣвъ природы, що ножемъ анатомизуютъ, або все пôдъ микроскопъ кладутъ, ôнъ дививъ ся лише на природу и робивъ спостере-

женя, але все то зъ геніяльною быстротою ума и задивляючою терпеливостею — ôнъ бувъ по просту: біольогъ и геольогъ. Найлучше схарактеризує Дарвина слѣдуюча обставина: Въ роцѣ 1837 публикувавъ Дарвинъ свои спостереженя о утвореню почвы земнои черезъ дѣяльнôсть хробакôвъ. Працю ту закôнчивъ ôнъ доперва передъ кôлькома мѣсяцями (гляди „Зоря“ зъ року 1881 ч. 22) публикацією, котра о дѣяльности хробакôвъ и ихъ вплывѣ на змѣну земнои поверхнѣ говоритъ. Въ розправѣ зъ року 1837 згадує Дарвинъ о першихъ своихъ пробахъ, котрѝ доперва въ остатнôмъ дѣлѣ близше описавъ, бо доперва по двайцяти, трійцяти, або навѣть сорокъ лѣтахъ можь було якогось певного результату надѣятись. Скажѣмъ, чи знаємо другого якого изслѣдователя природы, котрый бы въ 27 роцѣ житя нарочно такъ все уладжовавъ, щобы доперва яко 67-лѣтный старець мôгъ свои працѣ основно выкôнчити? Дарвинъ самъ каже, що ôнъ не надѣявъ ся дожити кôнця своихъ спостереженъ... То дѣйсно чоловѣкъ, що лишь для науки трудивъ ся.

По згаданôй вже першôй важнѣйшôй публикациі наступили многѝ пнші, а именно: о вульканичныхъ островахъ (1844); о рафахъ коралёвыхъ (1842) де Дарвинъ звернувъ увагу на те, якъ тѝ маленькѝ организма цѣлѝ островы зъ дна морского взносятъ; о комахоѣдныхъ рослинахъ (1875), т. є. рослинахъ, котрыхъ липке листє не выпускає вже бôльше на волю комахъ, що на нѣмъ осѣдаютъ, и рослина высысає ôдтакъ комаху мовь паукъ; о самозаплодѣ и крижованю рослинъ (1876) и иншѝ. Крôмъ того появилось много знаменитыхъ єго розправъ, то географичныхъ, то геольогичныхъ, то зоольогичныхъ, котрѝ ясно свѣдчатъ, що Дарвинъ чернавъ свои гадки зъ повнои крыницѣ и що не писавъ для того, щобы було написане, але писавъ лишь тогды, єсли найшовъ щось нового и мôгъ (якъ въ скромности своѣй выражавъ ся) дечимъ науцѣ прислужити ся. Пересылаючи свôй манускриптъ до печати пытавъ ôнъ свого накладчика, чи выплатитъ ся печатати, хотяй пôзнѣйше єго дѣла розпродавано вже въ першихъ дняхъ по выпечатаню въ 5.000 екземплярахъ, що передъ нимъ ще жадному природникови не лучалось. Найзнакомитшимъ дѣломъ Дарвина була єго книжка о розвиваню ся живучихъ существъ въ борбѣ о истнованє, выйшовша въ Листопадню 1859 року. Въ книжцѣ тôй мѣститъ ся цѣла теорія Дарвина (прозвана ôдъ имени єго дарвинизмомъ) и тому подамо загально єи змѣстъ: „Организмы пôдлягаютъ неустаннымъ змѣнамъ, меншимъ або бôльшимъ; змѣны тѝ выходятъ або въ корысть або въ некорысть существу при неустаннôй борбѣ єго о истнованє. Єсли змѣны существу въ корысть выходятъ, то уможливляютъ єго истнованє и дальшій розвôй; колижь нѣ, то существа выгибаютъ. Корыстнѝ змѣны переходятъ въ спадщинѣ на потомство, побôльшаютъ ся ôдтакъ ще новыми корыстными змѣнами и вытворяютъ остаточно существа зовсѣмъ ôдмѣннѝ ôдъ ихъ „протоплясты“. Тымъ способомъ выбирає и протегує природа помѣжь многими породами, котрѝ на позôръ до одного рода належатъ, лише такѝ породы, що найлучше истнуючимъ условіямъ мѣсцевости, климату, поживы и т. д. ôдповѣдаютъ, а породы занедбанѝ природою суть призначенѝ на повôльну загладу и мусятъ крѣпшимъ уступитись зъ мѣсця. Такимъ дѣломъ ôдносятъ лишь природою протегованѝ породы побѣду въ борбѣ о истнованє. Теперѣшнѝ роды суть отже, пôсля Дарвина, лише породами або расами выдосконалеными посредствомъ дѣдицтва, або инакше: всѣ формы такъ звѣрятъ якъ и рослинъ, истнуючѝ и загиненѝ, вытворились въ дорозѣ перемѣнъ зъ невеликого числа типôвъ, а може навѣть зъ одного прототипу. Такъ н. пр. въ родѣ котôвъ не истновали леопардъ, тигръ, пантера, ягуаръ и прочѝ зъ давенъ давна, але вытворились зъ одного типу черезъ перемѣны. Враженє, яке книжка та въ ученôмъ свѣтѣ справила, було надзвычайне; була то можь сказати величезна ватра, въ котрôй згорѣли старѝ пергамины, трактуючѝ о исторіи природнôй; згорѣли нагромаджены вѣками гербарія схоластики и сухѝ систематы, що заковували живу природу въ кайданы, а зъ попелу выкололись новѝ идеѣ, новѝ дороги, и молодша генерація не въ силѣ представити собѣ тогдышнои перемѣны свѣтогляду. Въ двотомовôй книжцѣ „о перемѣнахъ звѣрятъ и рослинъ домовыхъ (1868)“, якъ и въ книжцѣ „о походженю чоловѣка и сексуальнôмъ доборѣ (1871)“ почавъ Дарвинъ самъ основнѝ гадки и дедукціи дарвинизму популяризозати. Але книжки тѝ не маютъ вже клясичнои цѣхи єго головного утвору, рôвно якъ и славна книжка „о выразѣ чувствъ у чоловѣка и у звѣрятъ (1872)“ и деякѝ меншѝ розправы, н. пр. „о повстаню инстинкта (1873)“. Деякѝ працѣ маютъ побôчь своєи безперечнои вартости и значнѝ похибы, чого авторъ самъ найбôльше жалувавъ. Коли въ роцѣ 1880 одинъ знакомый Дарвина спытавъ, для чого ôнъ своєи теоріи дальшими письмами не доповняє, сказавъ Дарвинъ, що ôнъ знає многихъ, котрѝ на старôсть нєсенѣтницѣ писали, и тому хоче ôнъ выключно лишь спеціяльнымъ дослѣдамъ ôддатись. Найбôльше доймали Дарвина численнѝ надъужитя єго теоріи, такъ званый псевдодарвинизмъ, котрый погляды Дарвина зовсѣмъ безпôдставно зъ плоскимъ матеріялизмомъ лучивъ и Дарвинови такѝ дедукціи пôдсувавъ, якихъ тойже нѣколи въ житю не робивъ.

Ôддавшись спеціяльнымъ дослѣдамъ выдержавъ въ нихъ Дарвинъ майже до остатнои хвилѣ свого житя. Ще день передъ смертею занимавъ ся ôнъ спостереженями физіольогичными надъ рослинами. Наколибъ мы хотѣли навести працѣ, котрѝ головне дѣло Дарвина выкликало, то самъ списъ ихъ занявбы цѣлотомову книжку. Чижь чоловѣкъ, котрый черезъ чотыри десятки лѣтъ умѣвъ заняти собою весь свѣтъ ученый и стôлько праць хосенныхъ выкликавъ, котрый на цѣлѝ столѣтя вызначивъ науцѣ дорогу — не заслугує въ повнѣ на имя и пошановане великого генія. Нарôдъ англійскій почтивъ Дарвина, зложивши тѣло въ Вестминстеръ, побôчь Ютона, а церковь англійска память єго пошановала, и въ недѣлю по похоронѣ єго держано три проповѣди: рано, по полудни и въ вечеръ въ память и честь Дарвина.

C.*

РОЗКОПЫ ПÔДЪ ГАЛИЧЕМЪ.

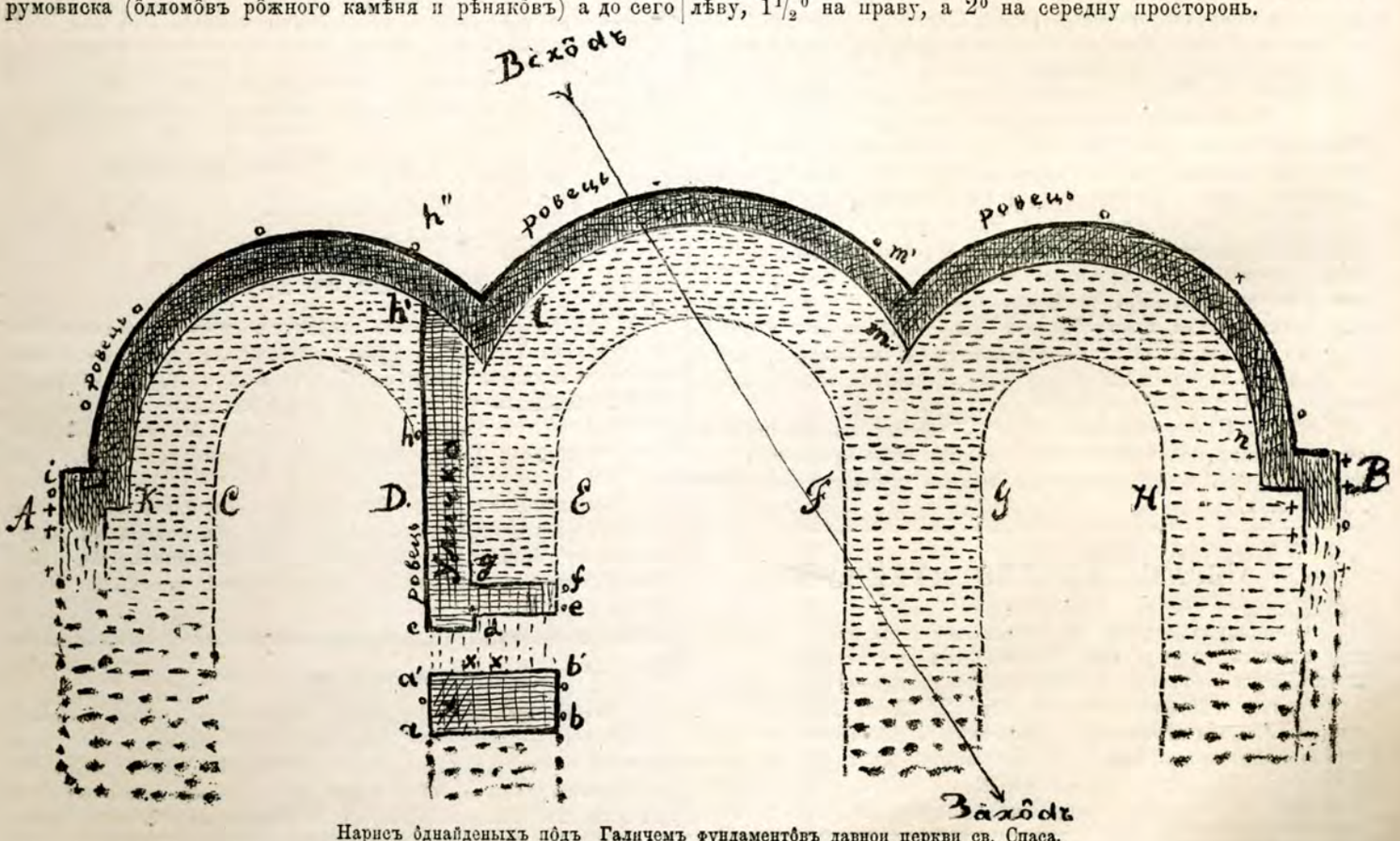
Слѣдженя архивальнѝ проф. университета Львôвского дра Из. Шараневича довели до пересвѣдченя, що мѣсто Галичь, давна столиця удѣльного рускаго княжества, лежати мусѣло подальше ôдъ нынѣшного Галича, въ межирѣчю Лôмницѣ и Луквы (вплываючихъ до Днѣстра). До сегожь результату прийшовъ, незалежно ôдъ тыхъ слѣджень, проф. В. Лущкевичь зъ Кракова, котрый въ роцѣ 1879 пробувавъ въ околици Галича для студій цѣкавого старинного памятника, костела св. Станислава. Узнавъ ôнъ теренъ межирѣча яко єдиный въ сѣй околици, згôдный зъ описами колишныхъ облогъ Галича, а костелокъ св. Станислава яко церковь св. Панталеймона, одну зъ церквей княжеского єще періоду. Праця дра Шараневича указала ся въ друку на початку 1880 року въ нашôй „Зори“ и була напечатана нами тогожь року въ окремôй книжцѣ. Въ слѣдъ за розправою дра Шараневича появилась на тойже тематъ праця ученого нашого крыл. Петрушевича, однакожь зъ выводами гдещо ôдмѣн-

ными. От. Петрушевичь, попри многихъ великои ваги доказахъ, боронивъ давну свою гипотезу о положеню княжеского Галича въ мѣстци низкôмъ, надбережнымъ, тамъ где стоитъ и нынѣшный Галичь. Въ сей хвили прибувъ дру Шараневичу важный дуже фактъ на потверджене его гипотезы о перенесеню мѣста. Проф. Шараневичь послѣдными часами, будучи въ Краковѣ, представивъ кôлькомъ членамъ Академіи умѣтностей рисунокъ пляну стародавнои церкви, ôднайденои подальше теперѣшного Галича, на пустôмъ поли межирѣча, въ невеликôмъ ôддаленю ôдъ костела св. Станислава, уважаючи справедливо сю руину яко позôсталу зъ численныхъ церквей старого Галича. Тріюмфъ дра Шараневича тымъ бôльшій, що въ своей праци зъ року 1880, на пôдставѣ историчныхъ и топографичныхъ студій, зъ всею точностею вказавъ мѣстце, а навѣть майже пункгъ, на котрôмъ находити ся повинні фундаменты колишнои церкви св. Спаса. От. Левъ Лявpецкій, парохъ Залуквы (близь Галича), занявъ ся власнымъ коштомъ розкопами вказаного дромъ Шараневичемъ, теперь травою и корчами заросłого горбка и по кôлькохъ дняхъ въ кôнци Цвѣтня с. р. ôдшукавъ дѣйстно въ глубинѣ землѣ фундаменты всхôднои части давнои церквы. Теперь вже майже не пôдлежитъ сомнѣню, що давный Галичь лежавъ въ межирѣчю Лôмницѣ и Луквы. Може недалека будучнôсть ôднайде на тôй просторони єще бôльше руинъ зъ княжеского періоду, якъ фундаменты другихъ церковъ, боярскихъ палатъ, а може навѣть руину резиденціи першихъ галицко-рускихъ князѣвъ, котра резиденція по свѣдоцтву исторіи недалеко церкви св. Спаса находила ся.

О здѣланыхъ дотепер розкопахъ на мѣстци церкви св. Спаса подає докладну информацію дотычный листъ от. Лявpецкого, котрый на сѣмъ мѣстци замѣщаємо. От. Лявpецкій пише пôдъ днемъ 28 Цвѣтня с. р.:

„Маю собѣ за обовязокъ донести о важнôмъ ôдкрытю, яке лучило ся менѣ здѣлати на тутешнôмъ поли „Ежевѣ“.

Ôдъ довшого часу пробовавъ я на горѣ „Ежевѣ“ копати облогъ за помочею одного роботника. Груба верства румовиска (ôдломôвъ рôжного камѣня и рѣняковъ) а до сего корчѣ и тернина стали на перешкодѣ и годѣ було роботу повести спѣшно и до спода цѣлины дôстати ся, щобы пôсля мого намѣреня рôвцемъ въ рôжныхъ керункахъ выкидати румовиско и тымъ способомъ доконче дôстати ся гдесь до важного пункта. Робота ишла поволи, позаякъ треба було слѣдити окомъ кождый выконъ землѣ рыскалемъ, и вертѣти глубоко въ частыхъ ôдступахъ, чи нема чого въ сподѣ (до верченя употребивъ я желѣзного $1^1/_2$ метра довгого сверлика). Кромѣ многихъ треугольныхъ цеголокъ, потягненыхъ глязурою, и ôдломкôвъ на жовто и синьо помалёваного тынку зъ стѣнъ неспостережено въ земли нѣчого важного, проте мусѣвъ я змѣнити плянъ и поступити кôлька сяжень на иншe мѣстце, бôльше на всхôдъ. Тутъ щасливо надыбавъємь, по перекопаню верхнои верствы, фундаментъ, уложеный зъ дôбраныхъ рѣнякôвъ на вапнѣ и гипсѣ, точно на одинъ сяжень широкій ($a—b$ пôсля замѣщеного рисунку). Доси въ мѣсци x выбрано рѣняки на 1 метръ глубоко, а нижше позôсталй верствы лишено для приспѣшеня дальшихъ ôдкопôвъ, проте до сего часу не знаю, якъ глубоко сягає фундаментъ. Другого дня зôбравъ-ємь бôльше роботникôвъ и копавъ поздовжь фундаменту, краємъ вузкою уличкою $a—a'$, дальше $c—h$ Въ просторони $c—e$ выбравъ я землю, щобы перекопати ся о широкости стѣны и зновъ сконстатовано одинъ метръ широкости. Щобы зъ керунку фундаменту не збочити, казавъ-ємь малый ровець попри самъ фундаментъ выбирати. Ôдъ пункту h фундаментъ провадивъ до $h'—h''$ и такъ дôйшовъ-ємь до i k. Пересвѣдчившись, що фундаментъ не провадитъ дальше на лѣво, тôлько вертає ся на захôдъ, продовжавъ-ємь ôдкопъ рôвцемъ и уличкою $h'—m—m'—n—o$. Зъ того уже показало ся, що суть 3 луки: середный бôльшій, а бочнй оба однаковй, лишь троха менший. Вправдѣ фундамента єще цѣлкомъ не ôдкрытй, та всежь можна догадати ся, въ якôмъ керунку они идутъ. Цѣлый внѣшный видъ має велике подобіе до Галицкои церкви, тôлько що послѣдна буде бôльша, а тутешнй фундамента вказуютъ на меншу. Весь розмѣръ ôдъ A до B має 9 сяжень; зъ того припадає 4^0 на фундамента, $1^1/_2{}^0$ на лѣву, $1^1/_2{}^0$ на праву, а 2^0 на середну просторонь.

Нарисъ ôднайденыхъ пôдъ Галичемъ фундаментôвъ давнои церкви св. Спаса.

Мôй рисунокъ не єсть зовсѣмъ докладный що до точного вымѣру, бо не маю одвѣтныхъ мѣрничихъ знарядôвъ пôдъ рукою, однакожь зъ него можна пôзнати, о що тутъ найбôльше ходитъ, що то дѣйстно була церковь. Посвѣдчаютъ се такожь часто надыбуванѣ кости людскѣ, гвоздѣ покритѣ цыновою бляшкою и пр. А що то давна церковь св. Спаса, о тôмъ такожь не можна сомнѣвати ся въ виду доказôвъ, поставленыхъ дромъ Из. Шараневичемъ.

Ôдъ 18. Цвѣтня кождого дня непрорывно до днесь ôдъ рана до вечера стою надъ роботниками, щобы чого не зôписовали. Моимъ горячимъ желанємъ єсть, щобы высокодостойнѣ историки нашѣ, от. Петрушевичь и дръ Шараневичь, зволили тутъ приѣхати и все особисто оглянути. Я-жь на кождый случай, єсли що нового ôдкрыє ся, заразъ донесу.— *Левъ Ляврецкій.*“

Черезъ „Зорю“ прислали П. Т.:

1) Для „Зеркала“: М. М. въ Долинѣ 1·00, К. П. въ Золочевѣ 2·50, Читальня въ Серафинцяхъ 1·00, С. И. въ Самборѣ 2·50, о. І. Р. въ Борышкôвцяхъ 1·25, о. И. П. въ Пшеничникахъ 1·00, К. Н. въ Войславичахъ 1·00, о. А. Г. въ Грималовѣ 1·00, о. І. А. въ Нижневѣ 1·00, п-ѣ П. Д. въ Бережанахъ 1·00, о. Д. К. въ Ягольници 1·00, Т. М. въ Ладанцяхъ 1·50, Н. К. въ Кобакахъ 1·50, о. И. К. въ Крогульци 2·50, о. Ю. С. въ Чернôвцяхъ 3·35.

2) Для „Дѣла“: В. С. въ Прозорѣ (въ Босніи) 4·00.

3) На библіотеку повѣстей: З. П. въ Далешевѣ 1·00, В. С. въ Прозорѣ 2·00, п-ѣ Е. Г. въ Стецевôй 2·00.

4) На „Чотырогласники“: о. И. Л. въ Саноговѣ 2·25.

ОГОЛОШЕНЯ.

ДЕШЕВѢ ФОТОГРАФІИ.

Появились въ продажи надзвычайно дешевѣ и дуже хорошо выконанѣ портреты (въ форматѣ визитовôмъ) рôжныхъ рускихъ писателѣвъ, давныхъ рускихъ гетманôвъ, рускихъ селянъ и селянокъ въ народныхъ строяхъ, виды околиць и т. д. Цѣна однои фотографіи 7 кр. а. в.

1) Фотографіи гетманôвъ: Петро Дорошенко, І. Самойловичь, Иванъ Мазепа, Ив. Скоропадскій, Дан. Апостолъ, Павло Полуботокъ (такожь фотографіи въ форматѣ кабинетовôмъ по 20 кр. Дорошенка и Богдана Хмѣльницкого).

2) Фотографіи рускихъ писателѣвъ: Шевченко, Квѣтка, Стороженко, Житецкій, Драгомановъ, Бантышъ-Каменьскій, Качала, Ольга Косачева, Петро Могила, Георгій Конискій, Григ. Сковорода — и многѣ иншѣ.

3) Типы селяньскѣ: зъ Садагуры (окремо мужчина и окремо женьщина), зъ Белелуѣ (цѣла група), зъ Яворова (окремо мужчина, окремо женщина), зъ Калуша. Такожь: украиньска пара, мѣщанка зъ Кієва, група украиньска, руске весѣле, братя Тараса Шевченка — и многѣ иншѣ.

4) Виды Кієва: Золотѣ ворота, Памятникъ крещеня Руси, Кієво-печерска Лавра, Могила Аскольда и Дира, Кієвъ надъ Днѣпромъ и иншѣ.

П. Т. Пренумеранты „Зорѣ“ одержати могутъ згаданѣ фотографіи за посредництвомъ редакціи лишь при закупнахъ найменше за 2 зр. На выдатки почтовѣ доложити належитъ 20 кр. а. в.

Образы Василя Лукича.

Оповѣщувана рускими часописями серія образôвъ, представляючихъ погрудя славныхъ рускихъ и иншихъ мужѣвъ, вже появилась. Въ складъ згаданои серіи входятъ: 1. *Микола Костомарôвъ*, 2. *Иванъ Левицкій-Нечуй*, 3. *Микола Лисенко*, 4. *Олександеръ Конискій*, 5. *Михайло Максимовичь*, 6. *Данило Мордовцьвъ*, 7. *Микола Гоголь*, 8. Михайло Салтиковъ-Щедринъ, 9. Олександеръ Пыпинъ, 10. Василь Верещагинъ, 11. Францъ Микльосичь, 12. Адамъ Мицкевичь и 13. Емиль Золя. Величина кождого образу, друкованого на папері блѣдожовтôмъ и наклеєного на грубый бѣлый картонъ представляє мале quarto (22 сантим. довготы а $16^1/_2$ широты). Пôдъ кождымъ образомъ умѣщеный рускій пôдписъ. Цѣна цѣлои серіи (всѣхъ 13 образôвъ) выноситъ 2 зр., замовляючи зъ провинціи долучаютъ до двохъ зр. єще 10 кр. на листъ фрахтовый и опакованє. Грошѣ присилати належитъ до друкарнѣ товариства имени Шевченка, або до редакцій рускихъ часописей. Высылає ся тôлько за надôсланємъ готôвки або за послѣоплатою; въ кредитъ годѣ давати по причинѣ великихъ коштôвъ а вельми малого накладу. Позаякъ се перше у насъ выдавництво, що має на цѣли прикрасу рускихъ хатъ, проте и покупъ єго буде мѣриломъ потребы того рода выданъ и условємъ дальшихъ серій. Накладъ образôвъ дуже невеликій, бо всѣго тôлько 270 примѣрникôвъ серій.

„Дѣло“ въ ч. 18 зъ сего року такъ мѣжь иншимъ пише про згаданѣ погрудя: „....Выданє представляєсь вельми хорошо и дуже надаєсь до прикрашеня рускихъ свѣтлиць. Треба длятого высказати признанє напередъ п. Лукичеви, що занявъ ся выданємъ тыхъ образôвъ и поставивъ сорозмѣрно надто вже доступну цѣну, а дальше и друкарни имени Шевченка, котра попысалась незвычайно чистымъ и выразнымъ выпечатанємъ портретôвъ.“

„МЕРТВѢ ДУШѢ“,

повѣсть Миколая Гоголя зъ портретомъ автора и „Словомъ ôдъ Выдавництва“ (278 сторôнъ великои 8 ки).

Цѣна 1 зр. 80 кр.; зъ пересылкою почтовою 2 зр.

Дôстати можна въ администраціи „Дѣла“ и въ книгарни Ставропигійскôй.

Для спѣволюбивыхъ Русинôвъ

Запросины до предплаты на

„ЧОТЫРОГЛАСНИКИ“

на мужескѣ голосы. Творы Михаила Вербицкого.

Пôдъ тымъ заголовкомъ будутъ выходити квартеты М. Вербицкого зъ свѣтскихъ пѣсень въ выпускахъ по 4 аркушѣ (кождый голосъ окремо). Выпускôвъ буде пять, отже цѣле дѣло обôймати буде 20 аркушѣвъ литографованыхъ на велиновôмъ папери, въ форматѣ малыхъ аркушѣвъ нотныхъ, лежачихъ. **Предплата зъ речинцемъ до 15 (27) цвѣтня с. р. выноситъ 2 зр. 25 кр.** Предплату принимаютъ редакціи: „Дѣла“, „Зорѣ“, „Часописи Школьной“ и „Сьвіта“. По тôмъ речинци предплата до выходу цѣлого дѣла буде стояти 2 зр. 50 кр., а по выходѣ 3 зр.

Лука Кошка, выдавець.

Выйшло зъ друку:

Краткое историческое извѣстіе о времени введенія христіянства на Галичской Руси, особенноже объ учрежденіи святительскихъ столицъ въ Галичѣ и Львовѣ, и о святителяхъ сидѣвшихъ на упомянутыхъ столицахъ. Сочинилъ А. С. Петрушевичъ. Изданіе „Галицко-русской Матицы“. Львовъ. Изъ типографіи Ставропигійского Института. 1882. 8-ка стор. 15.

Книжочка тая єсть передрукомъ вступного слова, помѣщеного въ сегорôчнôмъ шематизмѣ; она содержитъ однакожь деякѣ важнѣ доповненя, котрѣ въ шематизмъ не ввôйшли. Дôстати можна въ Ставропигійскôй книгарни. Цѣна 10 кр. а. в.

Похибки въ 8. числѣ „Зорѣ“.

Черезъ недоглядъ при коректѣ вкрались до 8. числа слѣдующѣ двѣ похибки: 1) въ повѣсти „Забобоны“ стор. 120 мѣсто „воинъ побачивъ сей голосъ“ має бути: „Воинъ почувъ сей голосъ“; 2) въ статіи „Причина туберкулôвъ“ стор. 127 мѣсто „бактеріи тотѣ залѣплювавъ въ тѣло“ має бути: „бактеріи тотѣ защѣплювавъ въ тѣло“.

Выдає и ôдповѣдає за редакцію **Ом. Партыцкій.** Зъ друкарнѣ Товариства „имени Шевченка“ пôдъ зарядомъ К. Беднарского.

Рôкъ III. Львôвъ дня 15. (27.) Мая 1882. **Число 10.**

Выходитъ два разы на мѣсяць, кождого **1**-ого и **15**-ого, найменше въ два аркушѣ печатнѣ.

Редакція и администрація „Зорѣ“ въ каменици пôдъ ч. **18**. улиця Галицка.

ЗОРЯ

Пренумерата выноситъ: на цѣлый рôкъ **5** зр., на пôвъ року **2** зр. **50** кр., на чверть року **1** зр. **25** кр.

На велиновôмъ (сутиновôмъ) паперѣ: на цѣлый рôкъ **6** зр., на пôвъ року **3** зр.

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСКИХЪ РОДИНЪ.

НЕЩАСТНА.

XVIII.

Читанѥ сихъ записокъ розжалило мене такъ сильно, що я не мôгъ спати цѣлу нôчь и заразъ ранкомъ пôславъ въ естафетою до Фустова письмо, въ котрôмъ заклинавъ ѥго вернути ся якъ можна скорше въ Москву, бо неприсутнôсть ѥго могла мати якъ найсумнѣйшѣ послѣдства. Я згадавъ ѥму такожь коротко о навѣщеню мене Сузанною и о запискахъ, котрѣ она полишила въ моихъ рукахъ. Выславши письмо, я черезъ весь сей день не выходивъ уже зъ хаты, а лишь роздумовавъ надъ тымъ, що могло дѣятись тамъ, у Рачѣвъ. Пôйти самому туда я не посмѣвъ. Я не мôгъ однакожь не замѣтити, що тета моя находилась заѥдно въ тревозѣ: она приказувала курити майже не що минуту и клала заѥдно пасіянса. „Подорожный“ выходивъ заѥдно зъ картъ! Визита незнакомои дамы, та ще пôдъ таку пôзну пору, дôйшла до ѥи вѣдомости. Фантазіи ѥи представилась якась безодня, на краю котори я стоявъ и она зôтхала лишь, охала и выголошувала пôвголосомъ французкѣ сентенціи, пôдчеркнутѣ нею въ писанôй книжочцѣ пôдъ заголовкомъ: Etraits de lecture, а вечеромъ на моѣмъ нôчнôмъ столику опинилось дѣльце Де-Жерандо, ôдчинене на главѣ: О шкодливости страстей. Дѣльце се занесено въ мою комнату, розумѣѥ ся, по приказу тети, старшою ѥи товаришкою, котру дома кликано Амишкою, понеже подобала дуже на малого пудля такогожь имени, дѣвчиною дуже сентиментальною и навѣть романтичною, але пристарѣлою.

Весь слѣдуючій день зôйшовъ менѣ на нетерпеливôмъ выжиданю Фустова, письма ôдъ него, вѣстей зъ дому пана Рача... хотяй по якôй причинѣ мали бы мене объ чôмъ небудь повѣдомляти? Скорше Сузанна могла надѣятись, що я навѣдаюсь до неи... Але я не мавъ ôдваги до того, не поговоривши упередъ зъ Фустовомъ. Я нагадовавъ собѣ всѣ слова мои писанѣ до него... Здаѥсь, они були досыть сильнѣ; въ кôнци, вже пôзно въ ночи, ôнъ явивъ ся.

XIX.

Ôнъ вступивъ въ мою комнату своѥю звычайною быстрою, але не скорою ходою. Лице ѥго здавало ся менѣ блѣдымъ и окрôмъ утомы выражало якусь нерѣшимôсть, зацѣкавленѥ, невдоволенѥ, въ загалѣ чувства, котрыхъ ôнъ въ щоденнôмъ житю нѣколи не объявлявъ. Я кинувъ ся до него, подяковавъ ѥму сердечно за те що ôнъ мене послухавъ, и передавши въ двохъ словахъ мôй розговоръ зъ Сузанною, — вручивъ ѥму записки. Ôнъ ôдôйшовъ до ôкна, до того самого ôкна, на котрôмъ два днѣ тому сидѣла Сузанна, и не сказавши менѣ нѣ слова, почавъ читати. Я заразъ ôдступивъ въ другій кутокъ комнаты и взявъ для контенансу такожь книжку въ руки; але, признаюсь, весь часъ дививъ ся я крадкомъ черезъ край окладинки на Фустова. Зъ разу читавъ ôнъ досыть спокôйно и все щипавъ лѣвою рукою кôнцѣ волоскôвъ на губѣ. ôдтакъ ôнъ опустивъ руку, нагнувъ ся въ передъ и вже анѣ рухнувъ ся. Очи ѥго такъ и бѣгали по стрôчкахъ и ротъ зъ легка розкрывъ ся. Отъ и скôнчивъ записку, обернувъ ѥѣ, поглянувъ довкола себе, задумавъ ся и знову ставъ ѥѣ читати и перечитавъ ѥѣ въ друге ôдъ початку до кôнця. Потôмъ ôнъ вставъ, заховавъ записку и пустивъ ся до дверей, однакожь задержавъ ся и станувъ посередъ комнаты.

— Но, що думаѥшь? — спытавъ я, не дождавшись ôдъ него слова.

— Я виноватый передъ нею — выголосивъ ôнъ глухо. — Я поступивъ... необдумано, недобре, дико. Я повѣривъ тому... Виктору.

— Якъ! — скричавъ я: — тому самому Виктору, котрымъ ты гордишь? Щожь ôнъ мôгъ сказати тобѣ?

Фустовъ зложивъ руки на охрестъ и ôдвернувъ ся. Ѥму стало жаль, я добачавъ се.

— Ты тямишь, — промовивъ ôнъ на силу: — сей... Викторъ згадовавъ щось о... о пенсіи. Се нещастне слово вбилось менѣ въ головѣ, оно всему причиною. Я ставъ ѥго близше розпытовати... и ôнъ...

— Щожь ôнъ?

— Ôнъ сказавъ менѣ, що той старый... якъ же ѥму?... Колтовскій, назначивъ ту пенсію Сузаннѣ за те... отъ... словомъ, яко вынагороду...

Я сплеснувъ въ долони.

— И ты повѣривъ?

Фустовъ склонивъ голову.

— Такъ! я повѣривъ... Ôнъ сказавъ такожь, що и зъ молодымъ... Коротко кажучи, я поступивъ нерозважно...

— И ты ôдъѣхавъ, щобы все перервати?

— Такъ! Се було найлѣпше средство... въ такôй пригодѣ. Я поступивъ дико, дико, — добавивъ ôнъ.

Мы оба замовкли. Кождый зъ насъ чувствовавъ, що другому було стыдно; але менѣ було легше: я соромивъ ся не за себе.

XX.

— Я бы теперь тому Виктору всѣ кости поломивъ, — правивъ дальше Фустовъ, затиснувши зубы, — ѥслибы и я не бувъ виноватый. Я теперь розумѣю, на-що ôнъ таку штуку выкинувъ. Зъ замужѥмъ Сузанны они тратили ѥи пенсію... Поганцѣ!

Я взявъ ѥго за руку.

— Александре, — спытавъ я, — ты бувъ у неи?

— Не бувъ; я просто зъ дороги до тебе. Я пôйду завтра... завтра рано. Сего не можна простити. Нѣ за що!

— Такъ ты єѣ любишь, Александре?

Фустовъ, здавалось, обидивъ ся.

— Такъ, я єѣ люблю. Я дуже до неи привязавъ ся.

— Она люба, честна дѣвчина! — сказавъ я.

Фустовъ нетерпеливо тупнувъ ногою.

— За кого ты мене маєшь? Я готовъ бувъ женитись зъ нею, я и теперь готовъ женитись, я вже о тôмъ думавъ, хотяй она старша ôдъ мене.

Въ сѣй хвили привидѣлось менѣ, що на ôкнѣ сидитъ, склонивши голову на руки, блѣда женьска постать. Свѣчи нагорѣли: въ комнатѣ було темно. Я стревоживъ ся, вдививъ ся пильнѣйше, и нѣчого, розумѣє ся, не побачивъ на ôконници, але яке-то дивне чувство, немовбы страхъ, туга и жаль обгорнули мене.

— Александре! — почавъ я якійсь розгорячений: — прошу тебе, молю тебе, иди сейчасъ до Рачѣвъ, не ôдкладай до завтра! Менѣ внутренный голосъ говоритъ, що ты конче сегодня повиненъ видѣтись зъ Сузанною!

Фустовъ здвигнувъ плечима.

— Але, що тобѣ? Теперь одинайцята, у нихъ имовѣрно всѣ вже сплятъ въ хатѣ.

— Все одно... Иди, ради Бога! Я щось предчуваю... Прошу тебе, послухай мене! Иди сейчасъ, возьми вôзокъ...

— Що ты плетешь? — холоднокровно ôдповѣвъ Фустовъ. — На-що и по-що теперь? Завтра ранкомъ я тамъ буду, и все розъяснитъ ся.

— Але Александре, подумай, она говорила що умре, що ты єи не застанешь... И якбы ты бачивъ бувъ єи лице! Подумай, она рѣшилась прійти ажь до мене... скôлько то єи коштовало?...

— У неи горяча голова, — проговоривъ Фустовъ. Ôнъ, очевидно, запановавъ уже надъ собою. — Всѣ молодѝ дѣвчата такѝ... на разѣ. Завтра полагодитъ ся все, теперь здоровъ бувъ! Я утомивъ ся, тай ты сплячій...

Ôнъ взявъ за шапку и выйшовъ зъ комнаты.

— Але ты завтра сейчасъ зайдешь сюды и про все менѣ роскажешь! — крикнувъ я въ слѣдъ за нимъ.

— Добре... здоровъ бувъ!

Я лягъ на постѣль, тôлькожь серце моє непокоилось, и я бувъ недобрый на мого пріятеля. Я заснувъ пôзно, и у снѣ видѣлось менѣ, будьто мы зъ Сузанною бродимо по якихъ-то пôдземныхъ, вогкихъ ходникахъ, лазимо по узкихъ, крутыхъ драбинахъ, и заєдно глубше и глубше спускаємось въ долину, хотяй намъ хоче ся доконче выбратись на верхъ, на воздухъ, и ктось черезъ весь часъ кличе насъ однообразнымъ и жалостнымъ голосомъ.

XXI.

Чіясь рука лягла на моє рамя и товкнула мене кôлька разôвъ... Я розкрывъ очи, и при слабôмъ свѣтлѣ одинокои свѣчи побачивъ передъ собою Фустова. Ôнъ злякавъ мене, ôнъ заточувавъ ся на ногахъ. Лице єго було жовте, майже однои краски що волосє; губы повисли, сумнѝ очи дивились безъ мысли въ сторону... Куды подѣвъ ся ихъ заєдно-ласкавый и привѣтливый поглядъ? Я мавъ двоюродного брата, що ôдъ падачки попавъ въ идіотизмъ... Фустовъ подобавъ на него въ ту хвилю.

Я скоро зôрвавъ ся.

— Що такого? Що тобѣ? Господи!

Ôнъ нѣчого не ôдповѣдавъ.

— Що сталось, Фустовъ? Сузанна...?

Фустовъ зъ-легка задрожавъ.

— Она... почавъ ôнъ захриплымъ голосомъ и замовкъ.

— Що сталось зъ нею? Ты єѣ бячивъ?

Ôнъ выдививъ ся на мене.

— Єи вже нема!

— Якъ нема?

— Нема... она умерла!

Я скочивъ зъ постели.

— Умерла? Сузанна умерла?

Фустовъ знову ôдвернувъ очи въ сторону.

— Такъ, умерла, о пôвночи.

— Чи ôнъ зôйшовъ зъ ума? — погадавъ я. О пôвночи? а теперь котра година?

— Теперь осьма. Они дали менѣ знати, що завтра єѣ хоронятъ...

Я схопивъ єго за руку.

— Александре, ты маячишь? Чи ты при умѣ?

— Я при умѣ, — ôдповѣвъ ôнъ. — Я, якъ лишь дôзнавъ ся, сейчасъ прійшовъ сюды.

Серце моє заторопѣло ôдъ жалю, якъ то завсѣгды буває, коли почуємо, що якась бѣда довершилась та не можь єи вже ôдвернути.

— Боже мôй, Боже мôй! умерла? повторювавъ я. — Якжежь то? Такъ нагло? Чи може наложила на себе руку?

— Не знаю, — ôдповѣвъ Фустовъ. — Нѣчого не знаю. Менѣ сказали: о пôвночи умерла и завтра єѣ хоронятъ.

— О пôвночи! — подумавъ я... Такъ она жила єще вчера, коли менѣ привидѣлась на ôкнѣ, коли я єго просивъ ити до неи...

— Она жила єще вчера, якъ ты мене посылавъ до Ивана Демянича, — проговоривъ Фустовъ, мовбы ôдгадавъ мою мысль.

— Якъ мало знавъ ôнъ єѣ! — подумавъ я знову. — Якъ мало мы оба єѣ знали! Горяча голова, говоривъ ôнъ, всѣ молодѝ дѣвчата, а въ ту саму хвилю она може пôдносила до устъ... Чи можна любити кого-небудь и такъ на нѣмъ помылитись?...

Фустовъ мовь камѣнь стоявъ передъ моєю постелею, зъ опущеными руками мовь виновникъ.

XXII.

Я на скорости одягнувъ ся.

— Щожь думаєшь теперь дѣяти, Александре? — спытавъ я.

Ôнъ поглянувъ на мене, мовбы чудовавъ ся мому пытаню. И дѣйсно, щó було дѣяти?

— Але ты на кождый разъ мусишь пôйти до нихъ, — почавъ я. — Ты мусишь дôзнатись, якъ те все сталось... тутъ може скрыває ся яке переступство? Ôдъ тыхъ людей можна всего сподѣватись... Треба все вывести на чисту воду. Згадай, що написано въ єи записцѣ: пенсія устає на случай замужя, а на случай смерти переходитъ на Рача. На кождый разъ треба ôддати послѣдну прислугу, поклонитись покôйнôй...

Я говоривъ до Фустова мовь якій наставникъ єго, мовь старшій братъ. Мимо горя и здивованя я уважавъ себе чимъ-то высшимъ надъ Фустовомъ... Чи ôнъ длятого, що чувъ на собѣ вину, помѣшавъ ся и пôддавъ ся? чи може длятого, що нещастє, коли побье чоловѣка, то ставитъ єго заразъ низше въ опиніи у другихъ? Богъ се знає! Тôлько Фустовъ выдавъ ся менѣ майже дѣтиною, и жаль менѣ єго ставало, а такой оправдувавъ я

свою строгôсть супротивъ него. Я дививъ ся зъ горы на мого пріятеля. Одни лишь жѣнки умѣютъ пожаловати и не гордятъ нами.

Тôлькожь Фустовъ дививъ ся на мене заѥдно дико, — мôй авторитетъ видимо не дôймавъ ѥго. На моѥ пытанѥ: „Ты чей пôдешь до нихъ?“ ôдповѣвъ ôнъ: „Нѣ, не пôйду!“

— Якже такъ можна? Хиба самъ не хочешь дôзнатись, розпытати, якъ и що? Може она лишила яке письмо?... документъ якій... ôôй ся Бога!...

Фустовъ похитавъ головою.

— Я не могу пôйти тамъ, — проговоривъ ôнъ. — Я тому и прійшовъ до тебе, щобъ попросити... щобъ ты за мене... Я не могу... не могу!

Фустовъ подавъ ся на стôлъ, закрывъ лице обома руками и заплакавъ гôрко.

— Ахъ, ахъ! — голосивъ ôнъ, — ахъ, бѣдненька!... бѣдненька!... я лю... я любивъ ѥѣ... ахъ, ахъ!...

Я стоявъ коло него и мушу признатись, ѥго плачь не будивъ въ менѣ участи; я лишь чудовавъ ся, що Фустовъ мôгъ такъ плакати, и менѣ здавалось, що я ажь теперь спôзнавъ, якій ôнъ маленькій чоловѣчокъ, и що я, на ѥго мѣстци, поступивбы зовсѣмъ инакше. Якбы Фустовъ лишивъ ся цѣлкомъ спокôйный, я може бувбы зненавидѣвъ ѥго, ôдвернувбы ся ôдъ него, але ôнъ не упавбы такъ низько въ моихъ очахъ... Ôнъ бувбы задержавъ свôй нимбусъ—Донъ-Хуанъ лишивбы ся Донъ-Хуаномъ!

Дуже пôзно въ житю, и лишь по богато досвѣдахъ, учитъ ся чоловѣкъ жаловати упавшого брата и подати ѥму помôчну руку, не гордячись въ души своѣй власною честнотою и силою, умѣѥ звернутись до него щиро и оправдати ѥго вину.

XXIII.

Я дуже рѣшучо настававъ на Фустова и посылавъ ѥго до Рачѣвъ, але коли самъ я до нихъ выбравъ ся о дванайцятôй годинѣ (Фустовъ нѣякъ не хотѣвъ ити зô мною и лишь просивъ мене дати ѥму подробну вѣсть о всѣмъ), коли на скрутѣ улицѣ зъ далека побачивъ я дôмъ и жовте свѣтло пригробнои свѣчи въ ôкнѣ, невысказаный страхъ здавивъ мою грудь, и я бы охотно вернувъ ся назадъ... Але я ободривъ ся и вступивъ въ сѣни. Въ нихъ пахло ладаномъ и воскомъ; рожевои краски вѣко, обите срѣбными бордурами, стояло въ кутѣ оперте о стѣну. Въ однôй зъ сусѣдныхъ комнатъ, въ ѣдальни, гудѣло, мовь залетѣвшій чмѣль, монотонне бормотанѥ дячка. Зъ свѣтлицѣ выглянуло заспане лице служницѣ и обôзвавшись: „поклонитись прійшли?“ она показала на двери ѣдальнѣ. Я вступивъ. Домовина стояла до дверей головою; чорне волося Сузанны, пôдъ бѣлымъ вѣнцемъ, на пôднесенôй подушцѣ, кинулась менѣ найперше въ очи. Я зайшовъ зъ боку, перекрестивъ ся, поклонивъ ся низенько, споглянувъ... Боже, якій сумный видъ! Нещастлива! навѣть смерть ѥи не пожаловала, не придала ѣй, — не кажу вже: красы, — але навѣть того супокою, того любого и мирного супокою, що такъ часто являѥ ся на лицяхъ усопшихъ. Маленьке, темне, майже брунатне лице Сузанны нагадовало лиця святыхъ на старыхъ-старыхъ образахъ, и якій бувъ на нѣмъ выразъ! Такій выразъ, мовбы она хотѣла крикнути крикомъ розпуки, та такъ и завмерла, не выдавши голосу... навѣть морщинка межи бровами не выгладилась, а пальцѣ на рукахъ були скорченй и сцѣпленй. Я по неволи ôдвернувъ очи, але черезъ хвилю присиловавъ себе и дививъ ся пильно и довго на нѣ. Жаль обнявъ мою душу, та не лишь самый жаль, и я набравъ пересвѣдченя, що ся дѣвчина умерла насильною смертею. Поки я стоявъ и глядѣвъ на покôйну, дячокъ, що при моѣмъ входѣ пôднѣсъ бувъ голосъ и выдавъ зъ себе кôлька вискливыхъ звукôвъ, загудѣвъ знову и зѣвнувъ разôвъ два. Я въ друге поклонивъ ся мерцю и вышовъ до передпокою. На порозѣ свѣтлицѣ вже ждавъ на мене панъ Рачь, одягненый въ сорокатый бухарскій шляфрокъ, а приманивши мене рукою до себе, повѣвъ въ свôй кабинетъ, чи лѣпше скажу, въ свою нору. Кабинетъ той темный, тѣсный, весь насыченый кислымъ запахомъ тютюну, нагадавъ менѣ вовчу або лисю яму.

XXIV.

— Розрывъ, розрывъ тыхъ... якъ сказати?... тыхъ опонокъ, тыхъ поволочокъ... вы знаѥте... розрывъ серця! — заговоривъ панъ Рачь, якъ лишь зачинивъ двери. Таке нещастѥ! Ещѥ вчера вечеромъ годѣ було що-небудь замѣтити, и отъ р-р-р-разъ! трахъ! на двоѥ и — конець! Добре то кажутъ: „heute roth, morgen todt!“ Правда, сего можь було надѣятись: я заѥдно того сподѣвавъ ся... Менѣ... въ Тамбовѣ полковый лѣкарь Галимбовскій, Винкентій Казимировичь... вы певно чули про него... славный практикъ, спеціялистъ...

— Въ перше чую се имя, — замѣтивъ я.

— Ну, все одно; такъ, бачите, ôнъ — продовжавъ панъ Рачь напередъ тихимъ голосомъ, а ôдтакъ сильнѣйше и сильнѣйше своимъ нѣмецкимъ акцентомъ, — ôнъ мене заѥдно перестерѣгавъ: „Ей, Иване Демяничь, ей, друже мôй, стережѣтъ ся! у вашои пасербицѣ органичный блудъ въ сердцю — hypertrophia cordialis! Отъ, яка бѣда! Сильныхъ вражень передъ всѣмъ треба выстерѣгатись... на розсудокъ треба вплывати...“ Тôлькожь куды-то зъ молодою дѣвчиною — на розсудокъ вплывати? хх. . . ха...

Панъ Рачь мало-що не зареготавъ ся своимъ ладомъ, тôлькожь якось ѥще отямивъ ся и перемѣнивъ регôтъ на кашель.

Таке говоривъ панъ Рачь, той самый, котрого я спôзнавъ зъ записокъ Сузанны!...

— Кликано якого лѣкаря? — спытавъ я ѥго.

Панъ Рачь ажь пôдскочивъ.

— Кликано, розумѣѥ ся!... двохъ кликано, але все вже було за пôзно — abgemacht! И подумайте, оба мовбы зговорились: розрывъ, розрывъ серця!.. Предкладали секцію, але я... вы зрозумѣете... я не мôгъ на те призволити.

— И завтра похороны? — спытавъ я.

— Такъ, такъ, завтра, завтра хоронимо нашу голубку. Выносины зъ дому ôдбудутъ ся точно о одинайцятôй годинѣ рано... Зъ ôдси до церкви Николая на Курячихъ Нôжкахъ... знаѥте? Який-то чудни имена у вашихъ рускихъ церквей! Потôмъ на вѣчный супочинокъ въ сыру землицю! Вы даруете.... Мы хотяй недавно знакомй, але судячи по любости вашого характеру и благородности чувствъ...

Я чимъ скорше потакнувъ головою.

— Ой, такъ, такъ! — зôтхнувъ панъ Рачь. — Се... се дѣйсно вже, якъ кажутъ, грôмъ зъ ясного неба: Ein Blitz aus heiterem Himmel!

— И нѣчого Сузанна Иванôвна не переказала передъ смертю, нѣчого не лишила?

— Нѣчого, нѣчогѣсенько! Нѣ одного слôвця, нѣ кусничка паперу! Коли мене покликали до неи, коли розбудили, подумайте собѣ: она вже застигла! Моє серце... охъ, страшный се ударъ для насъ всѣхъ! Александеръ Давидичь такожь певно буде жаловати, якъ дôзнасть ся... Кажутъ, єго нема въ Москвѣ...

— Ôнъ ôдъѣхавъ якъ-разъ на кôлька день, — почавъ я.

— Викторъ Иваничь жалує ся, що саней єму довго не закладаютъ, — перебила мене впавши до комнаты, служниця, та сама, що я єѣ бачивъ въ сѣнехъ. Лице єи, завдно заспане, выдалось менѣ въ тôй хвили бовдуровате, якъ се звычайно бував у слугъ, що знаютъ, що паньство ôдъ нихъ зависитъ и не посмѣє ихъ анѣ сварити, анѣ карати.

— Заразъ, заразъ! — ôдповѣвъ скоренько панъ Рачь. — Елеонора Карпôвна! Leonore! Lenchen! прошу сюды!

Щось зашалапало за дверми и въ тôй хвили роздавъ ся повелѣваючій голосъ Виктора: „Щожь се коней не закладаютъ? Пѣшки не полѣзу на полицію“.

— Заразъ, заразъ! — залепетавъ знову панъ Рачь. — Елеонора Карпôвна, прошужь сюды!

— Aber Иванъ Демяничь, — роздавъ ся голосъ, — ich habe keine Toilette gemacht!

— Macht nichts! Komm herein!

Елеонора Карпôвна вôйшла, придержуючи двома пальцями хустину довкола шиѣ. Она мала на собѣ ранный шараванъ и не була єще зачесана. Иванъ Демяничь пôдбѣгъ до неи.

— Вы чуєте, Викторъ коней хоче, — проговоривъ ôнъ, показуючи сквапно пальцемъ то въ ôкно, то на двери. — Будьте такъ добрй, щобъ скорше! Der Kerl schreit so!

— Der Fiktor schreit immer, Иванъ Демяничь, Sie wissen wohl, — ôдповѣла Елеонора Карпôвна. — Я вже сама казала кучеру, якъ ôнъ лишь овесъ конямъ насыпувавъ. Отъ, яке нещастє лучилось! — добавила она звернувшись до мене, — и кто мôгъ сего сподѣватись по Сузаннѣ Иванôвнôй?

— Я завсѣгды сего сподѣвавъ ся, завсѣгды! — закричавъ Рачь и высоко пôднявъ руки, при чôмъ єго бухарскій халатъ розъѣхавъ ся въ переду и показались єго старй шаровары кожанй въ мѣдяными пряжками на ременю.—Розрывъ серця! розрывъ опонокъ! гипертрофія!

— Такъ, такъ! — повторила за нимъ Елеонора Карпôвна, — гипо.... и якого жалю, якого жалю завдала она менѣ! — Єи грубе лице скривилось при тôмъ крыхточку, брови пôднялись трикутникомъ въ гору, и маленька слезинка скотилась на круглу, мовбы полякировану, неначе у ляльки, щоку. — Менѣ дуже жаль, що таке молоде сотворѣнє, котрому бы лишь жити и тѣшитись свѣтомъ... и наразъ така розпука!...

— Na gut, gut... geh', alte! — перебивъ панъ Рачь.

— Geh' schon, geh' schon, — заворкотѣла Елеонора Карпôвна и побралась гетъ, придержуючи завдно хустину и плачучи дрôбнй слезы.

И я выйшовъ въ слѣдъ за нею. Въ сѣнехъ стоявъ Викторъ въ студентскôмъ плащи зъ бобрянымъ выворотомъ и шапкою на бакиръ. Ôнъ ледви глянувъ на мене черезъ плечи и не поздоровивъ ся, за що я въ души сердечно єму подяковавъ.

Я вернувъ до Фустова. (Конець буде.)

ЗА ПÔЗНО!...

Тиха нôчка, свѣтятъ зорѣ,
А надъ Прутомъ скалы-горы —
Цыганочка тамъ усѣла
Рученьки на грудь зложила,
При нѣй легинь жвавый.

У легиня батько й мати,
Шовки, сукна и дукаты,
И родина, сестры й други,
Полонина, хаты й слуги,
Майно величаве...

А въ сирôтки-цыганочки
Лишь те личко, чорнй очка,
Чорный волосъ та блескучій,
Станъ рôвненькій и звенючій
Голосъ чарôвненькій.

Нѣтъ єй згадки лѣтъ весняныхъ,
Нѣтъ єй щастя зъ лѣтъ поранныхъ,
Лишень журбы та неволя,
Та бурлацка тяжка доля,
Горе-сумъ тяженькій!

Въ тихôмъ щастю повѣднались,
Серцемъ-душею пôзналися
И обоє на розмову
Скрôзь вертепы, лѣсъ, дôброву
На той Прутъ ходили.

А Прутъ быстрый гремѣвъ въ горы,
Ажь лунали скалы, боры,
Щобъ не вчули вороженьки
Ихъ розмовы щирѣсенькôй,
Щобъ не розлучили.

„Доле моя! вере*) люблю,
„Борше душу я загублю,
„Въ Прутѣ борше втоплюсь-згину,
„Закимъ я тебе покину,
„Зоре моя ясна!“

Онажь слухала той мовы,
Цѣлувала очи, брови,
Цѣлувала, пригортала,
Душу окомъ выпивала,
Гинула нещасна.

Взявъ ю легинь за рученьку:
„Ходѣмъ, серце, идъ батеньку,
Нехай миромъ насъ єднає,
Словомъ насъ благословляє
Предъ людьми и Богомъ...“

Йдутъ обоє. Въ серцяхъ страшно
А въ душичкахъ чогось лячно...
Йдутъ, приходятъ на царину,
Старый смотритъ на маржину —
Они єму въ ноги.

„Прости, отче, подай долѣ!
Благослови нашôй волѣ!
Не цурай ся твого сына,
Що влюбивъ ся въ сиротину —
Благослови, пане!“

*) Вере = справдѣ, єй-Богу.

„„Проклôнъ зъ вами! борше горы
Замѣнятъ ся въ сине море,
И фуфеля*) выпье воду
Всю изъ Прута ажь до споду,
Чимъ вна твоёвь стане!““

Грôзно глянувъ — вхопивъ цѣвку —
Й крикнувъ грôзно: „„Зъ очей дѣвко,
А ты хмизе**) на царину,
До ватаги, до маржины,
Бо горе лихое““.

Зôйшовъ мѣсяць, зôйшли зорѣ,
Освѣтили скалы-горы,
А надъ Прутомъ они стали,
У останне ся обняли
Та у Прутъ обое...

Понадъ Прутомъ зойкъ слыхати;
Ходятъ сестры, ходитъ мати,
Въ Прута филѣ поглядаютъ
Та все плачутъ, та шукаютъ —
Дукарь***) стогнавъ грôзно.

А Прутъ быстрый тече жваво,
Не вважае слезъ кервавыхъ,
Гнѣвный скелями сплывае,
Крôзь шумъ-филѣ промавляе:
„Пропало!... за пôзно!“

Старй Броды 3. Цвѣтня 1882. *В. И. Маслякъ.*

РОЗБИШАЦКА ДОНЬКА.

(Пôсля народного переказу написавъ Данило Ленкій.)

Бувъ се супокôйный, тихій весняный вечеръ — вечеръ, якихъ мало у нашихъ наддѣстряньскихъ сторонахъ. Повне почервонѣле, наче якій огненный кругъ, сонѣчне марево уже ховало свое утомлене, розпалене лице за маленьке, нѣжне повите ледви доглядныхъ хмаръ, що дивными постатями залягали западный кругъ, и розливало по прехорошôй наддѣстряньскôй рôвнинѣ свое послѣдне, золоте свѣтло. По зеленыхъ лозахъ та по густôмъ рястѣ задуманыхъ, мовчаливыхъ верôъ, що вѣнцемъ квѣтчали гордовиту голову берегôвъ широкого Днѣстра, слала ся сива мрака, що здалека подобала на просторый океанъ. А тамъ, далеко-далеко за тою зеленою рôвниною, мрѣло у мрацѣ якесь село та бѣлѣвъ ся битый цѣсарскій шляхъ. Серединою тои картины плывъ собѣ споконвѣчный старый дѣдъ Днѣстеръ, вьючись помежи лозы та хащѣ розличными закрутами, наче тота золота бинда помежи буйне русяве волосе подôльскои, гарнои дѣвчины. И все то: тота покрыте хащами та лозами рôвнина, и тотъ преширокій видокругъ, що его десь далеко замыкало чисте, сине, мовчаливе пôвсонне небо передъ нашимъ окомъ — все то зливало ся въ якусь дивну гармонію, въ якійсь чудовый образъ.

На земли все утихло, все мовчало, навѣть птахи, що своимъ щебетомъ недавно ще перерывали се глухе мовчане на тôмъ маленькôмъ, на пôвъ безлюднôмъ степѣ, замовкли забравшись до мирного супочинку; здавалось, що ангелъ мира зôступивъ на землю зъ широкого неба, що такъ розпростерло надъ думаючимъ степомъ свои сини крыла. Лишь тихенькій западный вѣтерець, любенькій та милый наче дыхане самого Бога, зъ легка повѣвавъ по лозахъ, пестивъ ся зъ ними, та цѣловавъ въ лиця румяни дрôбни квѣточки, що ледви-ледви повыхиляли свои нѣжни головы зъ зеленои травы.

Я станувъ на самôмъ высокôмъ березѣ широкого Днѣстра. Вода его зеленковата плыла повагою, хлюстаючи ôдъ часу до часу собою зъ тиха объ высокй береги, та шепотячи зъ корѣнемъ верôъ та ôльхъ, котре спадало до воды нѣбы буйне волосе русалки, якись дивни непонятни слова. На Днѣстрѣ, на другôмъ боцѣ при самôмъ березѣ, стоявъ собѣ супокôйно припятый до довгои дротяноi линвы великій поронъ. А тамъ, гетъ-геть дальше ôдъ низенькои хатины, можна ще було добачити великій бѣлый камѣнь, що спинавъ ся ще высше понадъ высокй Днѣстровй береги.

„Давай, давай!“ — закричавъ я, а голосъ пославъ ся по водѣ, ôдбиваючись о высокй береги та повертаючи въ неясныхъ звукахъ назадъ до мене, доки въ кôнци не заумеръ... За хвилину показавъ ся на другôмъ боцѣ старый сивобородый дѣдъ.

„А чого, паноньку?“ спытавъ мене, наближаючись все до берега.

„Перевезѣтъ на другу сторону!“

„Зараз, паноньку, зараз! тôлько иду по ключь до хаты!..“ И ôнъ скоренько, наче молодый хлопець, потрясъ ся до малесенькои, обдертои хаты. Я стоявъ все еще надъ берегомъ та дививъ ся въ тоту темну, супокôйну воду, у котрôй цѣле просторе небо зъ ясными зôрницями купало свое сонне лице.

Дѣдъ выйшовъ, ôдопявъ поронъ, станувъ на него, а опôсля беручись то одною то другою рукою за довгу линву, що переходила зъ одного берега на другій, плывъ скоренько до мене. Вода порушена хлюпала то о берегъ то о боки порона, а потôмъ ôдбиваючись великими пôвкругами мовь-то смѣяла ся до старого дѣда.

Поронъ станувъ при березѣ, я злѣзъ по кôлькохъ въ глинѣ выдовбаныхъ сходахъ на долину зъ высокого берега, тай станувъ на поронѣ. Дѣдъ своимъ черствымъ, проникаючимъ окомъ поглянувъ на мене и поспытавъ несмѣло:

„А зъ ôдки Богъ провадитъ?“

„Зъ Манастырця“.

„Чи не ôдъ панъ-отця? ой добрый то панъ-отецъ!.. А вы певно на Грудъ ще нынѣ идете?“

„Та на Грудъ, на Грудъ!“ — сказавъ я, поглядаючи все на тотъ высокій берегъ, до котрого, наче дрôбни дѣточки, попричѣпали ся зелени корчики лозы та дрôбне корѣне деякихъ иншихъ рослинъ.

„Ей, страшно теперь пôдъ нôчь, та ще самому, ити такъ далеко! Ще — не дай Боже! — учепитъ ся яка помана, тай заведе Богъ зна' де, може въ яке озеро або болото!... Отъ лѣпше пôдночувати!“ — добавивъ дѣдъ, позираючи все на мене цѣкавымъ окомъ.

„Ктобы тамъ боявъ ся поманы! Неразъ вже ходило ся по ночи, та нѣчого не стрѣчалось. Отъ-отъ и мѣсяць зôйде, — дорога рôвна, хочбы кто и хотѣвъ завести въ пропасть, не второпае...“

„Вы паны не вѣрите въ нѣщо, не вѣрите що Манъе, що може чоловѣка завести нѣтъ-вѣсти де... Але я такой вѣрю, вѣрю, ей-Богу вѣрю! Онъ видите тотъ бѣлый камѣнь?...“

„Ну, та виджу“.

---

*) фуфеля = дуга.
**) хмизъ = молодикъ.
***) дукарь = богачь Гуцулъ.

„Кобы вы тôлько посидѣли одну нôчь въ моѣй хатѣ, вы-бъ видѣли, що тамъ робитъ ся!“ — сказавъ старый задержуючи поронъ, щобы плывъ поволѣйше.

„А щожь такого?“

„Тамъ въ кожду тиху нôчь показуе ся старый Максимъ та его донька. Максимъ то все выплыне въ воды, пôдплыне до берега тай кричитъ: „Олена, прости менѣ мôй тяженькій грѣхъ!“ А якій ôнъ страшный — най Богъ крые! волосе довге, предовге, такъ и вье ся въ тихою днѣстровою водою, а очи свѣтятъ ся мовь тî огнѣ, що на нечистыхъ грошахъ декуды по болотахъ показуютъ ся... Донька-жь онъ тамъ, якъ тî двѣ ôльсѣ, все блукае довшій часъ, а потôмъ обѣручь учепитъ ся галузъ та гойдае ся на нихъ...“

Старый переставъ говорити, дивлячись чогось на воду та на той поронъ, що ледви-ледви порушавъ ся по темнôй пôвсоннôй водѣ. А на Днѣстрѣ тихо, тихо, тôлько деколи циранка зашелеститъ тою тростиною, пôдлетитъ, тай счезне въ нôчнôй темрявѣ... Ажь отъ и зôйшовъ мѣсяць, розлявъ свое срѣбно-блѣде свѣтло по цѣлôй наддѣстряньскôй рôвнинѣ, заглядаючи цѣкаво въ супокôйне зеркало воды. Я приглядавъ ся сему образови, що такъ гарно розôславъ ся передъ моимъ окомъ, и менѣ здавало ся, що бачу на водѣ плаваючого Максима и що гень-гень, де корѣне вербъ та ôльхъ по водѣ вье ся, его волосе пеститъ ся въ хвилями; менѣ здавало ся, що прилетѣла на тî двѣ ôльхи якась русалка, вчепила ся обѣручь звисаючого рясту та стала гойдати ся. А коли въ кôнци въ гущавинѣ соловейко завѣвъ свою прегарну, мелянхолійну пѣсню, коли его рôвный, тонесенькій а гнучкій голосъ розлягъ ся далеко-далеко по лузѣ, менѣ здавало ся, що то голосъ русалки такими жалôбными звуками вливае ся менѣ въ молодî груди...

„А кто се бувъ тотъ Максимъ?... чи не знаете про него?“ — запытавъ я несмѣло старого.

„Чому не знаю? Тôлькожь пôдъ нôчь лячно оповѣдати, тай часу нема — (тутъ ôнъ поглянувъ на небо) — косарѣ вже пôдъ полуднемъ“.

Але я не перестававъ просити и старый, набиваючи тютюномъ люльку на короткôмъ цыбусѣ, ставъ такъ росказувати:

* *
*

Давно, дуже давно то було, — я ледви троха собѣ пригадую, бо бувъ ще маленькимъ: далеко за селомъ, якъ тотъ камѣнь, стояла въ лузѣ хата старого розбôйника Максима. До неи годѣ було дôйти, така туды понадъ воду була гущь та болота. Село не було такъ велике, якъ теперь, а тутъ, де хата перевôзника, такій бувъ лугъ, що люде въ нѣмъ ажь блудили... Давнѣйше не було тыхъ желѣзниць якъ нынѣ, то бувало туды день и нôчь ѣдутъ купцѣ зо зôбжемъ, въ сукнами, та Богъ знае въ чимъ до Львова. Максимъ зôбравъ собѣ хлопцѣвъ здоровыхъ, сильныхъ, що то имъ робити не хотѣлось, тай гайда розбивати по ночи на львôвскій шляхъ. Господоньку, що то они нарабувались, що наробивались та надерлись людскои працѣ, а що кровцѣ проляли — най имъ Богъ того не забуде! Максимъ бувъ собѣ завышки якъ панъ „Матеушъ“*), а сила у него, сила — якъ у медведя; бувало, кажутъ, три хлопа одною рукою кидае на землю. Всѣ розбôйники боялись его, якъ огню, а слухали ще лѣпше, якъ малî дѣти острого батька. Старый розбôйникъ не мавъ нѣкого при собѣ, тôлько якусь стару бабу Марту, та доньку Олену. Жѣнки у него вже не було — однî кажутъ, що ôнъ еѣ загрызъ, другî, що она сама на першу велику холеру померла. Марта варила ему ѣсти, та деякî порядки при хатѣ робила, а Максимъ гулявъ собѣ по ночахъ зъ своими молодыми товаришами, а черезъ цѣлу божу днину спавъ наче забитый.

Молоденька дѣвчина, донька розбишацка, росла дуже скоренько, мовь на дрôжджахъ, въ тôй глухôй, безпокôйнôй та страшнôй самотѣ; она розвинулась пышно наче повна рожа и заяснѣла такою красою, що цѣле село зачало про ню говорити, якбы про яку закляту царѣвну або княжну. Разъ якось старый небôщикъ Романъ заблукавъ ся бувъ ажь пôдъ хату того опрышка тай видѣвъ тоту хорошу Олену и ôдтакъ оповѣдавъ людёмъ... Була она высока, гнучка якъ тополя, роскôшна якъ рожа въ цвѣтѣ, весела якъ весняне небо, а красна, красна якъ сонце; очи мала синî, погôднî; лице бѣле, румяне — кровь та молоко; носикъ невеличкій трошка зломаный на серединѣ, а волосе довге-довге, ажь по поясъ, ясне якъ золото.

Такôй молодôй дѣвчинѣ якось нудно та тужно було жити на самотѣ, сумно не бачити людей, хиба одныхъ окровавленыхъ людскою кровью розбôйникôвъ; она рвала ся за людьми, про котрыхъ стара Марта много а много ѣй наоповѣдала ся. Дѣвчина почала тужити, почала по лузѣ та по степѣ шукати свого щастя та долѣ; ходитъ неразъ черезъ цѣлый день по густыхъ лозахъ та по зеленыхъ травахъ, збираючи цвѣтôвъ та квѣтчаючи ними свою ясну, роскôшну косу; ажь въ кôнци утомившись сяде пôдъ яку деревину, похилитъ головку на повнî дѣвочî груди тай думае; то зновъ зведе очи въ погôдне небо та каже сама до себе: „Господоньку, кобы то я крыла мала, кобы то я була пташиною, я бы геть ôдси полетѣла!...“

Такъ вело ся якійсь часъ. Олена ходитъ сама самотна по степу, по лузѣ, та спѣваючи накликуе собѣ долѣ та щастя... Ажь разъ, пôдъ вечеръ, загналась она далеко-далеко ôдъ хаты лугомъ понадъ воду, та втомившись довгою ходою, станула опершись о дерево и наслухувала пѣсни, що чудовымъ голосочкомъ впивалась въ дѣвочî груди та розпалювала молоду душу до любощѣвъ. Голосъ мôцнѣвъ зъ кождою хвилею, слова выразнѣли, а пѣсня наближала ся до неи... Олена чогось задрожала, она чогось бояла ся, серце забило наче молоткомъ въ грудехъ... Пѣсня утихла, голосъ завмеръ, а тôлько зелена, буйна лоза зашелевѣла, листе затрепетѣло, а передъ засоромленою дѣвчиною станувъ гарный, прегарный парень. Остапъ и самъ злякавъ ся того чудового образу, тои пышнои красы, що манила и очи и серце цѣлою силою до себе... Ôнъ не мôгъ сказати и слова черезъ кôлька хвиль, ажь зъ годомъ промовивъ:

„Здорова була, дѣвчино!“

„Дай Боже здоровe!“ — ôдповѣла Олена тонкимъ голосомъ, що вколовъ ще бôльше Остапове серце.

„А де ты тутъ заблукала ся?“ — поспытавъ Остапъ наближаючись до неи.

„Отъ и не пытай ся! тôлько выведи мене зъ тои гущи, бо мене батько лаяти'ме, якъ пôзно верну до дому“, — прощебетала дѣвчина.

„А котрый твôй батько?...“

„Якійжь бо цѣкавый!...“ ôдповѣла уже смѣлѣйше дѣвчина. — „А ты чiй?“

*) Въ Дрогобыцкôмъ жие сѣмдесять-лѣтный шляхтичь того имени званый зъ незвычайного росту

„Я самъ свôй!“ — жартовавъ Остапъ.

„Ну, то и я сама своя!“ сказала Олена усмѣхаючись, и она выдалась тогды Остапови така гарна, така пышна, якъ зôрниця на погôднôмъ небѣ середъ лѣтнои тихои ночи. Ôнъ взявъ дѣвчину за руку, тай сказавъ:

„Не гнѣвай ся на мене! Я зовусь Остапъ — я круглый сирота безъ ôтця та матери... Я маю хатину та житло въ Колодрубахъ, — скажи теперь, голубко, чія ты?“

„Я — Максимова донька“.

„Максимова? того розбôйника?...“

„Та вжежь!“ — говорила Олена незасоромившись.

А Остапъ вдивлявъ ся въ ню, наче въ якій образъ святый.

„Пекъ тобѣ!“ — крикнула Олена — „чого такъ выдивився на мене?!“

„Хочу надивитись на твои очи, на твою красу“ — сказавъ парôбокъ.

Дѣвчина усмѣхнулась, вырвала свою руку зъ его, тай озвалась: „А чи выведешь мене зъ тои гущавины?“

„Выведу...“

„Ну, то спѣшѣмъ ся, бо вже вечерѣе!“

И они пустились лозами. Остапъ напередъ, а она наче та серна задыхавшись слѣдкомъ за нимъ. Не говорили до себе нѣ слова. Ажь якъ станули на краю луга, дѣвчина подякувала Остапови, а Остапъ пригорнувъ еѣ мôцно до себе та цѣлувавъ въ бѣлявй лиця.

„А чи прійдешь коли на те мѣсце?“ — пытавъ ся Остапъ.

„Прійду, завтра прійду!“ — сказала Олена и на силу вырвавшись зъ рукъ Остапа, скорою ходою пустилась степомъ. Остапъ все еще стоявъ пôдъ лугомъ, дививъ ся, якъ она травою брила, все то сховае ся въ яръ, то выйде на гору и покажесь цѣла, то зновъ десь скрутитъ въ бôкъ и зникне....

Почало вечерѣти. Остапъ сумный, невеселый пустивъ ся лугомъ до села,—якась туга невысказана вселилась мовь пявка въ молоде парôбоцке серце та наклыкала сумъ на бѣдну головку. Идучи думавъ ôнъ черезъ всю дорогу про Олену, про еи страшного батька, про еи красу. Хотѣвъ позабути про ню, такъ годѣ: гнучка стать, повне лице, горючй очи ставали все обрàзомъ передъ его очима...

Дѣдъ перервавъ своe оповѣданe, поронъ ударивъ до берега, я захитавъ ся и мало не упавъ до воды. За хвилю старый высѣвъ, припявъ поронъ, и я выскочивъ на берегъ.

Старый оперъ ся о стовпъ и говоривъ дальше: Отъ ôдъ того часу почала все дѣвчина забѣгати въ лугъ, а парôбокъ що днины ишовъ понадъ воду на степъ, щобы тôлько побачити ся зъ розбишацкою донькою. Та, звычайно, молодй, горячй — полюбили ся. Олена и жити не може безъ Остапа, а парôбокъ безъ дѣвчины. А вжежь, що правда то правда, Остапъ бувъ хорошій наче змалёваный, тôлько цѣлуй тотй гожй смаглявй лиця та чорнй якъ теренъ очи; а при тôмъ собѣ высокій, рослый якъ явôръ, — кучеры чорнй, якъ уголь, тôлько вьютъ ся по плечахъ.

Пôдозрѣвъ своимъ недобрымъ окомъ старый опрышокъ, що зъ его донькою коитъ ся, — заглянуло тото быстре око ажь до серця дѣвчины, тай пôзнало, що серце полюбило когось горячо та пристрастно. Почавъ слѣдити Максимъ свою доньку та выслѣдивъ молоду, непорочну пару на любощахъ, выслѣдивъ якъ обнимали ся, якъ горнулись до себе, якъ цѣлувались та божились по тысячь разъ, що вѣрно любитись будутъ во вѣки. Выслѣдивъ тай нѣкому нѣчого не каже...

Лишь якось пôзно, пôзно у глуху, сумну, бурливу нôчь, якъ вернувъ зъ ватагою зô шляху до дому окровавленый, утомленый, въ подертôй на шкамате сорочцѣ, сѣвъ за столомъ та почавъ пити солодкій мѣдъ зъ своими товаришами. А пôдпивши собѣ доволѣ, почавъ зъ Гнатомъ цѣлувати ся.

„Гнате, Гнатуню, мôй сыну коханый, ты у всѣмъ менѣ правою рукою!“ — сказавъ пôдпитый опрышокъ перевертаючись. А Гнатъ собѣ щось блекотѣвъ пôдъ носомъ.

Тай справдѣ Гнатъ бувъ правою рукою Максимови — великій силачь, въ трійцяти рокахъ, а лютый якъ гадина, немилосерный якъ чортъ, страшный якъ упиръ.

„Гнате, ты будешь моимъ зятемъ, лише поможешь менѣ зъ Остапомъ справити ся!... Я тобѣ повѣдавъ за него!... О забью, забью, задушу!...“ захарчавъ хрипливымъ голосомъ ôдъ знедуженя пяный Максимъ.

Олена не спала. Она далеко въ нôчь думала про Остапа, а теперь почувши таку скверну мову зъ устъ свого батька, она задрожала, заляля ся горячими слёзами и мало що не крикнула зъ лютости: „Ще вамъ мало людскои кровцѣ, ще хочете и Остаповои?... и щожь ôнъ вамъ заринивъ?“ — але якось слова завмерли на устахъ. Она плакала, ажь подушки були мокрй ôдъ слёзъ, ажь очи попухли,—а тымъ часомъ Максимъ белкотѣвъ дальше: „Я панъ своeи дѣтины, — ты Гнате маешь ю за жѣнку, безъ попа, безъ всего бери ю, хочь завтра!“ Нетвереза товпа забралась спати, де кто упавъ.

Почало днѣти. Олена встала, обмыла свѣжою ранною росою заплакане лице, заквѣтчала косу свѣжимъ якимсь цвѣтомъ, тай стала передъ хатою та думае. И Марты якось сонъ не бравъ ся, она почула, що Олена выйшла зъ хаты, тай и собѣ за нею.

„Дитинко, не йди нѣгде, щобы яке лихо тебе не стрѣтило“ — сказала она майже зъ плачемъ.

„А якежь лихо малобы мене стрѣтити?“ ôдворкнула Олена.

„Ты не знаешь, зазулько, що твôй батько...“

„Знаю, знаю“, — сказала Олена. — „Они довго ще будутъ спати, я пôйду въ лугъ, лишь нѣчого не кажѣтъ, де я — памятайте!“

Марта ôдôйшла, а Олена сумна зъ тяжкою тугою пôйшла степомъ.

Заранe було погôдне, свѣже по страшнôй ночи, роса зъ нôчного дощу повными каплями висѣла по зеленôй травѣ та по зѣлю всѣлякôмъ. Олена ишла степомъ, не знаючи сама де та куды — все кружляе въ округъ одного мѣсця... Уже сонце пôдобралось пôдъ полудне, она утомлена вернулась до хаты... Тутъ всѣ еще покотомъ спали, одна Марта варила обѣдъ, чи вечерю. Олена покрутилась по хатѣ, а коли сонце почалось спускати на долину, она накинула хустину на голову, тай погналась назадъ степомъ...

Незабавомъ збудивъ ся старый Максимъ, сѣвъ на лаву, сплюнувъ кôлька разôвъ, протягъ ся тай поспытавъ про Олену. А дôзнавшись, що передъ хвилею выйшла, вставъ ôнъ, оперезавъ ся чересомъ, взявъ въ руки топôръ, накинувъ на опашки гуньку, та безъ шапки повѣявъ ся степомъ.

Мартѣ зробило ся щось лячно. На земли тымъ часомъ станувъ уже погодный тихій вечеръ. Олена въ лузѣ

сидѣла зъ Остапомъ пôдъ грубымъ деревомъ та росповѣдала ємy про свого страшного батька.

„Не бôйсь, голубко!“ — говоривъ Остапъ. — „Я завтра ранесенько скочу до мѣста, дамь знати панамъ, де твôй батько обертає ся, они вышлютъ войско, и жовнярѣ скуютъ твого батька въ кайданы, приведуть до мѣста тай буде конець!“

„Охъ, якъ то страшно, Остапе, якъ то страшно!“ залебедѣла Олена и мало що не заплакала.

„Нѣ. они не будутъ єго вѣшати, они кинутъ тôлько въ темный, глубокій льохъ!“ — сказавъ Остапъ и они обоє, обнявшись, почали собѣ щось шептати. Ажь ось трава зашелевѣла, стрясла ся, а за ихъ плечима стануло щось страшне, дивовижне. Бувъ се Максимъ. Ôнъ выслѣдивъ свою доньку и вже ôдъ довшого часу прислухувавъ ся бесѣдѣ любовнои пары. Схопивши теперь Остапа за плечѣ, зваливъ єго на землю и пôднѣсъ топôръ... Въ крайнôй тревозѣ кинулась Олена ратовати свого милого. Она упала на груди Остапа, але въ тôй хвили пôдъ грôзными ударами топора и єи жизнь минула ся...

Максимъ не задержавъ ся довго на тôмъ мѣсци убійства. Ôнъ пустивъ ся степомъ и погнавъ нимъ скоренько; — якійсь жаль огорнувъ єго серце, въ головѣ запомороченôй почало яснѣти, ôнъ ставъ жалувати скверного дѣла, непрощеного грѣха, що повною силою залягъ єго душу. Станувъ передъ своєю хатиною. Всюды було тихо, таємничо, нôчь покрывала и степъ и лугъ, и навѣть воду своєю дрѣмотою. Опрышокъ задумавсь троха, потôмъ выкресавъ огню, пôдсунувъ ся пôдъ хату та застромивъ тлѣючій угликъ въ стрѣху. Огонь обнявъ цѣлу хату, розливаючи золоте свѣтло на цѣлый степъ... Максимъ скоро, скоренько пустивъ ся до Днѣстра, станувъ на березѣ, кинувъ въ воду топôръ, а потôмъ самъ скочивъ зъ берега въ глубоку глубѣнь...

Хата розгорѣлась, а зъ посередъ поломѣни ледви неледви выскочила зъ душею Марта, та заразъ въ ночи поволоклась степомъ до села, щобы про страшну подѣю людямъ оповѣсти...

Такъ то тотй духи та марева и нынѣ ще показуютъ ся. Декотрй говорятъ, що видко часами и Остапа, якъ ôнъ блукаєсь по степу шукаючи чогось, але я признаю ся, не бачу нѣкого бôльше, якъ тôлько Максима та єго доньку, и то все въ тôмъ самôмъ мѣсци.

Пôдъ тымъ каменемъ, щоськте видѣли, лежатъ гайдамацкй гроши, они вже кôлька разôвъ горѣли, але ктобы по нихъ ишовъ, ктобы нечистому записувавъ грôшну душу!...

* *
*

Дѣдъ скôнчивъ, запаливъ люльку, и зновъ озвавъ ся:

„Ходѣтъ до мене та переночуєте — старый перевôзникъ чей найде кутъ и для васъ“.

„Нѣ, я такой пôйду“.

„Але сохрани Господи, ще вамъ яке лихо стрѣне ся!“

„Не бôйтесь“ — сказавъ я, подякувавъ старому за оповѣданє тай пустивъ ся дорогою дальше. Мѣсяць пôднявъ ся бувъ высоко, розливаючи по земли своє срѣбне, блѣде свѣтло, шляхъ бѣлѣвъ ся далеко-далеко, а Днѣстеръ, наче дороге шкло, блищавъ до свѣтла. Траву залягала густа мрака — все спало, тôлько десь-недесь озве ся перепелиця, запѣтьпілікає кôлька разôвъ та замовкне, задеркає деркачь, загукає гукъ, та зновъ на хвилину все засне; вербы, що двома рядами бѣгли попри дорогу, дрѣмали похитуючи сонными галузями и менѣ по тôмъ оповѣданю старого дѣда здавалось, що майже на кождôй галузцѣ сидитъ русалка, що онъ-онъ Олена гойдає ся,— а тая мрака, що дымила ся надъ водою, выкликувала въ моєй розгорячкованôй души образъ тлѣючои хатины старого опрышка... Я прійшовъ до вилъ (мѣсце, де Быстриця вливаєсь до Днѣстра), глянувъ на тоту простору рôвнину воды и щось нажахавъ ся, — вѣтеръ повѣявъ сильнѣйше, щось скотилось у воду, вода забулькотѣла, зворушилась, и менѣ выдалось, що то старый Максимъ передъ хвилиною кинувъ ся въ Днѣстровй хвилѣ...

Въ кôнци мѣсяць ставъ блѣднути, зôрки ховатись за якесь дивне недоглядне покрывало, на востоцѣ заробжевѣло ся погôдне небо и тихій, любый свѣтъ почавъ продиратись черезъ мовчаливу темноту ночи, розганяючи ôдъ мене влѣзливй нôчнй марева, що якійсь часъ полохали зворушену дѣдовымъ оповѣданємъ вразливу душу... Я доходивъ до села.

ВЕСНА — ЗИМА.

На древѣ листъ зазеленѣвъ,
Лугомъ пышає ся трава,
Въ травѣ цвѣтъ гарно закраснѣвъ,
Зъ землѣ бье свѣжа жизнь нова.
И всё встає зъ твердого сна,
Бо вже наспѣла май-весна!

А пташка спѣвомъ веселитъ
Усё, що чує и жіє;
Въ любовнôмъ настрою квилитъ,
Гнѣздочко тихе собѣ вье...
Нову розводитъ жизнь она,
Бо вже наспѣла май-весна!

Попôдъ гору ягня бѣжитъ;
Єго вся втѣха — буйный скокъ.
А мати зъ нѣжностю глядитъ,
Ще бôльше рада, нѣжь сынокъ.
Она щаслива, не одна,
Бо вже наспѣла май-весна!

А онде чоловѣкъ иде...
Но чомъ не радуєсь? — спытай!
Чомъ въ оцѣ сумъ, лице блѣде
И въ груди стонъ?... А вколо рай!
Въ єго души зима бурна,
Хоть вже наспѣла май-весна!

* *
*

Якъ лишь весны настане часъ,
Всё тѣшитъ ся житємъ новымъ;
Одинъ лишь чоловѣкъ неразъ
Бôиваєсь горемъ все однымъ,
Въ єго души весны нема,
Лишь вѣчна, лютая зима!...

У Львовѣ, дня 6. Цвѣтня 188?. *Иларіонъ Грабовичь.*

Зъ манускрипту Маркіяна Шашкевича.

Для ужитку почитателѣвъ покôйного Маркіяна Шашкевича и доповненя датъ о єго литературнôй дѣяльности подаю непечатаный доси манускриптъ єго исторіи початкôвъ козаччины запороскои, при чôмъ, якъ видко зъ наголовка, оправъ ся авторъ на исторіи Б. Каменьского и на поменшихъ историчныхъ розправкахъ о Запорожцяхъ

и о Сѣчи. Манускриптъ сей — всего три карточки — попавъ ся щастливо въ мои руки єще въ роцѣ 1862 и я заховавъ єго въ цѣлости вразъ зъ листомъ священика Тарнавского, писаного по латинѣ, въ котрôмъ ôнъ допоминає ся ôдъ Маркіяна уплаты довгу (40 риньскихъ, здає ся „простыхъ“). Покôйникъ, прочитавши листъ свого вѣрителя, списавъ на оборотнôй сторонѣ стишокъ, звѣстный намъ всѣмъ:

Цвѣтка дрôбная
Молила неньку,
Весну раненьку:
Нене рôдная,
Вволи ми волю,
Дай менѣ долю,
Щобъ я зацвила,
Весь лугъ вкрасила,
Щобы я була
Якъ зоря ясна,
Якъ весна красна,
Щобъ я згорнула
Весь свѣтъ до себе...

Фактъ сей плюструє не лишь маєтковый станъ нашого поета, але не менше характеризує єго душевне успособлене пôдъ таку досыть критичну хвилю.

Манускриптъ „о Запорожцяхъ и ихъ Сѣчи“ подає намъ доказъ, якъ щиро и широко заходивъ ся Маркіянъ коло духового добра нашого народу. Ôнъ прочувъ, що на рôдъ не збудитъ ся такъ скоро до нового житя, наколи не спôзнасть докладно своєи бувальщины, або якъ самъ каже „быличнои правды“. Мы не вдаємось въ критичный розбôръ ипотезъ о козаччинѣ Маркіяна, такъ якъ ôнъ опиравъ ся на Каменьскôмъ и не мавъ певно претенсій стати историографомъ, але добра воля стане тутъ за дѣло. Для насъ розправка важна єдино яко перша исторична праця, писана въ нашôмъ краю языкомъ народнымъ.

Въ роцѣ 1864 лучилось менѣ такожь мати въ рукахъ Маркіяновый манускриптъ вельми поетичного перекладу поємату „Слово о полку Игоря“ — власнôсть о. Іосифа Крушиньского, нынѣшного пароха въ Селискахъ пôдъ Яворовомъ. Манускриптъ сей мабуть по нынѣ зôстає въ рукахъ о. Іосифа. Выдаючи „Правду“ въ р. 1869 просивъ я о. Іосифа о ôдступленє менѣ сего перекладу въ цѣли выпечатаня єго, однакожь одержавъ ôдповѣдь зъ тою ôдрадною вѣстею, що о. Крушиньскій намѣривъ выдати всю литературну позôстальщину по Маркіянѣ въ окремôмъ выданю. Доси се не сталось и длятого въ интересѣ загалу рускаго поновляємо на сѣмъ мѣстци умильне прошенє до о. Іосифа, щобъ зволивъ котрôй небудь зъ нашихъ редакцій ôдступити перекладъ „Слова о полку Игоревôмъ“ для якъ найскоршого выпечатаня. *Н. Вахнянинъ.*

Ôдъ редакціи. Печатаючи въ „Зори“ доси єще нѣгде непечатану працю Маркіяна Шашкевича, важну для насъ не такъ пôдъ взглядомъ рѣчевымъ, якъ бôльше пôдъ взглядомъ языковымъ и литературнымъ — працю зъ самыхъ первопочаткôвъ нашои литературы,—рѣшились мы подати єѣ зовсѣмъ вѣрно пôсля оригиналу. П. Т. Читателѣ „Зорѣ“ зволятъ насъ извинити, єсли фонетичну правопись оригиналу незмѣнно тутъ задержуємо. Першій, що до часу, писатель галицко-рускій и першій будитель нашои народности изъ довговѣкового сну вповнѣ достоинъ того, щобы вдячнй земляки пошановали єго пересвѣдченя на поли языка и правописи.

О Запорожцьох и йіх Сычи.

Зачьаток козаків сидьашчих за порогами Дньіпровскими нидьійе во мрацьі несвьідомости. Всьі розсмотриваньа и виіськованьа вчених, відки изийшли, суть більше догадками, йак биличнойу правдойу. Николи они не составльали одьільного народа. Не льзьа дісне вказати чьасу пойавленьа йіх в сих мьістьох, а сли посльа Бьільского схочемо догадатисьа чьасу йіх почьаткови, то сей припаде в XV столітійе; сесь бо повьідайе, шчо Козаки в XVI вьіка начьатку стали знакомі у Польшьі. Йеслиби сійі відважнійі витьазьі (лицарі), сосьідам страшнійі, шче перед означенним чьасом в сторонах Задньіпрских поселилисьа, не переходилиб йіх тодашні дьійеписателькі мовчки. Но відки взьали-сь они? Про щож майучи в чертах свойіх відбигок Азійатского изходженьа бесьідуйут славльански, походьат на наськых? Думайу так: Запорожцьі переселили-сьа за Дньіпр из Кавказа, де нинькі сидьат Черкесси, нарід войуйучий тай розбивайучий*). Туйу догадку укрьіпльайут одинакье названійе, одинакій норов, одинакайа приклонность набьігати. Або виперті зо свойачини сильньійшими свойаками, бо Азійатцьі льубуйут собьі в борбах межисобних, або опустошайучи помежнійі землькі подобали собьі мьісцьа над величественним Дньіпром, мьістцьа не менче дикі, не менче пригодні ко наглим нападам. Льубуйучи собьі в житьу воинственнім приймали вони в свойе товариство всьіх втькайучих, а про сосьідованье з нами ввеличили число свойе нашими крайанами. Чьас стер з лицьа землькі закорьінных переселенцьів, лишь товариши йіх хороньачи з именем Черкас природний йазик и вьіру отцьів (которуйу тогда и Черкеси вьіровали) били сьа неперервано с Татарами, хватали у них жони и дочки, и передали свойім потомкам черти Азійатскійі, которі одличали Запорожцьів. Гльаньмо на два городи, шчо в оден блиськo час пойавили-сьа, и однаково лучили имйа: на Черкаси, и Черкаск. Свьідомо, шчо первий город положен Запорожцьами на Дньіпрьі з кінцьа XIV вьіка; Черкаск на Дону, в тіміже стольітійу.... Доньскійі козаки будучи ближче Кавказа пойавились, подобно Задньіпрским козакам, з льудей утеклих напасних, чьасто разом с ними займали-сьа одним орудованьом. Не дурно також и в письмах чьасто козак зовецьа Черкас. Догадка про те мойа неслабостойанна**).

*) Зри приписку 68. Черкасси походять від Касогів сидьівших (що сидьіли) межи Каспійским и Чорним морем. Имйа йіх сложенноіе из Татарских слів: черь = дорога, и кеемень = відрьізати.

**) Приписка 70. Карамзин повьідайе о козаках так: „Имйа козаковъ сдѣлалось извѣстно по исторіи около 1517. но вѣроятно, что оно въ Россіи древніе Батыева нашествія, и принадлежало Торкам и Берендѣям, которые обитали на берегахъ Днѣпра, ниже Кіева. Тамъ находимъ и перв е жилище малороссійскихъ козаковъ. Торки и Берендѣе назывались Черкасами, козаки также. Вспомнимъ Касогов, обитавшихъ по нашимъ лѣтописямъ между Каспійскимъ и Чорнымъ моремъ; вспомнимъ и страну Казахію, полагаемую Императоромъ Константиномъ Багрянороднымъ въ сихъ же мѣстахъ; прибавимъ, что Осетинцы и нынѣ именуютъ Черкесов Касахами, что Торки и Берендѣи, не хотѣвшіи покорить ся ни Моголамъ, ни Литвѣ, жили какъ вольные люди, на островахъ Днѣпра, огражденныхъ скалами, непроходимымъ тросникомъ и болотами; — приманили къ себѣ многихъ Россіянъ, бѣжавшихъ отъ угнетенія, смѣшались съ ними, и подъ именемъ Козаковъ, составили одинъ народъ, который сдѣлалъ ся совершенно рускимъ, тѣмъ легче, что предки ихъ, съ десятаго вѣка обитавъ въ области Кіевской, уже сами были почти русскими. Болѣе и болѣе размнажалсь числомъ, питая духъ независимости и братства, козаки образовали воинскую христіянскую Республику въ южныхъ странахъ Днѣпра, начали строить селенія, крѣпости въ сихъ опустошеныхъ Татарами мѣстахъ; взялись быть защитниками Литовскихъ владѣній со стороны Крымцевъ, Турковъ, и снискали особенное покровительство Сигизмунда I, давшаго имъ многія гражданскія вольности вмѣстѣ съ землями выше Днѣпровскихъ пороговъ, гдѣ городъ Черкасы названъ ихъ именемъ. (Ист. Госуд. Росс. т. V. ст. 393—395.)

Русини віддальали-сьа в низові сторони Дньіпровійі, одні увійти льацьких натисків, родительскойі власти, кари довгів, а другійі надьійались лучшойі дольі свободи*). Сражайучисьа зо свойіми сосьідами-Татарами, що чьасто по йіх слободу сьагали, и хороньачи онуйу, навикли побьіджати.

Зо всьіх сторон стьікали-сьа ко ним товариши: Россіяне, Русини, Польаки, Молдавльане, Волохи, Волгари, нещо-би й Татари. Они всьіх до себе приймали, не браковали, с тим однакож услівйом, шчоби приходьащійі к ним исповьідовали вьіру Греческуйу.

Тоті переселенцьі роздьілилисьа на двьі частицьі: на женатих и на неженатих; женатійі села поклали в далечинь від Сьічи межи Дньіпром та Бугом; неженаті осьіли на Хортицьком островьі в укрьіпленнім мьістьі, котре Сьічейу звали, а которе перемьіньали, коли нужда тому йавльаласьа. Таким свьітом составиласьа сама собойу помежнайа сторожа, хісновитайа Польшьі, страшнайа невьірним.

Женьска доля пôсля малоруских̀ пѣсень.

(Дальше до ч. 7.)

Мати и дѣти.

Нема въ свѣтѣ правды, якъ рôдная мати!

Майже у всѣхъ замѣтнѣйшихъ пѣсняхъ, малюючихъ материньске чувство, мати представляє ся яко вдова. Пѣсни не суть приклонній повторному замужю (вѣнчаню). „Не выходи за вдôвця“, каже ся дѣвчинѣ: „ôнъ твоє бѣле личко зрôвнає зъ своимъ“. „Не жени ся другій разъ“ говоритъ ся вдôвцеви: „друга жѣнка порозганяє твоихъ дѣтей“. А єсли ôнъ и женитъ ся, то неразъ пôде на могилу своєи першои „дружины“ и буде надармо призывати єи, щобы потѣшила плачучій дѣти. Особливо неприхильно смотрятъ пѣсни на повторне замужє вдовы. „У вдовы серце, якъ зимове сонце: хоть и свѣтитъ, та не грѣс; она не буде твоихъ дѣтокъ кормити, не буде тобѣ зъ нею щастя!“

Ту замѣтимо, що житє вдовы представлене въ пѣсняхъ въ дуже невеселôмъ видѣ. Нѣкому такъ не гôрко жити, якъ бѣднôй вдовѣ:

Горе-жь менѣ, горе, нещаслива доля!
Выорала бѣдна вдова мысленьками поле,
Чорными очима тай заволочила,
Дрôбненькими слезоньками все поле зросила!

Не видячи для себе нѣякои радости въ житю, безъ можливости выйти повторно за-мужь, вдова власне для того плекає въ собѣ материньске чувство, и оно крѣпитъ єѣ и додає ѣй силы въ тяжкôмъ житю. Єщежь въ пѣсняхъ видно особливше спочутє для вдовиныхъ дѣтей, такъ примѣромъ вдовинъ сынъ володѣє якоюсь особлившою чаруючою силою въ любвѣ...

Въ загалѣ малорускій пѣсни далеко бôльше говорятъ о материньскôй любвѣ до дѣтей дорослыхъ, або по крайнôй мѣрѣ до такихъ, котрій вже въ станѣ поняти тую любовь и ôдплатитись взаимною любовю, якъ о тôмъ чувствѣ взглядомъ маленькихъ дѣтей. Такихъ пѣсень, де мати „тѣшитъ ся малою дитиною“, не много.

Зъ пѣсень колыбельныхъ найлучшій тій, де мати ворожитъ своєму дитяти щасливу долю:

Ой спи, дитя, безъ сповитя,
Поки мати зъ поля прийде,
Та принесе три квѣточки:
Одна буде дрѣмливая,
А другая сонливая,
А третая щасливая.
Ой щобъ спало, щастя мало,
А щобъ росло, не болѣло,
На серденько не скорбѣло —
Ой рôсточки у кôсточки,
Здоровєчко на сердечко,
Розумъ добрый въ головоньку,
Соньки, дрѣмки у оченьки!

Отъ друга пѣсня, якъ мати призыває сонъ до свого дитяти:

Ой ходитъ сонъ коло ôконъ,
А дрѣмота коло плота;
Пытає ся сонъ дрѣмоты:
Де будемо ночувати?
„Де хатонька тепленькая,
Де дитина маленькая,
Тамъ будемо ночувати,
Дитиноньку колысати!“

Въ иншихъ пѣсняхъ мати надъ колыскою задумує ся надъ будучою долею сына, надъ розлукою зъ нимъ, згадує на свого любого мужа и т. д. Але бôльша часть колибельныхъ пѣсень не вызначає ся глубокимъ содержанемъ — спѣваютъ про котика, про кицю, про заячика... Многій зъ тыхъ пѣсень очевидно зложенй не самою матерею, а няньками, а навѣть дѣвчатами, котрымъ звычайно поручаютъ заколысати и забавити малыхъ сестеръ и братôвъ. Въ тыхъ пѣсняхъ— простодушнôсть дитинячои фантазіи.

Разомъ зъ дѣтьми росте и привязанє до нихъ и стає ся, чимъ дальше, тымъ сильнѣйше. Годѣ ôддати ту нѣжнôсть, якои повнй материньскй пѣсни. Нема привязаня сильнѣйшого, зъ бôльшимъ посвященємъ, якъ любовь матери до дѣтей. Житє сына єсть житємъ матери — она пышає ся єго славою, єго щастє — єи щастє, єго горе — єи горе. Въ цѣлôмъ свѣтѣ нема для матери нѣкого, ктобы бувъ милѣйшій ôдъ сына. Навѣть и що до красы не найти такого:

Подивлю ся, мôй сыну, на тебе:
Чи є такій козакъ на Вкраинѣ,
Якъ ты въ мене, мôй сыну вродливый?

За тую нѣжну любовь звертаютъ ся дѣти до матери зъ пошанованємъ, кланяючись ѣй „низенько до ноги“, они знаютъ, що нѣколи не найдутъ въ свѣтѣ рôвнои любови, видятъ, що якабы не була ихъ будуча судьба, любяче серце матери все буде зъ ними. И мати для дитины дорожша надъ все въ свѣтѣ. „Кто тобѣ найвѣрнѣйшій другъ“, пытає мати свого сына: „чи жѣнка, теща, чи мати?“ — „Для чого тобѣ, моя рôдна, и пытати про се?“ ôдповѣдає сынъ: „можна бы и самôй знати, що ты мôй найлѣпшій другъ. Задля мене ты тôлько терпѣла, страдала!...“ Єсть, правда, въ пѣсняхъ и случаѣ невдячности дѣтей для матери, н. пр. росказує ся, що жорстокій сыны выгнали свою матерь зъ дому, але скоро прійшло имъ каяти ся, и они прійшли до матери зъ слезами, просячи вернути ся до нихъ... Дôзнаючи розчарованя во всѣмъ, дѣти нѣколи не обманятъ ся въ материньскôй любвѣ; и коли они по гôркихъ досвѣдахъ дôзнаютъ торжество неправды на свѣтѣ, згадка о матери завсѣгды єще остане свѣтлымъ спомиономъ ихъ душѣ, и они конечно скажутъ, що посередъ пануючого зла и середъ неправды „тôлько на свѣтѣ и правды, що рôдная мати!“

Вже попередъ сказано, якими смутными барвами малює ся въ пѣсняхъ безпомôчне положенє сирôтъ. Для сироты сама споминка о матери достарчає ôдрады и заставляє на хвилю забути на слёзы сирôтства и немочи.

Щобы поняти значѣнє материньскои любови, звернѣмъ увагу на тоє, якій вплывъ на судьбу дѣтей приписує наша пѣсня материньскому благословеню, або проклонови. Щасливый той чоловѣкъ, говоритъ ся въ пѣсняхъ, що почитає отця и матерь: молитвы родителѣвъ и ихъ благословленя помагаютъ и въ господарствѣ и въ ремеслѣ и въ купецтвѣ,

пôдôймаютъ потопаючого изъ дна моря, спасаютъ изъ супротивнои филѣ“; ихъ молитвы выкупляютъ ôдъ грѣхôвъ, навѣть смертельный мечь минає такого чоловѣка. О скôлько спасенне єсть благословене, о стôлько згубный проклôнъ матери. Часто говоритъ ся въ пѣсняхъ, що ôдъ матери залежитъ не лишь краса, але и доля дитины:

Уродила мене мати въ зеленôй дôбровѣ,
Та не дала менѣ мати нѣ щастя, нѣ долѣ,
Тôлько дала станъ высокій та чорніи брови!

Жалобы на те, що мати не дала долѣ, даютъ ся чути въ пѣсняхъ дуже часто. Проклоны маютъ особенну силу, и дитина, надъ котрои колыскою роздавались материньскій проклоны, на вѣкъ лишена щастя. Нарôдъ вѣритъ, що материньскій проклôнъ буває причиною всякихъ нещасть и терпѣня.

Чоловѣка, що не шанує ôтця и матери, не хоче и море на собѣ носити. Пѣсня каже, що пѣнятъ ся и шумятъ филѣ, чуючи на собѣ грѣшникôвъ, и тôлько щира покута ихъ спасає.

Проклоны матери маютъ силу навѣть надъ жѣнкою сына. Мы вже говорили о пѣсни, де недобра свекруха замѣняє свою невѣстку въ тополю. И на другôмъ свѣтѣ чоловѣка, що не почитавъ родичѣвъ, уважаютъ за найбôльшого грѣшника — всѣ иншій грѣшнй душѣ могутъ бути спасенй, лишь єго души нѣколи не дôждати ся прощеня. Огъ що спѣває ся въ однôй щедрôвцѣ:

Ой сѣвъ Христосъ та вечеряти,
Прійшла къ нёму та Божая Мати.
„Сѣдай, Мати, вечеряти!“
Ой спасибôгъ, Сыну, за сю вечерину!
Дай менѣ, Сыну, золотіи ключѣ,
Ôдôмкнути рай и пекло,
Выпустити грѣшній душѣ,
Тôлько одну та не выпускати,
Бо та душа согрѣшила:
Отця и матерь налаяла...

Много трудôвъ и клопотôвъ приходитъ ся матери перенести, закимъ она выкормитъ, „выкохає“ своє дитя. И велика сила тыхъ заходôвъ: все, що въ матери є красного, переходитъ на єи дѣти.

„Нѣчого дивувати:
Така була єи й мати!“

Само Провидѣнє надприродным образомъ пôдпомагає заходамъ матери.

Ой изъ за горы та буйный вѣтеръ вѣє,
А тамъ удовонька та пшениченьку сѣє,
Посѣяла, стала волочити,
А заволочивши, стала Бога просити:
„Ой уроди, Боже, сю пшениченьку яру
На вдовинй дѣти та на людску славу“.
Єще удôвонька и до дому не дôйшла —
Ужежь єи яра та пшениченька зôйшла;
Єще удôвонька и на лавѣ не сѣла —
Ужежь єи ярая та пшениця поспѣла;
Пôшла удôвонька та пшениць глядѣти,
Ажь тамъ перепелка та вывела малй дѣти.
„Ой не лѣтай, ненько, темненькои ночи,
Бо выколешь, ненько, на билиноньку очи!“
„Ой якъ менѣ, дѣти, у ночи не лѣтати,
Що вы малесенькй, а треба васъ годувати!
Дѣти жь мои, дѣти, пропадаю за вами,
Ой що немає перепела надъ вами!“
„Не жури ся, наша ненько, надъ нами,
Якъ поростутъ крыла — порозлѣтаємъ ся й самй!
Та буде насъ, ненько, по горахъ и по долинахъ,
Та буде насъ, ненько, и по чужихъ украинахъ!“

(Конець буде.)

Про Олексу Довбуша.

Въ першихъ дняхъ Мая державъ проф. Дръ Юл. Целевичь на вечернцяхъ львôвскои „Рускои Бесѣды“ ôдчитъ про колышного славного опрышка гуцульского, Олексу Довбущука. Просторонна тота и дуже старанно выкôнчена праця печатає ся теперь въ „Дѣлѣ“; що важнѣйшй даты подаємо тутъ и нашимъ Читателямъ словами самогожь Автора. Для доповненя образу долучаємо въ другôй части записки проф. Вол. Шухевича, здѣланй въ коломыйскихъ горахъ на пôдставѣ тамошнихъ традицій про Довбуша межи Гуцулами.

I.

Тихо и глухо теперь въ нашихъ полонинахъ. Неоспоримо держитъ єще тутъ дика природа свôй скипетръ, тая гôрска царица, обгорнена дикими скалами-вéлитами, а опоясана темными и глубокими дебрами та незахôдными прáлѣсами. Навѣть лѣтомъ, коли широкй полонины вкрыютъ ся буйною травою та дрôбнымъ цвѣтомъ, залягає ихъ нѣма тишина, неперервана нѣчимъ, хиба шумомъ буйного вѣтру и шúпотомъ запѣненыхъ быстриць, або иногдѣ пѣснею ôвчарика, що идучи за ôвцями — ще може и жидôвскими — заведе часомъ на фуярцѣ сумнои, та „сѣє свои спѣваночки на шуваръ довгими нивами.“

Инакше тутъ було передъ 150 лѣтами. Скрôзь далеко и широко лунавъ тутъ голосный гамôръ, глушивъ часомъ навѣть бренькôтъ оружія, а иногдѣ розлягавъ ся и гукъ стрѣльный въ дѣйстныхъ битвахъ. Були се опрышки, тй бездомнй очайдухи, що для нихъ не було вже третого выходу, хиба шибениця, або жити до смерти житемъ дикимъ и розбôйничимъ, якъ кажеся въ пѣсни: „на камени спати, зъ торбы хлѣбомъ жити, изъ скалы воду пити.“ Щежь коли удавъ ся якій розбôй и впала въ руки богата добычь, то накладали ся ватры, било ся ôвцѣ або ялôвки, одно мясо пекло ся на рожни, а друге варило ся въ кôтлахъ, була и горѣвка въ боклагахъ и солонина въ тайстрахъ и тютюнъ папушами: товариство мало сутый пиръ. Весело сходили тогды хвилѣ; оповѣдали тогды собѣ ледънѣ свои пригоды, укладали дальшй пляны, бренѣли фуярки и лунали далеко веселй спѣвы — часомъ заводились и бôйки, але гдеколи зближалась чорна зрада...

Опрышки не мали нѣколи спокою, нѣколи не були безпечнй. Коли ихъ вытровлювали смоляки*), треба було разъ въ разъ мѣсце побуту змѣняти и небезпечно було навѣть сходити до селъ. Тогды витавъ до товариства другій страшный гôсть: голодъ. Доводило ся въ такôмъ случаю „ѣсти чорну землю и зъ листя воду пити“. Товаришѣ добирали собѣ звычайно таке мѣсце на спочинокъ, зъ ôдки розлягавъ ся на всѣ боки далекій видъ, щобы смоляки нечаянно зъ котрого боку не напали; до сну розходили ся по 3 або 4 по хащахъ и печерахъ, щобы навѣть одній про другихъ и не знали, а Довбушь добиравъ собѣ звычайно зовсѣмъ окреме мѣсце до спочинку, зъ котрымъ не звѣрювавъ ся жадному товаришеви. Всежь таки часто лучало ся опрышкамъ, що ихъ смоляки несподѣвано заскочили, и тогды заводили ся горячй стычки, а коли не було способу утечею ратоватись, а перевага була на сторонѣ смолякôвъ, тогды дбавъ кождый про себе... Кождый опрышокъ бувъ тяжко узброєный ôдъ нôгъ до головы и носивъ на собѣ цѣлый арсеналъ. Олекса Жолубъ, добрый знакомый Довбуша, пытаный передъ судомъ станиславôвскимъ, яку зброю носитъ

*) Такъ называно менший або бôльшй, на вôйсковый ладъ зъорганизованй роты, звычайно пôдъ проводомъ офицера крѣпости станиславôвскои; сторожа уганяла ся безъ перестанку за опрышками.

Довбушъ и єго ледѣнѣ, ôдповѣвъ, що самъ ватагъ носивъ рушницю черезъ плечѣ, при боку мавъ мечь, за поясомъ топорець и двѣ пары пистолетôвъ, въ руцѣ рогатину, а зъ пояса висѣвъ нôжь, званый чепеликомъ. Всѣ прочй опрышки були такъ само узброєнй, лише що не мали мечѣвъ.

Опрышки повстали зъ утѣкачѣвъ, а до утечѣ змушувала гôрскій нарôдъ люта неволя и надъужитя, якихъ на селянахъ допускали ся економы, званй пôдстаростами, и атаманы — дальше убожество, голодъ и порывъ гуцульского и волоского народа въ XVIII. вѣцѣ до свободы. Зъ чогожь мавъ утѣкачь жити, якъ не зъ розбою? До того прійшла жажда пôмсты. Розбôйникъ, що звертавъ свôй крѣсъ або пôдносивъ свою балту на економа, або на жида, або зъ пôмсты на свого брата чи на иншого свояка, що єго чимъ небудь скривдивъ; що пôдпалювавъ хату и забивавъ зрадника-громадянина, котрый помагавъ смолякамъ єго зытровлювати, — такій отже розбôйникъ, що стававъ въ оборонѣ своєи и чужои правды и чинивъ ся местникомъ своєи и чужои кривды, не бувъ въ очахъ народа розбôйникомъ, але опрышкомъ въ найлѣпшôмъ значеню сего слова. Якъ довгожь опрышки, званй въ пѣсняхъ иногдѣ „чорными хлопцями“, выповняли сю задачу, такъ довго ôдносивъ ся до нихъ нарôдъ зъ правдивымъ привязанемъ и симпатією и прощавъ имъ навѣть розбôй и забôйства, бо одно и друге було актомъ пôмсты.

Пôдъ конець трійцятыхъ рокôвъ минувшого вѣку выступае найбôльшій зъ опрышкôвъ, Олекса Довбушь. Своєю ôдвагою въ нападѣ и смѣливостею въ оборонѣ, своєю дикостею и юнацтвомъ, котре лагодила природна простота и добродушнôсть, позыскавъ ôнъ собѣ широку славу на цѣлôй гуцульщинѣ. Палкій, предпріємчивый и меткій ватажка стававъ ся зъ однои стороны любимцемъ пôдгôрского народу, що видѣвъ въ нѣмъ може найлѣпшого зъ помѣжь ледѣнѣвъ, а зъ другои стороны бувъ ôнъ пострахомъ жидôвъ, купцѣвъ и богатыхъ економôвъ. До него горнули ся покривджень, щобы за нихъ мстивъ ся; ледѣнѣ, щобы пôдъ єго ватаствомъ нажити ся дикои свободы и набути битыхъ сорокôвцѣвъ и червôнцѣвъ; за нимъ ажь гинули дѣвчата, коли зôйшовъ зъ гôръ та появивъ ся то тутъ то тамъ на играшкахъ та на танцяхъ або на весѣляхъ. Єго не можна назвати простымъ розбôйникомъ, бо колибъ єму ходило лише о грошѣ и здобычь, то бувъ бы нападавъ зарôвно на богатого Гуцула, якъ и на жида-арендаря, на купця Ôрменина, або на паньскій двôръ; а мы видимо, що коли напавъ на якого Гуцула, то хиба лише зъ пôмсты, а не для розбою. Найбôльше ставъ ся симпатичнымъ своєю лагôдностею и такъ сказати галянтностею, зъ якою ôдносивъ ся до слабыхъ женщинъ, або до тыхъ, що єго витали на порозѣ хлѣбомъ и солею. Що найменше сѣмь лѣтъ, ôдъ р. 1738 до 1745, пробувавъ Олекса въ полонинахъ; где вызимовувавъ ся, сего, якъ здае ся, нѣкто нѣколи вже знати не буде. Чимъ тяжшй пригоды ôнъ перебувавъ, чимъ бôльше ворогôвъ наставало на єго житє и чимъ бôльше уганяло ся за нимъ и за єго дружиною войско и смоляки, тымъ бôльше дивною, майже казочною, ставала ся єго постать въ очахъ народа, ширились всѣлякй чудни вѣсти про него, що ôнъ непобѣдимый, що єго жадна куля не име ся, що треба ажь чарôвъ, щобы смѣлого ватажка згубити и житя збавити. Нема села на цѣлôмъ Пôдгôрю, почавши ôдъ границь Волощины ажь по горы сянôцкй, гдебы не вязавъ ся до якои полонины, або скалы, або керницѣ, якій небудь переказъ про Добуша.

Такихъ переказôвъ єсть всюды попôдъ горы до волѣ и булабы то рѣчь дуже вдячна и красна, колибы ихъ кто уложивъ въ одинъ збôрникъ.

Отець Олексы, Василь Довбушь, мешкавъ въ р. 1739 зъ жѣнкою и кôлькома дорослыми дѣтьми въ Печенѣжинѣ въ комôрнôмъ у тамошного газды Гаврила Твердюка и не мавъ зовсѣмъ нѣчого лише гдещо овець. Тй ôвцѣ пасъ въ полонинахъ Олекса Жолубъ вразъ зъ своими и зъ чередою громады Маркôвки. До *колибы* заглядавъ гдеколи старый Довбушь, а часомъ оба єго сыны, Олекса и Иванъ Довбущуки. Олексѣ не подобалось таке нужденне житє, житє безъ выгляду на лѣпшу будучнôсть, тожь покинувъ скоро и отця и матерь и жѣнку, и зачавъ розбивати. Першй пробы удали ся добре, тожь постановивъ ôнъ учинити гайдамацтво своимъ ремесломъ. Такъ видимо єго вже ôдъ р. 1738 на чолѣ добôрноі шайки, зъ котрою робитъ скоро яко ватажко напады на бôльшй розмѣры. Одного разу, чи не въ першôмъ таки роцѣ свого розбишацтва, напавъ ôнъ на Чорнй Ославы кол) Ланчина. Газда, що якъ здае ся, знавъ напередъ о єго приходѣ, казавъ накрыти стôлъ, понакладавъ всякого харчу и перекусокъ, выбѣгъ противъ гостей зъ фляшкою горѣвки и припивъ на порозѣ здоровлємъ Олексы. Тымъ уймивъ ватажка до того степени, що той давъ знакъ своимъ хлопцямъ, щобы не робили жадноі пакости и нѣчого не рушали. Не такъ гладко вывинули ся иншй Ославецкй люде. Побачивши опрышкôвъ, покидали они своихъ жѣнокъ и дѣтей, и свои хаты, и повтѣкали до лѣса, почôмъ опрышки чотыри хаты зрабували. Позаякъ Довбушь дуже рѣдко нападавъ на селянъ, а коли где напавъ, то хиба зъ пôмсты за яку зраду, тожь треба припустити, що якась злôсть и гнѣвъ спровадили єго на Ославскихъ громадянъ. Зъ ôдси пôшло цѣле товариство на Малй Лючки за пôдмовою одного Лючанина, що посварившись ся зъ трема рôдными братами, пôдмовивъ на нихъ опрышкôвъ и самъ помагавъ братôвъ рабувати.

Найбôльше давъ ся Довбушь въ знаки жидамъ. Мусѣвъ ôнъ имъ вже добре навкучити та нагнати страху, коли приходили зъ дарами до старого Василя та просили, щобы за ними вставлявъ ся у сына. Одного разу явивъ ся у старого Василя арендарь зъ Лючѣ, Іосьо; поклонивъ ся разъ и другій, поздоровивъ та поклавъ передъ него великій бутель горѣвки. „Скажѣтъ своимъ сынамъ“, благавъ Іосьо, „щобы мене не рабували“. Василь тѣшивъ ся, що дочекавъ ся такихъ сынôвъ та такои чести, прійнивъ бутель, змѣривъ жида очима та сказавъ: „Не бôй ся, жиде, а коли до тебе прійдутъ, дай имъ ѣсти и пити, а колибы таки хотѣли чинити яку сваволю, то полай ихъ грôзно, а дадутъ тобѣ покôй“. Іосьо утѣшивъ ся доброю радою и вернувъ до дому. Старый Василь куриставъ и онôсля зъ своєи поваги. Въ тыждень потôмъ прикликавъ ôнъ свого ôвчарика Олексу Жолуба и каже до него: „Возьми рогатину и иди до Іося, нехай дасть горѣвки. Кажи єму, що я, отець Довбущукôвъ, тебе посылаю, а рогатину даю на знакъ.“ Незадовго вернувъ Жолубъ и принѣсъ зъ собою три кварты горѣвки и два бохонцѣ хлѣба; рогатину принѣсъ такожь назадъ, бо жидъ не хотѣвъ нѣ грошей нѣ заставу.

Все тоє зôзнавъ передъ судомъ станиславôвскимъ 20 липня 1739 р. самъ Олекса Жолубъ и другій Олекса, слуга Твердюка, у котрого старый Довбушь мешкавъ въ комôрнôмъ. Жаль лише, що не говорили дальше до протоколу, чи Довбущуки приходили до Іося, чи нѣ, а коли приходили, чи ихъ дѣйстно лаявъ трусливый жидокъ, набундюжившись, чи може забувъ языка въ ротѣ?

Черезъ якійсь часъ ôдвиджували Довбущики ночами своихъ старыхъ родичѣвъ. Прійдутъ було въ ночи пôдъ ôкна, запукаютъ и выходитъ до нихъ мати, та розмовляе зъ ними по кôлька годинъ. До хаты не входили, бо бояли

ся якои здрады, а ôдходячи лишали старымъ грошѣ на прожитокъ и на горѣвку. Зразу старали ся двôрскй урядники лагôднымъ способомъ опамятати опрышкôвъ. Станиславъ Кривокольскій, комисарь дôбръ покутскихъ, казавъ до старого Василя: „Нехай твои сыны перестанутъ розбивати, нехай вертаютъ до дому и не боятъ ся нѣчого.“ Та годѣ. Они вже занадто розлюбували ся въ гайдамацтвѣ, почули ся собою, та нѣякъ имъ вже було покинути рушницѣ та полонины, а ити зъ косою на паньску сѣножать, щобы лютый атаманъ праживъ ихъ плечѣ. Розбивали отже дальше, та мало-мало що не впали одного разу въ руки справедливости и то таки въ самыхъ початкахъ свого розбишацтва. Було се въ саму великодну суботу, якъ здає ся р. 1739. Прійшли они до старыхъ до Печенѣжина, та почали въ корчмѣ пити. Сивуха запоморочила имъ головы, настала сварка, и то жвава, ба навѣть прійшло до такои бійки, що одного товариша порубали на смерть. При тôй нагодѣ затявъ молодшій Довбущукъ, Иванъ, старшого брата Олексу такъ сильно въ ногу, що нѣколи вже просто не ходивъ, та тому то и въ пѣсни стоитъ:

„Тай на нôжку налягає,
Топôрцемъ ся пôдпирає“.

Пяни опрышки лежали довшій часъ безъ памяти; саме тогды переѣзджавъ туды пôдстароста Рушель, а жидôвка шепнула ему, що теперь и дитина повязалабы опрышкôвъ. На тоє ôдповѣвъ пôдстароста: „За щожь маю ихъ вязати, чи они менѣ що винни?“ Здає ся, що той панокъ бувъ зъ опрышками въ порозумѣню рôвно якъ и инши пôдпанки, якъ н. пр. пôдстароты або економы зъ Ославъ, Мушиньскій и Лентецкій, котри въ поли пили зъ опрышками и имъ достарчали „ad victum“, дальше попадя зъ Саногова, що була ихъ скарбничкою и заставляла имъ столы, якійсь панъ Михайловскій, котрый ôдъ нихъ дôставъ накроплюваный и гроностоями пôдшитый контушь и рульонокъ дукатôвъ, дальше панѣ Михайловска, що дôстала десять шнуркôвъ коралѣвъ, и панна Михайловска дуже щедро ними обдарована, бо дôстала повну жменю, та ще й десять шнуркôвъ перелъ.

По тôй великодньôй суботѣ розбійшли ся оба браты, якъ здає ся на завсѣгды, бо Ивана нѣколи вже не бачимо въ дружинѣ Олексы. Олекса лишивъ ся на Гуцульщинѣ и розбивавъ тутъ и на Покутю, а про Ивана долѣтали глухи вѣсти зъ Бойкôвъ, ôдъ Болехова та зъ Самбôрского а навѣть зъ Сянôцкого. Тамъ ôнъ и умеръ, а умираючи ôдказавъ свôй розбишацкій нôжь церквѣ въ Бенявѣ. Той нôжь перейшовъ ôдтакъ на власнôсть родины Товарницкихъ во Львовѣ, а нынѣ має находити ся въ краковскôмъ музею. Єсть то простый нôжь зробленый зъ рѣзака, широкій и некôнчастый; коротка єго ручка має оправу мосяжну, закôнчену въ видѣ кôньского копыта. По однôй сторонѣ выжолобленй слѣдуючи слова:

„Иванъ Добощукъ, славный збойникъ
Гôрскій передъ смертею смертею (sic!) своєю
Зложивъ той рѣзакъ въ церквѣ Беняшки“

зъ другои стороны вырыти слова:

„Ôтъ того рѣзака загибъ зъ рукъ До(бощ)ука“

. . . . . .

Слѣдуюча стрôчка, где стало безпереч но имя жертвы, єсть такъ дуже вытерте, що заледво пôзнати слѣдъ буквъ.

Про розбоѣ, доконани Олексою, посыпались теперь вѣсти правдивымъ градомъ, одна страшнѣйша ôдъ другои. Въ короткôмъ часѣ забили опрышки Лошака, урядника зъ Текучи, въ Ланчинѣ забито жупника и зрабовано одного жида, дальше були еще розбоѣ въ Уторопахъ, въ Товмачику, Добротовѣ, Устерѣкахъ, въ Ясени, где жида зрабовано, и въ Перегиньску. Иншимъ разомъ ударивъ бувъ Довбушь на чолѣ Угрôвъ на Молотькôвъ. Зъ Уграми и Гуцулами вшавъ бувъ ôдтакъ до Вербѣжа на двôръ Добросѣльского и зрабувавъ єго за намовою двохъ опрышкôвъ, Джемиджукôвъ, котри мали за щось злôсть на того панка. Кромѣ тыхъ двохъ бувъ зъ ними єще Срѣбнарчукъ зъ Ясенева, Федôръ Никоракъ зъ Микуличина и одинъ зъ найудачнѣйшихъ Довбушевыхъ хлопцѣвъ, Василь Палѣвъ, такожь зъ Ясенева, котрый погнѣвавъ ся бувъ зъ своимъ ôтцемъ за якійсь лазы и приставъ до Довбуша. Дальше зрабовано двôръ въ Воскресѣнцяхъ, пôдпалено атамана зъ Ясенева, а въ Микуличинѣ забрано комусь ôвцѣ, а въ кôнци забито коло Микуличина на угорскôмъ шляху кôлькохъ Ôрменъ, купцѣвъ зъ Кутъ. Ти купцѣ мали при собѣ для обороны людей зъ Микуличина и боронили ся дуже ôдважно, бо навѣть положили трупомъ двохъ опрышкôвъ, одного Василя зъ Незавизова, а другого Волоха зъ Путылѣ, але улягли въ кôнци бôльшôй силѣ, бо опрышкôвъ було 23, якъ зôзнає передъ судомъ самъ Палѣвъ, участникъ того нападу. Вправдѣ не признавъ ся ôнъ зовсѣмъ до участи въ тôмъ нападѣ, и мавъ тогды бути где-инде, але взявъ таки свою пайку зъ добычи. Єму припало 10 моткôвъ шовку, котри гдесь въ лѣсѣ закопавъ, где они и зогнили; подôбно поховали и инши побратимы свои пайки по лѣсахъ. Про здобычь, яка припала була опрышкамъ въ дворѣ въ Вербѣжи, где зрабовано Добросѣльского, каже Палѣвъ, що була богата и що єму зъ неи припало 6 битыхъ талярѣвъ, дальше кармазиновый жупанъ, котрый ôнъ опôсля спродавъ жидови въ Брустурахъ за 8 золотыхъ и инши рѣчи. Коло Скиту Манявского подыбали були опрышки въ лѣсѣ одного черця. Схорѣлый, постами та безсонными на молитвѣ проведеными ночами ослабленый монахъ выйшовъ бувъ може на рыжки або за сѣтникомъ на кошики, коли наразъ побачивъ навкруги цѣлу банду Довбушевыхъ опрышкôвъ, зъ котрыхъ кождый мавъ на собѣ цѣлый арсеналъ. Чернець зблѣдъ, почавъ дрожати, зложивъ руки и розплакавъ ся. Довбушь давъ знакъ и чотыри хлопцѣ взяли переляканого черця и ôдпровадили въ найбôльшôмъ спокою до монастыря. Въ Воскресѣнцяхъ, де на двôръ напало було 8 хлопцѣвъ, межи тыми Довбушь и Палѣвъ, забрали були 3 пары пистолетôвъ, 2 рушницѣ, 4 шаблѣ, 2 партеры, дальше богато полотна, 18 полумискôвъ, порохъ, олово, полать солонины, грошѣ и инше. Зъ того дôстало ся Палѣви, якъ самъ каже, одинъ пистолетъ, три таляры и цинова миска, котру пôзнѣйше дарувавъ до Скиту. За ти три таляры ôдкупивъ собѣ у Довбуша пару пистолетôвъ зъ єго паю. Нападъ на Устерѣки доконали чотыри опрышки: Палѣвъ, якійсь Тунякôвъ и два хлопцѣ зъ угорского Ясенева; тамъ дôстало ся имъ въ руки трохи грошей, горѣвка, гуглѣ и много полотна, зъ чого Палѣвъ дôставъ лищь одинъ кусникъ на сорочку.

Власти подвоили теперь свою енергію; старого Василя Довбуша потягнено до одвѣчальности и ôнъ вырѣкъ ся сына тай заказавъ єму, щобы нѣколи не заглядавъ нѣ до єго хаты, нѣ до колыбы въ полонинѣ. За самыми опрышками пустивъ ся въ горы звинный и дуже меткій полковникъ Пржелускій на чолѣ великои роты смолякôвъ. Опрышки мусѣли не разъ мѣрятись зъ непріятелемъ. Одного разу засѣвъ бувъ на нихъ Довбушь зъ побратимами на буковецкôй полонинѣ въ укрытôмъ мѣсци, а коли долиною смоляки натягали и кождый опрышокъ взявъ бувъ уже свого на цѣль, давъ Довбушь знакъ, щобы не стрѣляли, бо єму було жаль, що они маютъ жѣнки и дѣти. Въ протоколѣ стоиг: „...i już byli każdy do swego wymierzyli, ale Dobosz znowu nie kazał ich gubić, że żalił się, że żony mają i dzieci“.

Въ кôнци выслѣджено ихъ головне мѣсце на Стозѣ,

где Довбушь зъ весны вербувавъ побратимôвъ, где по розбояхъ, коли грозило небезпеченьство, хоронили ся и зъ ôдки розходили ся нôдъ зиму. Тутъ напавъ на нихъ одной ночи Пржелускій и одныхъ выловивъ на мѣсци а другихъ повбивавъ. Довбушь мѣркувавъ, що тутъ ходитъ найбôльше о него самого, тожь подвоивъ єще свою осторожнôсть, змѣнявъ разъ въ разъ мѣсце свого пробутку, появлявъ ся разъ на Чорногорѣ, то въ Волощинѣ, то на Уграхъ, то зновъ на Покутю, добувавъ харчь для своєи дружины лише по ночахъ, а коли ишовъ на спочинокъ, то выбиравъ собѣ окреме далеке мѣсце, зъ котрымъ не звѣрявъ ся жадному побратимови. Въ день выбиравъ собѣ звычайно такій мѣсця, зъ ôдки розлягавъ ся на всѣ боки далекій видъ. Тымъ то и стало ся, що коли много вже побратимôвъ впало було въ руки справедливости (якъ н. пр. Палѣвъ, Срѣбнарчукъ, Мельникъ), ôнъ самъ завсѣгды вымыкавъ ся.

Кары, на якій засуджувано пôйманыхъ опрышкôвъ, були, ôдповѣдно до звычаѣвъ 18 вѣку, дуже тяжкій и жорстокій. При протоколахъ бито ихъ, палено свѣчками и розпеченымы шинами, бито въ тѣло цвяхи, а кару смерти выконувано або черезъ ôдрубанє головы, або, якъ часомъ, черезъ четвертованє живого тѣла, по чôмъ кавалки трупа вбивано на палѣ и умѣщувано для пострахy по горахъ и шляхахъ. Мимо того, а може власне для того, не хотѣли увязненій побратимы передъ судомъ нѣчого зраджувати, хиба гдеколи упало яке слôвце. Жаденъ не признавъ ся, що добровôльно приставъ до Довбуша, кождого втягнено примусомъ, а на пытаня, зъ ôдки брали харчь, кто имъ достарчавъ всего, где ходили на играшки та вечерницѣ межи парубкôвъ та дѣвчатъ и молодиць, на тй всѣ пытаня ôдповѣдали, що не знаютъ. Много зъ нихъ страчено таки заразъ въ Кутахъ, за що ихъ побратимы ôдгрожували ся, що нôдпалятъ мѣсто на чотырохъ рогахъ, иншихъ карано смертею въ Станиславовѣ або четвертовано въ якôмъ иншôмъ мѣсци на Пôдгôрю, где пôсля засуду мала бути голова на паль вбита, а єще иншихъ держано ажь въ Галичи. Срѣбнарчукъ, котрого вразъ зъ Палѣвымъ зловлено въ р. 1741, згинувъ таки зъ рукъ власныхъ побратимôвъ. Коли єго ôдпроваджувано зъ Галича до станиславôвского суду, утявъ єму голову на дорозѣ Гриць Данилюкъ, первый братъ и атаманъ зъ Ясенева, и хотѣвъ то учинити єще и Палѣеву, але той сховавъ ся. Здає ся, що гдеякій Ясенôвцѣ знали ся зъ опрышками, та боялись, щобы судъ при протоколахъ не дôзнавъ ся гдечого о ихъ винѣ. (Конець буде)

Давный спосôбъ публикаціи.

Въ 5 и 6 числѣ „Зорѣ“ помѣщена була розправа о „Правдѣ рускôй“ зъ поясненями юридичными. Въ доповненю подаємо теперь постановы давного права руского (ôдъ 11 до кôнця 16 вѣка) о такъ званыхъ публикаціяхъ.

Єсли власть, або приватный якій чоловѣкъ, хотѣли щонебудь подати до прилюдной вѣдомости, тогды наступало *„заповѣданє“* або *„заклиқанє“*. „Руска правда“ зъ 11 вѣка мѣститъ въ собѣ слѣдуючій приписъ: „Аще кто конь погубить, или оружіе, или портно (одежу), а *заповѣдаєть* на торгу, а послѣди познаєть въ своємъ градѣ, своє єму лицемъ взяти“ — а на другôмъ мѣстци: „оже челядинъ крыється и закличуть ѝ съ торгу, а за три дни не выведуть єго, а познаютъ ѝ въ третій день, то свой челядинъ пояти.“

Той самый звычай „заповѣданя“ приходитъ нôдъ назвою „заказу“ або „заповѣди“ въ нôзнѣйшôмъ Статутѣ литовскôмъ (зъ року 1529, роздѣлъ 11 арт. 10): „Єсли-бы отъ кого челядинъ втекъ, мужикъ або жонка невольная, а который-бы, ведаючи черезъ заказъ або заповедь, пжъ то чужая челядь бежитъ, вказалъ имъ дорогу, або хлеба далъ, або ихъ въ себе переховалъ.... тогда маєть тому, чия челядь, платити.“ Статутъ зъ 1566 року доповняє се правило окремымъ постановленемъ (роздѣлъ 13, арт. 5): „Яко челядь невольная втеклая, маєтъ быти заповѣдана“, а на другôмъ мѣсци: „Єстьли-бы кто чію челядь въ себе ховалъ, а тотъ по колко кроть заповѣди чинилъ и по торгу закликалъ, оповѣдаючи єє“ и т. д. Таке саме постановленє подыбуємо въ статутѣ зъ 1588 року (роздѣлъ 12 арт. 17). Видко зъ того, що статуты литовскій удержовали въ силѣ постановы „Правды рускоп“ въ предметахъ публикаціи.

Зъ другихъ памятникôвъ довѣдуємось, що такогожь способу заповѣданя уживано и въ другихъ случаяхъ, примѣромъ при закладаню слободъ (новыхъ селъ), при чôмъ *„заклиқали волю.“*

Князь Константинъ Острожскій при закладаню слободы на опустѣлôмъ въ 16 вѣку старôмъ Кіевѣ „казалъ волю обволати именемъ єго королевскоє милости на ле тъ двадцять и чотири, до того столпъ поставити на месте горнемъ Кіевскомъ около церкви святого Софея (sic).“ Кулѣшъ каже, що и въ 18 вѣку звычайно осадцѣ кликали кличь на ярмаркахъ, на перевозахъ, на церковныхъ и монастырскихъ празникахъ, и заманювали до себе народъ рôжными обѣтницями. Єсть переказъ зъ часôвъ заселеня Смѣлянщины, що князь Ксаверій Любомирскій велѣвъ окличникамъ кликати на ярмаркахъ, що кто прійде до него зъ чужою женою и зъ чужими волами, ôнъ и такого не выдасть, и за такого буде стояти. Зъ часомъ звычай заповѣданя на торгахъ выходитъ зъ праводавства. Заповѣданя не суть правосильными, єсли ихъ выголошує приватный чоловѣкъ, а лишь тогды маютъ вартôсть, єсли самъ судъ ихъ оголошує. Мимо того выкликанє на ярмаркахъ яко спосôбъ публикаціи задержалось до найновѣйшихъ часôвъ, въ деякихъ сторонахъ навѣть по нынѣ. И такъ передъ 25 до 30 роками выкликували паны въ кіевскôй губерніи людей до жнива на третій, четвертый, а навѣть на десятый снôпъ вмѣсто заплаты грошевои. Окличникъ въ такôмъ разѣ вылѣзавъ на вôзъ, здôймавъ шапку и поворочуючи нею на руцѣ або на лѣсцѣ, кричавъ голосно до ярмаркуючого народу: „Ей миряне, шевцѣ, кравцѣ, крамарѣ: сходѣтъ ся, сходѣтъ ся, рары послухати, табаки понюхати“ (Номисъ стор. 119) — або и такъ: „Коноводы, воловоды, люлешники, табачники, шильники, мыльники, селяне, городяне, мѣщане, крамарѣ, шинкарѣ, дегтярѣ, торговцѣ, покупцѣ, шаповалы, коновалы, шевцѣ, кравцѣ, проѣзжій, прохожій, домовій, ярмарковій, миряне, жиды, цыгане — добрй люде! А сходьтесь, сходьтесь, сходьтесь! Рады послухаєте, табаки понюхаєте, а я щось скажу.“ За третимъ разомъ добавлявъ: „ото скажу, ото скажу!“ Розумѣє ся, ще не кождый бувъ въ силѣ удержати въ памяти такъ довгу формулку и для того до закликаня мусѣли бути окремій спеціялисты, котрй кликали въ заступствѣ жѣнокъ, дворянъ, священикôвъ и другихъ. Власти мали до того дѣла окремыхъ герольдôвъ, такъ званыхъ „бирючей“. Такій бирючь шукавъ на розказъ князя Володимира Великого въ таборѣ рускôмъ чоловѣка, котрыйбы станувъ до бою зъ Печенѣгомъ въ битвѣ на берегахъ Сулы (р. 993). Бирючѣ скликували и вѣча въ старину. Въ лѣтописи Новгородскôй нôдъ рокомъ 1148 сказано: „Послаша подвойскіе и биричи... повелѣ (Изъяславъ) звонити вѣче.“ Въ часахъ статутовыхъ публиковали суды свои рѣшеня такожь посредствомъ окличникôвъ.

Зъ всего можемо заключати, що звычай задержаный по нынѣ не лишь по мѣсточкахъ, але навѣть по бôльшихъ мѣстахъ, выбубнюваня рôжнородныхъ постановленъ властей мѣйскихъ якъ и понесеныхъ поодинокими людьми стратъ, опирає ся не лишь на традиціи, але на выразныхъ въ тôмъ взглядѣ установахъ найдавнѣйшого нашого праводавства.

„К. С.“

ВСЯЧИНА.

Обхôдъ свята „Могаремъ“ въ Царгородѣ.

Обхôдъ того свята описує членъ одной амбасады европейскои въ слѣдуючій спосôбъ: „Було то въ Лютôмъ. На широкôй улици Пера, де звычайно вечѣрною порою тысячи людей товпилось, переходили теперь лишь купцѣ, що зъ базару домôвь вертали. Студена зима, яка въ Царгородѣ рѣдко лучаєсь, присыпала крикливе и рôжнобарвне житє, що кишитъ лѣтомъ на улицяхъ кождого орієнтального гôрода. Вже зо-

всѣмъ стемнѣло, якъ станули мы передъ обширнымъ „каравансараемъ“, въ котрôмъ свято мало обходитись. Тутъ згадаємо коротко, въ чію память тое свято обходятъ. Вѣдома рѣчь, що мѣжь Туркамп а Перзами панує зъ давенъ давна ненависть религійна и національна. Именно ненависть религійна вкоренилась глубоко и посуваєсь ажь до дикого фанатизму. У Магометанъ єсть крôмъ многихъ поменшихъ двѣ головнй секты: Суниты и Шіиты. По смерти Магомета обнявъ сестрѣнець и зять єго, Али, калифатъ т. є. верховне начальство. Родина Омаядôвъ оспорювала єму однакожь того права, а зъ ôдти почались кровавй борбы мѣжь сторонниками Алёго и Омаядôвъ. Борба та, въ початкахъ своихъ чисто династична, стала въ протягу часу борбою религійною и тревала кôлька вѣкôвъ. Оба таборы боролись зъ найбôльшою завзятостю и фанатизмомъ, але въ кôнци перемогли Суниты. Перзы належали до табору Алёго, а зъ побѣдою Сунитôвъ зôстали перско-шіитскй землѣ Сунитами завоеванй. Секта Шіитôвъ перетревала однакожь всѣ борбы и прослѣдованя и єсть ще до нынѣ державною религією въ Перзіи. Якъ Суниты пророка Магомета майже божественно почитаютъ, такъ Шіиты поважаютъ Алёго и єго родину яко мученикôвъ. Убійство Алёго въ мечетѣ и трагичный конець єго сынôвъ, Гуссаина и Гассана, котрыхъ на рôвнинѣ коло святого города Кербаля напала шайка кôнныхъ сѣнакôвъ (выслана Омаядами) и ихъ вразъ зъ дружиною убила, єсть предметомъ сумного свята „*Могаремъ*“ уважаного Перзами за найбôльшій празникъ.

Ледви вôйшли мы въ каравансарай и розглянулись въ єго широкôмъ подвôрю, коли пôдôйшовъ къ намъ кавасъ (жандармъ) перского посольства и запросивъ въ шатро самого посла. За хвилю розпочавъ ся святочный похôдъ. Попереду ишли чорно убранй хлопцѣ, пôдъ проводомъ старшого, спѣваючи рецитандо. За хлопцями ведено чотыри конѣ; три першй були чорно вкритй и представляли конѣ боєвй дружины Гуссаина. Послѣдній кôнь бувъ зовсѣмъ бѣлый и бѣлою дергою вкрытый. Такъ дерга якъ и кôнь були закровавленй. По бокахъ коня висѣли щиты, мечѣ и стрѣлы, а на хребетъ коня привязано два бѣлй голубы, тоже покровавленй. Все то мало представляти чисту справу, за котру Гуссаинъ боровъ ся и погибъ. Побôчь коней несено двѣ хоругвы зъ дорогихъ кашмировыхъ шалѣвъ, а за кôньми ишло ôсѣмъ людей, и тй несли скрынку, на саркофагъ похожу, и покриту дорогими диванами. По бокахъ саркофага висѣли щиты, оздобленй дорогими камѣнями, а на верху лежавъ турбанъ. Цѣла та група выдалась дуже хорошою, а кôлькадесять богато убраныхъ Перзôвъ, що въ рядахъ за кôньми ступали и або хоругвы або пышній лямпіоны несли, додавали цѣлому образу ще бôльшои красы. Але теперь наступили сцены, на котрй ажь обмерзло дивитись. Шайка мужчинъ зъ обнаженими плечима, ступала рôвнымъ крокомъ въ тактѣ ритмичного спѣву и билась нагайками зъ всеи силы по плечахъ. На самôмъ кôнци походу ишли довгими рядами зовсѣмъ бѣло убранй Перзы, зъ голыми выбритыми головами. Кождый зъ нихъ державъ въ правôй руцѣ мечь, а лѣвою державъ ся пояса идучого передъ нимъ товарища. Они представляли дружину сынôвъ Алёго, що погибла въ ихъ оборонѣ. Въ цѣлôмъ походѣ недоставало лише представителѣвъ высланыхъ сѣнакôвъ. Посолъ перскій объяснивъ менѣ, що навѣть въ Перзіи трудно найти представителѣвъ тои небезпечнои ролѣ, бо розбудженый тымъ алєгоричнымъ походомъ религійный фанатизмъ звертає звычайно свôй завзятый гнѣвъ на тыхъ представителѣвъ. Въ Тегеранѣ примушено разъ россійскихъ плѣнникôвъ до представленя тои ролѣ, але бѣдні акторы мусѣли чимъ скорше утѣкати, бо розъярена товпа хотѣла ихъ мечами и камѣнями поубивати. Убиту дружину представляютъ въ дуже примитивный и варварскій способъ. Закопуютъ кôлькадесять людей по саму шію въ землю, такъ що лише ихъ головы видко. О кôлька крокôвъ ôдъ тыхъ головъ кладе ся другихъ кôлькадесять людей, котрымъ головы скошеною травою або лозинами прикрываютъ, такъ що зъ далека здавалось, мовбы тамъ трупы зъ ôдрубаными головами лежали. Коли похôдъ на кôлькадесять крокôвъ къ намъ приближивъ ся, роздавъ ся въ округъ насъ зôйкъ и плачь присутныхъ Перзôвъ. Дервишѣ и имамы стали нарôдъ напоминати, щобы сердечно плакавъ, бо кожда слёза пролита въ память Гуссаина змыває найтяжшй грѣхи, а кто въ тôмъ дни не объявитъ нѣякого смутку, той вскорѣ марно пропаде. Ôдтакъ взявъ кождый дервишъ кусникъ ваты и ставъ нею слёзы присутныхъ обтирати, котрй ôдтакъ зъ ваты въ фляшчину вытискавъ. Перзы крѣпко вѣруютъ, що одна крапля тыхъ слёзъ, подана умираючому въ уста, зможе єго зовсѣмъ выздоровити. Якжежь не збирати такъ дорогоцѣнного плыну?

Чимъ разъ близше къ намъ посувавъ ся похôдъ. Вже чути було, якъ въ тактѣ ритмичного спѣву спадали нагайки на обмеженй плечѣ фанатикôвъ, зъ котрыхъ вже кровь стѣкала. За ними голосили заєдно бѣло убранй Перзы: О Гуссаинъ! о Гуссаинъ! и ôдгрожувались мечами. Такъ перейшовъ похôдъ першій разъ попри насъ. Коли въ-друге къ намъ зближивъ ся, побôльшилось вже число представителѣвъ о кôлькасотъ новыхъ пришельцѣвъ. Зновъ появилась шайка обнаженыхъ передъ нами, але многй зъ нихъ ледви на ногахъ держались. Плечѣ ихъ опухли вже ôдъ сильныхъ побоѣвъ, а убитокъ крови ослабивъ ихъ силы. Но найогиднѣйшій образъ представляли теперь бѣло убранй Перзы. Зъ шаленымъ крикомъ: о Гуссаинъ! калѣчили они короткими мечами страшно свои головы. Дарма, що присутнй пôдставляли палицѣ пôдъ мечѣ — они ослабляли лише удары, але не могли ихъ спиниги. Зъ головы стѣкала струями кровь на бѣлу одежу. Дикй лица, набѣглй очи, переймали мимоволѣ страхомъ. Була то шайка истинно скаженыхъ людей, въ котрыхъ проявлявъ ся фанатизмъ въ нелюдскій, мерзеный способъ. Ту и тамъ падавъ одинъ зъ тыхъ скаженыхъ, выбившись зовсѣмъ зъ силъ и на пôвъ вже неживый. Приятелѣ и знакомй вытягали єго тогды зъ пôдъ нôгъ скаженыхъ товарищѣвъ и ôдносили на бôкъ. Червоне свѣтло смолякôвъ и лямпіонôвъ надавало цѣлому тому образови надзвычайно дикій характеръ. Въ кôнци утомились и зрѣтелѣ и акторы и по кôлькаразовôмъ обходѣ докола, все затихло. Але довго ще тревало, поки сфанатизованй зрѣтелѣ прійшли до себе и стали домôвь забиратись, щобы въ снѣ забути смутокъ и страшнй образы того празника. По кôлькохъ дняхъ не було въ каравансараю и слѣду того обходу. Мѣжь купцями подыбавъ я знакомого Перза, що торговавъ диванами. Впало менѣ въ око, що замѣсть звычайнои баранячои шапки мавъ голову шалемъ завиту и мимоволѣ нагадавъ я собѣ бѣлоубраныхъ Перзôвъ.

Страхи въ полудне.

Звычайна пора для страхôвъ єсть пôвнôчь. Ôдъ пôвночи до першихъ пѣвнѣвъ отвираютъ ся гробы и гуляютъ всякй мары мѣжь небомъ и землею. Та не всюды и не все була пора пôвнôчна въ такôй неславѣ. Въ старину, а именно у Римлянъ и Испанцѣвъ, було полудне призначене для духôвъ. Въ околицяхъ полудневыхъ єсть полудне власне порою, въ котрôй всяке житє въ природѣ мовь заумирає, тому то сей часъ найдогôднѣйшій для прогульки духôвъ. Селянинъ римскій не боявъ ся ходита о пôвночи, але коли прійшлось єму переходити въ полудне тихій мовь замерлый лѣсъ, коли пôдъ стопою єго захрупотѣло изсохле листє, тогды ставало му волосє дубомъ и зъ поза корчѣвъ высувалось лице „Пана“, або показовалось що небудь иншого надприродного и ôнъ утѣкавъ зъ паничнымъ страхомъ зъ лѣсу.

Декуды и на пôвночи находимо повѣрки о полудневыхъ страхахъ. Въ вендійской Мархіи ходитъ въ полудне якась митична женщина, котру Венды „Presponica“ зовутъ. И тамъ лячно ити самому въ полудне темными сосновыми борами. „Presponica“ уганяє именно за дѣтьми и жѣнками. Она ходитъ межи дванайцятою а першою годиною зъ серпомъ на довгôй тыцѣ и стинає нимъ головы. Єсли кто въ полудне на поли лишивъ ся, такъ певно „Presponica“ до него прійде, а коли не зможе ёй до першои годины казокъ говорити, то утратитъ свою голову. Такожь коли дѣти въ полудневу пору на горохъ выбираютъ ся, лякаютъ ихъ Преспоницею. Зовутъ єё декуды „Панночкою льняною“ и тому треба стеречись говорити въ полудневôй порѣ про ленъ на поли, щобы єё тымъ не призвати. Загально не стоитъ полуднева пора пôсля вендійскои пословицѣ нѣчого.

Крôмъ Преспоницѣ ёздитъ ще въ полудне якійсь ёздець на бѣлôмъ кони по поляхъ и анѣ ôнъ анѣ кôнь не маютъ головы. Коли ёздець зближаєсь, повстає вихоръ и шумъ. Ôнъ ôдъѣдає спячимъ пастухамъ головы, а иногды и худобѣ.

Зъ причины тыхъ упирѣвъ держатъ ся селяне вендійскій дуже точно сіесты мѣжь дванайцятою а першою годиною, а може и нарочно для тои сіесты вынайдено тій незвычайній упирѣ. Всюды по селахъ вендійскихъ задивляє проѣзджого точнôсть, зъ якою селяне, почувши лишь звонене на полудне, зъ пôль до села вертаютъ.

До пожару вѣденьского Рингтеатру.

Въ послѣднôмъ числѣ „Зорѣ“ зъ минувшого року описаный бувъ подробно пожаръ Рингтеатру въ Вѣдни, а вразъ поданій були гдеякій подробности о численныхъ жертвахъ тои страшнои катастрофы (згинуло близько 400 людей.) Въ першôй половинѣ Мая с. р. ôдбула ся въ Вѣдни судова переправа зъ обжалованымъ въ справѣ пожару персоналомъ театру, при чôмъ ôдчитано такожь справозданя судовыхъ лѣкарѣвъ о причинахъ смерти онещасливленыхъ осôбъ и о бувшôй можливости ратунку. Цѣкаве те и поучаюче справозданє такъ дословно звучить: Огонь, якъ сконстантовано, повставъ при спаленю лямпъ въ горѣшнôй части сцены и обнявъ легко запальній предметы, зъ чого вытворила ся часткова змѣна температуры, а въ слѣдъ за тымъ интензивный протягъ такои силы, що завѣса (куртина) далеко выгнулась въ просторонь, призначену для зрѣтелѣвъ, и туды загнались масы ſазу и дыму, бо иншого выходу для нихъ не було. Въ наслѣдокъ того выпадку велика часть атмосферичного воздуха зôстала вытиснена зъ театру, а квасорôдъ позôсталого воздуха, котрый для удержаня житя и процесу ôддыханя безвзглядно потрѣбный, послуживъ тôлько до пôдсыченя страшного огню и вытвореня убійчого ſазу углёкислого. Газъ той змѣшаный зъ воздухомъ въ илькости вже сотнои (а навѣть двосотнои) части спроваджуе смерть нехибну. Вдыханый въ организмъ лучитъ ся ôнъ зъ одною складовою частею крови и тогды кровь вже неспособна приняти въ себе потрѣбный до житя квасорôдъ, проте и процесъ житя прорываєся.

Всѣ тій моменты повстали въ театрѣ напрасно и проте зрѣтелямъ загрозило въ найвысшôмъ степени небезпеченьство, котрого першими знаменами були: тяжкій ôддыхъ, кольки, нуды, заворотъ головы, ошоломлене и безпамять.

Сила и скорôсть, зъ якою тій появы хоробливій наступали, залежали ôдъ многихъ причинъ, въ першôй линіи ôдъ мѣстця, на котрôмъ кто находивъ ся, ôдтакъ ôдъ индивидуальнои вдачи осôбъ. Кожда секунда, кожда минута при такъ скорôй силѣ огню значила ту богато; найбôльше тій особы були загроженій, що находились въ горѣшнихъ частяхъ театру, менше тій, що були въ рядахъ низшихъ або находили ся близько выходôвъ и сходôвъ. Удушеню ставили тымъ бôльшій опôръ особы, що мали цѣлкомъ здоровій и сильній груди; меншій особы, що страдаютъ на легкій, на блудъ серцевый, на нежетъ и т. д.

Єще и зъ иншихъ причинъ небезпеченьство удушеня не було рôвне. Особы, що попадали на землю, особливожь близько стѣнъ, находились сорозмѣрно въ лучшôй верствѣ воздуху, зарôвно и тій, що на выходахъ, або на сходахъ коло ôконъ омлѣли — бо на такихъ мѣстцяхъ воздухъ, хотяй и въ незначнôй силѣ, яко-тако освѣжуваєъ ся.

Єслибъ заразъ по выбуху огню всѣ, до котрыхъ то належало, були взялись за дѣло и приступили на всѣхъ пунктахъ и пôсля пляну до ратунку; именно єслибы лежащій безъ памяти або въ натовпѣ попадавшій (на сходахъ, коритарахъ) були пôднятій и на свѣжій воздухъ занесенй: тогды безсомнѣнно бôльша часть булабы уратована, зъ выємомъ хиба тыхъ, що зôстали подушенй, подоптанй, жаромъ попаленй, або середъ натиску смертельно окалѣченй.

Сконстатовано дуже часто при пожарахъ комнатныхъ, при затроєняхъ чадомъ, що особы, хочь и черезъ кôлька годинъ находились въ смертоносній атмосферѣ, за выведенємъ на свѣжій воздухъ зôстали уратованй. Пôдносимо се тымъ бôльше, що не допускаємо цѣлковитого затроєня воздуху на коритарахъ и сходахъ, позаякъ пановавъ тамъ незвычайный протягъ, отже и воздухъ свѣжій конечно туды заходити мусѣвъ. Рѣшущо кажемо, опираючись на досвѣдахъ науки и на досвѣдахъ практичвого житя, що въ часѣ передъ чверть на осьму годину знамените число погибшихъ осôбъ могло бути уратоване, такъ на сходахъ, якъ и въ серединѣ театру, особливо коло стѣнъ выходовыхъ.

Поодинокій выпадки ратунку и зôзнаня кôлькохъ свѣдкôвъ говорятъ за нами. Згадаємо тутъ родину Роткопфôвъ, родину Шпетингерôвъ, и пана Крихбавма. Всѣ они по кôлька разôвъ падали, и зновъ приходили до себе, и въ кôнци уратовались. Єще бôльшимъ доказомъ можливости ратунку єсть зôзнанє свѣдка Ранингера. Ôнъ, не могучи выдобутись зъ театру, упавъ безпритомно на землю. За хвилю навъ на него заблукавшій ся зъ сикавки лучь воды, ôнъ опамятавъ ся, погадавъ о ратунку, и дѣйстно выратовавъ ся. Видно, що въ початкахъ воздухъ въ театрѣ не мусѣвъ бути цѣлкомъ газами затроєный, инакше и цѣлй бочки воды булибъ єму не помогли. Свѣдокъ Леманъ, панна Аделя Павликъ, свѣдокъ Блєнеръ зôзнали пôдъ присягою и зъ всякою рѣшимостю, що около чверть на осьму годину, закимъ зôстали уратованй, чули въ серединѣ театру зразу сильній, ôдтакъ все слабшій стоны и кликаня. Стражь пожарна прибула на пожарище о годинѣ 7 и минутѣ 4 — чижь проте не бувъ єще ратунокъ можливый?

Въ кôнци згадаємо єще (хотяй можлива тутъ похибка), що особы, котрій зносили зъ горѣшнихъ частей театру трупôвъ, на деякихъ особахъ замѣчали ознаки житя.

Для насъ лѣкарѣвъ рѣчь зовсѣмъ певна, що о годинѣ семôй, передъ приходомъ стражи пожарнои, можна було майже всѣхъ єще уратовати. Зъ кождою дальшою хвилею росло небезпеченьство въ великôмъ степени.

ЗАМѢТКИ ЛИТЕРАТУРНІЙ.

— Въ нынѣшнôмъ числѣ „Зорѣ“ помѣщаємо розправу Маркіяна Шашкевича **„О Запорозцяхъ и ихъ Сѣчи“**, зовсѣмъ вѣрно пôсля оригиналу. Тôлько двохъ Маркіяномъ уживаныхъ буквъ, по недостатку ôдповѣдныхъ черенокъ, не могли мы докладно ôддати, проте и заступили ихъ иншими, одвѣтно до нынѣшного способу писаня. Суть то буквы: **у** зъ слитною въ горѣ (˘) на выраженє двогласнои (н. пр. въ словахъ: ходив, мовчки), и буква подôбна до буквы **ц** на выраженє звука **дж**.

— Въ Женевѣ за старанємъ п. Драгоманова появилась зъ друку „Marija, Maty Isusowa, wirszy Tarasa Szewczenka z uwahamy N. Drahomanowa“ (стор. VII + 66). П. Драгомановъ, якъ вже видно зъ титулу книжки, закинувъ славяньскій буквы и правопись недавно нимъ самымъ придуману (такъ звану *„драгоманôвку“*), а принимає до своихъ соціялистичныхъ выдань латиньске письмо зъ правописею польскою, щось въ родѣ коломыйского „Switła“. Польскій газеты (навѣть и клерикальный „Czas“). не зважаючи на соціялистичну и антирелигійну тенденцію книжки, зъ цѣлого серця препоручаютъ Русинамъ сю найновѣйшу лектуру. Якбы оно и було, а думаємо, що въ нынѣшну пору заощадити належалобы Галичинѣ всякихъ спорôвъ и пробъ правописныхъ.

— **До біографіи Шевченка.** Въ „Кіевскôй Старинѣ“ за мѣсяць Мартъ находимо слѣдуючу замѣтку. Шевченко, передъ своимъ увязненємъ въ 1846 роцѣ, занимавъ мѣстце рисовника при „Временной коммисіи для разбора древнихъ актовъ въ Кіевѣ“. Въ кôлька мѣсяцѣвъ пôзнѣйше зôйшлись члены комисіи на засѣданє и таку ухвалу записали до свого протоколу: „1847 Марта 1 дня. Временная комисія для разбора древнихъ актовъ, имѣя въ виду, что сотрудникъ коммисіи Шевченко безъ всякаго согласія коммисіи (sic) отлучился изъ Кіева и по коммисіи не занимается, — опредѣлила: исключить его изъ числа сотрудниковъ коммисіи, съ прекращеніемъ производившагося ему жалованья.“ Такъ отже, пôсля думки комисіи, увязненый Шевченко опустивъ Кіевъ безъ єи согласія и проте застановлено єму дальшу выплату жалованя...

ЗАПРОШЕНЄ.

Маю честь симъ запрсситн на загальній зборы членôвъ рускои Бурсы дня 27. Мая (8. Червня) 1882 о 3 годинѣ по полудни въ сали Рады громадскои, а на случай предвидженый въ §. 24. о 4. годинѣ по полудни тогожь дня.

Ôдъ Выдѣлу рускои Бурсы.

Въ Тернополи дня 5. Мая 1882.

Дръ В. Лучаковскій.

Выдає и ôдповѣдає за редакцію **Ом. Партыцкій.** Зъ друкарнѣ Товариства „имени Шевченка“ пôдъ зарядомъ К. Беднарского.

Рôкъ III. Львôвъ дня 1. (13.) Червня 1882. **Число 11.**

Выходитъ два разы на мѣсяць, кождого **1**-ого и **15**-ого, найменше въ два аркушѣ печатнѣ.

Редакція и администрація „Зорѣ“ въ каменици пôдъ ч. **18**. улиця Галицка.

ЗОРЯ

Пренумерата выноситъ: на цѣлый рôкъ **5** зр., на пôвъ року **2** зр. **50** кр., на чверть року **1** зр. **25** кр.

На велиновôмъ (сутинованôмъ) паперѣ: на цѣлый рôкъ **6** зр., на пôвъ року **3** зр.

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСКИХЪ РОДИНЪ.

НЕЩАСТНА.

XXV.

Я заставъ мого пріятеля сидячимъ въ кутку свого кабинету, съ похиленою головою и скрещеными на груди руками. На него найшла яка-то задубѣлôсть, и споглядавъ ôнъ доокола себе лѣниво и чудно, немовбы чоловѣкъ, що крѣпко спавъ и котрого ино-що розбудили. Я ему росказавъ свою гостину у Рача, передавъ ему бесѣду ветерана, бесѣду его жѣнки, враженє, котре они обоє зробили на мене, объявивъ ему своє пересвѣдченє о тôмъ, що нещастлива дѣвчина наложила на себе руку.... Фустовъ слухавъ мене, не змѣнивши выразу лиця и съ давнымъ счудованємъ споглядавъ доокола себе.

— Ты єѣ бачивъ? — спытавъ ôнъ мене въ кôнци.

— Бачивъ.

— Въ домовинѣ?

Фустовъ видко не довѣрявъ єще, що Сузанна умерла.

— Въ домовинѣ.

Фустовъ заточивъ очима, опустивъ ихъ ôдтакъ и съ легка потеръ собѣ руки.

— Тобѣ холодно? — спытавъ я.

— Такъ, брате, холодно, — ôдповѣвъ ôнъ съ провôльна и безмысльно похитавъ головою.

Я ставъ ему доказовати, що Сузанна на певно строилась, а може єѣ такой строєно, и що сего не можна отъ-такъ полишити....

Фустовъ выдививъ ся на мене.

— Щожь дѣяти? — сказавъ ôнъ, выпуливши очи. — Тожь єще гôрше, якъ дôзнаютъ ся: не схочутъ хоронити!... Лучше такъ лишити...

Менѣ та, въ прочѣмъ дуже проста, мысль не впала въ голову. Практичный змыслъ не опускавъ видко мого пріятеля.

— Колижь єѣ хоронятъ? — добавивъ ôнъ.

— Завтра.

— Ты пôйдешь?

— Пôйду.

— До дому, чи просто въ церковь?

— И до дому и до церкви, а съ ôдтамъ на кладбище.

— А я не пôйду... я не могу, не могу — прошептавъ Фустовъ и ставъ на ново хлипати. Ôнъ и рано при сихъ самыхъ словахъ зарыдавъ. Я зауважавъ, що часто лучає ся плачущимъ: мовбы певнй слова, маловажнй навѣть, посѣдаютъ якусь тайну силу розкрыти въ чоловѣцѣ жерело слезъ, зворушити его, розбудити въ нѣмъ чувство жалю до другого и до самого себе. Згадаю, одна селянка, росказуючи менѣ про наглу смерть своєи доньки за собѣдомъ, такъ и заливалась слезами и не могла кôнчити свого росказу, якъ лишь прійшла до слôвъ: *„Я кажу до неи: Теклюне! А она до мене: мамцю, а сôль где вы... сôль где... сôль....“* Слово „сôль“ єѣ убивало. Але слезы Фустова, якъ рано такъ и теперь, мало мене тронули. Я не годенъ бувъ зрозумѣти, чому ôнь не спытавъ мене, чи не полишила Сузанна чого-небудь для него? Въ загалѣ ихъ взаимна любовь була для мене загадкою, та и по нынѣ осталась такою.

Поплакавши въ хвиль десять, Фустовъ вставъ, лягъ на софу, обернувъ ся лицемъ до стѣны и нѣ ворохнувъ ся. Я пождавъ часинку, але побачивши, що ôнъ не рухає ся и на мои пытаня мовчитъ, я рѣшивъ ся кинути его. Може я не по правдѣ его суджу, але менѣ здавалось, що ôнъ заснувъ. Въ прочѣмъ се єще бы не доказувало, що ôнъ не чувствовавъ жалю... може вдача его була така, що не могла довго перенести на собѣ горя...

XXVI.

Другого дня точно о одинайцятôй годинѣ я бувъ на мѣстѣ. Дрôбна крупа сѣялась съ низького неба, морозу не було, готовилась ôдôльга, хотяй вѣтеръ дувъ холодный и острый, якъ се звычайно бувае въ великій пôстъ. Я стрѣвъ пана Рача на рундуку. Въ чорнôмъ фраку съ жалобками, безъ шапки на головѣ, ôнъ нетерпелививъ ся, розмахувавъ руками, бивъ себе по лядвахъ, кричавъ то въ хату, то на улицю, где стоявъ караванъ съ бѣлымъ катафалькомъ и двѣ наймленй повозки, при котрыхъ чотыри гарнизоннй жовнярѣ въ чорныхъ плащахъ на старыхъ мундурахъ и жалобныхъ шапкахъ задумчиво тыкали пухкій снѣгъ ручками незапаленыхъ факель. Сиве волося розтрѣпалось понадъ червенымъ лицемъ пана Рача, а голосъ его, той мѣдяный голосъ, не дописувавъ ему ôдъ натуги. „Смеречины! смеречины! сюды чатинокъ!“ кричавъ ôнъ. „Заразъ вынесутъ домовину! смеречины давайте, смеречины, живо!“ зверещавъ єще разъ и вскочивъ у хату. Показалось, що мимо моєи акуратности я опôзнивъ ся: панъ Рачь чогось дуже спѣшивъ ся съ похоронами. Служба вже ôдôйшла! Священики, съ котрыхъ одинъ мавъ колпакъ, а другій, молодшій, дуже старанно причесавъ и примастивъ волосє, появились вразъ зъ причтомъ на рундуку. Небавомъ показалась и домовина, несена фѣрманомъ, двома сторожами и водовозомъ. Панъ Рачь ишовъ зъ заду, придержуючи пальцями вѣко, и заєдно повтарявъ: *„легче, легче!“* За нимъ хитаючись поступала Елеонора Карпôвна, въ чорнôмъ платю, такожь съ жалобками, окружена всею своєю рôднею; за всѣми ишовъ Викторъ въ новѣсенькôмъ мундурѣ, при шпадѣ, съ жалобною перевязкою на рукоятцѣ. Носильщики, кахикаючи и хитаючись, поставили домовину на караванъ, гарнизоннй жовнярѣ запалили факлѣ, котрй такъ и затрѣщали и закурились, давъ ся чути плачь якоись жебрачки, дячки заспѣвали, снѣжниця якъ разъ взмоглась и посыпала

„бѣлыми мухами“, панъ Рачь крикнувъ: „въ Богомъ! махайте!“ и походъ двигнуьъ ся. Окромъ родины пана Рача, що провожала домовину, було всего пятеро людей: пенсіонованый старенькій офицеръ корпусу инжинеровъ въ соловѣлою лентою Станислава на шіи, котру майже не взявъ на опакъ, помочникъ надзирателя дѣльницѣ, маленькій чоловѣчокъ въ смирнымъ лицемъ але жадными очима; якійсь старець въ камлетовой капотѣ; дуже заживный покупець рыбъ въ синомъ купецкомъ жупанѣ, що такъ ажь пахъ своимъ товаромъ — и я. Неприсутность женьского полу (бо годѣ було зачислити до него двохъ тетокъ Елеоноры Карповны, сестеръ ковбасника, и еще якусь кривобоку дѣвчину въ синихъ окулярахъ на синомъ носѣ), неприсутность подругъ и пріятелёкъ зразила мене зъ-разу, але подумавши я зрозумѣвъ, що Сузанна зъ своимъ норовомъ и выхованемъ, зъ своимъ житемъ и згадками не могла мати нѣякихъ подругъ посередъ людей, межи котрыми жила.

Въ церквѣ зборалось досыть богато народу, незнакомыхъ еще больше чимъ знакомыхъ, що можна було спознати по лицяхъ. Одправа не тревала довго. Панъ Рачь, на диво, крестивъ ся дуже правильно мовь справдешный православный и майже-що не вторувавъ дячкамъ. Колижь въ конци прійшлось розпроститись зъ покойницею, я низько поклонивъ ся, але не давъ ѣй послѣдного цѣлованя. Панъ Рачь, противно, дуже точно сповнивъ сей страшный обрядъ, склонившись одтакъ низенько всѣмъ тѣломъ, запросивъ офицера зъ Станиславомъ до домовины мовбы гостивъ его чимъ, и высоко зъ розмахомъ, беручи дѣтей своихъ поподъ пахи, подносивъ ихъ по черзѣ до тѣла покойницѣ. Елеонора Карповна, простившись зъ Сузанною, заголосила на всю церковь, але скоренько одтакъ успокоилась и лишь пытала за своею торбинкою. Викторъ державъ ся на сторонѣ и здавалось всею своею поставою велѣвъ розумѣти, якъ далекій онъ одъ подобныхъ обычаѣвъ, и що онъ лишь довгъ чемности оддае. Больше одъ другихъ розжаливъ ся старець въ капотѣ, що будучи землемѣромъ въ тамбовскій губерніи, якихъ пятнайцять лѣтъ не бачивъ Рача. Онъ Сузанны зовсѣмъ не знавъ, але успѣвъ вже выпити двѣ чарки горѣлки въ буфетѣ.

Тета моя такожь пріѣхала до церкви. Она дозналась изъ-одки, що покойниця була именно та сама панѣ, що навѣстила мене въ моѣй хатѣ, и дуже заклопоталась! Подозрѣвати мене о що-небудь она не посмѣла, але и не могла розобрати всего дѣла... Вѣдай, чи не думала она, що Сузанна зъ любви до мене наложила на себе руку, и надягнувши на себе чорну одѣжь зъ сокрушенымъ серцемъ и слезами молилась она на колѣнахъ за упокой душѣ новопреставленои та навѣть поклала свѣчу передъ образомъ „Утоленія печали“... Панна Амишка такожь въ нею пріѣхала и такожь молилась, але еще пильнѣйше споглядала на мене и тревожилась... Та стара паннуха була, смѣхъ сказати! для мене не рознодушна. Выходячи зъ церкви, тета роздала бѣднымъ всѣ свои грошѣ, высше десяти рублѣвъ.

Скончилось опрощенѣ, принялись закрыти домовину. Черезъ всю службу я не мавъ смѣлости подивитись добре на змѣнене лице бѣднои дѣвчины, але кождый разъ, якъ очи мои пробѣгли по нѣмъ, здавалось менѣ, будьто оно говоритъ: „онъ не прійшовъ, онъ не прійшовъ!“ Подняли вже вѣко понадъ домовину.... Я не стерпѣвъ, вдививъ ся въ мертву. „Чого ты сего допустилась?“ спытавъ я поневоли.... „Онъ не прійшовъ!“ почулось менѣ въ останне.

Молотокъ застукавъ по гвоздяхъ, и все скончилось.

XXVII.

Въ слѣдъ за домовиною рушили мы на кладбище. Насъ було всѣхъ чоловѣкъ сорокъ, рожнокалиберна, на дѣлѣ пуста толпа. Больше якъ годину тревала дорога. Погода ставалась чимъ разъ горшою. Викторъ зъ повдороги сѣвъ въ карету, але панъ Рачь бродивъ крѣпко по стопнѣлому снѣгу. Здав ся такъ само ишовъ онъ такожь по снѣгу, коли посля стрѣчи зъ Семеномъ Матвѣичемъ, онъ зъ торжествомъ вѣвъ до себе въ хату на вѣки погублену нимъ дѣвчину. Волосе „ветерана“, его брови напушились снѣжными пластами. Онъ то сопѣвъ и покашлювавъ, то бодро забираючи въ себе духъ, надувавъ свои товстй, пузатй щоки.... Дѣйсно, можна було подумати, що онъ смѣе ся. „По моѣй смерти пенсія мае перейти на Ивана Демянича“, пригадувались менѣ слова зъ записокъ Сузанны.

Прійшли мы въ конци на кладбище, добрались до свѣжо вырытои могилы. Послѣдный обрядъ довершено скоро; всѣ перемерзли, всѣмъ було спѣшно. Домовина на веревкахъ опустилась въ розкрыту яму; принялись закидати ѣ землею. Панъ Рачь и тутъ показавъ бодрость свого духа; онъ такъ проворно, зъ такою силою, зъ такимъ розмахомъ кидавъ грудки землѣ на вѣко домовины, такъ выступавъ при томъ одною ногою въ передъ, и такъ по молодецки кидавъ свою частку.... Бодрѣйше онъ бы не працювавъ, еслибы ему прійшло ся побивати камѣнемъ найлютѣйшого свого ворога. Викторъ заедно державъ ся на боцѣ. Онъ лишь загортавъ ся въ свой плащь и мускавъ подбородкомъ собряный свой ковнѣръ. Прочй дѣти пана Рача щиро наслѣдовали свого батька. Шпуляти пѣскомъ и землею справляло имъ велику утѣху, за що ихъ и виновати годѣ. На мѣстци ямы вырось горбокъ. Мы уже збирались ити, якъ наразъ панъ Рачь, звернувшись по военному въ лѣво и ударивши себе по лядвахъ, объявивъ всѣмъ „панамъ мущинамъ“, що онъ проситъ насъ, а такожь и почтенне священьство, на поминки, устроенй недалеко одъ кладбища, въ головной сали зовсѣмъ приличнои гостинницѣ „заходомъ любезнѣйшого нашого Жигисмунда Жигисмундовича...“ При сихъ словахъ онъ показавъ на помочника надзирателя дѣльницѣ и добавивъ, що при всѣмъ своемъ горю и лютераньскій вѣрѣ онъ, Иванъ Демянновъ Рачь, якъ истинный рускій чоловѣкъ, шануе надъ все рускй старинй звычаѣ. „Жѣнка моя“, сказавъ онъ, „и всѣ ласкавй дамы, най вернутъ ся домовь, а мы, панове мущины, помянемо скромною трапезою тѣнь усопшои рабы Твоея!“

Предложене пана Рача принято дуже радо. „Почтенній батюшки“ якось значущо переморгнулись межи собою, а офицеръ комуникацій поплескавъ Ивана Демянича по плечу и назвавъ его патріотомъ и душею товариства.

Мы вырушили громадно въ гостинницю. Въ гостинници, посередъ довгои и широкои, въ прочѣмъ зовсѣмъ порожнои комнаты, на другомъ поверсѣ стояли два столы, заставленй бутильками, стравами, приборами и окруженй крѣслами. Запахъ приправъ, сполученый зъ запахомъ горѣвки и олѣю бивъ въ носъ и душивъ. Помочникъ дѣльничного надзирателя, яко господарь, посадивъ батюшкова на почестномъ конци стола, где сто-

яли пôсній стравы. Въ слѣдъ за духовеньствомъ засѣли и другій гостѣ. Пиръ розпочавъ ся.

Не хотѣвбы я уживати того празничного слова: пиръ, але другимъ словомъ я не годенъ назвати тій поминки. Зъ разу ишло досыть тихо, навѣть крыхту вяло. Уста жвали, чарки спорожнялись, ôдъ часу до часу давались чути вздохи, имовѣрно лишь зъ жалю, говорено про смерть, про коротке житє чоловѣка, про марній надѣѣ свѣта сего, офицеръ комуникаційныхъ средствъ росказовавъ про якусь, правда, вовнну дуже поучяючу пригоду; бáтюшка въ колпаку похваливъ єго и самъ росказавъ про цѣкавый фактъ зъ житя преподобного Ивана Воина; другій бáтюшка, зъ прегарно причесанымъ волосємъ, хотяй бôльше поравъ ся коло ѣды, але такожь розповѣвъ гдещо поучаючого на тему о непорочности — але зъ годомъ все змѣнилось. Лиця почервенѣли, голосы загомонѣли, смѣхъ вступивъ въ свои права. Посыпались порывистій слова, дались чути и дуже ласкавій и знову не коньче то чемній выразы... словомъ, посыпалось все те, чимъ такъ щодра душа руска, коли трохи выбьє ся на волю. Колижь въ кôнци попробувано и винця, такъ вже ажь зашумѣло на всѣ стороны. Ктось навѣть закукурѣкавъ, а другій гôсть бивъ ся о закладъ, що згризе зубами и пролыкне чарку, котру ино-що выпорожнивъ.

Панъ Рачь, вже не червеный а синій, вставъ наразъ зъ свого крѣсла (ôнъ и до сего часу богато говоривъ та реготавъ ся) и попросивъ о голосъ. „Говорѣть! просимо!“ заголосили всѣ. Старець въ капотѣ закричавъ навѣть „бáво!“ и сплеснувъ въ долони... въ прочѣмъ зъ нимъ було уже на двоє. Панъ Рачь пôднѣсъ чарку высоко надъ головою и заявивъ, що хоче короткими але „впечатлительными словами звеличати достоиньства тои прекраснои душѣ, що полишивши тутъ, такъ сказати, своє земне одѣяло — die irdische Hülle — пурхнула въ небеса и погрузила...“ панъ Рачь поправивъ ся: „и погрязла...“ Ôнъ знову поправивъ ся: „и погрузила...“

— Отче діяконъ! Почтеннѣйшій! Душенько! — роздавъ ся тихій але переконуючій шепôтъ: — горло у тебе, кажутъ, адске; уважай, мы не дома!...

— Шш! Шш!... Тихо! Кто тамъ? — зашипотѣли гостѣ.

— .... По... грузила всю свою предану родину.... продовжавъ панъ Рачь, кинувши строгимъ поглядомъ въ сторону, зъ ôдки роздались накликованя: — погрузила всю свою родину въ вѣчну печаль! Такъ! — правивъ дальше панъ Рачь пôднесенымъ голосомъ: — правду каже руска пословица: „судьба гне, не крѣпитъ, а переломитъ...“

— Стôйте, панове! — закричавъ несподѣвано чійто захриплый голосъ конець стола: — менѣ въ тôй хвили скрадено мошонку!...

— А мошеннику! — запищавъ другій голосъ, и — бацъ! роздавъ ся лупень.

Господи! Що тутъ не дѣялось теперь! Здавалось, дикій звѣръ, що до сеи поры лишь изрѣдка ворчавъ и непокоивъ ся, зôрвавъ ся наразъ зъ увязи, вставъ на дыбы и потрясъ страшною своєю гривою. Здавалось, мовбы всѣ на увѣнчанє и покôнченє пира лишь ждали „скандалу“, такъ скоро пôрвали ся всѣ зъ своихъ мѣсць. Тарелѣ, чарки зазвенѣли, покотились, крѣсла попереверталисъ, знявъ ся переймаючій крикъ, руки замахали по воздусѣ, фалды звились и завязалась бôйка!

— Лупи єго! лупи єго! — зарѣвѣвъ мовь божевôльный мôй сусѣдъ, рыбный покупчикъ, хотяй до сего часу выдававъ ся менѣ найсмиреннѣйшимъ чоловѣкомъ въ свѣтѣ. Правда, ôнъ по тихоньки проковтнувъ зъ-десять шклянокъ вина. — Лупи єго!

Кого лупити и за що лупити, ôнъ не знавъ, але ревѣвъ на все горло.

Помôчникъ дѣльничного надзирателя, офицеръ комуникаційныхъ средствъ, и самъ панъ Рачь, котрый нѣякимъ свѣтомъ не сподѣвавъ ся, що єго краснорѣчивости буде положеный такъ скорый конець, пробували зробити спокôй, але стараня ихъ показались пустыми. Мôй сусѣдъ, рыбный покупчикъ, напавъ рядномъ на самого пана Рача.

— Замориъ дѣвчину, Нѣмчиско проклятый! — закричавъ ôнъ на него, грозячи кулаками: — полицію пôдкупивъ, а теперь бундючитъ ся!?

Тутъ надбѣгла прислуга....

Що сталось дальше, я не знаю; я чимъ скорше схопивъ за шапку тай пôдобравъ ноги! Тямлю тôлько, щось страшно затрѣщало, тямлю хвôсть оселедця въ волосяхъ старця въ капотѣ, колпакъ бáтюшки, що летѣвъ черезъ всю комнату, блѣде лице Виктора, що присѣвъ въ кутику, и чіюсь рижу бороду въ чійй-то мускулярнôй руцѣ... Се були остатній враженя, вынесенй мною зъ „поминокъ“, устроєныхъ любезнѣйшимъ Жигисмундомъ Жигисмундовичемъ въ честь бѣднои Сузанны.

Спочивши трохи, я повернувъ до Фустова и росказавъ єму про все, чого я бувъ свѣдкомъ на тôмъ дни. Ôнъ выслухавъ мене сидючи, не пôднимаючи головы, и пôдсунувши обѣ руки пôдъ ноги, проговоривъ знову: „Ахъ, моя бѣдна, бѣдненька!“ и знову лягъ на софу и звернувъ ся до мене спиною.

Черезъ тыждень ôнъ вже прійшовъ до себе и ставъ жити по давному. Я попросивъ у него записку Сузанны на памятку; ôнъ давъ менѣ безъ всякого труду.

XXVIII.

Минуло кôлька лѣтъ. Тета моя померла; я зъ Москвы переселивъ ся въ Петербургъ. Туды переѣхавъ и Фустовъ. Ôнъ вступивъ до министерства финансôвъ, але я бачивъ ся изъ нимъ рѣдко и не находивъ уже въ нѣмъ нѣчого надзвычайного — урядникъ якъ и всѣ, тай годѣ! Єсли ôнъ єще въ живыхъ и не жонатый, то имовѣрно и доси не змѣнивъ ся: точитъ и клеитъ, а гимнастикує и серця пôдбиває по-давному, и Наполеона въ голубôмъ мундурѣ рисує въ альбумахъ пріятелёкъ. Менѣ треба було якось поѣхати въ Москву за дѣлами. Въ Москвѣ дôзнавъ ся я, признаюсь на немале диво, що обставины мого старого знакомця, пана Рача, повернулись не коньче щастливо: жѣнка єго, правда, подарила єму єще двоє дѣтей, двохъ сынкôвъ, котрыхъ ôнъ, „коренный Русакъ“, окрестивъ Брячеславомъ и Вячеславомъ, але дôмъ єго згорѣвъ, ôнъ мусѣвъ податись на пенсію и що головнѣйше: єго старшій сынокъ, Викторъ, навѣть не выходивъ зъ довговои вязницѣ. Въ часѣ мого побуту въ Москвѣ, въ однôмъ товариствѣ при менѣ згадано Сузанну, та ще въ дуже некористный, оскорбляючій способбъ! Я всѣми силами старавъ ся станути въ оборонѣ чести нещастнои дѣвчины, але мои доказы не пересвѣдчили моихъ слухачѣвъ. Одного изъ нихъ, молодого студента-поета, я прецѣнь зворушивъ. Ôнъ при-

славъ менѣ другого дня стишокъ, котрого не тямлю, але на кôнци стояло тамъ:

„Но и надъ забутою могилою
Не тихне голосъ клеветы...
Она тревожитъ образъ милый,
Вялитъ надгробніи цвѣты!“

Я прочитавъ тѝ стишки и задумавъ ся поневоли. Образъ Сузанны выринувъ передо мною; я знову побачивъ те замороженеôкно въ моѣй комнатѣ; я згадавъ той вечеръ, и ту снѣжну метѣль, и тѝ слова и той плачь... Я ставъ роздумовати, черезъ що Сузанна такъ крѣпко полюбила Фустова, и длячого она такъ скоро ôддалась розпуцѣ, якъ тôлько побачила себе покинутою? Длячого не хотѣла пôдождати, почути гôрку правду въ устъ свого милого, въ кôнци написати до него листъ? Якъ можна було такъ нагло кинутись въ безодню стрôмъголовъ? „Длятого, що она пристрастно любила Фустова“, скажутъ менѣ; „длятого, що она не могла перенести нѣ найменшого сумнѣву о єго преданности, о єго любвѣ“. Може бути; а може бути и те, що она зовсѣмъ не такъ пристрастно любила Фустова; що она не морочилась нимъ, а лишь положила на него свои послѣднѝ надѣѣ, и не могла примиритись ôдтакъ зъ мыслею, що навѣть *сей* чоловѣкъ на першѝ слова сплетника зъ погордою ôдвернувъ ся ôдъ неи! Кто скаже, щó єѣ убило? Оскорбъ чи самолюбє, чи розпука, чи въ кôнци згадка тои першои, прекраснои, правдивои душѣ, котрôй она, на веснѣ свого житя, такъ щиро ôддалась, котрый ѣй такъ крѣпко повѣривъ и такъ глубоко єѣ почитавъ? Кто знає, чи въ тôй самôй хвили, коли менѣ здавалось, що мертвѝ єи уста накликовали: „ôнъ не прiйшовъ!“ — чи єи душа не радовалась тымъ, що взлегѣла до него, до свого Михася? Тайны житя людского великѝ, а любôвь найôбльша зъ тыхъ тайнъ... а все-такой, до сего часу, всякiй разъ, коли образъ Сузанны выринe передо мною, я не въ силахъ подавити въ собѣ нѣ жалю за нею нѣ докору судьбѣ, и уста мои поневоли шепчутъ: Нещастна! нещастна!

(Перекладъ Наталя Важнянина.)

РАНОКЪ ВЪ ОДЕССѢ.

Поранна зôрка дôдня збудилась,
Протерла очи ясненькѝ,
У филяхъ моря личко обмыла
Та єго въ хмарцѣ легкôй закрыла,
Мовь въ плахтѣ бѣлôй, чистенькôй.

Въ дали на всходѣ ясноcть зорѣла,
Ридвану сонця пôсланка —
И хибка мева въ гору взлетѣла,
А на видъ-кругѣ чимъ разъ виднѣла
Одесса, моря коханка.

Въ єи пристани житємъ заграло
По синыхъ филяхъ Евксину:
Лодки и чайки звиннѝ сновались,
А кораблями машты хитали,
Немовь то ненька дѣтину.

Плыне изъ моря сонце горою
Въ синяве небо прозоре;
Мовь тѝ ягнятка у буйнôмъ полю,
Закритѝ зѣлємъ, листємъ, травою,
Зникали мѣсяць и зорѣ.

Въ коханки моря бурливôй груди
Заграло серце бiюче:
Заграли дзвоны, озвались люде,
Житє збудилось працѣ и труду,
Витаютъ сонце блескуче.

На минаретѣ муезинъ сивый
Аллага тричи взыває,
А єго голосъ тоскный, журливый
Злинувъ повôльно на моря филѣ —
Зъ филями любо играє.

Ôдбилась въ морю єгожъ коханка,
Цѣла собою чарôвна,
Немовь лезгиньска гордява бранка,
Немовь Черкесôвъ пышна султанка,
Найкраща всходу царѣвна.

И свою сукню зъ парчи чуднои
Свѣжому сонцю вказала —
Дивнѝ то гафты у сукнѣ тои,
Дивнѝ єй шихи и дивнѝ кроѣ,
Рубцемъ всю пристань обняла.

Легонькiй вѣтеръ ôдъ гôръ Кавказу,
Ôдъ Криму тихихъ лиманôвъ,
Приплывъ погратись зъ моря топазомъ,
А на вѣтрила кинуть альмазомъ
Росы изъ мрачныхъ туманôвъ.

Розколысалось синяве море,
Срѣбломъ до сонця бѣлѣло;
Кораблѣвъ навы мовь тiи горы
Глядѣли пышно въ єго просторы —
Гдекуда керма шумѣла.

Въ пристани гукнувъ выстрѣлъ арматы —
Корабель „Ш а ш а“ прощає
Одессы берегъ; матрозы-братя
Прощальну пѣсню стали спѣвати;
Керманичь наву справляє.

Скрипнули машты, стрѣщали лины,
Матрозы якоръ пôдняли;
Гдекто на навѣ, що плывъ въ чужину,
Втирає слёзы въ тяжку годину —
Матрозы пѣсню спѣвали...

„Разомъ, а разомъ братя-соколы,
Вѣтрила, лины справляймо!
На быстрôмъ морю свобода-воля,
Бурлацтво вѣчне нашая доля,
Родинну землю прощаймо!

„Киньмо объ землю журбы тяженькѝ,
Єднаймось зъ долевь-судьбою:
Чужѝ намъ вѣчно мѣстця рôдненькѝ,
Игрищемъ сталисъ вѣтрôвъ буйненькихъ,
Боремось зъ моремъ, водою...

„Прощай, Одессо! Завтра звитаємъ
Чужую землю, краину —
А може завтра — Богъ тôлько знає —
Море у вирахъ насъ похова є,
Прощай, Одессо — родино!“

Поплыла пѣсня, стрѣлъ ѣй вторує
Гарматнымъ гукомъ — и стихло;
Поплыла нава, на югъ простує,
Керманичь кермовъ знатно кермує,
Одесса въ мрацѣ поникла...

Одесса дня 17 Мая 1882. *В. И. Маслякъ.*

БЕЗВИННЙ.

(Изъ споминокъ Льва Сапогôвского.)

1.

Львôвску кôтлину покрыла вечѣрна темрява, а Высокій замокъ запалавъ якъ великаньскій котелъ, середъ котрого стремѣла высока тыка зъ червоно-бѣлою фаною.

Фана мовь духъ якій уносилась надъ огненымъ ставомъ середъ чорныхъ клубôвъ дыму, а штучнй огнѣ зъ трескотомъ взлѣтали въ воздухъ, розсыпались градомъ рôжнобарвнои грани, крушились гадюкою пôдъ темнымъ покровомъ неба, то знôвъ кровавою луною стелились по хмарахъ, або мовь сонця зорѣли, що годѣ було на нихъ и дивити ся.

Небеснй зôрки, якôы засоромленй блескомъ соперниць, спорудженыхъ людскою рукою, поховались въ облаки, лишь блѣдый мѣсяченько выглядавъ деколи зъ темныхъ заслонъ половиною свого скривленого лица и злобно смѣявъ ся зъ людей, що перекочувались по ясно освѣтленыхъ улицяхъ и безнастанными: *„Гурра! вівайтъ! нехъ жие!“* потрясали воздухъ.

Домы стояли пустками; весь народъ высыпавъ ся на улицѣ. Лишь въ вязницяхъ и шпиталяхъ люде сидѣти мусѣли межи чотырма стѣнами! Въ першихъ людска сила, въ другихъ законъ природы прикували мешканцѣвъ. Межи послѣдными бувъ и я.

2.

При улици Лычакôвскôй пôдъ числомъ 24. стоитъ двоповерхна каменица: Гофманьскій шпиталь. Хочь жадна напись не объявляе того, кождый прохожійôдгадав легко по вонючôмъ воздусѣ, пересыченôмъ выпарами карболевого квасу, по забѣленыхъ въ партерѣ ôкнахъ, по виску, якій часто продираѳ ся изъ за стѣнъ каменицѣ, а наконець и по дорожкахъ зъ хорыми, здержуючими ся передъ сею каменицею, або по прикрытыхъ марахъ выношеныхъ зъ неи, а кто здогадливѣйшій, то и зъ физіогноміи дому вычитаѳ, що се дôмъ терпѣня, дôмъ смерти.

Въ тôмъ домѣ, на другôмъ поверсѣ, въ комнатѣ побôчь операційнои канцеляріи, лежавъ я на ложи болѣзни. Зъ комнаты вели дверѣ до великои середнои салѣ, въ котрôй стояли лôжка двома рядами. Коло кождого лôжка маленькій, жовто малёваный столичокъ, за нимъ прибита довга листва, на котрôй виситъ „нумеръ“ хорого, а пôдъ нимъ бôльша, чорна таблиця, на котрôй лѣкарѣ значатъ хоробу и ѳи пробѣгъ.

На высоко, рôвно выстеленыхъ желѣзныхъ лôжкахъ лежатъ горѣлищь непорушно хорѣ. Ихъ лиця блѣдй, уста посинѣлй, очи обведенй чорными кружками троха примкненй, руки сухй, пожовклй, зложенй на грудехъ, котрй у одныхъ швидко и высоко пôдносятъ ся, а у другихъ мовь и не рухаютъ ся.

Въ сали тихо, лишь часомъ перерываѳ тишину слабый стонъ хорого, инколи рипнутъ дверѣ и тихою ходою пересунесь по-при постели милосерна сестра, поспытавъ декотрого, чи чого не потребуѳ, и иде до другои салѣ, деколи прибѣжитъ послугачь на зазывъ хорого, але не все оно такъ. Бувало почне котрый въ горячцѣ маячити, кричати, тогды на хорыхъ находитъ якійсь лякъ, они просятъ, щобъ маячливого чимъ успокоити, и послугачѣ, ѳсли бачатъ и знаютъ, що то предсмертне маячень, закрываютъ хорого параваномъ, а милосерна сестра молитъ ся надъ нимъ. Часомъ по всѣхъ салях розбйдесь страшный роздираючій голосъ, котрый и безпамятного прошибне, бдъ котрого всѣмъ робитъ ся моторошно, они отвираютъ очи, пôдносятъ трохи голову, перехиляютъ въ сторону, зъ бдки крикъ чути, слухаютъ зъ боязнею и жалемъ, лице ихъ скривлюѳсь, однымъ зъ жалю, другимъ зъ болю, бо зрушене тѣло и розбуджена кровь ятрятъ рану и они зъ стономъ опускаютъ голову на подушку и стогнутъ дальше.

Гôрко терпѣти самому, а ще гôрше дивитись на муки другихъ.

Гôрко про тй болѣ и слухати, дамь же имъ спокôй...

3.

Того вечера, що въ нѣмъ зачинаѳсь наше оповѣданѳ, сидѣвъ я, занесеный послугачами, коло середного ôкна салѣ и дививъ ся на Высокій замокъ перемѣненый въ вулканъ.

Дививъ ся я, дививъ, тай задумавъ ся. Дума полетѣла на крылахъ думокъ далеко, далеко до яснои зôрки, до милои на Подôлѳ. Она голубка не знаѳ, що зô мною дѣѳсь. Чи згадуѳ она мене, чи побачу я ѳѣ, чи любить она ѳще? пытавъ я свѣжого вѣтру, що черезъ отворене ôкно залѣтавъ въ салю. Не сказавъ ледащій правды, не сказавъ, що лучше умерти — не знавши, нѣжь жити и бачити — зраду.

Мои думки були при нѣй, я потонувъ душею въ згадкахъ, въ любыхъ поетичныхъ мрѣяхъ, зъ котрыхъ збудивъ мене зовсѣмъ непоетичный голосъ послугача: „Цувахса несутъ!“

Дивно! Я неразъ бачивъ, якъ хорй пытливо заглядали, чи свѣжо принесеный „цувахсъ“ не ѳсть ихъ знакомый; якъ неразъ тѣшились знакомымъ, хочь зъ другого боку сердечно го жалували и за ѳго болями про свои забували.

Свѣжо принесеного ще нѣкто не видѣвъ, але на серцю кождого сумно ôдразились слова послугача: „Сей довго не потягне“, вырѳченй зъ найзимнѣйшою кровю.

Небôщикъ Гайне сказавъ, що лишь хорый чоловѣкъ ѳсть чоловѣкомъ, и се справедливо, ѳсли мѣрою чоловѣчества поставимо чуство. Хорый чоловѣкъ сто разъ бôльше чувствуѳ, нѣжь здоровый — що на здоровôмъ не робитъ жадного ôдпечатку, зворушуѳ хорого до глубины. Хорый бôльше чувствуѳ, бôльше любитъ, бо у него зъ ослабленѳмъ все нѣжнѣѳ, робитъ ся мягше на внѣшнй вплывы.

И я, хочь не видѣвъ нещасливого, занявъ ся нимъ сильно. Якась мимовôльна дрощь пробѣгала моѳ тѣло, въ очахъ стававъ образъ страшенно окалѣченого чоловѣка, по головѣ крутились въ безладѣ думки, а тымъ часомъ зъ канцеляріи операційнои доходили до мене тихй зойки нещасливого и голосна розмова лѣкарѣвъ, зъ котрои годѣ було що довѣдатись, бо говорили швидко и всѣ наразъ.

Операція тревала зъ пôвтора годины, котрй для мене выдались якъ вѣкъ довгими, бо въ нихъ переболѣвъ я тôлько, що и нещасливый калѣка, котрого внесено до салѣ, де я лежавъ, и поставлено противъ мого лôжка.

Нещасливый числивъ може трийцять и кôлька лѣтъ. Лице ѳго колись хороше прибрало страшный образъ; чоло поморщилось, очи завернулись, уста отворенй бѣлѣли двома рядами сильно затисненыхъ зубôвъ, черезъ котрй добувавъ ся прошибаючій хрипôтъ: сильнй

жилавѝ руки и ноги кидались неспокôйно, живчики понадувались и мускулы дрожали якъ у пропасници.

Ввôйшовъ лѣкарь, завѣсивъ таблицю и картку зъ именемъ хорого, записавъ щось хорому и лишивъ опѣцѣ послугача.

Хорый успокоивъ ся.

4.

Довго не мôгъ я заснути тои ночи. Ажь десь надъ раномъ втихомирилась моя розбурхана кровь и я задрѣмавъ, та лишь на хвилю, бо збудивъ мене послугачь Стефанъ, щобъ подивити ся на надпрограмову илюминацію, яку тои ночи Львôвъ урядивъ. То Піяровскій шпиталь горѣвъ...

Зъ нашихъ хорыхъ лишь мало знали о тôмъ нещастю. Я злѣзъ до ôкна, постоявъ хвильку, та не бачивши кромѣ великои луны нѣчого, поклавъ ся зновъ на постѣль и плакавъ.

Плакавъ надъ собою, надъ моимъ нещасливымъ сусѣдомъ и надъ хорыми, що були въ Піяровскôмъ шпиталю.

До салѣ ввôйшла сестра Владислава, подивилась до другихъ хорыхъ, а по черзѣ прійшла и до мене.

— Вы не спите? — поспытала.

Я мавъ часъ обтерти слезы, но она спостерегла слѣды ихъ.

— Чого вы такъ плакали, чи вамъ такъ бôль доскулює?

— Нѣ, плачу надъ тыми, що у Піярахъ...

— Не плачте: молѣтъ ся! — сказала сумно и ôдôйшла.

Сердечна! она на всё мала одинъ лѣкъ: молитву! И она неразъ плакала за свôй хвилевый порывъ, що завѣвъ єѣ до сего товариства, плакала а лѣчилась молитвою, котра скрѣпляла єѣ до зношеня тяжкого ярма, яке на себе наложила самовôльно.

Она колись була щаслива, тѣшилась житємъ, любила, а черезъ добрыхъ людей попращалась зъ свѣтомъ... Хотѣлабы забути про все, но туга не заснула въ серци и бодай въ снѣ пригадувала ѣй давне житє — а она сердечна плакала, молилась, та ще зъ бôльшою силою, зъ бôльшою твердостею ломила своє серце, гнобила душу и ишла въ послугу страждучимъ людемъ — людемъ, черезъ котрыхъ втиряла свôй рай.

Святѝ женщины! вашѝ серця золотѝ: чимъ бôльше ударôвъ спаде на него, тымъ бôльше оно ширшѣє, тымъ бôльше обôймає! Блаженна сестро, ты неразъ осушила мои слезы, най Богъ и твои осушитъ!...

5.

О шестôй годинѣ рано звѣстивъ дзвôнокъ, що въ каплици почалась Служба Божа. Деякѝ хорѝ, що могли ходити, пôйшли до каплицѣ, а на саляхъ почавъ ся такожь рухъ. Послугачѣ вытирали, замѣтали пôдлогу, перестелювали лôжка, помагали хорымъ умыватись, а незабавки ввôйшла наша доглядачка, сестра Тереса, уклякнула въ середнôй сали и почала на голосъ мовити молитвы. За нею повторяли всѣ хорѝ, однѝ клячучи коло лôжокъ, другѝ сидячи або и лежачи на лôжку, якъ кто мôгъ, — але молились всѣ щиро.

Нѣколи и я не моливъ ся такъ щиро, якъ въ слабости, якъ тогды, коли почувствувавъ, що кожда минута може смерть ми принести, коли въ серцю позôстала вже надѣя лишь на Бога. Здоровый мудрує, що нема Бога, що всё на свѣтѣ природа робитъ, але якъ стратитъ силу, якъ природа кине го на ложе, якъ лѣкарь скаже, що силы природы єму вже не поможутъ, тогды не молитъ вже свѣта, не обожає єго, а вертаєсь до того, котрый въ дитинячихъ лѣтахъ бувъ для него всемогущимъ — вертає ся до Бога.

По молитвѣ взяла сестра хрестикъ и священу воду въ руки и обходила всѣхъ хорыхъ, даючи имъ хреститись священою водою и цѣлувати хрестъ, а при тôмъ для кождого найшла якесь пріязне ласкаве слово, потѣшила, розрадила. Декому казала змѣнити бѣлє, постѣль, а незабавки роздала снѣданокъ.

По снѣданю прійшли лѣкарѣ, подивились на мого нещасливого сусѣда, що лежавъ безъ памяти, покивали головами, спытались, якъ менѣ, и пôйшли дальше.

Довго тягне ся день, якъ чоловѣкъ лежитъ хорый, не може нѣчо робити, не має зъ кимъ говорити, чимъ душу заняти. Здаєсь, що на розпаленôмъ желѣзѣ лежишь, кидаєшь ся, пручаєшь ся, пересовуєшь ся зъ одного боку на другій, поправляєшь подушку, натягаєшь покрывало, бьєшь головою объ подушку, та годѣ тои пôльги — все тобѣ зле, все невыгôдно, нудьга ажь духъ запирає.

Такъ бувало не одного дня зô мною, часомъ ажь плачу зъ нудьги!

Въ такѝ дни жде ся обѣду, якъ спасеня. Вже на годину передъ тымъ думки занятѝ обѣдомъ: а що буде, а яке?

Та отъ, вже по обѣдѣ — и зновъ нема що робити. Думаєшь, думаєшь, вырываєшь зъ памяти картку за карткою, ôдчитуєшь тѝ листки зъ книги житя свого, та и благо тобѣ, якъ они хорошѝ, але часомъ дôйде до такого, що чоловѣкови ажь гидко зробитъ ся; тогды здрогнешь ся, потрешь рукою по чолѣ и зновъ починаєшь скучати, бо лячно думати, а якъ нѣ, то вдивишь ся въ куточокъ, де паукъ свою сѣтку розпинавъ, приглядаєшь ся якъ ôнъ тихо сидитъ, зачаившись на добычу, та думаєшь про него, снуєшь гадки зъ єго ниткою и отъ тобѣ наплыне на умъ: якъ бы то бути паукомъ! Паукъ — думаєшь — ловитъ мухи и пьє зъ нихъ кровь, всежь то людянѣйше, нѣжь ловити людей и зъ нихъ кровь пити. И зновъ спекуєшь ся тыхъ нѣсенѣтныхъ, мерзеныхъ думокъ, та не легко ихъ ôдогнати.

Такъ то не разъ мучатъ думки, ажь доки кто не прийде, не зачне бесѣды о погодѣ, о торôчнôмъ снѣгу, о бѣлыхъ воронахъ, або чôмъ другôмъ розумнôмъ.

Мене того дня мучили думки такожь нехорошѝ, але и не дуже то поганѝ. Я бувъ на стôлько занятый, що навѣть не вычѣкувавъ нѣкого знакомого. Сердечнымъ тогды про мене и не снилось — они ходили по парадѣ!... А я тымъ часомъ лежавъ, та дививъ ся на мого бѣдного сусѣда, що лежавъ недвижный, а лишь змѣна барвъ на єго лици свѣдчила, що тамъ ще єсть житє.

Зъ картки надъ єго постелею дôзнавъ ся я, що ôнъ зве ся Петро Стойкôвъ, має 32 роки, женатый, замешкалый въ повѣтѣ львôвскôмъ, въ селѣ Щ....

Село тоє було менѣ знакоме. Я тамъ гостивъ бôльше якъ двѣ недѣлѣ, але Петра не мôгъ собѣ нѣякъ пригадати, хочь прôзвиско єго чувъ я неразъ.

— Стойкôвъ Стойкôвъ! — думаю — се бѣлявый хлопчина, що такъ хорошо учивъ ся въ школѣ. То певно єго батько.

Моя здогадка потвердилась.

6.

Около пятои годины, въ котрôмъ то часѣ дозволено своякамъ и знакомымъ ôдвѣджувати хорыхъ, вôйшла до салѣ сестра Тереса и кликала рукою когось зъ-за дверей, зъ ôдки доходивъ голосъ придавленого плачу, и за хвильку показалась селянка, обтираючи слезы фартушкомъ.

Селянка глянула на свого нещасливого мужа и не могла повздержатись ôдъ плачу, котрый выдобувшись изъ стисненои груди, перейшовъ въ оденъ лишь всепрошибаючій звукъ розпуки.

Она вхопилась рукою за серце и упала мовь мертва на землю коло постелѣ хорого. И хорый прочнувъ ся. Єго очи отворились, мутно глянули наоколо себе и знов замкнулись. А она тымъ часомъ лежала коло єго лôжка въ памороцѣ.

Сестра Тереса кинулась до омлѣлои и не въ довзѣ прійшла селянка до себе, зъ очей єи полявъ ся ручай слезъ и не швидко затамувавъ ся.

— Господарю мôй, — голосила нещаслива, клячучи у постелѣ окалѣченого мужа, голосомъ тихимъ, но проникаючимъ до серця, — забили тебе посѣпаки за твою кервавицю-батькôвщину, осиротили мене нещасливу зъ дрôбненькими дѣточками! Кто насъ теперь нагодує, кто вступитъ ся за насъ, кто буде намъ батькомъ?! Пропадемъ мы бѣдни, ôдберутъ намъ и послѣдну грядку, ще и зъ хатины выженутъ, прийдесь намъ у чужихъ людей хлѣба просити, згину де пôдъ плотомъ зъ маленькими соколиками, та не буде кому поратувати, не найду я права, такъ якъ и ты мôй господарю не найшовъ...— И знов зайшла ся плачемъ, стискаючимъ горло, не пропускаючимъ голосу изъ зболѣлои груди.

— Богъ зъ вами, молодице! — кажу я до неи такожь майже зъ плачемъ, — не вôивайтесь, може Богъ позволитъ вашому господареви ще выздоровѣти, оглядайтесь на себе, на дѣти, не вдавайтесь въ розпуку.

— Все менѣ одно, найбы и ту згинула! Що я теперь пôчну нещаслива?... Ой вороги, вороги, постиглабъ Васъ лиха година!

— Грѣхъ молодице, не кленѣтъ!

— Грѣхъ, кажете, клясти, а не грѣхъ вôити чоловѣка за єго власну земленьку, не грѣхъ убити єго за те, що боронивъ своєи батькôвщины, не грѣхъ убити батька дѣтямъ?! Ой дѣти мои, дѣти!...

— Чого такъ выешь — скрикнувъ грôзно лѣкарь, влетѣвши въ канцеляріи — забирай ся гетъ!

— Паночку-голубочку, не выкидайте мене зъ ôдси — заголосила молодиця и похилилась головою на помôстъ, коли въ дверехъ появилась сестра Тереса и Стефанъ.

Сестра Тереса вступилась за нещасливою и удалось ѣй выпросити у доктора, що полишивъ нещасливу коло постелѣ калѣки.

Ôдъ того часу небога сидѣла смирненько, тихенько, коли тôлько прійшла. Та не довго було того; третого дня она не застала вже свого мужа, ôдправили єѣ ôдъ брамы до трупарнѣ...

7.

Вздовжь цѣсарского гостинця, по обохъ єго бокахъ, тягнесь на два кильометры село Щ... Зъ гостинця выдаєсь оно заможне и мовь нѣмецка кольонія, але густи садки попри дорогу, въ глубъ подвôря засунени хатки зъ маленькими ôконцями, свѣдчатъ, що тамъ мешкаютъ наши люде, що любуютъ ся тишиною и ôдсуваютъ ся ôдъ гамору, якій шумитъ гостинцемъ день и нôчь. Хороше село Щ...! Розложилось на рôвнинѣ якъ на тарельци, и лишь одно нелюбо представлялось оку — маленька долинка зъ кадовбцемъ и ковбанею, въ котрôй жѣнки прали бѣлє. Долинка сама невелика, выбрана рôвненько якъ миска, мала на однôмъ своѣмъ краю стареньку похилену церковцю, а на другôмъ, напротивъ, попôвщину. Нѣ церкви нѣ попôвщины зъ гостинця не видно; они стоятъ въ тôи сторонѣ села, де оно розтягаєсь въ ширшки и творитъ великій пôвкружокъ, середъ котрого станула церковь.

На однôмъ кôнци розложивъ ся паньскій фôльварокъ, а по серединѣ села, такожь при гостинци, велика, мурована, гонтємъ побита корчма. Вже зъ далека видно червоный дахъ и жовти стѣны.

Въ суткахъ, ôдъ корчмы до церкви на половинѣ дороги, стоитъ школа, будынокъ показный зъ дзвôнкомъ на высокôмъ стовпѣ передъ дверима.

Немало видно въ Щ. домикôвъ бôльшихъ зъ великими ôкнами, гонтянымъ дахомъ, малёваными дверми и рамами ôконъ, але тѝ домики не любо выглядаютъ — пусто коло нихъ, а смѣтє и нехарство передъ ихъ дверима не манятъ до себе, а скорше ôдтручуютъ, якъ блестяча луска гадины. И справдѣ тамъ гадь сидитъ, що ссе кровь нашу.

8.

Обôйстє Петрове притыкаєъ однымъ бокомъ до гостинця, а другимъ до сутокъ. Невеличке подвôрє зъ стайнею, шôпчиною и хлѣвцемъ, котрѝ на нѣмъ стиснулись, щобъ бôльше зробити мѣстця свобôдного для заѣзду на тôкъ, а за токомъ и хатою кусникъ города — се цѣле обôйстє. Хата стояла ôдвернена ôдъ гостинця, а дверми и ôкнами обернена до пôвденного сонця и до господарскихъ будынкôвъ. За хатою ôдъ гостинця маленькій вишневый садочокъ, а въ тоцѣ коло ямы крѣслата груша прикрашували Петрову хатину.

Сама хатина невеличка, але весела, чистенька, харненька, зъ приспою передъ ôкнами, плытками передъ порогомъ. Сѣнешни двери чисто вымытѝ и ôконця ясни запрашаютъ заглянути до середины. Якъ всюды, такъ и въ сѣнехъ чистенько, стѣны выбѣленѝ, попôдмащуваны, долôвка выгладжена, а въ хатѣ ще любѣйше. Все ажь улискуєсь; видно, що добра газдыня робитъ ту ладъ.

Рѣдко коли кидавъ Петро безъ потребы свою хатину; єму годѣ було ôдорватись ôдъ клѣточки, де гудѣла єго горлиця и щебетало троє дрôбныхъ пташатъ. Гарно, тихо плыло тутъ житє, тожь и рѣдко кто видѣвъ Петра засумованого, зажуреного, а вже дома то зовсѣмъ минали хмары зъ єго чола. Скоро Петро ввôйде до хаты, дѣтваки заразъ вчинятъ такій гамôръ, такъ радôсно тиснутъ ся до него, пхаютъ ся на колѣна, що Петро бувало тôлько проситъ ся словами: „Ей хробачки, чекайте, бо задушите мене!“ А Петриха стоитъ коло печи, усмѣхаєсь та не надивитъ ся на свого маленького Василька, якъ ôнъ у тата на рукахъ пôдскакує, та плеще рученятами...

9.

— Що тобѣ Петре? — пытала жѣнка свого чоловѣка, що сидѣвъ понурившись коло скрынѣ. На єго лице насѣла тяжка задума, уста стиснули ся, очи не зорѣли веселымъ блескомъ, а вкрылись тымавою засло-

ною, а голова зъ тяжкими думками похилилась на груди, зъ котрыхъ деколи добувало ся глубоке зôтханє. Дѣтей въ хатѣ не було — выбѣгли на двôръ, на сонце, що почало вже свѣтити и грѣти повною своєю силою.

— Чи не слабый ты, борони Боже! скажи Петре, що тобѣ долягає? — просила жѣнка приступаючи до чоловѣка, а на єи лици вже такожь ôдбивъ ся глубокій смутокъ.

— Отъ бѣда, — зôтхнувъ Петро, — хочутъ намъ ôдобрати кусень сѣножати пôдъ лѣсомъ. Вчера панъ велѣвъ ôдъорати кавалокъ на два сяжнѣ дальше ôдъ пня, що бувъ дотеперь границею, а пень казавъ выкорчувати и зрôвнати зъ землею, щобъ не знати, де була граница.

— Ей, не журись Петре, якось то Богъ дасть... Може наверне пана на добру дорогу, та ôнъ намъ ôддасть, — потѣшала жѣнка.

— Де єго наверне! Я завтра иду до суду, може єще добре выпаде, а теперь зъ сусѣдами пораджусь.... и зъ тыми словами выйшовъ Петро зъ хаты, оставляючи жѣнку въ журбѣ и задумѣ.

10.

Панъ скосивъ сѣно на загарбанôй сѣножати, а справа въ судѣ ще не була скôнчена.

Ходитъ нашь Петро задуманый, грызесь, вже и зъ дѣтьми не граєсь, єго ласкавôсть-любôсть десь счезла, часто покидає хату и йде на пораду до сусѣдôвъ, а зъ ними, щобъ забути смутокъ, до корчмы. Верне зъ корчмы пôзно до дому, сваритъ на жѣнку, що не ждала на него зъ вечерею. Бѣдна розбиваєсь въ жалю, не знає, що сподѣялось чоловѣкови.

Вчера сидѣвъ цѣлый день въ корчмѣ, а нынѣ вже сонѣчко высоко, а єго ще нема. Выбѣгла на ворота, поглядає на гостинець и зновъ вертає до хаты, до дитины, що плаче въ колысцѣ.

Десь ажь коло полудня приволѣкъ ся Петро, та пяный, пяный якъ нôчь.

Въ хатѣ счинивъ ся клекôтъ. Петро, въ-перве въ своѣмъ житю, ударивъ жѣнку... Не зъ болю, а зъ превеликого жалю заплакала Петриха, не могла сердечна слѣзъ вгамувати. Она ще нѣколи не була бита, ще и не чула до недавна ôдъ мужа згôрного слова, а теперь ôнъ єѣ ударивъ, и за що? за єи щирôсть, за єи любовь.

— Они, они всему виннѝ! черезъ нихъ то ôнъ розпивъ ся, черезъ нихъ ôнъ мене бье... побивъ бы и ихъ Богъ тяжко за мене и за него! — думала бѣдна жѣнка и не помылилась.

Погане житє завелось въ тôмъ перше такъ тихôмъ, любôмъ раёчку.

11.

Прійшовъ часъ косити другій разъ; а справа все ще не скôнчена.

Ще темно було, якъ побережники вже выйшли на край лѣса зъ косами. Незабавки до нихъ выѣхавъ на кони економъ, а за нимъ показавъ ся полёвый зъ здоровымъ боклагомъ горѣвки.

— Ну, хлопцѣ, спѣшѣтъ ся зъ кôсьбою, то дôстанете дарунки ôдъ пана; косѣтъ, щобъ закимъ сонце зôйде, можь спрятати — казавъ економъ до трёхъ побережникôвъ и казавъ имъ выпити на заохоту. Не жалували собѣ побережники горѣвки, и якъ зъ огню взялись до кôсьбы. Вогка, зрошена трава пластами клалась на землю — тихо, тихо, мовбы у могилу.

На всходѣ вже сонце розпустило червону луну и поволеньки зъ поза хмарки пôдсувало свôй золотый кружочокъ до горы. Въ цѣлôмъ лѣсѣ залунало птичими пѣснями, по долинѣ нѣсъ ся на грубыхъ валахъ мраки ихъ голосъ, легенькій холодець будивъ кровь въ жилахъ звѣрятъ и рослинъ, все витало ранокъ зъ радостею.

И побережники побачивши всходяче сонѣчко, поздôймали капелюхи и почали хреститись та шептати молитвы.

— Ану хлопцѣ борше, борше!... выпійте ще горѣвки та косѣть живенько, бо мужики идутъ, — кричавъ економъ прискакуючи на кони до косарѣвъ.

Два разы не треба було казати побережникамъ. Ранѣшный холодъ бувъ достаточною заохотою до напиткôвъ и они загрѣлись порядно и зновъ жваво взялись до кошеня.

Ще оденъ покôсъ лишивъ ся вздовжь людскихъ сѣножатей, якъ гурма мужикôвъ швидкимъ крокомъ надôйшла и станула лавою передъ побережниками.

— Пане, що вы робите? чомь не чекаєте суду? — заговоривъ до економа Петро.

— Мы самѝ собѣ судъ! — кричавъ зъ коня економъ, — хлопцѣ, косѣтъ!

Побережники справились зъ косами; мужики ôдступились, лишь одинъ Петро оставъ и кладучись на землю, сказавъ: „Отжежь не скосите, хиба и мене порѣжете!“

Побережники ôдступились и хотѣли оминути Петра, але ôнъ все пôдкочувавъ ся имъ пôдъ косу.

— А шарнѣтъ єго косою, най не пхає ся! — скрикнувъ розлюченый економъ.

Побережникъ Юзефъ замахнувъ косою, змѣряючи на Петра... Всѣмъ вырвавъ ся зъ груди крикъ тревоги, але за пôзно выпала коса зъ рукъ побережника и ôнъ самъ станувъ непорушно... Петро лежавъ въ крови и стогнавъ тяжко.

Въ першôй хвили всѣ здеревѣли. Економъ чимъ скорше навернувъ коня и почвалавъ лѣсомъ; доперва тупôтъ копытъ кôньскихъ збудивъ людей зъ переляку.

„Розбôйникъ, розбôйникъ!“ — ревнули однымъ голосомъ и кинулись до побережника, але той стоявъ нѣмый и недвижный, самъ не розумѣючи, що сталось. Ôнъ давъ ся свобôдно звязати людемъ и ôдвести до села.

За часъ спровадили и окалѣченого Петра до дому.

12.

Повыше корчмы стоитъ мурованый невеликій домокъ при гостинци; нема коло него жаднои загороды, зъ всѣхъ бокôвъ вôльный приступъ якъ до якои пустки. Домокъ низькій, стрѣха соломяна, по однôй сторонѣ въ переднôй стѣнѣ великѝ ôкна, а по другôй малѝ безъ шибъ, але закратованѝ. Се арештъ, а тамто була колись громадска крамниця, — ôдъ якогось часу веде тамъ торговлю жидъ, а громадѣ платитъ кôлька риньскихъ за комôрне.

Передъ арештомъ зôбралась купка людей, ожидаючи побережника Юзефа.

— Ведутъ, ведутъ вже! — роздало ся зъ далека. Всѣхъ очи звернулись въ сторону, зъ ôдки почувъ ся крикъ. Цѣла дорога була обложена людьми, що повыходили зъ хатъ и оглядали Юзефа, веденого двома людьми. Межи селянами чути було глухій гамôръ, зъ котрого часомъ проносивъ ся голоснѣйшій кликъ: Посѣпаки, розбôйники, Богъ бы васъ побивъ!

А Юзефъ ишовъ мовчки, понуривъ голову въ долину и здавалось нѣчого не чувъ, нѣчого не бачивъ. Въ єго души було мовь по страшенной бурѣ, котра всѣ гадки єго зворушила до основъ, повалила, помотала ихъ такъ, що не могъ ихъ звести до ладу. Онъ идучи часомъ зупинявъ ся, подававъ ся въ задъ, бо передъ єго очима все стояла мара покалѣченого Петра, до котрои страшно Юзефови було приступити.

Привели єго до арешту, вкинули въ темну коморку, замкнули дверѣ и лишили самого зъ єго тяжкими думками....

13.

А Петриха? Она сердечна на вѣстку, що єи мужа убито, стала безъ душѣ, безъ житя, опустила зъ рукъ роботу, и ледво привели єѣ до житя. Якъ внесли Петра до хаты и положили на постѣль, она такъ и припала коло него, що годѣ було одорвати, навѣть тогды, якъ прійшовъ священикъ зъ послѣдною потѣхою для умираючого. Плакала, голосила, тулила дѣточки до себе и ишла такъ добрый кусень дороги за возомъ, на котромъ везли Петра до мѣста. На другій день вже була въ шпитали коло свого чоловѣка.

Горке настало житє для Петрихи; не було дня, щобъ она не плакала, та дѣточки не давали єй цѣлкомъ въ тугу впасти, они єѣ ратували и були лишь одною єи утѣхою. Всю любовь переляла теперь бѣдна вдовиця на нихъ. Що раня, що вечера згадувала имъ за тата, та вже не кляла, а просила Бога, щобъ дѣтемъ инакше було.

14.

Юзефа повели жандармы. Онъ ѣхавъ спокойный, задуманый, и ажь входъ до Львова ожививъ єго. Онъ побачивъ цѣле мѣсто урочисто пристровне, по улицяхъ сновались товпы людей, що годѣ було и перепхатись. Жандармъ хотѣвъ зъ нимъ вернутись до найблизшои стациі полиційнои, щобъ не вести єго передъ лицемъ достойного гостя, що мавъ тою улицею переѣздити, та вже було за позно. Крики поднеслись вже коло нихъ и на закрутѣ показались пышнѣ поѣзды. Юзефови стрѣлила гадка до головы просити прощеня у цѣсаря и онъ падаючи на колѣна простягнувъ скованѣ руки до переѣзджаючого поѣзду и закричавъ; „Я не виненъ!“ — але крикъ єго бувъ замѣченый лишь стоючими найблизше него, а здоровый ударъ кольбы жандармскои поднѣсъ го зъ землѣ и онъ давъ ся вже спокойно затрутити межи людей, де мало кто єго запримѣтивъ.

* * *

Юзефа засуджено на дванацять лѣтъ вязницѣ, та не высидѣвъ онъ ихъ; по поврочномъ побутѣ въ криминалѣ, середъ грызотъ сумлѣня, онъ розпрощавъ ся зъ свѣтомъ. Послѣдною волею записавъ онъ своє майно, дарованый єму дѣдичемъ ланъ, въ корысть осиротѣлыхъ по Петрѣ дѣтей...

ЛЬВОВСКѢ ВЫДАНЯ ПАНТ. А. КУЛѢША.

(Дальше.)

Розглянемось теперь въ найновѣйшихъ поезіяхъ Кулѣша, въ „идеалахъ“, якѣ потрясли душу „бѣдолашного автора“. Уже самѣ надписи поезій переконуютъ насъ, що маємо тутъ дѣло не зъ якими-то звычайными спѣванками, а зъ цѣлымъ рядомъ програмовыхъ идей, що черезъ довгій часъ выгрѣвались въ души поета середъ хуторныхъ роздумованъ и — Шекспировскои лектуры.

Доси уважали мы національныхъ поетовъ будителями и провидниками народу. Идеѣ, почиваючѣ часто безсвѣдомо въ народѣ, поеты одчуваютъ душею и въ ясныхъ чертахъ голосятъ ихъ свѣтови; тымъ то они промовити умѣютъ до серць милионовъ, бо ихъ голосъ родный, свойскѣ, якбы зъ глубины нашои груди выдобутый. Національнѣ поеты то мовь речники свого народу, що подъ спольну хоругвь громадятъ своихъ землякивъ. Поеты народъ лучатъ, а не роздѣляютъ, они проповѣдуютъ любовь, а не ненависть, они— тая цѣлюща вода, що раны гоитъ, що завмерлыхъ назадъ покликує до житя. Жива, сказавъ Шевченко:

Душа поетова святая,
Жива въ святыхъ своихъ речахъ,
И мы, читая, оживаємъ
И чуємъ Бога въ небесахъ...

„Въ словахъ поета чуємо Бога въ небесахъ“ — а якъ то инакше понявъ свою задачу п. Кулѣшь! Въ поезіи „Пророкъ“ пише онъ до Руси:

Вы думаєте, миръ принѣсъ я вамъ на землю?
Не миръ, а мечь, страшенне роздѣленє.
Нѣ вашимъ молитвамъ, нѣ каятю не внемлю,
О вы перелюбне и людожерне племє!

Господь пророка шле зъ мечемъ въ устахъ блискучимъ,
Що вже мѣжь васъ не буде нѣмувати:
Роздѣлитъ васъ на ся, мовь поломємъ жеручимъ,
И будутъ васъ сыны и дочки проклинати...

П. Кулѣшь одповѣдаючи недавно своимъ критикамъ, назвавъ одныхъ „литературными гайдамаками“, другихъ окрестивъ назвою „ribaldo flagitiosus“ и т. д. Чижь на подставѣ подобныхъ поезій, якъ „Пророкъ“, не можна и п. Кулѣша назвати „поетомъ гайдамакомъ“? Шевченко вносивъ миръ до нашои землѣ, голосивъ любовь братню, згоду, — а Кулѣшь, крыючись поза слова письма святого, вымахує „мечемъ блискучимъ“ та еще тѣшитъ ся, що роздѣляти буде Русь нашу на дробнѣ частицѣ. На щастє, якъ показавъ досвѣдъ, мечь Кулѣша не вдѣє большои шкоды, якъ при забавкахъ въ жовнѣра мечь въ рукахъ — дѣтвака.

Головне жерело, зъ котрого черпаєт поетъ свои силы и вдохновеня, то самъ народъ. Любовь до того народу и любовь до родного краю суть головнѣ цѣхи, що все и всюды знаменували поетовъ-патріотовъ. Єщежь людъ рускій посѣдає въ собѣ столько достоинства, столько хорошихъ примѣтъ, що майже рѣчь неможлива, єго не полюбити, нимъ не одушевити ся.

Недавно помѣстили мы въ „Зори“ выписи зъ новѣйшого дѣла Дра Іос. Шуйского „Die Polen und Ruthenen in Galizien“. Ученый польскій историкъ и горячій патріотъ представивъ намъ въ своѣй праци два побочь себе живучѣ народы, Русиновъ и Поляковъ, ихъ характеристичнѣ знамена, ихъ звычаѣ и обычаѣ, ихъ бесѣду — и зъ найбольшимъ узнанемъ, зъ всякими похвалами возвеличивъ нашу Русь, що „на днѣ душѣ своєи мѣститъ неодно золоте зерно, котре лишь вправнои требує руки, щобы засвѣтити яснымъ клейнотомъ заранної звѣздки“.

Руска пословиця говоритъ: „Кто спѣває, той и добре серце має“, а въ тойже мысли сказавъ и первостепенный поетъ нѣмецкій, найлѣпшій може знатокъ сердець людскихъ, Шилеръ: „Wo man singt, da lass' dich nieder, böse Menschen singen keine Lieder“. И чижь може бути лукавымъ людъ рускій, котрого въ цѣлой Славянщинѣ величаютъ задля

спѣволюбности, котрый всю свою минувшôсть, всю свою долю и недолю, свои думки и бажаня оспѣвавъ въ такъ пречудовыхъ пѣсняхъ?

Чужостороннй писатель, и польскй и россійскй,ôддали повну заслужену честь генієви руского люду и одушевлялись єго поетичными творами. А якъ хорошо оцѣнивъ и звеличавъ силу рускои пѣсни незабутый кобзарь нашь, Тарасъ Шевченко:

Наша дума, наша пѣсня,
Не вмре не загине —
Отъ где, люде, наша слава
Слава Украины.
Безъ золота, безъ камеия,
Безъ хитрои мовы,
А голосна и правдива,
Якъ Господа слово!

Якъ въ пѣсняхъ проявляє нарôдъ свои чувства, свою душу, такъ въ пословицяхъ бачимо єго розвôй умысловый — въ нихъ зложенй результаты довговѣковыхъ досвѣдôвъ и дослѣдôвъ, въ загалѣ вся философія народу, єго культура. Цѣнній зборники тыхъ пословиць (въ Галичинѣ Илькевича, на Украинѣ Номиса) и опертй на нихъ науковй працѣ Нечуя-Левицкого, Згарского и Ганкевича ôдкрыли намъ вповнѣ ту незрôвнану скарбонку народного духа, тій догматы повсенароднои просвѣты, що поставили людъ нашь въ рядѣ найбôльше розумныхъ, хочь въ письменствѣ єще досыть залишеныхъ народôвъ. Результаты тои родимои, народнои культуры замѣтнй въ исторіи такъ Украины, якъ и Галичины. Скôлько то н. пр. не осѣдало всякои чужины на просторахъ нашого краю — и на долахъ, и на пôдгôрю, и навѣть въ самыхъ Карпатахъ, тай то въ часахъ не дуже такъ давныхъ И вся тота нашесть, ôдъ всходу и ôдъ заходу, чи уратовала свою народнôсть посередъ руского люду? Не силою, не примусомъ школьнымъ навертали мы нашельцѣвъ до нашои народности — ихъ навернула высшôсть нашого люду, достоинство наше, та здорова, самородна, національна культура, побôчь котрои иншй племена устоятись не були въ силѣ.

И въ виду такъ ясныхъ правдъ и доказôвъ, посмѣвъ Кулѣшь споневѣряти публично свôй нарôдъ, ôдмовити єму всякои чести и поваги и плюнути єму святотатски въ лице! Въ поезіи „До рôдчого народу“ (стор. 72) отъ що понисавъ збожеволѣлый поетъ:

Народе безъ путя, безъ чести и поваги,
Безъ правды у завѣтахъ предкôвъ дикихъ,
Ты, що поставъ зъ безъумнои ôдваги
Гôркихъ пяниць та розбишакъ великихъ!

О варваре! покинь тріюмфовати,
Та счервонѣй ôдъ сорома тяжкого:
Що всѣ сусѣды маютъ що назвати,
А ты своимъ не назовешь нѣчого.

На-жь зеркало всесвѣтне, вызирай ся,
Збагни, якій ты азіятъ мизерный...

Подôбнй нѣсенѣтницѣ подыбуємо въ поезіяхъ „Пророкъ“, „Псалтырня псальма“ и „До старои бабы“. Рускій людъ названый повсюды „брехуномъ, дурнемъ, ясырникомъ татарскимъ, приблудою степовымъ“—и много говоритъ Кулѣшь про „гноище порокôвъ украиньскихъ“, про „темныхъ лицемѣрôвъ“, про „пяниць-розбôйникôвъ“ и т. д.

Порôвнаймо жь бесѣду Кулѣша зъ словами польского писателя Олизаровского, котрый отъ якъ сердечно выражає ся о нашôмъ народѣ:

O ty serdeczny ruski narodzie!
Z ludzkiej na oko odarty cechy,
Nigdyś ty w miłej nie żył swobodzie,
Nigdyś ty pewnym nie był swej strzechy,
Nigdyś szczęśliwej nie zaznał pory.
Niezrachowane klęski, czambuły,
Wojny, pożogi, głody, pomory
Pasma niedoli w twój żywot wsnuły.
W dziwnym na świecie istniesz sposobie:
Grobem w kolebce, kolebką w grobie...

(Дальше буде.)

Кіевскй вôйты паны Ходики.

Статія Волод. Антоновича въ „Кіевскôй Старинѣ“ подавъ Корн. Заклинъскій.

При кôнци 15. ст. великій князь Александеръ, звѣстный зъ своеи прихильности для рускои народности, надавъ городу Кіеву право магдебурске, що призволяло мѣщанамъ самымъ судитись и городомъ правити. Крôмъ того великій князь надавъ кіевскôй громадѣ многй пôльги и привилеѣ. Черезъ тое добробытъ Кіева, вже тогды значный, повиненъ бувъ пôднестись, и можь було надѣятись, що Кіевъ и єго громада будутъ розвиватись и процвитати въ кождôмъ напрямѣ. Однакожь такъ не сталось. Торговля збôльшилась, капиталы громадились тôлько въ рукахъ немногихъ людей, що становили мѣсцеву аристократію и дбали лишь про свое богацтво и могучôсть. Цѣла маса мѣщанъ не мала участи въ тыхъ богацтвахъ, кружокъ аристократôвъ маючи въ своихъ рукахъ мѣйскй уряды, глядѣвъ лишь, щобы якъ найлучше выкористати нужду всѣхъ прочихъ мѣщанъ. Якажь сему причина? чи може були то люде безъ совѣсти и чести, що взяли всю власть мѣйску въ свои руки? Причиною такъ сумного стану бувъ самъ устрôй города, опертый на магдебурскôмъ правѣ. Въ своѣй статіи проф. Антоновичъ представивъ намъ найперше загально, а ôдтакъ спеціяльно на примѣрахъ, якъ погубно дѣйствувало магдебурске право на розвôй Кіева, и до якихъ починôвъ доводило оно людей честилюбивыхъ. Магдебурске право повстало середъ зовсѣмъ иншого народу и въ иншôй историчнôй добѣ; оно повстало въ X—XI. ст. въ городахъ саксоньскихъ и було для нихъ дуже корыстне, позаякъ ôдповѣдало понятіямъ и вымогамъ тогдышныхъ людей и тогдышного часу. Однакожь право тое зовсѣмъ не було ôдповѣдне для городôвъ рускихъ, що розвивались на цѣлкомъ иншихъ порядкахъ, именно вѣчевыхъ, а черезъ тое було для рускихъ мѣщанъ незрозумѣле, чуже. Оно не годилось зъ понятіями правными (юридичными) рускихъ мѣщанъ и противилось пôсля народного погляду всякôй правдѣ, проте не уважалось за правдиве и справедливе и послужило лишь орудіемъ для тыхъ, що покористувались нимъ для своихъ личныхъ выгодъ.

Кто хотѣвъ покористуватись магдебурскимъ правомъ для личныхъ цѣлей, мусѣвъ ôдречи ся народного погляду на справедливôсть, моральнôсть, совѣстнôсть, мусѣвъ руководитись иншими правилами совѣсти, мусѣвъ пожертвувати для своихъ интересôвъ честь и достоиньство чоловѣче. Щобы остоятись проти цѣлои громады, що завсѣгды ворогувала на тыхъ аристократôвъ-старшинъ, мусѣли они шукати помочи чужои поза мѣстомъ, у людей чужихъ и неприязныхъ для громады, и черезъ тое бути ôдступниками народныхъ интересôвъ.

Въ ряды тои аристократіи тяжко було ставати питомымъ кіевскимъ мѣщанамъ, що вже змалку привыкли шанувати и слухати голосу всѣхъ громадянъ, а не поодинокихъ лиць. Мѣсце Кіевлянъ занимали будь чужинцѣ, будь

люде зъ иншихъ станôвъ суспôльности. Такъ въ 16. столѣтю середъ мѣйскои старшины стрѣчаємо много именъ чужинцѣвъ: Литовцѣвъ, Полякôвъ, Ормеиъ, Грекôвъ, крещеныхъ Татаръ, а такожь людей зъ стану землянъ и бояръ. Всѣ они приставали до громады, щобы заняти уряды мѣйскѣ и такимъ способомъ нагромадити богацтво, а ôдтакъ покинути городъ и добиватись высшого становиска середъ шляхты. Коренны кіевскѣ мѣщане, що становили бôльшôсть мешканцѣвъ Кіева, були постоянно въ борбѣ зъ тыми пришельцями, однакожь не було межь ними такои солидарности, способу до интригъ, якими ôдзначали ся ихъ противники-пришельцѣ, и для того кореннымъ мѣщанамъ рѣдко коли удало ся выбрати свого кандидата вôйтомъ або „райцемъ“ (раднымъ). Мѣжь тымъ пришельцѣ про нѣчо такъ не старались, якъ про те, щобы захопити урядъ, они своячились зъ богатѣйшими Кіевлянами и перетягали ихъ черезъ тоє до своєи партіи, страшили прочихъ своєю звязею зъ воєводою и самымъ королемъ, а въ конець выкликували незгоду межи Кіевлянами, щобы ихъ черезъ тоє розъєднати и ослабити. На доказъ всего того подає намъ авторъ исторію одного мѣщаньского роду кіевского, що нагромадивъ въ своихъ рукахъ великѣ богацтва и выдавъ зъ помѣжь себе трехъ кіевскихъ вôйтôвъ. Рôдъ той мавъ рôжны назвы, а тогды, коли стоявъ на чолѣ Кіева, звавъ ся Ходиками. Исторію Ходикôвъ росказавъ намъ авторъ на пôдставѣ документôвъ, що находятъ ся въ архивѣ министерства иностранныхъ дѣлъ въ Москвѣ и въ центральнôмъ архивѣ кіевскôмъ.

На початку 16. ст. була межи боярами, що належали до Мозырского замку, родина Кобызовичѣвъ. Они були татарского роду, предокъ ихъ Кобызъ находивсь мѣжь татарскими полонниками, що ихъ князь Витолдъ поселивъ въ земли мозырскôй.

Опôсля Кобызовичѣ крестились и стали боярами мозырского повѣту, одержавши невеличку боярску землю. Зъ початкомъ 16. столѣтя земля та повинна була припасти двомъ братямъ Кобызовичамъ, Федорови и Иванови, однакожь староста мозырскій признавъ землю старшому Федорови, а молодшій Иванъ одержавъ лишь половину движимого наслѣдства и мусѣвъ шукати собѣ занятя на боцѣ, отже перенѣсъ ся до Кіева. Въ протягу 30 рокôвъ ôнъ тамъ дуже забогатѣвъ, купивъ дôмъ и лишивъ сынови значный маєтокъ. Той сынъ, на имя Устинъ, бувъ вже „райцею“ и арендувавъ мѣйскѣ корчмы. Въ роцѣ 1578 умеръ ôнъ бездѣтный.

Тымчасомъ Федôръ Кобызовичь проживавъ въ мозырскôмъ повѣтѣ. Зъ десятерма дѣтьми приходило ся єму дуже тяжко жити на своєй невеличкôй ôтчинѣ, тожь лишивъ єѣ старшому сынови, а самъ перенѣсъ ся до Мозыря и ставъ крамаремъ-мѣщаниномъ. По смерти Федора въ роцѣ 1569. дѣти почали дѣлитись наслѣдствомъ, та не могучи погодитись, призвали старосту мозырского, щобы ихъ погодивъ. Староста присудивъ найстаршому братови Кузьмѣ боярску ôтчину, а крамницю и двôръ въ Мозырю другому брату, Лазарови. Прочихъ 6 братôвъ, двѣ сестры и мати мали подѣлити ся майномъ и грôшми, якѣ остались по батькови. Такъ отже молодѣ Кобызовичѣ мусѣли десь на боцѣ шукати для себе пристановку. Три братя, Василь, Федôръ и Іовъ задумали ити до Кіева и тамъ за примѣромъ своихъ своякôвъ шукати щастя. Гадку сю подавъ найстаршій въ нихъ, Василь. Бувъ се чоловѣкъ незвычайно єнергичный, запопадный, способный — ôнъ постановивъ конче зробити карієру и забогатѣти. До того ôнъ думавъ дôйти якимъ небудь способомъ, добрымъ чи злымъ, не уважаючи нѣ на совѣсть, нѣ на правду, нѣ на жадны взгляды. Щобы мати якій грôшь на початокъ, ôнъ зайшовъ до свого брата Кузьмы, выломивъ дверѣ до хаты, забравъ грошѣ, одежу, товаръ, и спродавши все те на борзѣ переѣхавъ зъ братьми до Кіева.

Богатый и бездѣтный Устинъ Кобызовичь принявъ ихъ дуже радо и старавъ ся всякими способами, щобы своимъ братямъ вышукати якъ найлучшѣ мѣсця и выробити участь въ справахъ торговельныхъ. Сего було мало Василеви, що думавъ о скорôй и свѣтлôй карієрѣ. Ôнъ служивъ у богатыхъ купцѣвъ, самъ торгувавъ дрôбнѣйшими рѣчами, и роздававъ грошѣ на проценты, выжидаючи случаю, коли буде мôгъ розпочати свои дѣла на бôльшій розмѣры. Случай такій нагодивъ ся скоро. Вже ôдъ року 1569 въ Литвѣ и Южнôй Руси лютувавъ голодъ, люде умирали и слабували, а на веснѣ 1572 появилась чума въ многихъ околицяхъ, и такожь въ Кіевѣ. Мѣжь жертвами, що потерпѣли ôдъ тои заразы, була богата семя купцѣвъ Митковичѣвъ. Митковичѣ належали до давныхъ кіевскихъ мѣщавъ, ôдъ давна вели богату торговлю сукномъ, мали кôлька крамôвъ въ ринку, а крôмъ того кôлька домôвъ въ мѣстѣ и за мѣстомъ. Въ роцѣ 1572 въ протягу кôлькохъ днѣвъ померъ отець Дмитро Митковичь, єго жена, чотыри дочки, сынъ и много челяди, — зъ цѣлои родины осталась лишь малолѣтна дочка Евфрозина и малый єи братъ. Поки магистратъ встигъ назначити опѣкуна для малолѣтныхъ, вже Василь Кобызовичь ввôйшовъ до дому, навѣщеного чумою, заприязнивъ ся зъ дѣтьми и ставъ завѣдувати торговыми дѣлами. Въ мѣсяць пôсля катастрофы, сусѣды зъ зачудованємъ довѣдались, що Митковичôвна выходитъ замужь за Василя Кобызовича, а магистратъ поручивъ єму опѣку надъ майномъ малолѣтного Федора Митковича.

Василь ставъ теперь однымъ зъ найбôльшихъ купцѣвъ, а щобы затерти слѣдъ свого убогого и низького роду, ставъ писати ся Ходикою. За одинайцять лѣтъ, володѣюча майномъ Митковичѣвъ, ôнъ зôбравъ великѣ капиталы и дôйшовъ до великого значеня въ городѣ, спорôднивъ ся або звязавъ ся зъ значнѣйшими членами магистрату и ôдъ теперь всякѣ справы рѣшались въ єго корысть, такъ справедливѣ якъ несправедливѣ. Такъ, примѣромъ, коли Федôръ Митковичь зажадавъ половины свого майна и счоту за часъ опѣки, Василь Ходика не давъ нѣ одного нѣ другого, а магистратъ розсудивъ справу такъ, що Федôръ по довгôмъ процесѣ мусѣвъ приняти то що єму дававъ Ходика.

Въ роцѣ 1583 Василь вже бувъ магистратскимъ райцею. Бôльша часть членôвъ городскои колегіи складала ся зъ єго своякôвъ и кумôвъ. Бувъ то братъ єго, Федоръ, єго швагеръ и еще два свояки, прочѣ були або єго кумами або довжниками. Тымъ задумавъ покористуватись Ходика и дôстатись въ ряды шляхты кіевскои, що пôсля уніи люблинскои прийшла до значеня политичного. Однакожь куповати села пôсля статута литовского могли лишь люде дворянского (шляхоцкого) роду. Тожь Василь Ходика вынайшовъ документъ (королевскій привилей), въ котрôмъ стояло, що на представлене Яна Замойского соймъ узнавъ Василя, Федора и Іова Ходикôвъ—дворянами за услуги, якѣ они оказали пôдчасъ московскои вôйны за Стефана Баторія. Документъ бувъ дуже неневный, бо пôдчасъ згаданои вôйны Ходики були въ Кіевѣ и торгували, однакожь магистратъ узнавъ єго важнымъ. На пôдставѣ того документу Василь Ходика купивъ село Криничѣ недалеко Кіева и ставъ писати ся Ходикою Криницкимъ, а сынъ єго писавъ ся вже Федоръ Криницкій, починаючи черезъ тоє новый шляхоцкій рôдъ. Опôсля заграбивъ Василь Ходика насильно въ свои руки село Юревичѣ. Ôнъ напавъ зъ слугами на властителя Юревичь,

всадивъ єго до вязницѣ и заволодѣвъ домомъ и селомъ. Коли властитель ôднѣсъ ся до суду, то нôдвоєводый Аксакъ, нôдкупленый черезъ Ходику, засудивъ позываючого на кару за образу, а коли справа дôйшла до трибуналу, то и ту Ходика мавъ своихъ людей и по кôльканайцятлѣтнôмъ процесѣ село признано єму.

Въ роцѣ 1592 Василь Ходика ставъ властителемъ дôбръ въ земли переяславскôй, що складались зъ двохъ мѣсточокъ и 9 селъ и рôвнались кляжôй посѣлости. Добра тй закупивъ бувъ мѣщанинъ кієвскій Кошколдовичъ, зять вôйта кієвского Черевчея, що такожь выточивъ свои права до того купна. Справа прийшла передъ судъ магистрацкій, — межи судіями бувъ такожь Василь Ходика. Зразу ôнъ державъ сторону Черевчея, однакъ опôсля перекинувъ ся на сторону Кошколдовича, оженивши зъ єго одною дочкою свого брата Федора и купивши ôдъ Черевчея всѣ претенсіи, якй ôнъ собѣ признававъ до дôбръ закупленыхъ. Теперь заходивъ ôнъ коло Кошколдовича яко своякъ, то зновъ страшивъ єго процесомъ, такъ що той въ кôнци ôдступивъ Василеви свои права на закуплений добра, застерѣгаючи собѣ лишь право володѣти ними до смерти. Року 1592 ôнъ померъ, а Василь ставъ теперь однымъ зъ богатѣйшихъ шляхтичѣвъ-дѣдичѣвъ кієвского воєводства. Свои торговй дѣла передавъ Василь братови Федорови, а самъ перенѣсъ ся до Басаня, щобы свои добра заокруглити и збôльшити. Ôнъ перекликавъ въ свои добра селянъ зъ рôжныхъ полѣскихъ селъ, сусѣднымъ шляхтичамъ пожичавъ грошѣ, а коли не плагили, ôдберавъ имъ села, и въ той спосôбъ зновъ придбавъ кôлька селъ. Въ Кієвѣ ôнъ мавъ 8 домôвъ, 10 дворôвъ, 6 сѣножатей, садôвъ и пр. Всѣмъ тымъ добромъ не мôгъ Ходика спокôйно володѣти. Темнй дороги, якими ôнъ одержавъ добра въ земли переяславскôй, выкликували що разъ новыхъ соперникôвъ и претендентôвъ, и ôнъ остоявъ ся при посѣданю лишь зъ превеликими усиліями, за помочею своєи оборотности и вытревалости. Послѣднй роки жизни прожывъ досыть спокôйно, ôддаючи многочисленнй свои дочки за-мужь то за шляхтичѣвъ, то за кієвскихъ мѣщанъ, а всѣ добра лишивъ року 1616 свому сынови Федорови, що писавъ ся Криницкимъ. Сей бувъ що до характеру подôбный до батька, тожь побôльшивъ маєтокъ єще новыми добрами забраными насильно. Однакожь весь той великій маєтокъ, придбаный не трудами и працею, а дуже темными дорогами и непевными способами, не устоявъ ся довго. Козацке повстанє року 1648 знищило всѣ богацтва панôвъ Криницкихъ, а переяславскй добра (Быкôвъ и Басань) ввôйшли въ складъ козачого полку. Внуки Василя Криницкого мусѣли хоронити ся на Волинь и тамъ прожывати въ бѣдѣ.

(Конець буде.)

Женьска доля пôсля малоруских пѣсень.

(Конець.)

Мати нерадо дивитъ ся на любощѣ дѣвочй, боячись людскои славы; она не пускає дочки, бачитись зъ милымъ; єсли будучій зять ѣй не по серцю, она старає ся не допустити до сватьбы. Буває, мати часто уступає постоянности дочки, але не все — деколи выдає дочку за того, кого сама уважає лѣпшимъ, пôсля своихъ практичныхъ понятій о будущôмъ щастю дочки. Въ загалѣ мати представляє ся въ пѣсняхъ неприхильною любвѣ; але и въ тыхъ случаяхъ, где она навѣть буває причиною горя дочки, руководитъ нею саме лишь бажанє будущого добра дитинѣ. Дочка добре видитъ тоє и завсѣгды чує до матери глубоке привязанє.

Не мало участи бере мати и въ судьбѣ сына. Въ любвѣ однако козакъ свобôднѣйшій, якъ дѣвчина. Участь матери выражає ся ту бôльше въ добрыхъ радахъ..

Незвычайну силу въ любвѣ має „вдовинъ сынъ“. И молодицѣ и дѣвчата хоромъ жалуютъ ся вдовѣ-матери, що єи сынъ „шкоду робитъ“, що всѣхъ „зводитъ зъ ума“: якъ нема краю тихому Дунаєви, такъ нема єму въ любвѣ перепоны.

Найбôльше замѣтный вплывъ матери въ справѣ женитьбы сына. Неустанно стрѣчає ся въ пѣсняхъ выраженє „женити сына“. Козакъ н. пр. самъ говоритъ матери: „Ой, стара нене, чому не женишь мене?“ Але не можна єще зъ сего заключати, будьтобы мати просто звертала увагу сына на дѣвчину молоду и ôнъ повиненъ заразъ слухати; выраженє „женити сына“ не значитъ приказувати єму женити ся, а тôлько указуе на велике значенє материньского совѣта, противъ котрого сынъ ледво схоче поступити, хотяй и мôгбы. Въ загалѣ треба сказати, що вплывъ матери въ справѣ женитьбы сына не має характеру примусу, якъ при замужю дочки. Мати тôлько радитъ сынови, взяти собѣ таку жѣнку, котра умѣлабы добре робити, вымести хату, замѣсити дѣжу, радитъ брати богату, не радитъ брати вдовы, у котрои „серце, якъ зимове сонце“. Деколи мати не радитъ брати сироты, иншимъ разомъ сироту захвалюе. Непослушному сынови ôдмавляє часомъ свого благословеня:

Ой любивъ козакъ та три годы одну дѣвчину,
Та не велитъ мати тіеи дѣвчины брати:
„Ой якъ будешь, сынку, тую дѣвчину брати,
То не кажи, сынку, що я твоя рôдная мати!“

Сила совѣту матери дуже велика, однако неразъ приходитъ ся ѣй женити сына противъ своєго бажаня и взяти собѣ невѣстку „не до любови“. Очевидно, тяжкй муки ожидаютъ тогды таку невѣстку...

Дуже поетично представлена въ пѣсняхъ розлука матери зъ сыномъ. Говорячи о розлуцѣ козака зъ дѣвчиною, мы вже згадали про звычайнй причины розлуки, якъ чумаковане, ôдъѣздъ до войска, ôдъѣздъ въ чужу сторону, на волю, щобы шукати долѣ. Єще закимъ наступитъ розлука, прочуває мати, якъ гôрко буде жити ѣй однôй: кто догляне єи бѣдну, кто утѣшитъ єи старôсть? Тымчасомъ надходитъ призначеный день и рано, скоро свѣтъ, зъѣзджаютъ ся всѣ свояки, щобъ провести козака въ далеку дорогу. Тогды мати и сынъ обѣцюютъ споминати одно другого въ розлуцѣ. Сестры козака готовятъ для него хустку, зброю, коня. Мати проситъ козака, щобы не унѣсъ ся нерозважною ôдвагою, не выбѣгавъ въ часѣ битвы на передъ, нѣ не лишавъ ся позадъ войска, а державъ ся по серединѣ, де будутъ старшй козаки. „А коли намъ дожидати тебе назадъ?“ пытаютъ свояки. Ôнъ ôдповѣдає зъ гôркимъ жартомъ: „коли выросте пѣсокъ на камени, коли перо стане тонути на дно, а млынській камѣнь стане выплывати на верхъ воды, тогды дожидайте мене. Môй вороный кôнь нôткнувъ ся о порôгъ — недобрый знакъ!“ Свояки плачутъ, а козакъ проситъ товаришевъ, щобы потѣшали матерь:

Ой не плачте, не журѣтъ ся, въ тугу не вдавайтесь:
Загравъ môй кôнь вороненькій, назадъ сподѣвайтесь!

Сѣвъ козакъ на коня, и — упала єго мати, плачучи, на землю. Ôнъ хоче ѣхати, она-жь хватає за стремя.

У городѣ Очаковѣ вдарили изъ лука:
Да вжежь тобѣ, вдовинъ сыну, зъ матерю розлука!

Ôнъ муситъ ѣхати. Сумный выѣзджає зъ двора, а свояки проводятъ далеко за село. Довго стоятъ они на могилѣ за селомъ, проводячи очима ôдъѣзджаючого. И єще довше плакали они, вернувши самй домôвъ...

Кто зможе росказати тугу матери за сыномъ? Она плаче, „слезами море доповняє“, бье ся о сыру землю. Тре-

вожитъ єи несвѣдомôсть, страшатъ єи прочутя. Она розпытує про сына у козакôвъ, котрй повертаютъ изъ войска, и у орла и у сокола. Она ловитъ кожду вѣстку про сына.

Станъ душѣ козака, що ôдъѣхавъ ôдъ матери, выраженый примѣромъ въ тôй, справдѣ поетичнôй пѣсни:

Ой краче, краче, та чорненькій воронъ,
Та у лузѣ надъ водою:
Ой плаче, плаче, молодый козакъ
На коніку вороному.

Воровый коню, грай ты пôдо мною,
Та розбій ты тугу мою!
Розбій, розбій тугу по темному лугу
Козакови молодому!

Ой иде козакъ дороженькою,
Слезоньками умыває ся:
Десь моя ненька, десь моя старенька,
Та за мною убиває ся!...

Ой въ недѣленьку, рано по-раненьку,
Єще сонце не изходило,
Та зъѣзджала ся вся моя родина,
Она мене выпровадила.

Выпровожаєшь мене, моя родинонько,
Та чи не жаль тобѣ буде,
Якъ я пôду на ту Украину,
Та помѣжь чужіи люде?

Ой згадай мене, моя стара нене,
Сѣдаючи та обѣдати:
„Десь моя дитина на чужôй сторонцѣ,
Та нѣкому тай одвѣдати!“

Ой згадай мене, моя стара нене,
Якъ сядешь у вечерѣ ѣсти:
„Десь моя дитина на чужôй сторонцѣ,
Та нема ôдъ него вѣсти!“

Такъ якъ наша цѣль росказати особливо долю матери, то мы и не идемо дальше за сыномъ въ єго далеку дорогу. Тамъ вже не мати мыє єму голову—„мыютъ єѣ дрôбнй дощѣ, сушитъ буйный вѣтеръ, розчеше густый теренъ“. Синъ иде на вôйну, де „течутъ рѣки все кровавй, мосты мостятъ козацкими головами“. Въ пѣсняхъ згадує ся часто, що синъ добувши собѣ славы на цѣлый свѣтъ, погибає въ битвѣ „убивши сѣмъ полкôвъ“.

Зъ послѣднымъ ôддыхомъ посылає козакъ поклôнъ матери. Добре єще, єсли єго товаришѣ, свѣдки єго смерти, поховаютъ єго, якъ яло ся козакови, выкопавши єму могилу шаблями и ôддавши єму честь выстрѣлами изъ „гарматъ“; буває и гôрше: налетятъ орлы и выколютъ єму очи, птицѣ обôрвутъ єго тѣло ôдъ жовтыхъ костей, а вовки рознесутъ тй кости по терню и ярахъ — такй будутъ козацкй похороны! И тогды

Де не взяла ся сиза зазуленька,
Въ головахъ сѣдала, жалôбно ковала,
Якъ сестра брата, або мати сына, оплакала...

Козаки вертаютъ ся зъ походу. Мати выходитъ до нихъ на встрѣчу и довѣдує ся нещасну вѣсть: она видитъ, що кôнь безъ ѣздця и зъ похиленою головою. Се кôнь сына. И падає она въ розпуцѣ, на сыру землю...

Не дадутъ ся вычерпати всѣ объязы материньскои любови, якй стрѣчаємо въ малорускихъ пѣсняхъ. „Нема въ свѣтѣ правды, якъ рôдная мати“. Цѣле своє житє жила она для дѣтей, и була для нихъ ôдрадою, часто єдиною. Отъ якъ спѣваютъ дѣти про рôдну матерь:

Мати наша, мати,
Дежь намъ тебе взяти?
Хиба-жь тебе мати,
Тай намалювати?...
Намалюю матерь
На божничку въ хатѣ —
На божничокъ гляну,
Матерь испомяну;
Назадъ оберну ся,
Слезами заллю ся!...

Про Олексу Довбуша.

(Конецъ.)

Якъ тяжкою и страшною була балта въ рукахъ Довбуша, коли єѣ пôднѣсъ для пômсты, показує способъ, въ якій ôнъ розправивъ ся въ Довгополи зъ атаманомъ Миколою Дѣдушкомъ р. 1743. Довбушь бувъ до него пôславъ одного разу чепеликъ та зажадавъ тирхъ сыра; думный атаманъ не лише не давъ сыра, а єще переказавъ, що єго голову ôтдасть до Станиславова, та зганявъ цѣлй села, щобы єго зловити, и обѣцювавъ панамъ повну шапку червоныхъ за голову ватажки. Про пômсту Довбуша на Дѣдушку оповѣдає Семенъ Волощукъ, наймитъ у Дѣдушка, такъ:

Довбущукъ привитавъ Дѣдушка лайкою та згôрднымъ словомъ: „Чи ты ту, пане Дѣду? А я тобѣ не присылавъ на знакъ чепелика, щобъ ты менѣ давъ тирхъ сыра? ты казавъ, що мою голову даси до Станиславова...“ И ударивъ єго балтою въ груди, та каже: „Пôзнаєшь ты мене, Олексу? отже рубай мою голову! Ты зганявъ села, щобы мене лапали и обѣцявъ панамъ шапку червоныхъ, щобы мене имили? А отъ я тебе имивъ“. И ударивъ єго другій разъ, такъ що той поваливъ ся и сконавъ. Одинъ опрышокъ чорный, низькій, припавъ зъ пистолетомъ та хотѣвъ єще до Дѣдушка стрѣляти, але Довбущукъ не давъ задля гуку. Дѣдушка звязали зъ сыномъ плечима до купы и такъ пôдôймивъ ихъ Довбушь одною рукою обохъ высоко въ гору и каже: „Отъ такъ то вяже Довбущукъ, пане Дѣдушку!“ А той, що хотѣвъ стрѣляти, бивъ трупа, що єму ажь поломавъ руки, ноги и всѣ кости. А потôмъ почавъ говорити Довбущукъ: „Де конѣ? Менѣ треба тутъ заразъ дати пару коней“. И мы пôйшли за кôньми, та не знайшли, бо були въ стайни. Ôнъ побачивъ, що насъ нема зъ кôньми, казавъ палити домôвство. Пôйшли палити стайню и тамъ знайшли коней. Взяли пару коней, запрягли, забрали зъ собою Дѣдушкового сына и пôйшли. Якъ мы побачили, що горитъ, побѣгли мы тамъ, але не застали вже нѣкого. Коли мы єще були въ хатѣ, напоминавъ Довбушь не лише сына, але и насъ всѣхъ: „Щобъ вы за мною не гонили и не кажѣтъ нѣкому, що я тутъ бувъ“.

Пôдносимо нарокомъ сю обставину, що Довбушь зовсѣмъ вдоволивъ ся пômстою на Дѣдушку, правда що дуже дикою и нелюдскою, и що пôсля слôвъ наймита, выповѣдженыхъ зъ найбôльшою простотою и вѣрностею, зовсѣмъ не рабувавъ Дѣдушкового майна, не шукавъ навѣть тыхъ червôнцѣвъ, що ихъ сей єго ворогъ мусѣвъ мати, коли ихъ обѣцювавъ повну шапку панамъ дати за єго голову. Щобъ пôзнати характеръ Довбущука, треба порôвнати той характеристичный поступокъ зъ другимъ, що намъ заховавъ въ своихъ памятникахъ поетъ Карпиньскій, авторъ пѣсоньки „Kiedy ranne wstają zorze“. Року 1741, оповѣдає ôнъ, Довбущукъ напавъ по дорозѣ зъ своими побратимами 4 Жовтня на двôръ єго отця, Андрея Карпиньского, въ Голосковѣ. Ось єго оповѣданє: „Въ тôмъ дни лучила ся въ домѣ моихъ родичѣвъ особливша пригода. Сусѣдъ и приятель мого отця, Козловскій, перестерѣгавъ єго на кôлька годинъ передъ тымъ, коли я мавъ прійти на свѣтъ, що славный на цѣле Покутє опрышокъ, Олекса Довбущукъ, котрый въ тыхъ сторонахъ не троха доказувавъ, має напасти на дôмъ мо-

ихъ родичѣвъ для рабунку. Въ тяжкихъ боляхъ лежала вже моя мати на постели, а отець покинувъ хату зъ обавы, щобы не стративъ житя, забравъ на борзѣ зъ собою все, що мôгъ, и схоронивъ ся въ поблизькôмъ лѣсѣ, наказавши передъ ôдходомъ своимъ, щобы тому страшному гостеви и єго товаришамъ заставити суто стôлъ хлѣбомъ, сыромъ и горѣвкою. Може въ годину по моѣмъ народженю прійшовъ до двора Довбущукъ зъ 12-ма молодцями; заставъ лише въ цѣлôмъ домѣ мою матерь въ постели и бабу, що мене умыла и на рукахъ держала, — бôльше не було нѣкого. Моя мати не могла говорити зъ болѣвъ и переляку, але баба приступила до Довбущука зô мною на рукахъ и каж: „Ото година, якъ дитинка прійшла на свѣтъ, памятай на Бога и на хору матерь и на немовлятко; не чини тутъ жаднои шкоды, коли тебе пріймаємо якъ доброго гостя“. Тѝ слова тронули серце опрышка; ôнъ наказавъ своимъ молодцямъ, щобы заховали ся скромно и засѣвъ зъ ними до ѣды и до горѣвки, котрои було досыть. Бабѣ давъ потôмъ три золотѝ червонѝ а мою матерь просивъ, щобы дала дѣтинѣ на памятку, що ôнъ тамъ бувъ, єго имя Олексы, и ôдôйшовъ зъ своими, не учинивши нѣякои шкоды. Єго просьба що до имени Олексы не сповнила ся“.

Смерть постигла Довбуша въ Космачи досвѣта 24. Серпня р. 1745. Въ пѣсни народнôй про Довбуша, котру рускій народъ въ всѣхъ закуткахъ Галичины знає, росказанѝ досыть вѣрно, хочь зъ романтичною прикрасою, тѝ обставины, що спровадили смерть ватаги въ хатѣ Дзвôнки. Додаємо тôлько, що пострѣленого Довбуша занесли товаришѣ до поблизького лѣса и пôдъ смерекою накрыли купою листя, где єго при облавахъ слѣдуючого дня найдено. Тогожь дня Довбушь умеръ, а тѣло єго везено по селахъ и въ кôнци въ сали ратушевôй въ Коломыи на видъ публичный выставлено.

II.

(Народнѝ повѣрки про Довбуша въ околици Чорногоры.)

Чорногора єсть то одно пасмо нашихъ Карпатъ въ Коломыйскôмъ окрузѣ и тягне ся 7 миль ôдъ всходу на захôдъ. Майже середина єи хребта зове ся „Кедроватый“, здає ся тому, що у пôднôжя єго помѣжь ялицями такожь и кедры ростутъ. Спускаючись зъ Кедроватого на пôвнôчный всхôдъ увидишь двѣ скалы. Утомленый тяжкимъ ходомъ спочинешь на однôй зъ нихъ и мимохôть розглядаєшь ся по цѣлôй околици. Око твоє сягає на право ажь въ горы Буковиньскѝ, на лѣво въ Станиславскѝ; а въ около тебе гарнѝ полонины, на нихъ ôвцѣ, коровы та конѣ, а за хвильку почуєшь голосъ сопѣвки, що такъ таємничо и урочо воздухами розлягає ся и по скалахъ лунає. Поглянувши въ сторону, узришь побôчь себе веселого бовгаря, або вакаря*), що на сопѣвцѣ довшій часъ вже выграває а котрого ты, вповши око въ несказану красоту, передъ тымъ навѣть не замѣчавъ. Надивившись на горы та наслухавщись голосу сопѣвки, приступаєшь мимохôть до вакаря, та спытаєшь дещо про красоту тыхъ гôръ, кто въ нихъ давнѣйше мешкавъ, а якъ теперь ту живутъ. Пôчнешь єго росказôвъ слухати и здивуєшь ся, коли ôнъ тобѣ скаже, що тотѝ двѣ скалы передъ пôвтора сто лѣтъ замешкувавъ славный гуцульскій опрышокъ Довбушь — и що ты стоишь на тôмъ мѣсци, зъ котрого ôнъ приказы на цѣлѝ горы даваъ. Спытаєшь тогды привѣтливого пастуха дещо про житє Довбуша, а ôнъ тобѣ стане такъ росказувати:

Довбушь бувъ то вакарь, родомъ мабуть зъ Ясенева, тôлько бувъ ôнъ зъ роду дуже слабый. Пасъ ôвцѣ по Чорногорѣ, а що бувъ малый и слабый, збытковали ся надъ нимъ старшѝ вакарѣ. Одного разу загнавъ ôнъ ôвцѣ оттутъ на Чорногору, ажь вразъ почало страшно гремѣти, та лыскати, а громы били одинъ по другôмъ. Треба вамъ знати, каже дальше вакарь, що по Чорногорѣ чорты прохожуютъ ся. Въ ту годину выхопивъ ся изъ Чорногоры *„щезбы!“* та станувъ плечима туды, зъ ôдки лыскало. Довбушь добувъ пушки, сцѣливъ, выстрѣливъ, и *„щезбы“* впавъ на землю, перемѣнившись въ деготь. Закимъ Довбушь успѣвъ подивитись, що ôнъ таке вбивъ, якъ наразъ отворилось небо, и ангелъ Гавріилъ вылетѣвъ зъ него, ставъ передъ Довбушемъ и пытавъ ся, що ôнъ за се хоче, що вбивъ чорта. Не хотѣвъ Довбушь нѣчого. Ангелъ полетѣвъ до неба, але вернувъ ся заразъ въ-друге и намавлявъ конче Довбуша, щобы ôнъ за свôй чинъ чого у Бога просивъ. „Коли вже такъ“, каже Довбушь, „то прошу у Бога, щобы менѣ давъ таку силу, щобы нѣкто надъ мене не бувъ сильнѣйшимъ“. И давъ же єму Богъ, чого ôнъ бажавъ. Коли Довбушь вернувъ ся до стаѣ, а надъ нимъ якъ перше вакарѣ збытковати ся почали, кидавъ ôнъ одного по другôмъ зъ горы, мовь камѣньчиками. Зъ того часу зôбравъ ôнъ около себе леґѣнôвъ (паробкôвъ) зъ пятдесять, выбравъ отсей Кедроватый за мешканє, поставивъ тамъ въ долинцѣ надъ рѣкою собѣ хату и почавъ инше житє. Ходивъ ôнъ вразъ зъ товаришами по цѣлому свѣту: у Волощину, Туреччину, обôйшовъ всѣ горы вздовжь и вповперекъ, забиравъ у нехристôвъ та у могучихъ людей грошѣ и дѣливъ ихъ помѣжь бѣдныхъ та своихъ товаришѣвъ. На Кедроватый вертавъ ся все, якъ уже богато золота и срѣбла у богачѣвъ набравъ. Оттутъ выдовбаный въ камени єго сѣдець (крѣсло), зъ котрого ôнъ на всѣ горы приказувавъ. Огся друга скала то єго комора, въ котрôй ôнъ грошѣ ховавъ. Одного разу казавъ ôнъ, ôдходячи, своимъ товаришамъ вхôдъ до тои коморы такъ залагодити, щобъ ôнъ повернувши не спôзнавъ входу. Ôдъ того часу сеся комора замкнена такъ сильно, що жадна сила въ свѣтѣ єи не отворитъ. Будуютъ люде черезъ бôльшѝ горы желѣзнѝ дорогѝ, а сеи скалы розвалити не могутъ. Суть въ нѣй рушницѣ та пистолєты оливою позапускани, срѣбло, золото, та всего богацтва безъ лѣку, — не дармо и кажутъ:

Якбы ся Кедроватый отворивъ,
То бы на ввесь свѣтъ засвѣтивъ!

Пробувавъ Довбушь ту черезъ 7 лѣтъ. Въ тôмъ часѣ довѣдавъ ся цѣсарь, що є въ єго паньствѣ чоловѣкъ, що єго зъ товаришами жадна сила не убье, отъ ôнъ запросивъ Довбуша до себе помѣритись зъ цѣсарскимъ войскомъ. Пôшовъ Довбушь зъ товаришами до Вѣдня, де на великôмъ майданѣ безъ числа войска противъ Довбуша стануло. Стрѣляли до него и єго товаришѣвъ довго, але кулѣ все ôдъ нихъ ôдбивались та жовнярѣвъ убивали. Пошкодувавъ цѣсарь жовнярѣвъ, казавъ не стрѣляти бôльше, а Довбуша запросивъ до себе на великій бай (бенкетъ), та три дни и три ночи угощувавъ єго вразъ зъ товаришами. А потôмъ давъ єму волю воювати безъ кары по цѣлôмъ паньствѣ.

Довбушь бувбы еще и дотепер живъ, колибъ єго не збавила була єго любка, Звѣнка. Она жила въ Космачи и напирала заєдно на Довбуша, щобъ ôнъ ѣй сказавъ, якою силою єго житя позбавити можна. Не хотѣвъ довго Довбушь ѣй казати, ажь солодкими словами вымогла на нѣмъ, що ôнъ ѣй сказавъ, що якбы кто кулею срѣбною та ярою пшеницею, надъ котрыми бы 12 службъ ôдправило ся, въ голову вцѣливъ, тогды ôнъ загибъ бы. Сказала она се свому чоловѣкови Стефанови, а той наймивъ 12 службъ, зробивъ

*) Вакарями называютъ Гуцулы пастухôвъ ôдъ коровъ, бовгарями тыхъ ôдъ волôвъ.

дубовй дверѣ, зъ мôцными замками, заложивъ ними хату, а самъ сховавъ ся на стрыхъ та ждавъ Довбуша. Коли Довбушь зъ товаришами прийшовъ и ту дверѣ новй дубовй побачивъ, приказавъ заразъ товаришамъ, щобы пôдважили дверѣ, — коли-жь сего зробити не встигли, потисъ ôнъ самъ своими сильными плечима, выломивъ замки, дверѣ отворились, ажь ту вразъ въ сю саму пору Стефанъ до него зъ рушницѣ выцѣливъ и его тяжко въ голову ранивъ. Довбушь вже не мôгъ двигнутись. Нагадавъ, що єго Дзвѣнка здрадила и въ остатный разъ промовивъ до товаришѣвъ отсй слова:

Идѣтъ хлопцѣ газдувати,
Вже намъ бôльшь не панувати,
Возьмѣтъ мене на топоры,
Занесѣтъ мя въ синй горы,
Въ Чорногорѣ я спочину,
Я тамъ зрôсъ — най тамъ и згину.
А вы злото забирайте,
И самй ся розходжайте,
И топôрцѣ занехайте,
И крови не проливайте —
Людска кровця не водица,
Проливати не годитъ ся.

Коли єго по волѣ на топôрцяхъ у Кедроватый занесли, мучивъ ся ôнъ єще дуже, ажь въ кôнци напивъ ся арщенику тай померъ. Поховали тѣло єго на Чорногорѣ, але въ котрôмъ мѣстци — сего нѣкто нынѣ не знає.

Довбушеви нарôдъ приписує якусь высшу незвычайну силу. Гуцулы повѣдаютъ, що Великдень або свята Недѣля припадає якъ разъ тогды, коли сонце першій разъ на Кедроватôмъ, на сѣдци Довбушевôмъ, показує ся.

За одно порекаютъ Довбуша Гуцулы, а то що одного разу выбивъ ôнъ старця. То мало такъ бути: Довбушь вернувъ зъ товаришами зъ Болехова, зъ ôдки богато золота та срѣбла принесли, и розложивъ ся на спочинокъ коло Косова на скалѣ; золото и срѣбло казавъ высыпати на купу. Въ той часъ прийшовъ до него старець и просивъ о мылостыню. Довбушь позволивъ старцеви золота и срѣбла набрати, скôлько самъ хоче, и ôдôйшовъ вразъ зъ товаришами въ корчѣ для нарады. Старець увидѣвши, що нѣкого въ округъ него нема, приклякъ и почавъ пазухи, кешенѣ, та що лише мôгъ, золотомъ та срѣбломъ выпаковувати. Набравши гараздъ тыхъ скарбôвъ, трѣбувавъ встати, але вага золота непозволяла; довшій часъ силивъ ся старець зъ тымъ богацтвомъ здôймитись на ноги, не ôдкидаючи и кавалка зъ забраного скарбу. Одинъ зъ товаришѣвъ Довбушевыхъ пôдôйшовъ до него и помôгъ му двигнути ся, але старець упавъ въ-друге. Не ôдкидаючи и теперь нѣ кавалочка срѣбла, силивъ ся старець пôдôймитись на ново, та знова не встигъ. На те надôйшовъ Довбушь зъ товаришами, выбивъ старця за лакомство, та въ конець сказавъ єму, щобъ бôльше нѣколи не бажавъ и не бравъ, якъ лишь скôлько єму потреба...

ВСЯЧИНА.

Усмирителѣ звѣрей.

Найцѣкавшою особистостею въ циркахъ и менажеріяхъ єсть безперечно усмиритель звѣрей. Ôнъ єсть въ певнôмъ родѣ репрезентантомъ силы духа, що поборює силу физичну. Правда, бôльша часть тыхъ артистôвъ складаєсь зъ людей очайдушныхъ, зъ смѣльчакôвъ, котрыхъ лишь нужда до того небезпечного ремесла попыхає. Многй зъ тыхъ людей суть лишь звычайными шарлятанами въ своѣмъ заводѣ — они стрѣляютъ зъ пистолетôвъ, коли входятъ въ клѣть, и велятъ довкола клѣти бенгальскій огонь запалювати, щобы тымъ способомъ переполохати звѣрей. Зовсѣмъ инакше поступовали славній артисты въ тôмъ заводѣ, якъ Германъ, Крокетъ, Бидель, Дельманико и пр., котрй лишь силою своєи особы старали ся усмирити дикого звѣря. Велика часть тыхъ артистôвъ переплатила свою смѣлôсть житемъ; декотрй стали ся вже по кôлькохъ рокахъ жертвою звѣрей, иншй ажь по кôлькохъ десяткахъ. Но всѣ они глядѣли въ критичнôй хвили смѣло смерти въ очи; безъ крику, безъ стону навѣть, давали себе звѣрятамъ пожирати, щобы не алярмовати публичности, не статись причиною смерти другихъ. То вже бôльше якъ ôдвага — то героизмомъ назвати можна.

Найславнѣйшимъ мѣжь всѣми бувъ Henri Martin, котрый передъ кôлькома мѣсяцями яко старець девятьдесятлѣтный въ Голяндии померъ. Єго ôдвага и притомнôсть духа були дѣйстно задивляючй. Єго власть надъ лютыми звѣрями и ôдгадуване найтайнѣйшихъ ихъ чувствъ мали щось демоничного въ собѣ. Въ клѣть вступавъ все лишь зъ голыми руками, навѣть тростины не бравъ ôнъ нѣколи. Коли глянувъ тигрови въ очи, стававъ лютый звѣрь неспокôйнымъ, почавъ то въ одну, то въ другу сторону звертатись, а по хвили клавъ ся на землю мовь собака у нôгъ пана. Десять, двайцять, сорокъ и пятдесять минутъ мôгъ ôнъ глядѣти єму въ очи, а поглядъ єго прошибавъ огнемъ звѣрюку и велѣвъ ѣй коритись передъ своимъ паномъ. Труднѣйшои методы уживавъ ôнъ при усмирюваню гієнъ. Обвязавши руки и ноги грубыми посторонками и обвинувши голову кôлькома шовковыми хустками, ишовъ ôнъ прямо на звѣря и наставлявъ єму руку. Пôдчасъ коли гієна вхопила за руку, глядѣвъ ѣй артистъ заєдно въ очи. Неразъ и кровь зъ руки бриснула, але ôнъ и не скрививсь, и въ кôнци звѣрюка пустила руку. Иншого разу подавъ ôнъ гієнѣ ногу; гієна запустила зубы въ грубй посторонки, а артистъ не зводивъ зъ неи очей, поки утомленый звѣрь не покоривъ ся. Неразъ бувъ Martin вже близькимъ смерти, але ôдвага и притомнôсть все єго ратовали. Парискій „Фигаро“ оповѣдає одну таку критичну хвилю зъ житя Martin-а зъ р. 1869. Запрошено єго до Бульонь сиръ Меръ на чотыри представленя. Вечеромъ передъ третимъ представленємъ сказавъ Martin до своєи жены: „Менѣ видитъ ся, що завтра буду мати зъ моимъ львомъ *Кобургомъ* трудну справу, ôнъ дивно якось вже ôдъ кôлькохъ дней на мене споглядає.“ — „То ôдложи представленє на догôдньйшу хвилю“, сказала жена. — „„Нѣ, вже годѣ!““ сказавъ Martin, „„бо мусѣвъ бымь ôдтакъ кождымъ разомъ, якъ лишь звѣрята химерувати станутъ, представленя ôдкладати.“ На другій день представляно куснивъ *„левъ зъ Мизоры“*. Надôйшла сцена, де Индіяне нападаютъ на Martin-а и де ôнъ мавъ львицю и льва въ помôчь призвати. Martin бувъ яко Индіянинъ переодѣтый и узброеный ножемъ. Коли вызвавъ львицю и льва и велѣвъ имъ на уставленыхъ за желѣзными кратами Индіянъ напасти, левъ замѣсть звернутись къ Индіянамъ, прилягъ къ земли и почавъ кôгтями драпати дошки на сценѣ. Martin давъ львици и льву знакъ, щобы ôдôйшли, але тôлько львиця ôдойшла — левъ скочивъ въ сѣй хвили и кинувъ ся єму на грудь. Martin ударивъ єго кулакомъ такъ сильно въ голову, що зломивъ руку, и велѣвъ єму зновъ ôдôйти. Левъ потрясъ гривою и прилягъ до нового скоку. Щобы левъ не роздеръ єму лица, обернувъ ся Martin бокомъ къ нѣму, поставивъ праву ногу трохи впередъ и глядѣвъ грôзно въ очи розлюченôй звѣрюцѣ. Левъ скочивъ по другій разъ на нѣго, ухопивъ єго за ногу и пôднѣсъ єго мовь мышь въ гору. Martin ударивъ єго другою рукою, тѣло зъ ноги ôдорвалось и ôнъ упавъ на землю. Въ однôй хвили бувъ ôнъ мимо страшного болю зновъ на ногахъ, вдѣпивъ розъяреный поглядъ въ сверкаючй очи льва и ждавъ вже безнадѣйно хвилѣ, въ котрôй єго лютый звѣрь розôрве Чувъ, що вже не въ силѣ опертись по третій разъ звѣреви. Минуло такъ кôлька секундъ. Наразъ левъ ставъ зовсѣмъ другій и почавъ то на него, то на публичнôсть споглядати. Martin давъ єму знакъ ôдôйти и левъ ôдôйшовъ смирно. Цѣла та сцена не тревала бôльше якъ чотыри минуты. Такихъ епизодôвъ зъ житя того незвычайного человѣка можь на спорый томъ зôбрати. Мы наведемо тутъ ще лишь одну цѣкаву подѣю зъ житя артиста. Було то въ Лондинѣ. Одинъ богатый Англичанинъ приступивъ по представленю до Martin-а и запропоновавъ єму закладъ, що Martin въ протягу двохъ лѣтъ зôстане роздертымъ. Сума закладу була дуже высока и Martin желаючи забезпечити матеріяльно

свою родину, приставъ на закладъ. Одъ того часу не одступавъ Англичанинъ одъ Martin-a и переѣхавъ половину Европы за єго трупою. При кождомъ представленю бувъ онъ присутнымъ, щобы бути свѣдкомъ смерти артиста. Колько разовъ выступивъ Martin на сцену, все бачивъ Англичанина на самомъ передѣ, якъ той флегматично за єго порушенями въ клѣти слѣдивъ. Такъ тревало то мѣсяцями, ажь въ конци ставъ Англичанинъ Martin-a безпокоити. Чоловѣкъ той, що холоднокровно на смерть артиста мовь на укончене якоись задачи математичнои ждавъ, однимавъ Martin-ови свободу и холоднокровность въ єго порушеняхъ и онъ мусѣвъ катастрофы для себе обавлятись. Онъ ставъ зъ Англичаниномъ о змѣну закладу пертрактовати. Martin предложивъ єму, що пойде до клѣти подчасъ кормленя звѣрей и выдре имъ подану поживу. Звѣрѣ будутъ передъ тымъ выголоднженй, бо не достанутъ черезъ 48 годинъ жаднои поживы. Таке нечуване предложенє зашоломило Англичанина, бо зголоднѣлый звѣрь хищный не дасть ся вже анѣ поглядомъ анѣ грозьбою усмирити. Англичанинъ приставъ на ту змѣну, и вже по трехъ тыжняхъ выплативъ програну суму. Подчасъ тыхъ трехъ тыжнѣвъ освоювавъ Martin звѣрята въ той способъ, що одбиравъ имъ поживу, а одгакъ дававъ имъ въ двоє больше корму. Вырахованє тое не завело єго и въ дню, коли мавъ закладъ рѣшитись; звѣрѣ дали собѣ одобрати кормъ въ надѣи, що вскорѣ въ двоє больше достанутъ. Martin купивъ собѣ теперь значну посѣлость въ Голяндіи и ставъ огородникомъ и господаремъ. Онъ, що поглядомъ своимъ львовъ и тигровъ покорявъ, дививъ ся въ старости цѣлыми годинами, якъ рыбы въ потоцѣ близь єго города гуляли, та кормивъ голубы, що якъ комарѣ довкола него увивались, якъ лишь старый на подворє показавъ ся.

ЗАМѢТКИ ЛИТЕРАТУРНЇ.

— **Розкопы въ околици Галича.** Въ 9 омъ числѣ „Зорѣ“ подали мы вѣдомость о розкопахъ въ Галичи, поднятыхъ заходомъ о. Ляврецкого посля информацій Дра Из. Шараневича. Въ доповненю додаємо, що ученый нашь историкъ удавъ ся въ понедѣлокъ Зеленыхъ святъ на мѣстце здѣланыхъ розкоповъ, щобы лично оглянути руины давнои церкви св. Спаса на поляхъ села Залуквы. Одкрытый фундаментъ церкви будованый бувъ въ романьско-византійскомъ стилю, на взоръ давнѣйшихъ церквей кіевскихъ, зъ рѣняковъ топленыхъ въ мертлю (масѣ зъ вапна, гипсу, товченои цеглы и пѣску) и односитъ ся що-найменше до 11 столѣтя. Такъ на румовиску, якъ и подъ нимъ находятъ ся численнй даховки, гзимсы, цвяхи желѣзнй, мѣдянй крестики византійского крою, мѣдянй монеты, поменшй оздобы зъ оправныхъ книжокъ, одломки порфиру зъ плыты престольнои и досыть численнй людскй кости. Ширина церкви вразъ зъ всѣми фундаментами выносила 9, а довгость 10 сяжнѣвъ. Зъ такъ малого объему церкви, якъ и зъ датъ лѣтописныхъ, вносити можна, що се була только княжеска каплиця, а не домъ Божій призначеный для загального ужитку.

Слѣдъ третои церкви старорускаго княжого города Галича, якъ доноситъ „Дѣло“, одкрывъ въ середу по Зеленыхъ святахъ проф. Дръ Исидоръ Шараневичь въ супроводѣ гр. к. пароха зъ Залуквы о. Льва Лаврецкого. Церковь тая зъ того самого часу, що и Спаска, котрои руины теперь одкопуютъ ся, стояла въ ровномъ оддаленю одъ церкви св. Спаса и одъ св. Панталеймона (майже о одинъ кильометеръ), а насупротивъ поля прозваного Церквище въ Подгородю. Урочиско тои третои церкви старорускаго княжого города Галича лежитъ посередъ отвертого поля прозваного Карпиця або Карповый гай або Сады, хотяй нынѣ тамъ анѣ садовъ анѣ гаю нема, на нивѣ Каранма зъ Галича и на прилежачихъ або сусѣдныхъ мужичихъ нивахъ. Доказы того суть: а) могилка, котрои край одъ повночи не єсть єще заораный; б) той самъ матеріялъ на той могилцѣ и наоколо неи, що и въ руинѣ св. Спаса, а то: даховки малёванй — одна чотыроугольна даховка дуже хорошо захована и дуже много одломковъ, — той самъ туфъ, одломки пѣсковця, та сама рѣнь, той самъ вапнякъ и мертель; в) нива тая була колись ерекціональною и звалась „цементарище“; г) одломки того камѣнного будульця и даховокъ находятъ ся лишь на могилцѣ и на якихъ 30—40 крокоръ на около тои могилки; д) могилка тая лежитъ на похилости горы, такъ що наплывова верства буде ту грубша, якъ въ руинѣ св. Спаса, отже и одкопка буде труднѣйша. Надѣятись проте, що руина тои третои церкви глубоко втопила ся въ землю и що въ наслѣдство того лучше єще заховала ся, но и тое бути може, що плугъ єи больше надписувавъ, якъ надписована єсть руина Спаска, бо надъ рупною церкви св. Спаса плуга нѣколи не було, а тую рупну плугъ переоравъ зъ выняткомъ повночного єи краю.

— **Словарь руско-нѣмецкій.** Проф. Желеховскій вже одъ многихъ лѣтъ трудитъ ся надъ укладомъ руско-нѣмецкого словаря, въ котрый войти має весь скарбъ нашои такъ писанои якъ и устнои литературы. Авторъ зъ невсыпущою вытревалостею перебравъ весь засобъ словъ зъ писемъ найлучшихъ рускихъ писателѣвъ и зъ творовъ народнои литературы, означивъ докладно ихъ значенє, способъ ихъ уживаня и въ загалѣ клавъ велику вагу на синтактичнй вымоги нашои бесѣды. Давнѣйшими роками, въ „Газетѣ Школьной“ и въ першомъ рочнику „Зорѣ“, доносили мы о кождоразовомъ станѣ сеи справдѣ великаньскои працѣ и тѣшимось нынѣ, вразъ зъ Авторомъ, що дѣло важне и для Руси и для всеи славянщины уже доспѣло до конця. Не сомнѣваємось, що вся Галичина на зазывъ Автора поспѣшитъ зъ громадною помочею, щобы уможливити выдане, такъ конечне для управильненя нашого, всякими чужими словами и зворотами, занечищеного письменного языка.

Товариство „ПРОСВѢТА“

при зближаючихся испытахъ въ школахъ народныхъ подає до вѣдомости радъ школьныхъ, священикомъ, катихитомъ, учителѣвъ и родичѣвъ, що книжки зъ накладу товариства, призволенй Радою школьною **на преміи** для ученикомъ, красно оправленй, можна набути въ канцелярії товариства, улиця краковска ч. 14. по слѣдучной цѣнѣ:

Перекотиполе	20 кр.
Ластовка	22 „
Добре роби, добре буде . .	19 „
Розказы про силы природы	22 „
Оповѣданя о житю св. Бориса и Глѣба	22 „
Повѣстки для дѣтій . . .	27 „
Сестра	17 „
Байки	24 „
У пропасть дорога ховзка .	30 „
Зоря	24 „
Звѣрята шкодні и пожиточнй	42 „
Молитвенникъ народный . .	20 „
Исторія Руси Ч. I . . .	27 „
Исторія Руси Ч. II. . . .	25 „
Исторія Руси Ч. III . . .	30 „
Пата, душа въ господарствѣ	37 „
О корыстномъ ужитю неужиткоръ	24 „
Де-що про здоровлє . . .	22 „
Житье св. Кирила и Методія	24 „

☛ **Всякй замовленя высылаютъ ся скоро и точно.**

(1—?)

☛ Для Пренумерантовъ **„Зорѣ“** и **„Зеркала“** (обохъ газетъ разомъ) установлена значно знижена цѣна:

1) на звычайномъ паперѣ рочно **8 зр.**, повроčно **4 зр.**

2) на велиновомъ паперѣ рочно **9 зр.**, повроčно **4 зр. 50 кр.** ☚

Выдає и одповѣдає за редакцію **Ом. Партыцкій.** Зъ друкарнѣ Товариства „имени Шевченка“ подъ зарядомъ К. Беднарского.

Рôкъ III. Львôвъ дня 15. (27.) Червня 1882. **Число 12.**

Выходитъ два разы на мѣсяць, кождого **1**-ого и **15**-ого, найменше въ два аркушѣ печатнѣ.

Редакція и администрація „Зорѣ“ въ каменици пôдъ ч. **18.** улиця Галицка.

ЗОРЯ

Пренумерата выноситъ: на цѣлый рôкъ **5** зр., на пôвъ року **2** зр. **50** кр., на чверть року **1** зр. **25** кр.

На велиновôмъ (сутиновôмъ) паперѣ: на цѣлый рôкъ **6** зр., на пôвъ року **3** зр.

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСКИХЪ РОДИНЪ.

ВЪ ОЧЕРЕТАХЪ.

(ПОВѢСТЬ ЗЪ ЖИТЯ ВЪ ТУРКЕСТАНѢ — Н. КАРАЗИНА)

I. Семя старого пушкаря.

Волося на єго головѣ було коротко стрижене, вусы довгѝ, зовсѣмъ вже сивѝ; брови, такожь вже бѣлѝ, повисли надъ очима и придавали смаглявому, морщинами поораному лицю, суровый, трохи не сердитый видъ. Ростомъ бувъ ôнъ высокій, сухій; хôдъ тяжкій, не такій вже твердый якъ перше бувало. Ôнъ пôдôйшовъ къ ôкну, протеръ рукавомъ започенѝ шибы, поправивъ въ зубахъ коротеньку люльку *„носогрійку“* — якъ єѣ звавъ— и промовивъ: Гмъ, бере морозомъ пôдъ нôчь...

— Ну видко, що вже къ зимѣ иде; дни короткѝ стали — ледви обернешь ся, а вже и нôчь! — промовила заживна, немолода вже невѣста, накрываючи стôлъ червоною, дамастовою серветою. Чи будемо ждати Петра Михайловича на чай, чи нѣтъ?

— Та якжежь нѣтъ, мамонько! — роздавъ ся молодый жѣночій голосъ изъ сусѣднои комнаты. — Чоловѣкъ намерзъ, наголодовавъ ся — отъ вже другій день, якъ на польованю; казавъ, що нынѣ вечеромъ буде певно у насъ — а вы пытаєтесь, чи ждати на нёго, чи нѣтъ!

— Ну, ну! та вжежь пôдождемо — промовивъ старый и моргнувъ очима къ стѣнѣ побôчнои комнаты. Старша невѣста зôтхнула и пôшла до шафки за начинёмъ.

— Часъ бы вже засвѣтити, а нѣ, то всё потовчу потемки. Федоричу, шарни-но сѣрничкомъ!

— Не вадило бы трохи руму до чаю. На холодъ то перша рѣчь — сказавъ старый, засвѣчуючи сѣрникъ и прикрываючи єго долонею, щобы не погасъ. Ôнъ злобно прижмуривъ одно око и поправивъ ковнѣръ свого вытертого униформа.

— Маркитанъ велитъ собѣ теперь за фляшку руму по два и пôвъ рубля платити — то зъ богато на нашу кишеню!

— Може лишилось де-що зъ давнѣйшого, зъ того, що намъ на именины ловцѣ нашій изъ Ташкенду прислали?

— Ну певно! може єще що выдумаєшь?

— Єсть ще, мамонько, єсть; я сама бачила єго въ долѣшнôй полици, въ шафцѣ. Не много вправдѣ, але єсть — завѣрявъ голосъ за стѣною.

— А тобѣ що до того? — гнѣвно ôдозвалась мати. — Для свого Петра Михайловича всё выпорпаєшь, послѣдню сорочку...

— Та ôнъ жежь такій мôй, якъ и вашь! — обидилась дочка.

— Якъ то и вашь? — крикнула мати и поставила тацу зъ шклянками зъ такимъ гнѣвомъ на стôлъ, що рôжнородныѝ шклянки ажь пôдскочили и рôжными тонами зазвенѣли.

— Розкудкудакалась стара! — засмѣявъ ся вусатый старовина и ставъ уважно перевертати пожовклѝ картки старого календаря ще зъ трійцятого року, глядаючи, чи нема въ нѣмъ дечого цѣкавого.

— Ну, якъ же не сердитись! Чижь не бере ôнъ таку саму платню, якъ мы.... Мôгъ бы прецѣ коли небудь... ну, такъ бодай що небудь до потребъ домовыхъ...

— Тажь ôнъ наношує тобѣ всякои дичины — чижь мало тобѣ того? Отъ, тамтои недѣлѣ приславъ дика, а вчера зновъ приславъ...

— Етъ, ще чого не ставало! Ну, то була бы вже остатна ганьба, куповати ще таку драпь, коли маємо нашого стрѣльця.

— А отъ бачите, мамонько, теперь вы самѝ называєте єго нашимъ.

— Отъ лепечешь! Я зовсѣмъ до чого иншого говорила.

— Ну, переговорилась, тай годѣ! — замѣтивъ старый.

— Та якъ переговорилась? Тажь самѝ знаєте: коли не на польованю, то де Петро Михайловичь? — у насъ! — де обѣдає? — у насъ! — де чай пьє? — зновъ у насъ! Тôлько лишь не ночує у насъ... Тай то разъ спавъ, отъ тамъ на диванѣ, а ранкомъ прійшла кассієрова, та бачила єго — ганьба, єй-Богу! Що будутъ люде думати? Вже и такъ обмовляють насъ!

— А ты, мамонько, не слухай, що говорятъ, тай годѣ!

— И рада бы не слухати, такъ щожь? хиба собѣ уши пальцями позатыкаю! Пôйде не хороша слава про насъ. Друга була бы рада, що стане якось по людски пôдъ вѣнець... Послухалабъ, роздумалабъ...

— Ехъ, вжежь ты надоѣла менѣ! мелешь, Богъ знає що. Кто насъ знає, тотъ не подумає зле о насъ, а кто не знає, про того и байдуже менѣ. Наталка наша— дѣвчина робуча, добра, а при нашôмъ достатку не забракне хорошихъ женихôвъ! Втôмъ я думаю — тутъ ставъ старый тихше говорити — що она собѣ вже выбрала. Ну щожь?... я не противный, ôнъ и менѣ сподобавъ ся.

— Не бачили такого дива! якій менѣ хорошій женихъ!... нѣ за собою, нѣ передъ собою, а чиномъ то отъ ледви тôлько зъ помѣжь салдатъ вылѣзъ. Нѣтъ, Наталцѣ не такій женихъ годитъ ся!

— А якій бы?

— Я вже не знаю, якій, — але знаю щось иншого...

— А щожь такого? — Старый загнувъ пальцемъ картку въ календарѣ, на котрôй остановивъ ся, и глянувъ цѣкаво на свою жѣнку.

— Показувавъ шубу зъ кунъ, серебра на двайцять чотыри оссбъ, повозку и ще два менши екипажи — говорила мамонька, вытираючи рбвнодушно шклянки — казавъ, що хоче женитись; вже й невѣсту собѣ выглядавъ, та не знає, якъ до дѣла приступити.... Самъ говоритъ, а на мене такъ пильно поглядає, що я бдъ разу вгадала, до чого рѣчь иде.

— Тай я вже догадавъ ся, про кого ты говоришь. Ну, дальше!

— А я ёму говорю: щожь, выступѣтъ смѣлѣйше — думаю, що вамъ не бдкажутъ: вы-жь въ такбмъ чинѣ, зъ такимъ становискомъ...

— Нема що казати, майоромъ ёго зробили — промовивъ задумчиво старый. — Десь людямъ таке щастє лѣзе!

— Чи вы знакомй зъ вашою выбраною? — кажу ёму. — Знакомый, каже бнъ, бувъ у нихъ два разы. Тямишь, бнъ бувъ разъ зъ визитою у насъ на самъ Великдень, а бдтакъ минувшои недѣли, коли и на обѣдѣ лишивъ ся у насъ.

— Тямлю, тямлю!

— Зайдѣтъ ще разъ, кажу. Васъ певно пріймутъ ласкаво, а вы приготовѣть бдъ себе хорошій подарокъ.

— Ну, то вже непотрѣбно ты казала!

Пбдчасъ тои розмовы показалась въ дверёхъ поббчнои комнаты высока, хороша дѣвчина, въ синбмъ перкалевбмъ убраню, и вдивилась на свою мамоньку, не спускаючи зъ неи очей.

— Ну, будежь теперь сварня! — пробормотавъ старый и потонувъ чимъ скорше въ свбй календарь.

— Вжежь то вы, мамонько, ажь занадто ласй на тй подарки. Боитесь, що чужй ославятъ мене, а вы самй гбрше якъ чужй...

— Мовчи, Наталко, мовчи!

— На що маю мовчати, я знаю що говорю.

— Тожь то и єсть, що ты ажь за богато знаєшь!

— Мамо!

— Тихо! бо якъ розсерджусь, то сама себе не стямлю!

— Ну, та ты якъ бачу справдѣ дурѣти починаєшь — промовивъ старый, пбднявшись зъ крѣсла.

— А тобѣ що до того? — кинулась теперь вже на нёго розсерджена мамонька.

Старый пробормотавъ щось и усѣвъ повбльно зновъ на крѣсло.

Дѣвчина перейшла скорымъ крокомъ комнату и выйшла въ сѣни. Она накинула на голову широку чорну хустку и оперлась на поруча высокихъ сходбвъ входовыхъ. Пильно стала она розгляджуватись въ темнотѣ и прислуховатись. На дворѣ було зовсѣмъ темно. Бконця домикбвъ чинаскихъ*) сіяли мовь огнистй чотырокутники. Въ дали видко було луну бдъ кострбвъ, при котрыхъ солдаты, розложенй надъ берегомъ рѣки, вечерю варили. При свѣтлѣ ихъ видко було темнй тѣни крѣпостныхъ стѣнъ и пряму линію сигналового машту. Зъ базара чути було крики пяныхъ, пѣсни и звуки якогось дивного инструменту. Пбдъ дашкомъ у самыхъ ворбтъ поставивъ деньщикъ**) самоваръ и ставъ ёго зъ всеи силы роздувати. За кождымъ разомъ, коли похиленый деньщикъ подувъ въ коминъ самовара, освѣчувало червоне свѣтло ёго надуте лице зъ щетинястыми вусами, посыпувались на всѣ стороны червонй искры и погасали шипячи на мокрбй земли.

— Петрусю, то ты? — промовила тихо Наталка и почула, якъ кровь вдарила ёй до лиця.

— Ой Дмитро, не Петро! — засмѣявъ ся якійсь прохожій, порбвнавшись зъ сходами.

— Звинѣть... — промовила змѣшавшись дѣвчина.

— Нѣчого, нѣчого!

Прохожій пбшовъ дальше, держачись близько парканбвъ, де було сухше. Далеко зъ поза мраки, що покрыла сивою поволокою Сиръ-Дарію, чути було приглушенй крики.

— Вѣдай перевозу имъ треба — сказавъ деньщикъ роздмухуючи самоваръ.

— То певно нашй, Микито? — спытала ёго дѣвчина, перехилившись черезъ поруче.

— Ледви щобы нашй. Они выбрались въ Чирчики на полованє. Имъ бы не тутъ на другій берегъ переправлятись.

— Алежь бо они вже другій день.... — почала дѣвчина.

— Приѣдутъ, приѣдутъ! — потѣшавъ єѣ салдатъ. — Глядѣтъ лишь, панночко, якои вамъ дичины понавозятъ, а може и самого тигра спрячутъ...

Наталцѣ стало холодно; она дрогнула, зѣвнула и пбшла въ комнату.

— А що, бждалась? — спытала мати. — Выпій чай!

Наталка сѣла коло отця въ темнбмъ углѣ комнаты и задумалась. Любо глянувъ на ню старовина, пбднѣсъ поволеньки суху свою руку и погладивъ ласкаво дочку по головѣ.

Въ сусѣднбй комнатѣ затарахтѣвъ зигаръ, приготовлюючись бити годину; пбдъ софою порушалась стара собака, зѣвнула на весь ротъ и вылѣзла на середину комнаты, протягаючись и помахуючи облѣзлымъ хвостомъ.

Всѣ притихли.

II. Въ очеретахъ.

Кблька чубатыхъ качокъ знялись крикливо зъ понадъ мутнои, пѣнистои поверхнѣ воды и плескаючи крылами, понеслись на скбсь черезъ мѣлины къ очеретамъ на другбмъ березѣ. Птицѣ тй плавали и нурялись спокбйно до сихъ поръ въ густыхъ зарослякъ, ажь наразъ, выдавши тревожный крикъ, пбднеслись быстро въ воздухъ. Высокй, пожовклй стебла очерету заворушились поволи, порушанй быстрымъ полетомъ качокъ. За хвилю успокоивъ ся очеретъ въ тбмъ мѣсци, и видко теперь стало, якъ бнъ въ другбмъ мѣсци, трохи пониже, порушавъ ся. Часами чути було въ бдтамъ плескъ и шелестъ, а навѣть скорый бддыхъ якоись животины. Высокй мѣтлы тростины очеретовои хвѣяли ся на всѣ стороны и роздѣлялись, мовбы уступали въ дороги якомусь плывучому предмету. Дивный той шумъ налякавъ спокбйне стадо качокъ и почавъ въ кбнци навѣть ту высоконогу чаплю безпокоити, що стояла до сихъ поръ на однбй ногѣ, спрятавши пбдъ крыло свою голову.

Ось мелькнувъ зъ помѣжь волохатыхъ вершкбвъ очерету червоный верхъ лисёи шапки и блиснули цѣвки стрѣльбы переднього пловця — бдтакъ показавъ ся верблюжій кафтанъ другого пловця, а въ кбнци жовтавый россійскій кожушокъ третёго. Пловцѣ посувались поволи впередъ, протискаючись черезъ гущавину и запираючись довгими жердями о дно рѣки. Годѣ бы бдъ разу ска-

*) Чинасъ, городъ въ Туркестанѣ, мѣжь Ташкендомъ и Самаркандомъ.

**) Служащій офицерскій.

зати, на якôмъ то суднѣ они плавбу ôдбувають, а плавба мусѣла бути дуже тяжка, коли пôтъ струями зъ ихъ чола лявъ ся и всѣ три тяжко задыхались. Що хвиля заохочували одинъ другого и старались погасаючу енергію знôвъ оживити.

— Ану, ще разъ запри ся! — говорившъ жовтавый кожушокъ.

— Стережись на право, бо осядемо на мѣлинѣ! — крикнувъ пловець въ лисѣй шапцѣ и заперъ ся цѣлымъ тѣломъ на жердь такъ сильно, що почервонѣвъ ажь по уши ôдъ великого напруженя.

— Стôй! Застряглисьмо! — крикнувъ очайдушно жовтавый кожушокъ.

— Пожди! — сказавъ чужимъ выговоромъ верблюжій кафтанъ. — Ходѣть сюда на задъ, то передъ пôдôймесь. Лишь поволи, не оба наразъ, бо перевернете. По легоньки! Ну теперь запрись!

— Рушилось!

— Иде иде!

— Пекъ тобѣ! мовь звареный чоловѣкъ. Мало що ладôвницѣ не перемокли. Дiянко, сюда! лежи тихо!

— Ще два три разы весломъ ударити, то выберемось зъ тои гущавины. Отъ видко вже отверту воду.

— Ще добре, що долѣ нодою иде, бо якъ бы прийшлось проти воды плысти, то и не выбравбы ся зъ тои гущавины.

— Каро, не вертись! А щобъ тебе чорты взяли! мало не выкинувъ мене въ воду!

— Ей не згадуй шайтана — замѣтивъ верблюжій кафтанъ. — Мѣсце тутъ не хороше. Ось ты его згадавъ, а ôнъ може и пôдъ нами въ болотѣ сидитъ.

— Ахъ, то ôнъ вѣдай держитъ нашъ сплавъ рогами — засмѣялась лися шапка. — Ну добра ôдъ нёго певно не надѣятись.

— Дай спокôй, не жартуй!

— Засвѣти сѣрничокъ — цигара погасли!

На широку Сиръ-Дарію выдобувъ ся зъ густого очерету невеликій сплавъ. Сплавъ той бувъ зъ повязаныхъ снопôвъ очерету и державъ ся досыть безпечно надъ водою, хоть весь часъ заедно крутивъ ся, пôддаючись кождому вирови неправильно плывучои воды.

Жителѣ прибережнй уживаютъ часто подôбныхъ сплавôвъ и называютъ ихъ „саллы“. Коли лишь якій туземець найде що небудь въ своѣмъ газдôвствѣ, щобы дало ся въ Чинасѣ на торзѣ спродати, то звязуе кôлькадесять снопôвъ зъ очерету, покриваe ихъ соломою и кладе ôдтакъ на ту солому свôй товаръ, а самъ сѣдаe на верхъ и ôдмовивши передъ подорожею молитву, пускаeсь смѣло долѣ рѣкою, ôддаючи свôй „саллы“ бѣгови рѣки. Инодѣ лучаeсь, що збересь такихъ „саллы“ кôлькадесять разомъ и чужій глядитъ зъ удивленёмъ на ту оригинальну флотилію, що посуваeсь поволи долѣ пустыми, густо очеретомъ поросльми берегами. Дикй, тужливй спѣвы стелятъ ся понадъ филями; переляканй дики хрюкаютъ въ очеретахъ, побачивши пловцѣвъ; глухо реве тигръ и припавши къ земли слѣдитъ своими злыми, прижмуреными очима за пловцями; широко розходятъ ся круги на поверхни воды ôдъ плескôвъ рыбъ и проразливо кричатъ въ воздусѣ металевымъ голосомъ бѣлй чайки, що спускаютъ ся ажь къ самôй водѣ, то знôвъ взлѣтаютъ такъ высоко, що ихъ бѣлй, сверкаючй пôдгруди счезаютъ зовсѣмъ зъ очей пловця, поглядаючого за ними изъ пôдъ свого косматого малахая*).

*) рôдъ татарскои шапки.

На нашôмъ „саллы“ сидѣло, якъ вже згадано, трехъ людей: двохъ Россіянъ и одинъ туземець. По ихъ одежи, зброѣ и прочихъ прибораxъ, наконець и по собакахъ, що були зъ ними и не першій разъ вѣдай вже такй плавбы ôдбували, бо розглядувались спокôйно розумными очима по поверхни воднôй — можь було догадатись, що головнымъ занятeмъ тыхъ людей було полёванe.

Ледви сплавъ на ôдкриту воду дôставъ ся, зразъ eго струя на середину рѣки загнала. Цѣла та повязана, безъобразна масса очерету, стала быстро крутитись и понеслась къ мѣлинамъ. Вода була дуже глубока и жерди не досягали болотнистого дна рѣки. Стрѣльцѣ пробовали гребти веслами, та видячи, що нѣчого не вдѣютъ проти струѣ, полишили роботу и ôддали свôй „саллы“ судьбѣ, и сей стрѣлою доломъ рѣки помчавъ. Собаки стали выти, а пловцѣ ухопились крѣпко за выстаючй снопы очерету.

Стрѣлець въ лисѣй шапцѣ приглядавъ ся пильно къ далекому берегови запѣненому ôдъ ударяючихъ о него филь.

— Я казавъ — промовивъ ôнъ — що треба выше выбиратись; теперь занесе насъ на якихъ десять верстъ въ долину. Прійдесь знôвъ далеко обходити, закимъ до „Тузъ-куль“ доберемось.

— Оно бы добре, колибъ насъ дальше занесло, а то...

— Щожь?

— Гляди впередъ — прямо на мѣлину насъ несе!

— Ану пробуй, може дôстанешь дна.

— Eсть!

— Держи, запрись!

Сплавъ дрогнувъ и закрутивъ ся на однôмъ мѣсци. Вертлява Дiянна упала въ воду, заскавулѣла и стала на сплавъ карабкатись; верблюжій кафтанъ перегнувъ ся, ухопивъ eѣ за ошійникъ и вытягнувъ зъ воды, а собака стала обтрѣпуватись, обрыскуючи всѣхъ дрôбными краплями. Наразъ роздавъ ся трескъ. Жердь, що на нѣй жовтавый кожушокъ заперъ ся о дно, не выдержала и переломилась. Весь сплавъ мовбы въ гору пôдкинуло; ôнъ пригнувъ въ долину, зарывъ ся передомъ въ пѣсчаный насыпъ мѣлины и почавъ крутитись на мѣсци, розрываный напоромъ быстрои струѣ.

— Злази! злази! — крикнули всѣ три на-разъ.

Въ однôй хвили були стрѣльцѣ въ водѣ, закинувши рушницѣ на плечѣ. Собаки стали выти и зъ трудомъ лишь держались на сильно колыханôмъ сплавѣ.

— Гляди передовсѣмъ иа патроны... ахъ, погано!

— Нѣчого, справимо ся якось!

— Та якъ справимо ся, коли весь сплавъ розôрвало!

И дѣйсно, осѣвшій на мѣлинѣ сплавъ находивъ ся въ дуже оплаканôмъ станѣ; кôлька снопôвъ ôдорвалось и поплыло долѣ рѣкою; мѣшокъ зъ харчемъ звалився въ воду и пôшовъ на дно, та выдобувъ eго стрѣлець въ кожушку.

— Пôсля такои прiемнои купели могли мы въ додатку ще и безъ краплѣ горѣвки лишитись, — промовивъ ôнъ, перекидаючи черезъ плечѣ выратованый мѣшокъ.

Придержуючись останкôвъ сплава, розперезали нашй стрѣльцѣ поясы зъ ладôвницями и повѣсили ихъ на цѣвки своихъ стрѣльбъ; тымъ способомъ були набоѣ забезпеченй ôдъ перемоченя. Въ тôмъ мѣсци, де осѣвъ ихъ сплавъ, була вода плытка и не сягала мѣсцями повыше холявъ ихъ высокихъ стрѣлецкихъ чобôтъ.

— Ну, а щожь будемо дальше робити? — промовивъ кожушокъ.

— Судячи по тôй крутôй пѣсчанôй наспѣ — сказавъ стрѣлець въ лисѣй шапцѣ, — мы бýдемо могли перейти въ óрôдъ и дôйти óродомъ ажь до того онъ тамъ понадъ воду выстаючого кôнчика мѣлины. А зъ ôдтамъ вже и до óберега не далеко.

И дѣйсно тягнулась цѣла мѣлина жовтавымъ пасмомъ на-скôсь тои части рѣки; понадъ мѣлиною плыла вода дрôбненькими, кучерявыми филями, а на мѣсцяхъ глубокихъ пôднимались досыть высокй филѣ.

Собаки повскакували зъ останкôвъ сплава въ воду и плыли къ óберегови. Стрѣльцѣ пустились въ óрôдъ одинъ за другимъ; óыстра струя зóивала ихъ зъ нôгъ и они мусѣли одинъ другого за поясъ держати ся. Попереду всѣхъ ишовъ стрѣлець въ лисѣй шапцѣ, а по заду туземець.

— Брръ!... Ажь пôдъ серцемъ коле, такъ холодно! — замѣтивъ кожушокъ — ще щастѣ, що выратовавъ я мѣшокъ зъ харчемъ!

— За то и першій выпьешь! — процѣдивъ крôзь зубы провôдникъ.

— *Яманъ... суокъ**) — застогнавъ верблюжій кафтанъ.

— Буде тобѣ *суокъ*!... то не жартъ такъ въ Грудни скупатись!

— Охъ, менѣ видитъ ся, що глубше стало!

— Въ яму попавъ єсь!

— Гляди но, гляди: тамъ щось непевного!

— Каро! Діянна!... ну впередъ!

Собаки дôбрались вже óули до очеретôвъ, та наразъ вернулись óыстро зновъ къ стрѣльцямъ и лаючи тревожно, споглядали заєдно поза себе, на нерухому стѣну береговои гущавины. Ще лишь двайцять крокôвъ лишалось до óберега; стрѣльцѣ минули вже óыстру струю и вода плыла тутъ зовсѣмъ спокôйно. Мѣсто по густôмъ намулѣ, ступали они вже по грубôмъ пѣску, а помѣжь ногами ихъ вили ся темнозеленй, слезистй óадыля водныхъ ростинъ.

— Стôй! Оглянь замки! — розказавъ стрѣлець въ лисѣй шапцѣ.

— Тихо стукнули курки ôдъ стрѣльбъ; перемѣнено капслѣ; собаки тиснулись къ стрѣльцямъ, не перестаючи выти.

— Я нѣчого не бачу!

— Я такожь нѣчого не бачу — сказавъ стрѣлець въ лысѣй шапцѣ, злагодивши до выстрѣлу свою подвôйку. — Я самъ нѣчого не бачу, тому-то и кажу, що небезпечно; ôнъ не такій дурный, щоóы раньше показатись, якъ треóа.

— Я знаю лишь тôлько, що коли та каналія продержитъ насъ ще хоть пять минутъ въ водѣ, то...

— Пс!... теперь видишь?

— Шайтанъ!... — проóормотавъ верблюжій кафтанъ.

— Мовчи, гарóузе дурный!

Очереты сильно заколыхались. Почувъ ся грôмкій шелестъ и глухе хрюканє.

— Дики! — прошептавъ кожушокъ.

Двѣ чорнй масы, продираючись черезъ очереты, зóлижались до воды; що хвилѣ западали они въ намулъ и чути óуло, якъ зъ трудомъ выдобували зъ густого óолота свои ноги. Передный дикъ выйшовъ вже зовсѣмъ зъ очерету и стаъ надъ óерегомъ: довга, чорна голова, зъ выстаючими по óокахъ ушами, захрюкала перелякана и прижмуривши очи глядѣла на людей, що стояли въ водѣ. Вѣдай дикъ нѣякъ не надѣявъ ся такои встрѣчи. Ясно сверкали довгй клы кабана, котрый поволи ставъ вертатись, споглядаючи óокомъ на уѣдаючй псы. Кожушокъ пôднявъ стрѣльóу и хотѣвъ змѣритись, та наразъ почувъ, що стрѣльóу єго ктось рукою ухопивъ; ôнъ зъ задивомъ глянувъ на стрѣльця въ лисѣй шапцѣ, но тотъ дививъ ся зовсѣмъ въ иншу сторону, не пускаючи рукою єго стрѣльбы.

— Що тобѣ такого?

— Не дурѣй! — шептала лися шапка. — Прійдесь намъ до кого иншого стрѣляти!

— Алежь óо дикй уходатъ!

— Великій Аллахъ! — почавъ шептати верблюжій кафтанъ, але не вспѣвъ докôнчити.

Страшный ревъ заглушивъ всё. Величезный старый тигръ выскочивъ изъ очеретôвъ. Всѣмъ здавалось, що высоко въ воздусѣ протягнулось єго полосате тѣло; всѣ чотыри лапы óули простягненй; хвôстъ єго, выпрямленый дрожавъ. Проразливо заквичавъ дикъ, придавленый къ земли тигромъ; ôнъ судорожно óивъ ся óъ землю и зарывъ ся головою въ óолото, розкидувавъ ногами, рвавъ ся. Груды намулу, óолота, стеóла и цѣлй корчѣ очерету летѣли въ воздухъ. Твердо запираючись задными лапами, зôгнувшись дугою и вцѣпившись зубами въ шію дика, поволѣкъ тигръ добычу дальше въ гущавину. Квикъ зловленого кабана перемѣнивъ ся теперь на глухе храпанє. Погнетенй, óрысканй кровею стеóла очерету, колыхались чимъ разъ повôльнѣйше и стояли зновъ спокôйно.

— Я умру! я вже не выдержу... менѣ вже серце дальше замерзне! — застогнавъ кожушокъ.

— Ну, теперь впередъ. Теперь ôнъ єго затаскавъ далеко зъ ôдси, а насъ лишитъ въ спокою. Гайда впередъ!

Собаки выóрались вже на óерегъ и óнюховали закровавлене мѣсце страшнои óорóы.

— Передовсѣмъ раджу зняти чоботы и вылляти зъ нихъ воду! — озвавъ ся стрѣлець въ лисѣй шапцѣ и сейчасъ пôшовъ за своєю радою. Всѣ стали перезуватись.

— Теперь треóа óы собѣ выóрати яке сухе мѣсце, та розложити огонь!

— Огонь! ахъ, яка то красна рѣчь! Менѣ здає ся, що ôдъ самого того слова ажь теплѣйше стало!

— А якъ думаєшь? тутъ вѣдай óуде не зле.

Верблюжій кафтанъ уже до роботы взявъ ся и присѣдаючи зрѣзувавъ своимъ ножемъ стеóла очерету.

— А мы тымчасомъ покорыстаємо зъ вѣтру и убезпечимо наше мѣсце.

Стрѣлець знявъ свою лисю шапку, ставъ глядати єи отвору и найшовъ тамъ бляшану коробочку зъ сѣрниками; ôдтакъ взявъ вязанку очерету, перегнувъ єѣ въ половинѣ и запаливъ; по хвили розгорѣлись пôдпаленй зъ низу густй вязанки очерету и прутє лозины, и вѣтеръ ставъ уносити густй клубы дыму.

— Тожь то радôсть! — промовивъ стрѣлець, затираючи руки и побачивши, якъ крôзь густй клубы дыму почали червонй языки поломѣни въ гору витись.

— А теперь до дѣла! Ну, де твôй уратоваоый мѣшокъ зъ харчемъ?

— Уратованый, а заразомъ и ратуючій... ось ôнъ! Будемо пити, прямо въ горло. Душа сама мѣру знає. Кто óуде починати?

— Огонь понесло якъ разъ въ ту сторону, куды пôшовъ тигръ. Мы освободились дымомъ ôдъ єго не

*) Не хорошо, холодно.

конче пріємного сусѣдства. Гей, Бабаджакъ, щожь ты коло костра вертишь ся? Отъ знаєшь, зроби намъ печеню зъ своєи Діянки!

— На що зъ Діянки? Діянка — собака! У мене є трохи баранины — озвавъ ся верблюжій кафтанъ, поравчись коло костра, що вже на добре розгорѣвъ ея.

Передовсѣмъ занялись стрѣльцѣ высушенємъ перемоклого платя и обувя. Всѣ непріємности нещасливои переправы черезъ Сиръ-Дарію забули они пôдъ вплывомъ оживляючого тепла, а ще бôльше може горѣвки. Собаки звившись въ клубокъ, полягали и заснули. Мало по малу стало темнѣти и на погôднôмъ небѣ почали декуды звѣзды показуватись. Къ ночи ставъ морозъ брати.

— Панове!— почавъ стрѣлець въ лисѣй шапцѣ — ось моя гадка: мы сегодня не доберемось вже до *Улаєвого-аула**) — чи не лѣпше бы намъ тутъ переночувати?

— Менѣ все одно! — сказавъ кожушокъ.

— Опôсля перейдемо ранкомъ ярами, переглянемо ще очереты, пôдъ вечеръ вернемо ся на курганы, а зъ ôдтамъ вже до Чинаса тôлько рукою махнути!

— Не инакше! Въ ясный день то навѣть вербу видно, що стоитъ надъ пристанею пароходôвъ.

— Ну такъ отъ що: будемо за порядкомъ нôчну сторожу ôдбувати — я начну першій; будемо всю нôчь огонь удержувати!

— Я вже сплю — промовивъ Бабаджакъ, завинувшись зъ головою въ свôй кафтанъ. — Діянка, сюды! (ôнъ пôднявъ полу кафтана) — все таки буде теплѣйше!

— А менѣ чогось не хоче ся спати, — сказавъ кожушокъ, — а впрочѣмъ... Ôнъ накрывъ ся своимъ кожухомъ и затихъ.

Стрѣлець въ лисѣй шапцѣ пôдкинувъ въ огонь ще вязанку очерету, пôдсѣвъ близше къ костру, положивъ собѣ на колѣна стрѣльбу и задумавъ ся.

По хвили чути було лишь сильне храпанє, тресък горѣючого очерету и тихй далекй плески ôдбиваючихъ ся о берегъ филь широкои Сиръ-Дарiи.

Стрѣльця въ лисѣй шапцѣ звали Петромъ Касаткиномъ. Ôнъ бувъ офицеромъ при линіовôмъ баталіонѣ, що стоявъ гарнизономъ въ Чинасѣ. Служивъ ôнъ вже давно, хоть було єму не бôльше якъ трійцять лѣтъ. Пустыня, нудьга, бракъ всёго, що бы можна въ якôмъ небудь взглядѣ назвати пожывою духа, тота придавляюча одностайнôсть тутешного житя могла була морально зовсѣмъ єго убити, якъ сталось зъ дуже многими, майже зо всѣми, що ихъ судьба кинула въ ту забуту дику пустыню.

Игра и піяньство, піяньство и игра — се два головнй елементы тутешного житя. Тверезй хвилѣ уважано за станъ ненормальный, и колибъ въ чоловѣцѣ не найшлось якои небудь ôдпорнои силы, то єму лишилось бы лишь одно: втопитись въ тôй гидкôй калюжи. Въ Петрѣ Касаткинѣ найшлась тая сила; она розвивалась въ нѣмъ ôдъ дѣтиньства и проте роки степового житя, що другимъ безконечно довгими выдались, минали єму мовь короткй дни зимовй. Тою добротворною силою була любовь къ природѣ. Пôдчасъ довгихъ, утомляючихъ походôвъ черезъ незмѣрнй степы, коли полусонній товаришѣ єго, понуривши головы, ишли ледви ноги пôднимаючи, молодого Касаткина всё занимало, що находилось кругъ него. Ôнъ бачивъ много нового, много такого, що могло дѣйстно зацѣкавити, и бачивъ тое тамъ, де другй зовсѣмъ нѣчого не добачали, крôмъ одностайности мертвого степу.

— Глянь! чи бачишь, якъ въ дали нѣбы озеро розтягнулось — промовивъ ôнъ къ котрому небудь зъ товаришѣвъ. — Ну, зовсѣмъ якъ вода... и колибъ я не знавъ на певно, що то марево воздушне, якйсь наповиды...

— Дай менѣ спокôй — ôдповѣвъ сердито товаришъ заспанымъ голосомъ. — Яка менѣ невидальщина!...

— Дивись, черепаха лѣзе! а тутъ за нею друга... обернувъ ся ôнъ до другого товарища.

— Ага! — промовивъ той въ снѣ, придержуючись крѣпко козачого сѣдла.

— Диви но, яку гадюку я убивъ! То дуже небезпечна, якъ укуситъ — то смерть! — звернувъ ся до третёго товарища.

— Та ôдчепись ôдъ мене! — гукнувъ єму тойже.

Тамъ на вершку невеликои скалы сидитъ орелъ, сидитъ зовсѣмъ спокôйно та споглядає на переходячій туды ôдрядъ. Наразъ захотѣлось Касаткину побачити, якъ то ôнъ махає своими великими крылами. Ôнъ пôдогнавъ свого утомленого коня, пôдъѣхавъ близше къ степовôй птици и гукнувъ на нѣ. Онажь глядитъ здивована, мовбы хотѣла казати: „А ты чого ôдъ мене хочешь?“ Але ѣздець пôдъѣзджає ще близше и орелъ муситъ оставити мѣсце, на котрôмъ засидѣвъ ся, а молодый пôдъофицеръ слѣдитъ довго-довго за нимъ, любуючись єго величавымъ полетомъ.

— Чуєшь, брате: ты зовсѣмъ мовь собака птицъ по степу ганяєшь, — промовивъ до нёго товаришь, коли Касаткинъ назадъ до ôдряду вернувъ ся.

— Та щожь, коли такъ щось тягне мене! — ôдповѣдає Касаткинъ и вже розглядуєсь по сторонахъ, чи нема чого цѣкавого.

Лѣта ишли за лѣтами. Касаткинъ выросъ зъ молодця на крѣпкого мужчину: не дуже хорошого, тай не гидкого, зъ добрыми сивыми очима, рудавою бородою, довгими мускулистыми руками, зъ ногами, що не знали утомленя, зъ серцемъ, що не знало страха, и зъ головою, що не знала, що то єсть, стратити въ небезпечнôй хвили притомнôсть. Пôдъ вплывомъ дикои природы, не тронутои єще цивилизацією, богатои въ всяку дичину, малу и велику, выробивъ ся Касаткинъ на ловця неабы-якого. Колибъ були єго чогось бôльше научили якъ лишь читати, зъ него може выйшовбы знатный натуралистъ, — але єму не довелось познакомити ся зъ наукою и длятого выйшовъ зъ него лишь стрѣлець. Та всежь, коли тôлько въ пустыню приѣзджали люде науки, щобы познакомитись зъ фавною и фльорою тыхъ околиць, они не минали нашого Касаткина. Тай не могли они єго поминути, бо инакше вернулись бы зъ пустыми руками и не привозилибъ зъ собою богатыхъ зборôвъ. Цѣлыми тыднями бродивъ Касаткинъ въ окрестностяхъ зъ своєю доброю подвôйкою тульского*) выробу, забиравъ зъ собою рôвныхъ собѣ товаришѣвъ и заосмотрювавъ мало не весь гарнизонъ дичиною.

Туземцѣ знали єго всѣ дуже добре; они завдно появлялись у него зъ своими жалобами. У того вытоптали дики засѣяный рыжь, другому забравъ тигръ найлѣпшу конину, третому забрали вовки кôлька баранôвъ и т. д. По кождôй такôй жалобѣ появлявъ ся Касаткинъ зъ своєю стрѣльбою и зъ псами на мѣсци, де ждали єго услуги. Єго тверде здоровлє выдержувало всѣ невыгоды

*) = хаты киргиськй, село.

*) Тула має фабрику, що выроблюэ зброѣ.

ловецкого житя: у нёго нѣчимъ було скупатись въ рѣцѣ, по котрій крыги ишли, нѣчимъ було безъ краплѣ воды уйти сѣмъ миль при сорокъ-степеннôмъ жару. Навѣть раны, и то небезпечнѣ, гоились на нѣмъ якось дуже скоро. Рôкъ тому назадъ покалѣчивъ єму тигръ плечѣ; думали, що треба буде руку ôднимати, думали навѣть, що пôде въ „сыру землю“ — та не минуло двохъ мѣсяцѣвъ, якъ вже выбравъ ся въ очереты, щобъ ôднайти свого ворога, що єго такъ тяжко покалѣчивъ. Справдѣ, то було желѣзне тѣло... (Дальше буде.)

ЗЪ ПОЕЗІЙ В. И. МАСЛЯКА.

Ахъ где той цвѣтъ?

Ахъ где той цвѣтъ весняныхъ лѣтъ,
Що я єго плекавъ;
Ахъ где той сонъ, душѣ гомонъ,
Що въ моѣй груди гравъ;
Ахъ гдежь той рай, весны розмай,
Що мя красивъ колись —
Весны чувство, свята любôво,
Куды вни понеслись?
Цвилô, цвилô собѣ одно
Дѣвча, мовь рожѣ цвѣтъ;
Отъ и прíйшло и взяло всё:
Рай, сонъ, любови свѣтъ...
Мовь зоря та, въ красѣ краса,
Забрала все менѣ,
А я ôддавъ, ахъ все що мавъ,
Охотно для ней...
Нехай цвине, нехай живе
Môй рай и сонъ и свѣтъ:
И тамъ и тутъ нехай цвинутъ,
Не вянутъ, нѣтъ, ахъ нѣтъ!

На даруночокъ єи...

Буйнѣ вѣтры, быстрѣ хмары,
Вразъ подайте крылъ менѣ:
Най полечу разомъ зъ вами,
Зъ звукомъ пѣсни и чувствами,
Где хатиночка єи.
Быстрѣ орлы и соколы,
Ахъ пожичте крылъ менѣ:
Най полечу край добровы,
Где мôй тихій свѣтъ любови,
Где серденько бье єи.
Соловейку ты маленькій,
Пожичь голосу менѣ,
Щобъ у нôчку я тихеньку
Зложивъ звуки щирѣсенькѣ
На даруночокъ єи....

На обзоринахъ.

Образець зъ галицко-руского житя.

Написавъ Конст. Бобикевичъ.

СВОМУ ШВАГРОВИ
СТЕФАНОВИ КУРЫЛОВИЧУ
ПОСВЯЩАЄ АВТОРЪ.

I.

Выбила година пообѣдна. Въ выгôднôмъ, мягкôмъ фотели сидитъ 41-лѣтный мужчина и скручує собѣ зъ провола папѣроску, щобъ втихомирити тую ненагодовану дитину навыкôвъ, що такъ глубоко вкореняютъ ся въ природу людску. Гадки єго выпросившись на волю, мовь тѣ пташки выпущенѣ зъ клѣтки, стриóнули охочо десь въ краины необмеженои свободы та розгребали зложенѣ въ памяти стосы подѣй, прикрытѣ вже не одною верствою пролетѣлыхъ, минувшихъ лѣтъ. Наразъ черезъ єго рожевѣ уста переóѣгъ милый, веселый усмѣхъ, розплывъ ся хуткими филями по обличю и мало-що не сподѣявъ голосный регôтъ въ здоровыхъ, широкихъ грудехъ.

— Ей щось ты, Патрикій, весело усмѣхаєшь ся! — озвала ся до него Ирися, ôдкладаючи ôдъ очей книжку, котру читала. — Чи не задумуєшь зробити менѣ яку шутку, або несподѣванку? — додала, поправляючись на козетцѣ.

— Нѣ! Я нагадавъ собѣ одну подѣю зъ минувшихъ лѣтъ, та такъ мимоволѣ усмѣхнувъ ся — ôдказавъ ôнъ.

— Нѣ! нѣ! ты выкручуєшь ся... скажи менѣ щиру правду, скажи, єсли щиро мя любишь...

— Справдѣ я не выкручую ся — на тямку прíйшла менѣ подѣя зъ пôдъ *„Русалчиного гаю“*.

— Отъ, не маєшь надъ чимъ поважнѣйшимъ думати та надъ такими нѣсенѣтницями — замѣтила Ирися и закрыла книжкою веселый усмѣхъ, що заграв на єи гарнôмъ лици.

„Русалчинъ гай“ єсть вправдѣ мале, але дуже важне мѣстце: оно стоитъ яскраво зазначене въ топографичнôй картѣ молодечихъ выправъ Патрикія, бо становитъ початокъ новои еры єго житя. Подѣя, що тамъ скоилась, припадає въ ту добу, коли выбравъ ся ôнъ зъ дому въ дорогу, межи люди, щобъ закôнчити вже разъ бурлацке житє и вышукавши вѣрну подругу, засновати собѣ супокôйне, богоугодне родинне гнѣздо. Правду сказати, не перла єго до тои постановы нѣяка зрѣла гадка; нѣяка, нѣ розумомъ спонукана, нѣ чувствомъ почута потреба; приневолили єго до того лишень внѣшнѣ, ôдъ него независимѣ обставины, въ котрыхъ тогды находивъ ся.

Патрикій, укôнчивши въ двайцять-третôмъ роцѣ житя курса богословскѣ во Львовѣ, зъ великимъ вдоволенємъ опускавъ тѣ сумнѣ та понурѣ муры колишныхъ Доминиканокъ, въ котрыхъ до недавна ще вѣявъ заснѣченый, зветшалый кляшторный духъ що удержувавъ молоде поколѣнє въ престарѣлыхъ карбахъ карности, незгôдныхъ вже нѣ зъ духомъ часу, нѣ зъ степенемъ просвѣты тамошнои молодѣжи. Молодець, той будучій борець на аренѣ соспôльнôй, мѣсто пôзнати всѣ стороны житя практичного, мѣсто узброити ся дôзнаными досвѣдами до хосенного дѣланя, дрѣмає въ глухихъ старозаконныхъ келіяхъ, ôддѣленый ôдъ живого свѣта грубымъ а высокимъ муромъ, що єго часто оглядає чуйный дверникъ, чи не выбили де щелину сильнѣ груди пташкôвъ зôтхаючихъ до свободы. Не дивно, що молодець, повнолѣтокъ въ теоріи, стає ся тамъ недолѣткомъ въ практицѣ и не одну борбу душевну перенести муситъ, закимъ набере того досвѣду, зъ якимъ вже повиненъ въ житє вступити.

И Патрикій, хочь бувъ „скôнченый“ молодець, але ще зовсѣмъ недосвѣдченый. Ôнъ опускаючи разъ на все сѣменище, тѣшивъ ся не длятого, що незабаромъ выступитъ яко пожиточный, самосильный членъ соспôльности, але радувавъ ся бôльше тымъ, що свобôдный уживати буде необмеженои волѣ дома, пôдъ пильнымъ доглядомъ своєи добагаючои мамусѣ.

Родичѣ Патрикія були засо́бнѝ и маючѝ люде; они проживали въ селѣ по́дгорскóмъ Кайдановѣ. Старшѝ дѣти покинули сей свѣтъ ще въ лѣтахъ ангельскои невинности и полишили въ ихъ серцяхъ на довгій часъ неугасимый и незатертый жаль. Довгѝ лѣта жили родичѣ въ тузѣ-журбѣ, самѝ-одинокѝ, та нетерпеливо ожидали гостины якои бабусѣ, котра бы принесла въ ихъ дóмъ яке „*манюсеньке*“, зловлене де въ кошику на широкихъ безмежныхъ водахъ. И дóждали ся. Одного року прíйшла на свѣтъ найстарша донька; въ кóлька лѣтъ опóсля Патрикій, а óдтакъ по шѣстéхъ лѣтахъ наймолодша и послѣдна донька Оля. Скóлько було радости, скóлько утѣхи по рóздвѣ кождого — годѣ описати. Щастє родичѣвъ було невысказане. Родина и сусѣды зъѣздили ся громадно и желанями своими побóльшали вже и такъ велику радóсть „старыхъ“.

Росли собѣ дѣти. Мати ангеломъ-хранителемъ таки притьма стерегла и выховувала свои дѣточки, а отець горячими молитвами старавъ ся вымолити у Бога для нихъ доброи, щасливои долѣ.

Отець Игнатій бувъ вѣдай чи не послѣдною вѣтéю тыхъ патріярхальныхъ панъ-отцѣвъ, що не клопотали своихъ головъ збиранємъ и побóльшуванємъ майна, але здавши все газдóство на жену, силовали ся побожнымъ, тихимъ житємъ прихилити собѣ ласку небесъ и выблагати щастя для себе и дѣтей. Тонкій та высокій, съ папафіéю на головѣ, проходжувавъ ся повóльными крóками по комнатахъ и бóльшу половину дня перечитувавъ молитвы зъ малого требничка, котрого картки ажь пожовкли зо́ старости и частого уживаня. Та нѣ! не читавъ óнъ тыхъ молитовъ, а óдмовлявъ зъ памяти; звычаєвѝ уста майже несвѣдомо ихъ шептали, а вложенѝ пальцѣ вже механично обертали картки въ одвѣтныхъ мѣсцяхъ. Отець Игнатій бувъ завсѣгды въ однако поважнóмъ настрою; нѣколи не уносивъ ся, нѣколи не угнѣвавъ ся; зъ супокоємъ монаха заховувавъ ся въ кождóмъ навѣть найприкрѣйшóмъ случаю. Гостѣ любивъ у себе приймати, любивъ и угостити, а найрадше витавъ людей веселыхъ и дотепныхъ; тогды то засѣдавъ въ фотели, садивъ ихъ побóчь себе и прислухувавъ ся зъ увагою ихъ оповѣданямъ, легко усмѣхаючись. Скоро лишь наспѣла година молитвы, удалявъ ся до своєи комнаты, и найчисленнѣйше товариство не здолѣло єго тогды повздержати.

Дѣти свои дуже любивъ; тѣшивъ ся ними, а инодѣ и поигравъ, особливо зъ дѣвчатками; сына державъ острѣйше, бо „пестощѣ не для хлопця“ — мовлявъ óнъ. Черезъ те здавало ся на першій поглядъ, що отець Игнатій бóльше милувавъ доньки якъ сына, але серце єго однако било для всѣхъ, однако-горяча струя любви сплывала рóвно-сильно на всѣ дѣти. Позорный холодъ, якій вѣявъ óдъ отця на сына, старала ся мати полагодити и нагородити своимъ голубленємъ и пестованємъ и зъ óдси пóшло, що Патрикія прозывано „маминъ сынъ“. Патрикій въ своихъ потребахъ и забаганкахъ горнувъ ся завсѣгды до матери; до отця не звертавъ ся, бо мавъ до него не малый жаль. А жалю тому ось яка причина:

Отець зъ великои побожности, зъ однакового почитаня всѣхъ святыхъ, выробивъ бувъ собѣ тую непохитливу засаду, що кожду дитину именувавъ тымъ именемъ, яке принесла собѣ въ день своєго рóздва; тóлько въ такихъ случаяхъ, коли припадало бóльше именъ на одинъ день, позвалявъ родичамъ одно зъ нихъ выбрати. Патрикій уродивъ ся 19. Мая. Въ день єго хрестинъ зобрали ся въ однóй комнатѣ всѣ тѣтки, стрыйны, бабусѣ, та сотворили раду, якóы малого пеленця прозвати. Всѣлякѝ тамъ були предложеня; обзывались голосы за рóжными именами — однѝ радили, щобъ назвати именемъ отця, другѝ именемъ дѣда, а иншѝ сягали ще глубóше въ дерево генеальогичне. Ажь тутъ óдчиняють ся дверѣ и входитъ поважно господарь дому зъ календаремъ въ рукахъ и промавляє до зворушеного збору:

— Выбирайте невѣсты имя для малого! на день єго припадаютъ два святѝ — чи хочете св. Патрикія?

— Охъ нѣ! нѣ! — скрикнула наразъ пискливымъ голосомъ зобрана родина — се не гарне имя, тай въ родѣ не бувале. Читайте друге, може гарнѣйше...

— Друге имя есть: св. Акакій!

— Ахъ, дежь то може бути! — залебедѣли всѣ женщины, насупивши брови — на се нѣколи, нѣколи не зозволимо! Дежь годитъ ся такъ осмѣшувати бѣдну дитину — сего имени годѣ навѣть здрóбнити! Мы-бъ думали, отче Игнатій, нехай Володимиромъ зове ся.

Отець похитавъ головою и выйшовъ зъ тою самою повагою, полишивши зобрану раду, въ котрóй заметушивъ ся ще бóльшій несупокóй. Роздумувано теперь, якóы то наклонити отця на свою сторону, та таки на своємъ поставити; выслано навѣть депутацію до него — та все дарма! Нѣяке вговорюванє, нѣякѝ просьбы не помогли — отець вытревавъ при своєй засадѣ и лишь зъ повагою óдказавъ: „Я не позволю на те, щобъ черезъ вашѝ забаги прогнѣвавъ ся угодникъ божій покиданємъ єго святого имени! Черезъ такій неозважный поступокъ можете лишь накликати лихои долѣ для дитины!“

На таке аподиктичне реченє устали дальшѝ просьбы; женщины стиснули плечима на „дивацтво“ старого и выбрали перше имя та прозвали хлопця Патрикіємъ. Тай може имя се не таке погане, але хлопцеви малому, залюбленому въ именахъ своихъ товаришѣвъ, якъ Володимирко, Ярославко и такѝ иншѝ, выдалось оно гидкимъ; óнъ думавъ, що отець нарочно и зъ нелюбви такъ єго прозвавъ.

Патрикій бувъ дуже веселый, рухливый и непосидющій хлопець; заглянувъ въ кождый кутокъ и любивъ всюда, особливо мѣжь рѣчами и забавками сестеръ, заводити реформаторскій порядокъ. Всѣ стерегли ся єго, наказували, прозываючи загально „пустѣємъ“. Вдача єго заповѣдала много на будуще; óнъ бувбы выробивъ ся на жвавого моторного молодця, вслибъ тóлько мати не була хухала и не пестила, та своєю тревогою не придавлювала геройскихъ починóвъ, що зрывали ся неразъ въ молодечóй головѣ. Тревожлива мати стерегла хлопця на кождóмъ крóцѣ: обмежала свободу и недозваляла розвинути ся єго óдвазѣ и силѣ духа.

Отець помѣчавъ ту слабу сторону въ выхованю и напоминавъ инодѣ матерь. — Позвольте, матко, — казавъ óнъ, — свобóдно хлопцеви побуяти. Нехай óнъ привыкає до малыхъ супротивностей, нехай сталитъ свою силу и розумъ вытревалостю до будучого практичного житя. Кто знає, яка судьба єго чекає, а óдвага и порадность — се половина щастя въ житю!

Мати хочь шанувала гадки чоловѣка, та не послѣдувала єго радѣ; не мала на стóлько волѣ, щобъ пóдчинити серце своє пóдъ власть розуму. Она не выпускала и дальше Патрикія зъ опѣки, и навѣть въ пóзнѣйшихъ лѣтахъ стерегла єго бачно. Черезъ таке мягоньке выхо-

ванє характеръ и гадки Патрикія сталисъ похитливѝ, зовсѣмъ не мужескѝ; ѳнъ не почувавъ въ своѣй груди тои силы духа, того гарту душѣ, що цѣхує звычайно вѣкъ поривистый, вѣкъ молодечій. Патрикій самъ помѣчавъ пѳзнѣйше недостатки свого выховання, помѣчавъ велику рѳжницю мѣжь собою а ровесниками, видѣвъ якимъ ѳувъ слабодухомъ, та не ставало вже ємў волѣ, переиначити свою природу.

Навѣть по укѳнченю студій богословскихъ, коли молодцемъ въ цвѣтѣ житя повернувъ пѳдъ родинну стрѣху, не здолѣвъ вытворити въ собѣ тои поваги, яка звычайно одличая молодця ѳдъ молодика ще незрѣлого. Якъ давнѣйше, такъ и теперь наймилѣйшою забавою єго було шутковати зъ веселою якъ и ѳнъ непосидющою Олею, лякати єѣ, замыкати за яку провину на стрыху, въ комѳрчинѣ, або шѳпчинѣ, дрочитись зъ пѣсми, тровити коты и т. д. Самъ ѳнъ уважавъ, що такѝ игры вже ємў не до лица, такъ горяча, сангвинична вдача не пѳддавалась розвазѣ и держала єго все въ однѳѝ и тѳѝ самѳѝ сферѣ пустоты.

Гадка женитьбы, що наповняє звычайно зрѣлѝ серця неьысказаною роскошею, кольше духа далеко-сяглыми мрѣями и ѳдчиняє ємў ворота въ краины идеальнои щасливости, переймала Патрикія дрощемъ и прикрою тревогою. Ѳнъ не мѳгъ усвоитись зъ тою гадкою, що конче разъ треба ѳуде выйти зъ родительскои опѣки, що конче разъ треба ѳуде станути самостѳйнымъ членомъ соспѳльности. Коли часомъ мати натякнула про женитьбу, ѳнъ цѣлый паленѣвъ, соромивъ ся, а найбѳльше гнѣвавъ ся, коли пустѣйка Оля пѳдхопивши слова матери зъ шутливымъ выголосомъ и поглядомъ казала: „Ну, ну, Патрикій ѳуде ся женити... женити... ну, ну!“ Тогды уносивъ ся, имавъ свавѳльницю и такъ довго томивъ, ажь прирекла бѳльше єго не подражняти. Але скоро почулась Оля свобѳдною, ще бѳльше шуткувала зъ брата.

Минавъ рѳкъ, минавъ другій, а Патрикій и не думавъ о женитьбѣ; пересиджуваръ дома, забавлявъ ся лєктурою, та выѣздивъ на забавы або весѣля своихъ знакомыхъ. Забавы любивъ, а для красного полу ѳувъ зъ приналежною шаною, хочь все державъ ся ѳдъ него въ певнѳѝ ѳдстои. Вражѣнь, якѝ неразъ морочатъ серця иншихъ молодцѣвъ на видъ палкихъ каритъ, або блакитныхъ очей, красного носика, коралевыхъ усточокъ, перловыхъ зубѳвъ, лебединои шіи — не дознававъ ѳнъ нѣколи; все то робило на єго душу поверховне враженє, яке робитъ гарный, майстерскою рукою вымалёваный образъ. На забавахъ не ѳувъ перебѳрчивый; не робивъ межи паннами рѳжницѣ, але бавивъ ся зарѳвно зъ кождою, безъ взгляду на красу, вѣкъ, або справнѳсть въ танцю. Въ нагороду за те, ѳувъ любимцемъ красного полу, особливожь старыхъ панночокъ, котрѝ полишенѝ иншими, мали въ нѣмъ певного неѳдстращеного танцера. А при вѳльнѳмъ выборѣ изъ стороны панночокъ, дознававъ тои привмности, що ѳувъ все непокоєный зазывомъ до танцю, и коли иншѝ молодцѣ чекали и въ нетерпцю ажь ногою потупували, ѳнъ все ѳувъ замовленый до танцю — о! бо панны умѣютъ ѳути вдячными!

Зъ кождои забавы повертавъ Патрикій здоровъ, коли тымчасомъ о другихъ покличь ходила: що той заболѣвъ на сильне бите серця; другій заслабъ на туманну мелянхолію, а ще иншій ажь захорувавъ ѳдъ неустаючихъ зѳтхань... Боже! якій той вѣкъ молодечій слабосильный, якій склонный на рѳжнѝ хоробы! Ледви яка гульба, яка забава, а вже мовь пошесть розходятъ ся слабости межи молодѣжею обохъ полѳвъ...

По кождѳѝ розрывцѣ здававъ справу Патрикій зъ дѳзнаныхъ вражень. Мати завдно пытала, чи котра панночка не припала до вподобы, але Патрикій збуваръ тѝ пытаня жартиками и звертавъ бесѣду на иншій предметъ. Та всежь чувъ ѳнъ, що вже наближає ся рѣшуча хвиля, нова ера житя, що треба буде опустити дѳмъ родинный. Гадка, що прійдесь кермовати хиткою лодкою своєи судьбы по розбурханыхъ филяхъ житя власными силами, неразъ тревожила Патрикія, и якась тоска и неспокѳѝ пожирали єго зворушене серце.

Тыжднѣ минали, мѣсяцѣ минали, а Патрикій ще не рѣшивъ ся; зволѣкавъ завдно хвилю выѣзду, щобы лишь дома довше свободы уживати. Але журбою поля не переѣдешь — судьбѣ треба разъ конче пѳддати ся. Отъ и рѣшивъ ся Патрикій зъ весною выбратись въ дорогу за ангеломъ-хранителемъ свого будучого раю...

II.

Скѳлько то головъ мудрыхъ и плыткихъ, пристрастныхъ и зимныхъ наговорилось въ рѳжныхъ языкахъ о любвѣ, супружествѣ, житю родиннѳмъ — а предсѣ всѣ тѝ розумованя дадутъ звести ся лише до двохъ собѣ противныхъ засадъ; одна вговорює тебе: „жени ся, а будешь щасливый“ — а друга: „не жени ся, а будешь щасливый“. За котрою зъ нихъ промовляє правда? котрои зъ нихъ слухати, котрою руководитись въ зрѣлыхъ лѣтахъ?

Заглянувши поза кулѣсы родинного житя побачити можна всѣляко на свѣтѣ! Найдешь, що подруже навѣть въ пѳзнѣйшихъ, сѣдыхъ лѣтахъ милує ся обопѳльно, а подыбавшь и такихъ, що въ лютѳмъ гнѣвѣ ворогуютъ супротивъ себе и якѳы зъ обовязку супружеского вышукуютъ свои похибы пильнѣйше, нѣжь передъ вѣнчанємъ вышукували свои взаимнѝ чесноты. Прислухай ся лишь цѣлому рядови воскликѳвъ, а почуешь стереотипнѝ слова: „ошукавъ ся я! ошукала ся я!... зле выбравъ я, зле выбрала я!...“ Зъ сего можна заключити, що лишь щасливый выбѳръ есть пѳдвалиною щастя супружеского, щастя родинного.

Але якъ же трудный, трудный той выбѳръ! а трудный для того, що молодята, мѣсто ѳдкрыти передъ собою серця, мѣсто выспѣвати свои чувства, якими колышутъ ся ихъ гадки, пильно закрываютъ ся грубою заслоною, стережутъ ся, щобы — хрань Боже! — не ѳдкрыла ся яка слаба сторона, яка гниль моральна. Лишь дуже рѣдкѝ случаѣ позволяютъ женихови нечаянно вбѣчи до кухнѣ, сѣней, або спижарнѣ, и тамъ подыбати свою добру, сентиментальну суджену, той „взорець ангельскои доброты“, розгнѣвану, розлючену, розъярену на котру служницю, на сестру, або навѣть на матерь. Скѳлько то случаѣвъ можна начислити, що панна въ часѣ обзоринъ смирна, лагѳдна, щебетлива, стає ся недовго по шлюбѣ гордовита и ярѳстна. Зъ задивомъ поглядає неразъ молодый мужь на свою жену и не пѳзнає єи: помѣчає, що давнѣйшѝ мнимѝ чесноты затратились; що колись такъ добре серце — накипѣло теперь гнѣвомъ; погѳдливѝ, веселѝ очи стрѣлили теперь зловѣщими блискавками, а зъ медоточивыхъ устокъ сыпле ся лишь гѳркій полинъ... А случаѣ тѝ не такъ то дуже рѣдкѝ!

Чижь дивно, що лагѳдне, жахливе серце Патрикія наповняло ся тревогою передъ выборомъ суджености? що гадки єго горячили ся и мутились вже на саму спо-

минку женитьбы? Патрикій знавъ свою вдачу, знавъ що за выборомъ якои химернои подруги въ него ничь иншого не буде, якъ лишь добрый матеріялъ „на подошву подъ ви пантофель“. Для его похитливого и нестойного характеру нелегкою задачею бувъ выборъ судженои, — онъ не умѣвъ одгадати въ лица, якій прикметы душевнй кто посѣдае, що властиво укрываѣ ся у кого на днѣ серця. Онъ мало знавъ свѣта, мало знавъ людей; вѣруваѣъ словамъ кождого и легко даваѣъ збити ся въ постановленыхъ пляновъ. Се бувъ, однымъ словомъ, молодець, що не умѣвъ кермувати обставинами, але обставины нимъ кермували.

Патрикій може бы бувъ охотно одказавъ ся одъ женитьбы, та мати и чути не хотѣла, щобы святивъ ся безженцемъ. Въ загалѣ вольного стану женщины не любятъ — маютъ до него якійсь родъ жалю, чи поруги. Мати заѣдно вговорювала: „Ѣдь, ѣдь, сынку, та вышукай яку перепеличку, щобы я разъ видѣла тебе щасливымъ въ тихомъ пристановищу семейного житя“.

Ну, шукати собѣ перепелички — ще бы не такъ лячно, але шукати перепеличку а знайти вовка, се вже страшно. И Патрикій не могъ самъ одважити ся на такъ небезпечнй пошукуваня; онъ оглядавъ ся за якимъ товаришемъ, котрый бы служивъ ему на обзоринахъ за дорадника, за проводатора въ важныхъ рѣшучихъ хвиляхъ. Довго слѣдивъ за такимъ дорадникомъ въ гадкахъ, довго надумуваѣъ ся, ажь въ конци найшовъ, чого бажавъ; въ его памяти выринуло имя „Гипцьо“ и выкликало на лици помѣтне вдоволенѣ. Патрикій зъ утѣхи ажь плеснувъ въ долонѣ.

Ипполитъ Аморкевичь, колишный школьный товаришь Патрикія, скончивъ курса теольогичнй двома роками познѣйше. Бувъ то ровно веселый и хорошій молодець; ростъ у него больше якъ середный, станъ гнучкій, волосе чорне сильно одбивало одъ бѣлого лица, а очи карй, блескучй сіяли выразомъ енергіи, постойности и пружистого духа. Въ кождомъ положеню, яке бы нѣ прикре було, находивъ онъ завсѣгды одвѣтну раду; выкористуваѣъ зручно обставины и притомностю духа поборюваѣъ мужно всѣ перепоны. Хочь голова не дуже умна, але посѣдаѣъ той щасливый даръ, що краснорѣчивою и дотепною бесѣдою єднаѣъ собѣ прихильникивъ и все радыхъ слухачѣвъ.

Въ всякихъ играхъ, розрывкахъ и розвеселеняхъ бувъ Ипполитъ завсѣгды першій. Онъ устроюваѣъ маѣвки, прогульки; верховодивъ у всякого рода серенадахъ та правивъ танцями на всѣхъ студентскихъ забавахъ. Де не було Гипця Аморкевича, тамъ не удавала ся забава, тамъ не було нѣ ладу нѣ житя, и всѣ невдоволенй, въ пригнетеномъ настрою, хутко розходили ся домовь. Лишь Ипполитъ умѣвъ поддержати духа, умѣвъ влити житя въ цѣле товариство и нимъ кермовати на утѣху всѣхъ. Черезъ те слава Ипполита росла, ширила ся, а имя его стало ся згодомъ загально звѣстне въ цѣломъ мѣсточку.

Родичѣ Ипполита були незаможнй, убогй; ледви могли дати ему лихе удержанѣ въ низшихъ клясахъ. Опосля умѣвъ вже Ипполитъ самъ собѣ дати раду. Въ мѣсточку, где посѣщаѣъ онъ зъ Патрикіемъ школы, заселеномъ переважно родинами жидовскими, було споре число принадныхъ хорошихъ жидовокъ. На нихъ то звернувъ Ипполитъ свою особлившу увагу; онъ задумаѣъ сповнити посланництво цивилизаційне межи тою темною масою, котра звычайно по малыхъ провинціональныхъ мѣсточкахъ дрѣмаѣ въ закостенѣломъ обскурантизмѣ и скрайнойй невѣжи. Принадна поверхность, оборотъ и неустрашима его одвага одчинили ему хутко ворота до домовъ богатыхъ родинъ, а одтакъ и до домовъ менше заможныхъ. Въ своемъ часѣ ставъ ся Ипполитъ голоснымъ; кожда маѣтнѣйша родина жидовска повѣряла ему просвѣту донѣкъ, котрымъ Ипполитъ зъ правдивымъ замилованѣмъ вливаѣъ въ голову свѣтло науки, поступу и доброго тону. За лекціи тй побераѣъ добру заплату; одѣваѣъ ся хорошо поѣля найновѣйшои моды и посѣдаѣъ завсѣгды готовый засобъ грошей, черезъ що гравъ въ томъ мѣсточку ролю „панича“ и то зъ такимъ тономъ, якій надаѣ лишь свѣдомость доброго быту.

Якои методы придержуваѣъ ся Ипполитъ при обучаню, якъ учивъ и чого учивъ — о томъ годѣ знати. Товарищѣ школьнй неразъ смѣяли ся въ него, неразъ шуткували: „Якъ ты можешь чого научити, коли самъ мало знаѣшь!“ але Ипполитъ одказуваѣъ шутливо, усмѣхаючись: „Вы ще добре мене не знаѣте! Справный учитель може мало умѣти, а за те много научити. Кобъ вы знали, якъ мои жидовочки науку переймаютъ, якъ гарно спѣваютъ, вы-бъ зачудовались!...“

Тай справдѣ наука мусѣла бути займаюча и интересна, коли ученицѣ зъ такъ помѣтною вѣчливостю, зъ такою радостю стрѣчали свого учителя.

Вже больше можна бы сказати о способахъ, якихъ уживаѣъ Ипполитъ, щобы заохотити ученицѣ до своихъ выкладовъ. Скоро только весна заблысла и лѣдъ звольнивъ землю одъ оковъ, засилаѣъ Ипполитъ свои елѣвки пучками пахучихъ фіялковъ; въ лѣтѣ бувъ неутомимымъ кольпортеромъ хорошихъ китиць, котрй умѣвъ умно уложити посля усталеныхъ правилъ символики цвѣтнои. Кожда китиця, то бувъ тайный посланникъ а невловимый, котрый завсѣгды доходивъ до своѣи цѣли и переносивъ гадки, укрытй въ краскахъ и на назвахъ цвѣтовъ, котрй понятливй ученицѣ умѣли хутко одчитати.

Се лишь було до якогось часу загадкою, зъ одки бравъ Ипполитъ тй хорошй китицѣ, бо чейже мавъ на столько практичного змыслу, що не купуваѣъ ихъ, навѣть при такъ значномъ засобѣ грошей. Разъ лучило ся Патрикію нечаянно тую загадку одкрыти. Повертаючи позно въ ночи одъ товариша зъ науки, помѣтивъ Патрикій коло угла штакетъ одного просторого цвѣтника, якъ Ипполитъ зъ малымъ тлумочкомъ помыкавъ передъ нимъ, силуючись избѣгнути стрѣчи, и якъ малый хлопчина пересунувшись хильцемъ вздовжь штакетъ, скрывъ ся въ крѣслатомъ корчи бозу. Догадавъ ся Патрикій причины тыхъ таѣмничихъ руховъ та хочь одкрытѣ се булобы всѣхъ товаришѣвъ звеселило, таки Патрикій задержавъ его въ тайнѣ.

Другорядным, менше засобнымъ ученицямъ споруджуваѣъ Ипполитъ иншого рода приѣмности. Въ день именинъ або родинъ котрои-небудь замовлявъ собѣ на вечеръ малого скрипника, котрый своими уличными продукціями въ немилосердный способъ калѣчивъ нѣжный слухъ жителѣвъ. До него добираѣъ онъ ще кольохъ хлопцѣвъ зъ гармониками, дримбами, тарахкавками... и таку музичну ватагу высылаѣъ подъ окно мешканя солѣнизантки. Посля уложеного пляну скрипникъ одгравъ попереду „походного“ середъ гамърливого акомпаняменту; одтакъ цѣла банда скрикнула колька разовъ въ одинъ голосъ: „вівать!“ вымовляючи имя со-

лѣнизантки, и розходилась сумирно домôвъ. Такй серенады наглядавъ звычайно самъ Ипполитъ о кôльканайцять крокôвъ ôдъ банды, и они выпадали дуже ефектовно и громадили цѣлу юрбу мальчикôвъ-ремѣсникôвъ, котрй своими криками и свистами лишь побôльшували всю овацію. Такъ ставали ся именины и родины прилюдными торжествами, що дуже тѣшило и веселило низшу клясу жидôвъ...

Завдяки своѣй оборотности и рухливости Ипполитъ не то що тѣшивъ ся добрымъ бытомъ грошевымъ, але ще одержувавъ на свои именины ôдъ вдячныхъ учениць численнй дарунки, куповань и ручнои роботы, котрыми гарно прикрасивъ свою комнату. Але въ наслѣдокъ тыхъ лекцій утративъ ôнъ два роки студій. Хочь якъ щасливо пересувавъ ся черезъ всѣ заставки клясификаційнй, а таки не перекарабкавъ ся черезъ матуру — упавъ зъ кôлькохъ предметôвъ и полишивъ ся своихъ товарищѣвъ. Тôлькожь та неудача не дуже зажурила єго; перенѣсъ єѣ зъ найбôльшою байдужностю. „Мене щастє єще не минуло“ — говоривъ ôнъ до товарищѣвъ — „хочь пôзнѣйше скôнчу студія. зъ те вступлю въ житє зъ досвѣдомъ, зъ оборотливостю и ôдвагою до боротьбы зъ супротивностями, а тй прикметы въ щоденнôмъ житю цѣннѣйшй, якъ неодна наукою шкôльною набита голова“.

Такій то бувъ сей „Гипцьо“ — веселый, проворный, смѣливый. Всѣмъ подобавъ ся, бо до всѣхъ умѣвъ приговорити, до всѣхъ приблизити ся. Тому то выбравъ єго Патрикій за товариша и дорадника, и справдѣ не мôгъ собѣ лѣпшого выбрати, бо въ тôмъ вѣку мало кто бувъ такъ свѣдомый въ справахъ матримоніяльныхъ, якъ ôнъ.

Переписуючись листами кôлька разôвъ. уложили оба остаточно речинець выѣзду и плянъ спôльнои выправы. Патрикій мавъ приѣхати до Ипполита въ недѣлю Мироносець, забавити въ єго домѣ кôлька днѣвъ и ôдтакъ выбратись вспôльно на празникъ до Чекотина. Зъ ôдси доперва мала розпочатись дальша операція женихôвъ.

(Дальше буде.)

Кіевскй вôйты паны Ходики.

Статія Волод. Антоновича въ „Кіевскôй Старинѣ“

подавъ Корн. Заклиньскій.

(Конець.)

Про братôвъ Василя Ходики задержалось вже менше документôвъ. Коли Василь одержавъ добра въ земли переяславскôй, ôддавъ свою торговлю братови Федорови, що мавъ такожь значный маєтокъ. Ôнъ не бувъ такъ способный якъ Василь, однакожь не рôжнивъ ся ôдъ него нѣ честностю нѣ способами, якими доходивъ до цѣли. Будучи „райцею“, ôнъ заключавъ звязь зъ мѣйскою аристократією, а на початку XVII. столѣтя ставъ добивати ся вôйтôвства. Се не було такъ легко. Ôдъ 1592 року бувъ вôйтомъ Яцко Балика, представитель партій стародавныхъ мѣщанъ. Въ протягу 18 лѣтъ не могла єго скинути партія Ходики. Зъ кôнцемъ XVI. столѣтя до борбы кіевскихъ партій прилучивъ ся одинъ важный сподвижникъ, унія церковна. Заразъ по соборѣ берестейскôмъ владики, що приняли унію, старали ся приѣднати для неи Кіевъ, де були найважнѣйшй православнй святынѣ и де перебувавъ православный митрополитъ. Ишло о тоє, щобы заволодѣти кіевскими церквами и монастырями. Однакожь кіевске духовеньство, мирске и монастырске, не приняло уніи и не хотѣло пôдчинити ся митрополитѣ уніятови, а кіевскй мѣщане, що стояли заєдно за своимъ духовеньствомъ, не дали заволодѣти кіевскими церквами. Правительство мусѣло опертись на однôй партіи въ мѣстѣ и при єи помочи перевести задумане дѣло, и оно оперлось на кружку аристократôвъ, що були въ бôльшôй части чужинцями и готовй були для особистыхъ користей принятй всяку вѣру. Мѣжь всѣми ôдзначавъ ся райця Федоръ Ходика, що вже зъ давна выжидавъ случаю, щобы при помочи правительства збôльшити свое значенє. Ôнъ ставъ ревнымъ поборникомъ уніи и вѣрнымъ слугою правительства, не перестаючи пôдмовляти митрополита и воєводу, щобы ужили строгихъ способôвъ до переведеня уніи.

Такй крутй и насильній способы выкликували лишь незадоволенє и протестъ у цѣлои масы народу и приготовляли тую грозу, що выбуяла за сорокъ лѣтъ пôсля того. Такй люде якъ Ходика не печалились про тоє, що колись буде, они бачили нынѣшній день, не дбаючи про завтрѣшній, а чимъ бôльше було заколоту, тымъ для нихъ лѣпша пожива.

Року 1609 кіевскимъ воєводою ставъ Станиславъ Жовковскій, чоловѣкъ рѣшучій и крутый. Федоръ Ходика ôдъ разу позыскавъ єго прихильнôсть говорячи, що вôйтъ Балика и єго партія то люде злобнй и готовй до бунту. Правительство було справдѣ незадоволене зъ вôйта и магистрату, разъ для того, що урядъ мѣйскій не помагавъ правительству ôдбирати православнй церкви, по друге що магистратъ не хотѣвъ причинити ся до коштôвъ на укрѣпленє кіевского замку. Уповаючи на нового воєводу уніятске духовеньство рѣшило смѣлѣйше дѣлати. Въ Кіевѣ проживавъ офиціялъ митрополита Потѣя, Антôнъ Грековичь. Ôнъ будучи ще діякономъ, бувъ призваный на судъ духовный за соблазнь, якои допустивъ ся въ стѣнахъ монастыря. Судъ духовный бувбы єго засудивъ, однакожь Потій, бачучи єго приклонаôсть до уніи, оборонивъ єго и зробивъ своимъ офиціяломъ, поручаючи ему ôдобране православныхъ церквей и монастырѣвъ. Грековичь занявъ Выдубицкій монастырь не безъ труду, а дальше не знавъ, що почати. Коли воєводою ставъ Жовковскій, Грековичь задумавъ выступити енергично. Въ першу недѣлю посту 1610 р., коли все духовеньство правило соборну въ церквѣ св. Софіи, прибувъ тамъ Грековичь зъ посѣпаками, выгнавъ духовеньство, котре єго не хотѣло узнати, и опечатавъ церкву. Се выкликало велике обуренє межи народомъ. Вôйтъ Балика, бурмистры и прочй члены магистрата, протестували противъ того и сказали, що мѣсто не узнає власти Грековича. Вечеромъ товпы народа зôбрались коло Выдубицкого монастыря. Одинъ козакъ стрѣливъ до Грековича, такъ що сей мусѣвъ ховати ся надъ Днѣпромъ. Въ наслѣдокъ того Потѣй обвинявъ кіевске духовеньство и магистратъ, що они заохочуютъ козакôвъ до бунту.

Въ роцѣ 1613 Яцко Балика вже не живъ. Наступивъ новый выбôръ; бôльшôсть выбрала Дениса Балику, меншôсть Федора Ходику, и сего послѣдного затвердивъ воєвода. Обставины, въ якихъ находивъ ся новый вôйтъ, зовсѣмъ не були користнй; бôльшôсть райцѣвъ и бурмистрôвъ була єму противна, и весь народъ неприязный. Ходика хотѣвъ занятись построєнємъ замку, однакожь магистратъ и цехи тому супротивились. Магистратъ взявъ ся за инше дѣло; пôсля занятія софійскои церкви не стало православнымъ соборного храма, отже магистратъ рѣшивъ ся ôдновити каменну церковь Успенія, що находилась въ розвалинахъ ще ôдъ року 1452. Магистратъ, цехи, богатй мѣщане и „поспôльство“ почали складати грошѣ на тую цѣль и принялись за дѣло, такъ що за кôлька мѣсяцѣвъ (ôдъ Мая до Жовтня) церква була готова. Вôйтъ зовсѣмъ не бравъ

увести въ тôмъ народнôмъ дѣлѣ, а лишь клопотавъ ся о будову замку.

Року 1618 Жовковскій ставъ канцлеромъ, а воєводою именовано Тому Замойского, що вже бувъ не такъ завзятый, якъ єго попередникъ. Теперь за вплывомъ Сагайдачного прийшло до новыхъ выборôвъ, и выбрано вôйтомъ представителя народнои партіи Семена Мелешкевича.

Поки живъ Сагайдачный, нема чутки про Ходику, однакожь при кôнци року 1621 бачимо єго опять вôйтомъ. Ôнъ заразъ подавъ жалобу до короля на кіевскихъ мѣщанъ, що не хотятъ причинити ся до укрѣпленя замку, такожь пôднявъ на ново вопросъ ôдобраня церквей православнымъ. Однакожь се було теперь єще труднѣйше, позаякъ охоронителями православія явились самі козаки. Року 1618 въ Лютôмъ Грековичъ хотѣвъ занятн Золотоверхій Михайловскій монастырь, та єго придержали козаки и напротивъ Выдубицкого монастыря посадили пôдъ лѣдъ *„воды пити“*.

Наученый такимъ примѣромъ Ходика выжидавъ ôдновѣднои хвилѣ, щобы взяти ся за дѣло. Въ роцѣ 1624, коли въ Витебску мѣщане убили Кунцевича, а правительство выступило зъ острыми карами проти православныхъ, выдалась добра пора, заслужити ся правительству и ôдобрати церквы. На чолѣ мѣщанъ своєи партіи, зъ священикомъ Юзефовичемъ, що принявъ унію, Ходика ставъ опечатувати церкви православнѣ. Але кіевскій мѣщане надго були привязанѣ до своєи вѣры и народности, щобы убояли ся кары, яка постигла мѣщанъ въ Витебску. Ходику окружила товпа мѣщанъ и козакôвъ, и середъ докорôвъ спôймала вôйта и священика. Священикови-уніятѣ ôдрубано голову, а вôйта Федора Ходику кинено въ Днѣперъ *„воды пити“*...

Федоръ оставивъ трехъ сынôвъ: Іосифа, Ивана, Андрея; всѣ они займали значнѣ мѣсця и належали до кружка мѣйскои аристократіи, малои що до числа, але сильнои черезъ пôднору правительства. Братя Ходики були не тôлько поборниками уніи, — они старались пристати до народности пануючои, присвоити собѣ польску національнôсть. Всѣ акты, якѣ по Ходикахъ лишили ся, писанѣ по польски, навѣть пôдписи суть польскѣ. Въ р. 1631 всѣ три братя були райцями, а въ роцѣ 1637 Іосифъ Ходика бувъ вже вôйтомъ. Въ кôлька рокôвъ по єго смерти король Володиславъ IV. затвердивъ выбôръ Андрея Ходики окремою грамотою зъ тои причины, що Андрей, якъ колись и єго батько, добре заслужився королеви, крѣпко стоячи противъ бунтôвъ козацкихъ. Ôдтакъ поручивъ єму король: *„бунтовникамъ и шкодливымъ замишкомъ вчасно забѣгати и непослушныхъ въ войтовскомъ присуду водлъ права карати“*. Инструкцію тую вѣрно сповнявъ Андрей Ходика ажь до року 1648, переслѣдуючи всѣхъ пôдозрѣныхъ о звязь зъ козаками и караючи всѣхъ мѣщанъ, що не хотѣли єму корити ся.

Коли почалось повстане, Кіяне заявляли що разъ голоснѣйше свою прихильнôсть до козакôвъ. Вôйтъ Андрей мусѣвъ навѣть ховати ся передъ мѣщанами, а зъ початкомъ року 1649 ôнъ зрѣкъ ся вôйтôвства, а вôйтомъ ставъ представитель народнои партіи Богданъ Сомковичь. Колижь въ роцѣ 1651 по битвѣ берестецкôй Радзивилъ занявъ Кіевъ, Андрей Ходика заразъ поспѣшивъ туды, щобы розпочати слѣдство противъ всѣхъ, що велѣли єму зрѣкати ся вôйтôвства, однакожь по ôдходѣ польского войска мусѣвъ Ходика зновъ выносити ся зъ мѣста, и вже бôльше про него не находимо звѣстки. Въ загалѣ по роцѣ 1651 межи кіевскими мѣщанами имени Ходикôвъ вже не стрѣчаємо.

Споминки зъ побыту въ Босніи въ рокахъ 1879 — 1882.

(*Написавъ Михаилъ Надзбручанинъ.*)

I. Зъ Кошиць до Сараєва.

Въ Вересню 1879 року поразила мене несподѣвано вѣсть, що маю удатися до Босніи — до краю допер:а ôдъ року занятого нашими войсками, о котрôмъ на мадярщинѣ, по часописяхъ и въ приватныхъ розговорахъ, якъ найгôршій и найчорнѣйшій представленя пановали, особливожь въ тôмъ мѣсяци, где окуповано гдеякій мѣстця въ Новобазарскôмъ. Тіи представленя, якъ и пересадній объявы жалю зъ поводу моєго выѣзду — (объявы навѣть изъ стороны людей, що всякій неприемности житя зимнѣйше браги повинній) — мене зовсѣмъ не стревожили. Навѣть близшій знакомій дивовались спокоєви, зъ якимъ я вѣсть о своєй поѣздцѣ въ Боснію прійнявъ.

Въ короткôмъ часѣ выѣхавъ я зъ Кошиць, въ самую пôвночь, въ дорогу. Желѣзница вела неустанно безкрає и нудною рôвниною угорскою при непріємныхъ частыхъ кôлькагодинныхъ вычѣкуваняхъ на надходячій поѣздъ по гдекотрыхъ дворцяхъ. За добу, слѣдуючои пôвночи, наспѣвъ я до Сегедину, другого по Буданештѣ мѣста угорского. Було то доперва въ кôлька мѣсяцѣвъ по затопленю мѣста рѣкою Тисою. Такъ потреба ôдпочинку, якъ и цѣкавôсть приглянутись жертвѣ сильного елементу водного, спонукала мене затриматись одинъ день въ Сегединѣ. Уливный дощь не спріявъ вправдѣ розглядуваню знищеного мѣста, але не повстримавъ мене дотерти и до найдальшихъ улиць, до котрыхъ прійти еще було можна, и зъ горы дивитись на розрушеня тôлькохъ домôвъ и ексистенцій. Розкраченѣ дахи покрывали руины домôвъ пôдъ собою, бо лишь мурованѣ и бôльшій домы уцѣлѣли. Въ готелю, куды я заѣхавъ, мѣстивъ властитель множество нещасливцѣвъ и, якъ росказувавъ, ôдъ того часу не було вôльно и граги музицѣ въ мѣстѣ, щобы не разити загального смутку.

Хотя вже кôлька мѣсяцѣвъ минуло ôдъ затопленя Сегедину, всежь въ декотрыхъ мѣстцяхъ, далеко вздовжь и вширъ, стояли поля залляній водою, а середъ нихъ выстававъ насыпъ желѣзничій (съ стовпами телеграфичными) якобы довга гребля. Въ часѣ повени ѣздили милями паровцѣ по поляхъ. Бездомна людность розтаборила ся недалеко мѣста и вже зъ початкомъ осени зимна температура много ѣй докучала. Ночами можна було много огнѣвъ розложеныхъ видѣти, такъ що въ далекôмъ освѣтленю представляли ся шатра людей якбы военный таборъ, обезпеченый ôдъ Тисы великимъ насыпомъ и обмурованемъ берега. Було вже тогды много будôвлей хорошихъ зъ каменя, котрій контрастовали зъ прочою деревляною и глинястою руиною. Зъ складокъ до 3 миліоны выносячихъ взносили ся вже гдеякій новій прекрасній будôвлѣ.

Виноградъ въ Сегединѣ дуже дешевый и добрый. Людъ коренно мадярскій, рослый, поважный. Кавярнѣ оказалій на ладъ вѣденьскій, але не Мадяры суть ихъ предпріемцями. Болота непроходимій по повени, а при падаючôмъ дощи еще бôльше розквашенѣ, не дозволили менѣ близше придивити ся великому елементарному знищеню, котре и въ тôмъ еще проявляло ся, що коли гдеинде цѣла природа въ повнôй зелени красовала ся, тутъ плянтаціи и дерева придорожній, водою навальною ушкодженѣ, безъ листя середъ лѣта стояли, якбы брали участь въ загальнôмъ смутку.

Недовго мôгъ я забавити въ Сегединѣ, бо треба було спѣшити на мѣстце свого призначеня до Сараєва, котре доперва мѣсяць передъ моимъ приѣздомъ въ найкрасшôй и

найбогатшôй своєй части выгорѣло. Изъ Сегедина ишла дорога до мѣсточка Брооду надъ Савою. Надъ 20 годинъ тревала подорожь желѣзницею. Уваги достойнымъ бувъ перевôзъ паровый на Дунаю въ Гомбошь. Въ тôй стаціи нема черезъ Дунай мосту, лишь цѣлый поѣздъ желѣзничій въѣзджає по шинахъ на поронъ, єдиный въ цѣлôй Австріи. Двома паровыми машинами, по бокахъ порона приставлеными, управляє ся поронъ въ рухъ, и поѣздъ цѣлый стоячи на поронѣ перевозитъ ся на другу сторону. Коли шины порону пристанутъ добре до шинъ на другôмъ березѣ, выѣзджає поѣздъ зъ порона и продовжає дальшу ѣзду за 6 регомъ.

За Дунаємъ вже Славонія. Народъ тутъ кроатскій. Желѣзница зъ стаціи Даля до Брооду доперва була въ будовѣ, дворцѣвъ єще не було. Ѣзда на невыкôнченôй желѣзници неимовѣрно повôльна изъ безконечными перестанками. Цѣлковитый неурожай про посуху не представлявъ землѣ въ краснôмъ образѣ; невеличка кукуруза, въ великôмъ множествѣ тутъ управлювана, и розпуклины на насовискахъ, сподѣянй посухою, сумно вліяли на проѣзжого. Культура землѣ нѣ въ чôмъ не выдавалась менѣ лѣпшою, якъ у насъ въ Галичинѣ...

Пôзно въ ночи станувъ я въ Броодѣ, малôмъ мѣсточку надъ Савою. Черезъ тоє мѣсто ишла головна сила войска, а за нимъ всѣ военнй потребы — рухъ проте великій, и желѣзницею и паровцями по Савѣ, що плыве тутъ маєстатично. Мôстъ желѣзный зведеный черезъ Саву ледви ино передъ кôлькома мѣсяцями, єсть великаньскимъ дѣломъ, гордостею всѣхъ жителѣвъ Брооду. Єго можь хиба рôвнати зъ мостомъ на Дунаю коло Вѣдня; теперь муруютъ пôдъ нимъ филяры зъ камѣня, мѣсто дотеперѣшнихъ деревляныхъ.

За Савою виднѣє ся вже боснійскій Броодъ. Селяне, що переходятъ зъ Босніи до Славоньского Брооду, сильно рôжнятъ ся одежеюôдъ люду славоньского и даютъ нѣяко поняте о новыхъ зовсѣмъ ôдмѣнныхъ ôдношеняхъ краю и людей въ Босніи. Сама Боснія зъ Брооду зеленѣє ся мовь рôвнина заросла корчами — самъ Броодъ не має єще повного характеру боснійского мѣсточка, котрй всѣ суть якбы типовй. Много домикôвъ на нашь способъ будованыхъ и посередъ нихъ одинъ тай то не дуже оказалый минаретъ на джаміи магометаньскôй (вежа на святыни) не можутъ надати пятна чисто орієнтального сему мѣсту. Не безъ певного зворушеня переѣздивъ я черезъ мôстъ надъ Савою и ставъ уже на земли боснійскôй, где бôльше якъ пôвтретя року житя приходилось менѣ перебути межи народомъ спорôдненымъ зъ моимъ, але далеко ôдъ моєи родины и знакомыхъ...

Въ Броодѣ кôнчигъ ся звычайна желѣзница и починає ся желѣзница „вузкоторна“, наглою потребою вызвана, на-скоро збудована и лишь до перевоженя тягарôвъ призначена; зъ нужды уживаютъ єи и до перевозу особъ. Кто тою желѣзницею ѣхавъ року 1879, и по вѣкъ своєи ѣзды не забуде. Тогдышній станъ желѣзницѣ належитъ уже до исторіи и може не буде ôдъ рѣчи, короткимъ описомъ єѣ увѣковѣчнити. Выставмо собѣ желѣзницю безъ двôрцѣвъ (такими були хиба будки зъ дощокъ збитй); мѣсто вагонôвъ 3-ои кляси були вôзки, котрыми пѣсокъ або шутеръ перевозятъ, а вагоны другои клясы мали вправдѣ дахъ зъ дощокъ, але стѣны були лишь до половины зъ дощокъ, а верхомъ зъ полотна. Лавки вузкй не давали добре усѣсти, а оперти ся зовсѣмъ не можна було зъ боязни, щобы не выпасти. Дымъ зъ льокомотивы, маючій вôльный приступъ, выѣдавъ очи, а щасливый бувъ єще той, що саджу зъ легкихъ мôгъ бодай за кôлька день выплюнути. До того ôдъѣздъ ранный о 4-ôй годинѣ при сильнôй мрацѣ дôймавъ дуже сильно. Теперь вже тамъ инакше ся ѣде, а єще лучше буде въ осени 1882 року, коли желѣзница выбудована буде ôдъ рѣки Савы ажь до головного мѣста краю, Сараєва, и коли за одинъ день тамже заѣхати буде можна.

Про частй выливы Савы домы на рôвнинѣ суть на паляхъ будованй, и першу нôчь переспавъ я, чи лучше перестраждавъ въ такôмъ домѣ, бо щуры заєдно добирали ся до моихъ рѣчей и не позволили уснути. Про густу мраку годѣ було заспокоити цѣкавôсть и придивити ся новôй краинѣ. По двохъ годинахъ ѣзды зарисовало ся на горбку бôльше мѣсточко и появили ся три стрункй бѣлй вежочки (минареты) могаметаньскихъ святынь понадъ многй домы. Посившись лихою кавою пустились мы въ дальшу дорогу черезъ горбы до 180 метрôвъ высокй неустанно въ гору, и безпрорывными ужевинами - выкрутасами добрались мы до стаціи „Ганъ-Маріца“, а зъ ôдтамъ въ прекрасну долину рѣки Босны, ôдъ котрои и край и желѣзница свои имена маютъ. Тутъ вже мôгъ я въ перве видѣти поединчй домы и обôйстя — все дуже нужденне. Домики зъ дощокъ збитй, або зъ хворосту плетенй, покритй суть дошками або бадылємъ и папоротею, котра въ великôмъ множествѣ тутъ росте — щось подôбного, якъ на Подôлю накрываютъ стожки. Видѣвъ я въ первый разъ тамошнй жѣнки и дѣвчата, все або зъ куделею, або зъ роботою шкарпитокъ въ рукахъ, и то чи въ дорозѣ, чи при пашеню овець або рогатои худобы.

Въ $4^1/_2$ годинъ ôдъ Броду вѣздитъ ся въ долину рѣки Босны передъ мѣсточкомъ Котерско. Горы творятъ ту бôльше котлинъ (якъ коло Которска, Добоя, Магляя, Женча, Зеніци); гдекуды стиснувши рѣку зъ обохъ сторонъ ледви зôставляютъ мѣстця для желѣзницѣ по однôй, а для гостинця краєвого зъ другои стороны, творячи тѣснй вывозы. Такъ иде желѣзница побôчь Босны ажь въ Сараєвско Поле, рôвнину на 4 квадратовй милѣ велику. Добой, Магляй, Женче и Врандукъ положенй здовжь желѣзницѣ, котра тогды въ Зеніци кôнчила ся. Всюды бачивъ я одноповерхнй, або приземнй домики, зъ хворосту плетенй и глиною накиданй, або зъ сырыхъ цеголъ мурованй, дуже часто зъ камѣннымъ пôдмурованємъ, котре становитъ магазинъ. Домы покритй дошками счорнѣлыми, бо нема въ нихъ комынôвъ, а поôдпаданый тынкъ вказує часто на сырй понадлупованй цеглы, черезъ котрй продуває вѣтеръ. Дуже часто єсть поверхъ ширшій, якъ спôдъ дому. Окна Магометанъ можна по тôмъ пôзнати, що маютъ решѣтки (краты) деревянй, часомъ рôжноцвѣтно помалёванй и до трехъ четвертей высокости окна сягаючй, щобы нѣкто не заглядавъ въ окна гарему. Въ окнахъ христіяньскихъ домôвъ суть звычайно решѣтки деревянй. По найбôльшôй части окна по мѣстахъ маютъ шклянй шибы, але многй домы, особливо по селахъ, суть тôлько паперами заклеєнй. Такимъ дѣломъ Боснія зъуживає дуже много паперу, зъ чого очевидно зовсѣмъ заключати не можна на якій небудь высшій станъ просвѣты въ тыхъ сторонахъ. Згаданй домы, єслибъ тôлько були добре утримованй и побѣлованй, не выглядалибы такъ дуже зле, тôлькожь они, особливо магометаньскй домы (вынявши кôлька богатшихъ), не видѣли, ôдколи стоятъ, старанноі руки газдынѣ, щобы ихъ бодай пôдъ бôльшй свята пôдлѣплювала. Такій дôмъ стоитъ, опадає, розрушує ся — єго нѣкто зъ надвору не поправляє, а здаєсь и зъ середины нѣ, хотяй докладно того твердити не могу, бо за часъ моєго пôвтретя-рôчного побыту я не бувъ въ турецкôмъ домѣ нѣколи и не мôгъ бути про магометаньскй звычаѣ. Домы боснійскихъ мѣсточокъ выглядаютъ зъ близька полупанй, порозвалюванй, загально некрасно — за те мѣсточко зъ далека, особливо лѣтною порою, посередъ цвѣтôвъ и зелени, ôдбиває дуже

хорошо. Характеристичною цѣхою боснійскихъ домôвъ єсть єще и тое, що нема въ нихъ помешкань въ нашôмъ пониманю, а если и єсть бôльше покоѣвъ, то муситъ бути до кождого особный вхôдъ. Того звычаю тримаютъ ся и христіяне въ своихъ будовахъ.

Мѣсточка Добой и Магляй маютъ єще для проѣзжого видній кастелѣ, въ бôльшôй части руины на скалахъ выскокуючихъ зъ гôръ, и около тыхъ кастелѣвъ и поза ними групуютъ ся домы и домики на стоку гôръ.

Женче и Зеніца лежатъ на рôвнинѣ. У Магляю межи 5-ма джаміями заслугуе на увагу одна зъ тесового каменя збудована, досыть обширна, котру оглядавъ я въ серединѣ. Передъ Зеніцою, на годину ѣзды желѣзницею, въ провалѣ, якій творятъ горы здовжь Босны, лежитъ на однôй скалѣ твердыня Врандукъ; она спиняє перехôдъ долиною въ серце Босніи, въ Сараєво. Понôдъ твердыню веде теперь тунель Францъ Іосифа; єсть тамъ тôлько гостинець звычайный. Въ ночи о 9-ôй годинѣ заѣхавъ я до Зеніци середъ дощу. До нынѣ не знаю, що то за честна душа, що тамъ зъ лятарнею стала и запровадила мене на почту, щобы собѣ вже на завтрѣшный день купити билетъ почтовый. Незнакомый попровадивъ мене зъ почты до готелю „Австрія“, где мôгъ я потравкою зъ курки свôй голодъ заспокоити, а потôмъ на нôчлѣгъ, где я лишь хвилинку дрѣмавъ, бо передъ третою годиною рано треба вже було вставати, щобъ не заспати почты.

Дощь бувъ переставъ. Зъ Зеніци ѣхавъ я на возѣ отвертôмъ, але выгôднôмъ. Дорога вела долинкою. Середъ нôчнои поры чути лишь було шумъ водъ гôрскихъ, возбраныхъ по дощи — ажь на горѣ Ветреніци засіявъ день погôдный. Видъ на горы, зъ всѣхъ сторонъ єще трохи мракою обвитій и всходячимъ сонцемъ освѣченій, бувъ одинъ зъ найкрасшихъ, якій менѣ бачити лучало ся. Погода спріяла ѣздѣ. День бувъ теплый, порохомъ не курило, — ѣзда изъ Сеніци до Сараєва тревала одинъ день. Въѣхавши въ долину рѣки Ляшвы и єи притока, минули мы мѣсточко Бузовачу, а пôзнѣйше Киселякъ, славный своєю кислою водою и закладомъ купельнымъ, котрій теперѣшне правительство краєве пôднести хоче черезъ выбудованє „Kurhaus-у“. Туды высылаютъ теперь реконвалесцентôвъ-воякôвъ.

Єще одна стація, Блажуй, а зъ ôдтамъ вже видно Сараєво, стиснене межи горы зъ пôвнôчнои и полудневои стороны, а затарасоване зъ восточнои; зъ одного лишь заходу може єще мѣсто розвивати ся. Верхомъ видно сивѣючій каменемъ и скалами горы, а долиною горы зеленій, — въ садахъ крыє ся Сараєво. Много видно минаретôвъ бѣлыхъ при 99 джаміяхъ — се знакъ, що єсмо на востоцѣ магометанскôмъ. Саме мѣсто передъ мѣсяцемъ выгорѣло. Найкрасшій домы и склепы зъ товарами спопелѣли, але нарѣканя зъ устъ Магометанъ не почуєшь — они зъ резигнаціею фаталистичною пріймили и зносили своє нещастє.

Такъ станувъ я у цѣли призначеной. Зовсѣмъ новій ôдношеня мене окружили, я доперва ставъ имъ приглядати ся и бажавъ ихъ зрозумѣти. Що я спостерѣгъ, и якъ що зрозумѣвъ, хочу описати въ „Зорі“ на незабудь для себе, а если кого то интересуе, и для другихъ.

(Дальше буде.)

ВСЯЧИНА.

Исторія тютюну.

Отчиною тютюну єсть Америка. Ôдкрывши тую часть свѣта, Колюмбъ и єго товаришѣ бачили зъ удивленемъ, що Индіяне выпускали носомъ и губами дымъ. Они (Индіяне) обвивали кукурузянымъ листомъ якесь сухе зѣлє, запаляли єго ôдтакъ на однôмъ кôнци, а другимъ кôнцемъ втягали дымъ въ себе. Звигокъ той звали они „табако“, а зѣлє „когаба“. Зелене листє когабы було для нихъ святе и служило яко чудотворне зѣлє проти всѣмъ слабостямъ и болямъ. „То подарокъ Великого Духа, котрый, якъ всѣ добрій духи, любитъ дуже курити.“

Коли Испанцѣ завоювали Мехико, бувъ тютюнъ загально тамъ знаный и уживаный. Мешканцѣ набивали въ тростину краяне зѣлє, до котрого листє зъ рожь або благовонну живицю примѣшували. Тростины були примитивными люльками и Мехикане украшали ихъ то рѣзьбою, то золотыми оздобами, то малёвиломъ. Найрадше курили Мехиканцѣ по обѣдѣ. Та не лишь до куреня, але уживали тютюну ще до нюханя и жваня. Дуже скоро научились Испанцѣ ôдъ нихъ курити и стали тое „вынайденє“ мѣжь своими земляками на родинѣ ширити. Зъ початку саджено тютюнъ въ Испаніи лишь для украшеня огородôвъ, або яко лѣкарство. Зелене листє, або выдушеный зъ него сокъ, уживано на бôль головы, жолудка и зубôвъ, и тютюнъ набувъ вскорѣ такои славы, що тогдашній лѣкарѣ уважали єго универсальнымъ средствомъ противъ всѣхъ слабостей.

Черезъ Испанію познакомилась и Франція въ другôй половинѣ 16 вѣку зъ тютюномъ, и въ Франціи стали єго такожь яко лѣкарство уживати. Король Францъ II заживавъ дуже богато табаки противъ великого болю головы, а французке духовенство заживало табаку „яко средство противъ любови“.

Слава тютюну, яко чудотворного зѣля, розôйшлась скоро по цѣлôмъ свѣтѣ. Въ протягу 17-ого столѣтя дôставъ ся тютюнъ до Италіи, Швайцаріи и Нѣмеччины. Именно духовенство пропагувало ревно управу тои ростины. До Риму принѣсъ насѣнє тютюну папскій нунцій зъ Лизбоны, але зъ ôдси выйшли перший непріязній кроки противъ тютюну, и вскорѣ розпочалась зъ Риму завзята борба о знищенє того зѣля. Папа Урбанъ VIII зауважавъ зъ непокоемъ, якъ свѣтскій и духовній особы пôдчасъ службы божои табаку заживали и наложивъ въ роцѣ 1624 на всѣхъ, що заживаютъ табаку, клятву церковну. Въ Испаніи заострено кары за уживанє тютюну ажь до жестокости. И такъ замуровано живцемъ, въ славнôмъ ôдпустовôмъ мѣсци Санъ-Яго-ди-Компостелля, пять монахôвъ за тое, що курили въ ночи на хорѣ. Але навѣть въ борбѣ зъ Римомъ одержавъ тютюнъ побѣду. Папа Венедиктъ XIII, пристрастный заживатель табаки, позволивъ въ роцѣ 1724 на уживанє табаки и тютюну.

И свѣтска власть боролась противъ тютюнови, та такожь безъ успѣху. Даремно писавъ англійскій король Яковъ I учену, велику розправу, щобы доказати, що куренє муситъ кождого въ пекло завести. Университетъ Оксфордскій державъ публичній диспуты противъ куреня; въ Франціи можь було лишь за рецептою дôстати въ антикахъ тютюну; въ Щвеціи була за часôвъ Густава Адольфа наложена публична покута церковна за куренє тютюну; въ Россіи бито въ роцѣ 1634 за куренє кнутомъ и ôдрѣзовано носы, а жестокій султанъ Муратъ IV ходивъ ночами по Царгородѣ и кого при куреню тютюну выловивъ, того сейчасъ смертею каравъ. Въ Перзіи ôдрубувано жовнѣрамъ, що курили, руки и ноги. И у Магометанъ було духовеньство завзятымъ ворогомъ тютюну, тôлькожь всѣ средства противъ ширеню ся тогожь, оказались безъуспѣшній. Кождого року появлялись тысячи новыхъ прихильникôвъ тютюну, котрій єго то курили, то жвали, то яко табаку заживали.

Скоро правительства пересвѣдчились, що уживанє тютюну не дасть ся выкоренити, змѣнили зовсѣмъ своє поступованє. Найперше впало Венеціянамъ на гадку, що на тютюнъ можь бы податокъ наложити. Вже въ роцѣ 1657 огласили они фабрикацію табаки и торговлю тютюномъ монополемъ державнымъ и пустили єго въ аренду. Заразъ въ першихъ рокахъ плачено за ту аренду до 50.000 дукатôвъ. Вскорѣ пôшли за тымъ прикладомъ и другій правительства. Въ Франціи запровадивъ министеръ Кольбертъ въ роцѣ 1674 монополь тютюну, зъ чого заразъ въ першôмъ роцѣ було чистого доходу $^1/_2$ миліона лирôвъ, а въ роцѣ 1787 вже 29 міліонôвъ.

До Нѣмеччины занесли тютюнъ въ роцѣ 1620 англійскій наемній жовнѣры короля ческого и палятина реньского Фридриха. Найбôльшими єго покровителями були тутъ, рôвно якъ и въ Голяндіи, лѣкарѣ. Одинъ зъ нихъ написавъ бувъ

трактатъ, де мѣжь похвалами на тютюнъ такъ говоритъ: „Кто студіямъ ôддає ся, муситъ куренемъ оживити духа.“ Найбôльше розширилось куренє тютюну на дворѣ бранденбурскôмъ, а такъ зване „Tabakscollegium“ короля Фридриха Вильгельма есть певно кождому знане. Фридрихъ Великій заживавъ, якъ вѣдомо, пристрастно табаку. Гете и Лессингъ однакожь бридились тютюномъ, за то заживавъ Шиллеръ дуже много табаки.

При кôнци 17-ого столѣтя стали въ Нѣмеччинѣ управляти тютюнъ, зъ початку въ полудневôй Нѣмеччинѣ, а коли Французы опустошили Палятинатъ, почала управу тютюну и въ пôвнôчнôй Нѣмеччинѣ чимъ разъ бôльше ширитись. Въ слѣдъ за управою тютюну пшло закладане фабрикъ. Въ роцѣ 1677 заложено въ Севиллѣ велику фабрику табаки, що продуковала славну єще до нынѣ „*спаніольку*“. Италіяньскій фабрики продукували славный рôдъ табаки „Rappée; въ Нѣмеччинѣ и австрійскихъ краяхъ повстали фабрики такій доперва въ 18 ôмъ вѣку. Въ протягу 50-и лѣтъ стала ся продукція табаки и табакерокъ, тютюну и фаёкъ, важнымъ и знатнымъ предметомъ торговлѣ и набирала зъ кождымъ рокомъ бôльшихъ розмѣрôвъ.

Въ нашихъ часахъ осягнула продукція тютюну справдѣ великаньскій розмѣры. Пôвнôчна Америка продукує рôчно $3^1/_2$ миліонôвъ сотнарôвъ тютюну; островъ Куба 610.000, Бразилія 300.000, Всхôдній Индіи 150.000, Австрія 100.000, Голяндія 85.000, Италія 93.000, Россія 180.000, Нѣмеччина 1,100.000 сотнарôвъ. Продукція всего тютюну (на цѣлôмъ свѣтѣ) выноситъ рôчно 13 миліонôвъ сотнарôвъ. Въ Россіи, Англіи и Франціи припадає на кожду голову 1 фунтъ, въ Италіи $1^1/_2$, на островѣ Куба $2^1/_4$, въ Австріи $2^1/_2$, въ пôвнôчній Америцѣ и Нѣмеччинѣ 3, въ Белгіи 5, а въ Голяндіи 6 фунтôвъ тютюну.— До половины нашого столѣтя були майже загально лишь люльки въ уживаню; новѣйшими часами вôйшли въ моду цигара и двѣ третихъ частей продукованого тютюну продаєсь теперь въ формѣ цигаръ. Найлучшій цигара, такъ що до смаку якъ и запаху, суть гаванны, котрій на островѣ Куба, близь города Гаванна, продукуютъ. Европейскій фабрики имитуютъ гаванны въ той способôбъ, що кожда фабрика пôсля своєи рецепты выробляє собѣ мѣшанину-поливку зъ ялôвця, розинкôвъ, коры каскарилёвои, вина, коняку и прочихъ субстанцій, котрою ôдтакъ цигара намочуютъ. Правдивій гаванны роблятъ ся въ слѣдуючій способôбъ: Досвѣлій листя складаютъ осторожно на купу, где подôбно якъ въ мокрôмъ сѣнѣ, розвиваєсь горячо. По якôмсь часѣ просушуютъ тій листя, очищаютъ ихъ и складаютъ въ бочки, де они 8 до 9 мѣсяцѣвъ лежатъ. Ôдтакъ сушатъ ихъ ще разъ въ некрытыхъ загородахъ, скрапляютъ чистою водою и звиваютъ листя въ цигара. Перша сорта коштуе дуже дорого. Въ Гаваннѣ самôй треба за 1.000 цигаръ 800 до 850 зр. заплатити, а въ Нѣмеччинѣ стоитъ вже кожде цигаро $1^1/_2$ зр. Комисія тютюнова обчислила, що въ Нѣмеччинѣ самôй выдаютъ рôчно за тютюнъ 312 миліонôвъ марокъ (160 мил. зр.); зъ того видко, якъ великои ваги набравъ монополь тютюну, и тому не диво, що въ нашихъ часахъ Бисмаркъ такъ завзяту борбу въ парляментѣ нѣмецкôмъ о той монополь веде. Тютюнъ ставъ въ протягу трехъ вѣкôвъ силою всемирною. Ôдъ студеныхъ обшарôвъ высокои пôвночи ажь до буйныхъ краёвъ тропичныхъ, въ цивилизованыхъ и дикихъ краяхъ, такъ самотный ученый якъ и свѣтовый непосидющій торговельникъ, такъ бѣдный зарôбникъ якъ и богатый банкиръ — всюды, въ хатѣ и въ палатѣ, клонятъ ся тому новому всемирному владѣльцеви....

Женщина въ индійской поезіи.

Мѣжь найкрасшій епизоды великои индійскои епопеи „*Магабарата*“, належитъ епизодъ „Наль и Дамаянти“, переведеный кôлька разôвъ на языкъ нѣмецкій, а поетомъ Жуковскимъ на языкъ россійскій. Епизодъ той малює пречудными красками вѣрнôсть брачного житя и представляє моральный идеалъ индійскои женщины, къ котрому кожда женщина пôсля науки брамінôвъ повинна стремити. Єсть то скромна, безъусловно мужеви ôддана жѣнка, котру нѣякій удары судьбы не були въ силѣ ôдвести ôдъ єи обовязку. Цѣлый епизодъ оповѣдає безъустанну борбу Дамаянти зъ духомъ злого, котрый ôдобравъ ѣй на-довго мужа Наля. Поема начинаєсь характеристикою тыхъ двохъ головныхъ особôбъ. Наль то добрый царь, прекрасного тѣла и благороднои души. Ôнъ має лишь одну ваду: любитъ играти пристрастно въ кôстки. Дамаянти, то образъ совершенности тѣлеснои и моральнои. Коли Дамаянти пôдросла, скликавъ отець єи, царь Бима, зъ всѣхъ сторонъ Индіи женихôвъ для своєи дочки, и кождый спѣшивъ добути того скарбу; навѣть боги: Индра (воздухъ), Агни (огонь), Варуна (вода) и Ямо (земля) являютъ ся яко женихи. Але Дамаянти ôддала вже давно серце своє Налю. Боги не противлятъ ся тому и Дамаянти дѣйстно злучила ся зъ Налёмъ. Одинъ лишь злый духъ, Кали, позавидувавъ щастю Наля; ôнъ самъ хотѣвъ посватати красавицю. Зъ мести поселяєсь ôнъ въ серце Наля и розбуджує въ нѣмъ страсть до игры въ кôстки. Наль прогрыває все царство до свого молодшого брата и утративши все, опускає край въ товариствѣ вѣрнои жены. Всю нужду зноситъ Наль терпеливо, яко заслужену кару за свôй грѣхъ, але терпѣня невинноі жены не годенъ ôнъ знести. Ôнъ рѣшаєсь наконецъ утечи ôдъ неи, щобы вернути ѣй свободу и подати ѣй можливôсть вернути назадъ до ôтця. Коли Дамаянти заснула Наль, въ лѣсѣ скрыває ся ôдъ неи и лишає єѣ саму. Дамаянти пробуджуєсь и починає кликати мужа, та въ кôнци переcвѣдчаєсь, що мужь єѣ покинувъ и полишивъ на волю судьбы. Она, покôрна и ôддана ему тѣломъ и душею, не нарѣкає на мужа, лишь проклинає злого духа, що розбивъ ихъ щастє. Довго ходила Дамаянти по лѣсахъ и пустыняхъ, и не хотѣла вертати къ ôтцю, поки мужа не ôднайде. Много вытерпѣла она нужды и горя, та нѣ разу не змѣнила свого рѣшеня. Наконецъ умилосердилась судьба надъ нею. Єѣ подыбавъ одинъ брамінъ и завезъ на силу до ôтця. Але и теперь серце єи не могло успокоитись—она все думала лишь о мужу и старалась всѣми силами вшасти на его слѣдъ. Наконецъ прійшла ѣй щаслива гадка, оголосити, що она зновъ хоче ôддатись и що призыває новыхъ женихôвъ. Мѣжь женихами прибувъ и царь Ритупернъ, у котрого до сеи поры скрывавъ ся Наль яко придворный вôзникъ. И Наль приѣхавъ зъ нимъ, но нѣкто єго не пôзнавъ. Тôлько передъ серцемъ жены не мôгъ ôнъ укрытись, а переcвѣдчившись о вѣрности своеи Дамаянти, принявъ за помочею богинѣ зновъ свôй прежный, красный видъ и назадъ злучивъ ся зъ женою. Оставало теперь Налю заволодѣти назадъ своимъ царствомъ. Зъ вдячности за те, що Наль выучивъ Ритупернa красно кôньми поводити, ôдкрывъ Ритупернъ Налёви тайну, якъ можь за кождымъ разомъ въ кôстки выграти. Забезпечившись такимъ способомъ, вернувъ Наль назадъ въ своє царство и предложивъ братови нову игру въ кôстки. Въ закладъ поставивъ Наль вѣрну свою жену, а брагъ єго все царство. Наль выгравъ и ставъ зновъ могучимъ царемъ и щасливымъ мужемъ, и ôдъ того часу нѣщо вже єго щастя не заколотило.

На розкопахъ пôдъ Галичемъ.

Було се вô второкъ по Зеленыхъ святахъ. Хорошій погôдливый день засіявъ повною весняною красотою та немало звеселивъ наше товариство, що зъѣхало ся було нарокомъ, щобы звидѣти розкопы пôдъ Галичемъ, на поляхъ Залукôвскихъ, веденій вже ôдъ кôлькохъ тыжднѣвъ предприємчивымъ от. Львомъ Лаврецкимъ. Пôсля полудня выбрались мы въ недалеку дорогу изъ села Вихторова, що становило колись-то передмѣстє княжого города, а нынѣ ôддалене ôдъ мѣсточка Галича о добру годину ѣзды.

Дорога вела камѣннымъ гостинцемъ по невеликôй долинѣ рѣчки Луквы, котра котитъ свои мѣлкій струѣ по камѣннôмъ днѣ вздовжь стрômкого пасма гôръ, переплыває села Пôдгородє и Крылосъ, та впадає ôдтакъ межи Залуквою а Галичемъ до Днѣстра. По годинноі ѣздѣ пристановились мы въ селѣ Залуквѣ, щобы розвѣдатись близше за мѣсце розкопôвъ.

— Газдыне — спытали мы однои жѣнки — чи знаєте, де ôдкопує вашъ панъ-отецъ старинну церковь св. Спаса, та куда бы намъ дальше ѣхати?

— Знаю, ôдказала. Ôдкопы дѣютъ ся на поли Ижевѣ (Єзовъ); тамъ громадно бѣжутъ нашій хлопцѣ и дѣвчата,

та помагаютъ въ роботѣ то рыскалемъ то тачками. Ѣдьте онъ-тымъ гостинцемъ блудницкимъ, а на самôй горѣ звернете пôльною дорогою на праву руку та тамъ вже побачите тоє мѣсце.

Гостинець блудницкій взноситъ ся повôльно и довго, на-вскоси по пологôмъ стоку вышины Залуковскои; можна бы нимъ ѣхати навѣть хуткою ѣздою, колибы не спинявъ грубый рѣнякъ, що густо розсыпавъ ся по дорозѣ. По обохъ сторонахъ гостинця засаджени рѣдко дерева, а за ними розтягаютъ ся дорôднымъ збôжемъ засѣяни нивы, котри довгими филями пôдносятъ ся до самого верху вышины. На найвысшôмъ мѣсци тои вышины стоитъ дорогосказъ, де гостинець блудницкій выпускае праворучь вузку польну дорôжку, а самъ спускае ся заразъ досыть стрômкимъ и глубокимъ выгономъ въ долину Лôмницѣ. Зупинивши ся тутъ побачили мы по правôй руцѣ, о сто до двѣста крокôвъ ôдъ гостинця, велику полотняну плахту, розпяту на патыкахъ въ родѣ шатра, а побôчь неи численну громадку рухливыхъ парôбкôвъ и дѣвчатъ. На той видъ въ жилахъ нашихъ заграла живѣйше кровь, нетерпячка огорнула нашу грудь, и мы не держачись пôльнои дорôжки перейшли навпростець черезъ нивы до розкопôвъ.

Яка жь мила несподѣванка стрѣнула насъ тутъ на самôмъ входѣ! Пôдъ шатромъ, на вузкôй лавцѣ, сидѣвъ нашь многозаслуженый историкъ проф. дръ Шараневичь, та розмовляючи зъ от. Лаврецкимъ блескучимъ окомъ поглядавъ на пильне поранє охочихъ роботниковъ. На лици єго яснѣла радôсть и перебивало ся те высоке внутрѣшне вдоволене, якимъ нагородити може лишень побѣда, здобута по довголѣтныхъ дослѣдахъ посередъ сумлѣнныхъ и неустаючихъ трудôвъ, надъ своими противниками. И справдѣ свѣтла то побѣда! Ôдкопанй фундаменты се тріюмфъ єго дослѣдôвъ, котрыми розвѣявъ теорію своихъ соперникôвъ, а утвердивъ свою гипотезу що до положеня старинного города Галича, поставлену такъ ясно и рѣшучо въ першôмъ рочнику „Зорѣ“.

Несподѣвана стрѣча зъ ученымъ професоромъ була для насъ тымъ милѣйша, що мы сподѣвались почути зъ устъ єго не одну цѣкаву новину, не одинъ цѣкавый росказъ. И мы не обманули ся въ своѣмъ ожиданю. Дръ Шараневичь повитавши насъ зъ любою привѣтливостю, почавъ широко росказувати про исторію старинного города, про историчнй свѣдоцтва о єго положеню, а ôдтакь про свои погляды, якй высновавъ зъ зôставленя топографичнои номенклятуры давнои а нынѣшнои. Позаякъ дръ Шараневичь єсть дуже добре обзнакомленый зъ топографіею Галича и Залуквы, то доповнявъ свои выводы тымъ, що показувавъ намъ, де дѣйсно находили ся поодинокй въ лѣтописяхъ згаданй мѣстцевости.

Межи многими иншими цѣкавыми рѣчами довѣдали ся мы, що долина Луквы, вразъ зô своими обмеженями (зъ лѣвобôчною вышиною Залуковскою и правобôчнымъ пасмомъ гôръ), посѣдае нынѣ слѣды зъ чотырёхъ епохъ нашои исторіи. Руины церкви св. Спаса — се останки зъ епохи Ростиславичѣвъ; нынѣшній костелъ Францѣшканôвъ (колишня церковь св. Панталеймона) — то памятникъ зъ епохи Романовичѣвъ; нынѣшній Галичь — се осада зъ періоду польского, а Крылосъ — зъ періоду литовского.

Якесь дивне тужне чувство огортае грудь твою, коли станешь посередъ тыхъ нѣмыхъ розкопôвъ, та думкою перелетишь поля до ôддалѣкъ лежачого ($^1/_4$ милѣ) нынѣшного Галича. Твои думки спѣшно линутъ въ бувальщину, та поневоли порôвнуютъ жите-бытє старинного города а нынѣшного мѣсточка. Важка гадка пересуваe ся тогды черезъ твое чоло . . .

Пышный бувъ ты колись, городе, а якій нужденный нынѣ! Бувало зъ повною самовѣрою своєи могучои силы сіявъ ты богацтвомъ зъ высока, та розсѣвавъ благодать помѣжь щасливый, торговлею, промысломъ та рôльництвомъ богатый людъ, — а нынѣ упавъ ты такъ низько та крыєшь ся въ своѣй наготѣ въ густу вербину, пôдклонивши голову пôдъ ноги гордого шляхоцкого замчища, по котрôмъ, якъ и по тôй славетнôй шляхотчинѣ сторошутъ ся лишень щербатй руины, яко злощасный памятникъ довговѣковои недолѣ. Нынѣ не то що не ущасливляєшь люду, котрый памятный щасливыхъ днѣвъ, охрестивъ ся твоимъ именемъ, але самъ ще погонаєшь въ ненасыченыхъ кишеняхъ жидовы, теряючи що-разъ бôльше давну, щироруску цѣху... Бувало въ пристановищу твоѣмъ ѣживъ ся цѣлый лѣсъ суденъ; супокôйне зеркало водъ Днѣстра и Лôмницѣ пороли вагôтнй торговельнй лодѣ, що несчисленй скарбы приносили твому краєви, а нынѣ ледви коли пересуне ся по филяхъ якій силавъ зъ тертицями, ялицями, або якій галяръ зъ жидôвскимъ збôжемъ.... Та бо и твôй Днѣстеръ щось теперь змарнѣвъ, зледащѣвъ; вѣдай и ôнъ носитъ на собѣ пятно довговѣкового гнету, а теперь не чуючи надъ собою дбайливои руки, круто и широко розливъ ся по пѣсковатôмъ корытѣ. Колись гремѣли въ твоихъ мурахъ сурмы та трубы, що розносили широко славу твого народа, а нынѣ гремитъ хиба жидôвскій бубонъ, голосячи славу и пыху „избранного“ люду...

Гарно и величаво мусѣвъ выглядати княжій Галичь на тôй вышинѣ, що высоко взноситъ ся надъ долинами Луквы, Днѣстра и Лôмницѣ. Се найвысше мѣсце въ цѣлôй околици, зъ ôдки розлягае ся далекій выглядъ на всѣ стороны свѣта. Выглядъ той бувъ може давнѣйше ще ширшій, та нынѣ стѣсненый въ многихъ мѣсцяхъ новопосталыми лѣсами та гаями. Коли поглянешь на широку долину Днѣстра, то передъ твоими очами розгорне ся гарна картина, на котру дивишь ся и надивити ся не можешь. Численнй села, зъ бѣлыми хатами, зелеными садами и блескотливыми церквами розсѣялись густыми купками по цѣлôй тôй низинѣ; однй представляютъ ся твоимъ очамъ въ выразныхъ зарисахъ, иншй никнутъ десь въ далечи въ синявôй темрявѣ. А межи ними точитъ ся зъ новагомъ круто плывучій Днѣстеръ, котрого воды яснѣютъ широкою биндою, то знову счезаютъ въ частыхъ закрутахъ. На єго голубыхъ филяхъ помчитъ въ ряды-годы хисткій вузкій човникъ, або пересуне ся ôдъ берега до берега вагôтный поронъ, на котрôмъ люде, задля далекои ôдстоѣ, выглядаютъ мовь рухливй стовпцѣ. По обохъ берегахъ Днѣстра розлягаютъ ся просторй насовиска; на нихъ блищатъ где не-где малй озерца, та виднѣютъ стада волôвъ, що мовь тй хмарки, посуваютъ ся зъ провола по зеленôмъ килимѣ травъ. Поглянешь на мѣсточко Галичь, на єго днѣстровый мôстъ, то десь счезаютъ єго неприманчивй стороны, а выринаютъ самй найкраснѣйшй черты, и тобѣ здае ся, що поглядаешь на якусь пышну, тобѣ ще незнакому околицю.....

Довго стояли мы тутъ та розглядали ся на околяючй стороны. Памятне мѣсце и рôжнообразный краєвидъ справдѣ заслугуютъ на те, щобы оглянути тутешнй розконы. Мы, побувши тутъ кôлька годинъ, розпростились зъ професоромъ дромъ Шараневичемъ и зъ от. Лаврецкимъ, та зъ радѣючимъ успособленемъ повернули домôвъ. *Конст. Бобикевичь.*

„КІЄВСКА СТАРИНА“ О БРОШУРАХЪ КУЛѢША.

Въ доповненю до нашои рецензіи о Львôвскихъ выданяхъ Пант. А. Кулѣша, подаємо еще въ тôмъ предметѣ гдеякй уваги „Кіевскои Старины“, котра яко органъ историчного товариства Пр. О. Нестора-лѣтописця передовсѣмъ

зъ историчного становиска оцѣняє новѣйшій працѣ „бѣдолашного автора“, готового кождого часу за марный грошь продати свій рідный край и народъ. „Кіевска Старина“ межь иншими такъ пише:

„Кулѣшь дає поняти читателю, що цензурный гнетъ въ Россіи, особливо въ теперѣшню хвилю, бувъ причиною єго выѣзду за границю, въ Галичину, хотяй можна бы тугъ замѣтити, що нѣкто не мѣшавъ єму писати и печатати въ Россіи свою пресловуту „Исторію возсоєдиненія Руси“ и майже рівночасно обѣцювати своимъ землякамъ, що онъ готовъ переробити тоту исторію въ иншомъ дусѣ, єсли только заплатятъ єму по 100 рубл. сер. за кождый печатный аркушь....

„Здавалось бы, що Польща и Москва, котрій однаково, хотяй и въ рожныхъ часахъ, натворили шкоду Руси, повинній бы въ Кулѣши выкликати однакову антипатію, а тымчасомъ онъ далеко высше ставитъ Польщу и зъ цѣлого серця радъ бы помирити своихъ земляковъ зъ Поляками. Онъ повѣдає, що головною причиною всѣхъ историчныхъ непорозумѣній межи Русинами и Поляками були духовній представителѣ обохъ народовъ, що розжегли религійну вражду межи ними и нарокомъ, въ мысль той вражды, пофалшовали мѣстній лѣтописи и историчній документы. Напоєній тою враждою, рознузданій козаки-розбойники лютовали противъ своихъ братей-Поляковъ, представителѣвъ цивилизаціи и культуры въ ихъ краю, а руска муза выхваляла єще тую злобу въ козацкихъ думахъ и пѣсняхъ. Зъ тыхъ то причинъ звернувъ ся Кулѣшь до польскихъ жерелъ историчныхъ и оддавъ имъ явне первеньство передъ рускими. Критичного розбору тыхъ польскихъ жерелъ мы не бачимо въ брошурахъ п. Кулѣша—онъ на своє оправданє подноситъ власный только авторитетъ и мѣсто одповѣдати доказами, болотомъ обкидує своихъ рецензентовъ. „Я — пише онъ — десятки роковъ просидѣвъ въ библіотекахъ и архивахъ и написавъ цѣлый оберемокъ томовъ“ — то єго цѣла оборона.

„На иншомъ мѣстци выступає Кулѣшь противъ всѣхъ рускихъ историковъ за те, що нѣбы они занимаютъ ся лишь поверховно предметомъ исторіи, самою только „фабулою“, а не вникаютъ глубше въ „соціологію“. Отъ въ тыхъ то соціологичныхъ задачахъ мусимо шукати у п. Кулѣша подставъ для єго историчныхъ матеріяловъ и жерелъ. У него заслугує на вѣру все то, що подходитъ подъ єго тенденцію, а не заслугує на вѣру що той тенденціи противорѣчитъ, не згоджуєсь зъ нею. Очевидно єго соціологія основана не на твердыхъ подвалинахъ, а на пѣску. Посля выводовъ тои соціологіи Ляхи були добродѣями Руси Украины, єи цивилизаторами и кукьтурниками, и лишь немногій єдиницѣ несправедливо односились до Руси. Для того, по думцѣ Кулѣша, ничь дивного, єсли Ляхи мстились на Русинахъ за свою утрачену славу, за свою погублену отчину, за своихъ батьковъ та матерей, братовъ и сестеръ, за свои маєтки и т. д. Нынѣ для обохъ народовъ наставъ часъ забути на историчній неправды и подати руку до обопольнои згоды.

„На сей разъ не будемо розбирати исторично-соціологичныхъ абсурдовъ Кулѣша, а позоставляємъ сю справу нашимъ спеціялистамъ-историкамъ. Тутъ розберемо лишь давнѣйшу и теперѣшню дѣяльность Кулѣша, щобы узнати, на сколько сей добродѣй оставъ ся собѣ вѣрный.

„Єще року 1878, по причинѣ „Исторіи возсоєдиненія Руси“, И. Н. Костомаровъ замѣтивъ въ Кулѣши рѣзку перемѣну єго давнѣйшихъ пересвѣдчень и такъ писавъ о нѣмъ: „Въ первій роки панованя Александра II въ умственной жизни Россіи зайшли великій перемѣны. Намъ всѣмъ надоѣла була давнѣйша система централизаційна и всюды, словомъ и письмомъ, почали въ Россіи прославляти децентрализацію. Въ нашихъ головахъ зложивъ ся такій идеалъ соспольного быту, щобы, попри охоронѣ єдинства державы, важнѣйшій єи части мали право на своєродну физіономію, одвѣтно до историчныхъ, етнографичныхъ и економичныхъ вымогъ. Особливо малорускій край представивъ для такихъ намагань найбольше пригодній условія и зовсѣмъ природно, що Русины всѣми силами взялись за дѣло своєи народности. Всюды почали збирати памятники народного творчества, списувати зъ устъ народу пѣсни, выучувати власну исторію и сочасный бытъ народу, и въ конци старано ся розвоємъ литературы просвѣщати народъ и надати малорускій бесѣдѣ права обывательскій въ литературной семіи. Тогды въ числѣ умственныхъ дѣятелѣвъ межи Русинами занимавъ видне и почестне мѣстце Пант. А. Кулѣшь, яко историкъ, етнографъ и белетристъ. Онъ здобувъ собѣ наукою и працею повагу, не лишь у своихъ, але въ загалѣ въ цѣлой Россіи, хочь єго самолюбность и загонистость неразъ псували доброму дѣлу.

„Удаливщись на самоту на колька лѣтъ, занявъ ся Кулѣшь выучуванемъ исторіи свого краю и побачивъ, що въ минувшости не такъ то все хорошо и свѣтло представлялось, якъ онъ попереду думавъ. И отъ попавъ Кулѣшь въ другу крайность: симпатіи для Малои Руси минулись и онъ мимохоть ставъ ворогомъ свого народу. Наслѣдкомъ єго историчныхъ праць були три томы „Исторіи возсоєдиненія Руси“ и статіи о козакахъ въ двохъ выпускахъ „Рускаго Архива“ зъ року 1877. Цѣлею Кулѣша (по словамъ Костомарова) було, переконати своихъ читателѣвъ, що козаки були розбойниками, мерзкими людьми, неморальными, просто злодѣями, недостойными тои идеализаціи, зъ якою односились до нихъ гдеякій писателѣ (самъ Кулѣшь больше всѣхъ), а противно достойній всякои погорды и ганьбы.

„Минуло зъ того часу колька лѣтъ, и зъ Кулѣшемъ зайшла нова, не менше чудна метаморфоза. Въ своѣй „Исторіи возсоєдиненія Руси“ и въ статіи о козакахъ п. Кулѣшь понижаючи козацтво, шукавъ твердѣйшихъ основъ для малорускои народности и найшовъ ихъ въ мѣщаньскомъ або середномъ станѣ, котрый такъ важне значенє мавъ въ цивилизаціи Европы. Середный той станъ по думцѣ Кулѣша посѣдавъ великій вплывъ на Руси и єго то дѣломъ було полученє Руси зъ Москвою. Кулѣшь цѣлымъ серцемъ до недавна выхвалявъ тоє полученє двохъ народностей, тожь и дивуємо ся, на подставѣ якои соціологіи онъ въ найновѣйшихъ выданяхъ Львовскихъ повставъ противъ Россіи, а такъ сердечно прилягає до Поляковъ?...

(Конецъ буде)

Новій книжки.

— **О управѣ огородовой ярины.** Часть подробная. Выпускъ I. Накладомъ Общества им. М. Качковского. Цѣна 20 кр. Львовъ 1882 (стор. 96 и 36 илюстрацій)

— Правдивій причины, для якихъ упадає у насъ **чинъ монашій св. Василія**. Накладомъ редакціи „Батьковщины“. Написавъ О. Обачный. Зъ друкарнѣ товариства им. Шевченка. (Цѣна 20 кр., зъ пересылкою почтовою 22 кр)

— **Шекспирові твори** з мови британської мовою українською перекладав П. А. Куліш. Том первий: Отелло, Троіл та Кресеида, Комедия помилок З друкарні товариства имени Шевченка, 1882. (Виданє на паперѣ велиновомъ обнимає 418 сторонъ и стоитъ 3 зр. а. в.)

Ч. 206. КОНКУРСЪ.

На поданя желаючихъ вступити до рускои Бурсы въ Тернополи въ роцѣ шк. 1883 вызначає ся въ мысль регулямина речинець до дня 20. Липня (10. Серпня) 1882 зъ тымъ примѣчанємъ, що познѣйшій поданя не будутъ принятій подъ нараду выдѣла.

До подань належитъ додати:

1) Свѣдоцтва школьній, а приватисты заявленє, котру клясу скончили.

2) Свѣдоцтво убожества.

3) Свѣдоцтво крещеня.

4) Заявленє, сколько могутъ родичѣ або опѣкуны доплачувати за желаючихъ вступити до Бурсы, такожь чи грошми, чи пашнею, и въ якихъ речинцяхъ.

5) Докладне означенє мѣстця и послѣднои почты, куды имъ має бути заслана вѣдомость о рѣшеню що до ихъ подавя, а желаючій одержати прилоги назадъ такожь 20 цт. почтовыми марками, прочій же картку кореспонденційну.

Зверхъ того подає ся до загальнои вѣдомости:

1) При вступѣ до Бурсы належитъ зложити доплату за одинъ мѣсяць зъ горы одъ мѣсячно доплачуючихъ, за прочихъ першу рату зъ горы.

2) Поданя належитъ присылати оплаченій на руки Дра В. Лучаковского, адвоката краєвого въ Тернополи.

3) Вольныхъ буде 4 мѣстця за доплатою 35 зр, а прочій за доплатою 60 зр. рочно.

Одъ выдѣла рускои Бурсы въ Тернополи дня 5. Червня 1882.

Выдає и одповѣдає за редакцію **Ом. Партыцкій.** Зъ друкарнѣ Товариства „имени Шевченка“ подъ зарядомъ К. Беднарского.